

GRAMATEC'A
LIMBEI
ROMANE.

PARTEA II. SINTETICA.

DE

Tim. Cipariu,
Prepositu Capital. Metrop. etc.

BUCURESCI MDCCCLXXVII.

CU SPESELE SOCIETATEI ACADEMICE ROMANE.

Prefatiune.

În locu de prefatiune lasàm se urmeze aci Program'a Societatei Acad. Romane, dupa carea s'a lucratu acesta parte a' Gramatecei.

I. Programa.

Partea sintactica a' gramatecei romane va cuprinde :

1. Una introductiune generale, in care se voru stabili, prein esemple trasa atâtu dein limb'a propria, câtu si dein alte limbe clasice si sorori cu a' nostra, diversele relatiuni, in cari se potu pune conceptele spre enuciarea cugetariloru, stabilinduse totu una data si terminologi'a sintactica cea mai buna, ce s'ar' poté dá dupa cele mai noue lucrâri gramaticali.

2. Sintasea speciale a' limbei romanesci, in care se se desvolte in detaliu tote modurile de expresiunc ale fia-careia dein relatiunile stabilite in partea generale, cautandu se se dè, pentru fia-care dein aceste forme de expresiune, esemple cuvenite dein limb'a respectiva, cumu si esemple dein limbele analoge limbei romanesci; cautandu in fine, pre de una parte se se alega cele mai corecte expresiuni,

er' pre de alta parte se se puna in vedere solecismii si frasile neadmisibili in limb'a nostra.

3. Topic'a romanescă, in care se va stabili, pre de una parte care este constructiunea româna comună, er' pre de alt'a se voru arată abaterile de acesta constructiune, punenduse in lumina, prein exemple indestulatória, necesitatile de expresiune dein cari nascu inversiunile constructiunei comune.

4. Regule-le detaliate de ortografia, cumu si punctatiune.

5. Unu conspectu istoricu alu diverseloru fasi, prein cari a trecutu limb'a romanescă si sintasea ei, pentru cá dein acestea se se traga conclusiunile asupr'a calitatiloru generali ale frasei romanesci.

Acestu conspectu inse nu se cere de rigore, ci se lasa in voli'a concurrentiloru.

II. Condițiunile concursului suntu etc.

Analile Soc. acad. rom. t. VIII. pag. 89.

Autoriulu.

TESTULU SINTACTECEI.

Litera sermonis fida ministra mei.

Ovidiu.

Abreviature.

A. Ac. <i>acusativu.</i>	num. <i>numeralu.</i>
D. Dat. <i>dativu.</i>	part. <i>participiu.</i>
G. Gen. <i>genetivu.</i>	perf. <i>perfectu.</i>
N. Num. <i>numinativu.</i>	pers. <i>persona.</i>
Coj. <i>cojugatiune.</i>	pl. plur. <i>plurale.</i>
Adiect. <i>adiectivu.</i>	pr. <i>precumu.</i>
Adv. <i>adverbiu.</i>	pred. <i>predicatu.</i>
f. fem. <i>femininu</i>	pref. <i>prefisu.</i>
fut. <i>futuru.</i>	prep. <i>prepositiune.</i>
gen. <i>genericu.</i>	pret. <i>preteritu.</i>
imper. <i>imperativu.</i>	pron. <i>pronume.</i>
imperf. <i>imperfectu.</i>	prop. <i>propusetiune.</i>
indic. <i>indicativu.</i>	sing. <i>singulare.</i>
infin. <i>infinitivu.</i>	sub. <i>subiectu.</i>
lat. <i>latinesce.</i>	suf. <i>sufisu.</i>
m. masc. <i>masculinu.</i>	sust. <i>sustantivu</i>
n. neutr. <i>neutru-ale.</i>	∞ <i>inversu.</i>
n. pr. <i>nume propriu.</i>	= <i>ecale.</i>

Intruductiune.

§. 1. Limb'a.

Limb'a, data fiindu omului, precum s'a disu la intruductiunea generale a' Gramatecei, spre asi impartasî unulu altuia cugetele si sentiementele sale, stà dein sunete articulate, ce se numescu cuvente seau vorbe intru intielesu mai latu, rostite un'a cîte un'a, — impreunate inse intre sene dupa ore cari legi seau regule universali si speciali facu cuventarea.

Note.

1. Cugetele si sentiementele omenesci se potu manifestá si prein alte semne, precumu suntu ale surdomutiloru, seau si prein sunete nearticulate, precumu suntu risulu si vaietele, si chiaru ale unoru animali. De aceea inse, aste modure de spre-siune, totu nu facu limba, de cátu intru unu intielesu mai latu si nepropriu.

2. Dar' limb'a omenesca nece nu este un'a si acecasi, nece macaru la unulu si acel'asi poporu totu deun'a pre totu loculu, si in tote partile ei; ci scaimbarile s'au facutu si se facu ne-contentitu, in cátu limb'a unuia si aceluiași poporu de multe ori s'a impartîtu in mai multi rami de limba seau dialecte dupa provincie. Si cu cátu vre-una limba este mai vechia, si teritoriulu ei mai amplu si vastu, cu atátu si scaimbarile suntu mai multe si mai mari, in forma si in materiale. Variabilitatea inse depende si dela natur'a poporaloru si organului loru de vorbire.

3. Limb'a romanescă încă este un'a deîn cele mai vechie, de și nu chiar atât de vechie, cât în concluziunile noastre istorice limbistice se cutezăm a petrunderă până la legiunile lui Iuliu Cezare și mai în susu. La totu casulu bazea ei a fostu limb'a antaniloru colonisti romani în Daci'a. De aceea și scaimbarile ei în decursulu atâtoru secli nu au potutu se nu fia forte mari, de și deîn defectulu monumenteloru marimea acestoru scaimbari nu se pote calculă cu esactitate.

În câtu-va înse, și cu ore-care înapropiare, totu se pote, după mai multe date seure istorice, precumu deîn alaturarea limbei romanesci cu limbele de origine latină, deîn variatiunea ce existe între limb'a noastră și cea macedo-romană, deca cumu-va ele ore-cându au fostu un'a, și mai precisu deîn istori'a limbei romanesci dela antani'a carte tiparită romanescă până în dilele noastre.

Cu tote astea variatiunea limbei romanesci, nece astadi nu este atât de mare cât se nu întielegemu cartile și cele mai bebrane romanesci, și unii pre alții deîn ori care provincia deîn coce de Balcanu.

§. 2. Gramatec'a și partile ei.

Scienti'a care se ocupa cu cercetarea limbei, în câtu se țiene de form'a cuventeloru, și de țiesutur'a lor în cuventare, s'a numitu gramateca.

De acî ea, pentru mai mare chiaritate a cercetarilòru, s'a împartîtu în doue parti, un'a pentru cercetarea formeloru, alt'a pentru țiesutur'a cuventarei. Antani'a parte s'a numitu analitica, cea alaltă sintetica.

Not e.

1. Fia-care limba are form'a sa proprie, prein care se destinge de cele alalte, precumu se destinge individuu de individuu.

Înse precumu individe-le, asia și limbele, nu numai se destingu un'a de alt'a, ci și semena un'a cu alt'a, mai multu seau

mai pucinu, dupa cumu form'a si materi'a limbелору mai multu seau mai pucinu diferesce. De aci si in limbe, cá si in omeni, se afla sorori si cumnate, si arata, cá se tragu dein un'a si aceeași origine.

2. Limb'a rom. inca are form'a sa propria, prein care se destinge, dar' si unele caractere comuni mai multoru altoru limbe, care-i suntu sororile si cumnatele ei, precumu suntu limbele de origine si forma latina, cá cea italiana, ispana, galica, si alte mai menunte dialecte.

3. Form'a generale a' fia-carei limbe, se determina mai alesu prein natur'a suneteloru, dein cari cufa, si prein modulu, cumu se impreuna sunetele in cuvente, si cuventele in cuventare.

Er' form'a speciale se determina mai alesu prein terminatiunile, ce se adaugu la radecin'a cuventeloru, spre a esprime unele relatiuni, in cari venu cuventele.

Prein terminatiuni cuventele imbraca noue forme, de acea terminatiunile se numescu si forme.

4. Materi'a seau materialele limbелору, nu se pertracteza in gramateca, ci intru una scientia destinta, ce-i dicu lesicografia (λεξικόν dela λέξις, dictionarium dela dictio, pre romanesce Lesicu si Dictiunariu).

§. 3. Analitic'a si Sintetic'a.

Partea analitica, seau resolutiva, a luitu in cercetare cu de amenuntulu cuventele in de sene, in elementele si formele lor, precumu suntu sunetele elementaria, dein cari se compunu, cu variatiunea si formele speciali, la cari suntu supusa intru flesiunile lor, si inca nu numai formele acumu usitate, ci si cele mai vechie, mai raru seau nece de cumu usitate, câte adeca se tienu de dominiulu istoricu alu limbei romanesci modernu si anticu.

Cea alalta parte, sintetica seau constructiva, are de a se ocupá in cele urmatoria, cu metodulu si regulele, dupa cari cuventele se impreuna si se desponu in cu-

ventare, asia in câtu in constructiunea lor se dè spre-
siune esacta si chiara cugetului si sentiementelor cu-
ventatoriului, si comunicatiunea intelectuale intre vorbitoriu
si ascultatoriu se se stabileasca pre câtu se pote mai
precisa si completa, — carea este scopulu vorbirei si in-
stitutiunei limbelor omenesci.

Note.

1. Analitic'a s'a numitu asia, pentru cà a luat in
analise cuventele limbei, nu precumu sunt impreunate in
cuventare, — ci precumu sunt formate dupa usulu de acumu
seau mai vechiu, resolvendule in elementele si formele proprie
limbei.

2. Sintetic'a erasi s'a numitu, in câtu ea are se arate, cumu
se face compunerea cuventelor in cuventare, cà se formeze
unu intregu inteligibile, — precumu analitic'a se ocupa cu
decompunerea lor, resolvendule in partile constitutive ale cu-
ventelor.

3. Sintetic'a se numesce, si inca mai usitatu, sî Sintactica
totu in acel'asi intielesu, mai alesu inse in ce se tiene de des-
pusetiunea si ordinarea cuventelor in cuventare.

4. Analitic'a fiendu elaborata si publicata mai in a-ante,
aici are se urmeze numai Sintetic'a seau Sintactic'a
Gramatecei romanesci, cà parte intregante a' acesteia.

5. Sintactic'a se va impartî in doue sectiuni, un'a carea va
tractá despre compunerea seau impreunarea cuventelor, er'
alt'a despre ordinatiunea seau locatiunea lor in propusetiune.

SECTIUNEA I.

SINETICA.

§. 4. Compusetiunea preste totu.

Ori-ce impreunare a' cuventeloru, preste totu se numesce compusetiune (compositio, σύνθεσις).

Compusetiunea pote fi si numai intre doue cuvente, pr. Domne-dieu, omu bunu.

Deca doue, seau mai multe cuvente, se impréuna asia, in câtu impreunate facu numai unu cuventu, pr. D. dieu, forà-de-legea, compusetiunea este etimologica; – er' deca cuventele impreunate, si dupa impreunare remanu totu destinte unulu de altulu, pr. Omu bunu, munte de auru, compusetiunea este sintactica si se numesce constructiune.

Note.

1. Compusetiunea etimologica, propriè nu se tiene de acestu locu, si aici se amentesce numai pentru completarea espusetiunei.

2. Cea mai copiosa compusetiune etimologica este a' prepusetiuniloru cu verbe, pr. a-legu, cu-legu; des-facu, pre-facu etc. dein prepusetiunile a, cu, des, pre, si dein verbele facu si legu, cestu dein urma neusitatu astadi in form'a ne-compusa, de a treia conjugatiune.

3. Forte dese suntu in limb'a romanescă si compusetiunile prepusetiuniloru intre sene si cu alte particule, pr. de-in,

pre-in, mai-de-in-a-ante; — ale pronumeloru, adiectiveloru, si adverbialoru cu fia, ore, ori, veri etc., si ale altoru cuvinte cu a, le, ne, re, si etc. pr. a-si-a, a-bi-a, pre-totende-nea, purure-a, a-sîsiderea, a-mu-si dein a-mox-si, care-le-si, totu-si etc.

4. De aci se tiene si compusetiunea cu negatiune, carea cu nu este mai rara, pr. nŭ-mai, nŭ-sciu etc.; er' cu ne, forte desa, pr. ne-bunu, ne-potentia, ne-volia etc.

Cu adiective inse este si acest'a forte rara, pr. ne-reu, ne-tare etc. la celi vechi; — er' cu infinitivi, gerundia, participia, si cu numele infinitivali si participiali, nu numai forte desa, ci asia dicundu universale, pr. nefericire, nesciendu, nesciutu, neascultatoriu, nepotentia, neadeveratu etc.

Ea raspunde compusetiunei latine cu ne si nec, care inse nu e prea desa, pr. nefas, nefastus, nefandus, nequam, nescio, necesse (nec-esse), nec-opinatè, negotium (negotium) neglego (negligo, nec-lego) etc.

Inse negatiunea latina cu in, pr. infirmus, infestus, informis, ignotus (in-gnotus) etc., in limb'a rom. nu a ramasu, ci la noi in totu deun'asi tiene valoarea afirmativa.

5. Compusetiunea cu ne in limb'a rom. cu tote astea nu este stricta cã in alte compusetiuni etimologice, fiendu cã intre ne si compositulu lui se pote pune altu cuventu, care desparte compositiunea, pr. ne mai potendu asteptã; unde particul'a mai, intru semnarea mai indelungu, rumpe compositulu nepotendu in doua.

6. Mai rara este compusetiunea numeloru cu nume, pr. D. dieu, prima-vera, San-Giorgiu, Santa-Maria, midi-locu (miediu-locu), manu-stergura, al-altu, amendoi (ambi-doi);

a' numeloru cu verbe, seau verbeloru cu nume, pr. batu-jocu, batu-jocura, codo-bãtura; bene-cuventu; si

a' prepusetiuniloru și altoru particule cu nume, pr. forà de-lege, spra'n-cena, su-ora (sub-ala); adevèru, ase-mene, de-a-prope-le, im-pre-giuru-lu, in-de-lungu etc.

§. 5. Compusetiunea sintactica.

Compusetiunea sintactica (constructiunea) este de doue specie: integrale, si partiale.

Integrale este, candu cuventele impreunate es-primu unu cugetu intregu, spre a' carui intielegere ne-mica nu lipsesce, pr. D. dieu e bunu; omulu este moritoriu; — partiale inse, candu cuventele impreunate esprimu numai una parte a' cugetului, spre a carui intielegere lipsesce ceva, pr. omulu peccatosu, via-ti'a si mortea, unde nu se scie, cà ce vrè se dica despre acelu omu, si despre acea viatia și morte.

Dein compusetiunea integrale se nasce asia numit'a propusetiune (propositio), — er' dein cea partiale incisulu propusetiunei (incisum, comma).

Note.

1. Cuventărea pote se fia mai lunga seau mai scurta, dupa cumu numerulu cuventeloru, e mai mare seau mai micu.

Deca inse cuventărea este prea lunga, intielesulu ei este mai cu anevolia, fiendu cà ascultatoriulu nu pote tiené bene si combiná in mente una serie prea lunga de cuvente, er' forà tie-nere a mente, combinărea, si forà combinăre intielesulu nu e cu potentia.

Dar' si deca cuventărea e prea scurta, asia in câtu intru ins'a nu se afla atâte vorbe, câte suntu necesarie spre combi-nare si intielegere, intielesulu erasi e cu nepotentia.

De acea, pentru cá cuventărea se pota fi intielesu, e de neaparata necesitate, cá se fia, câtu se pote de restrinsa si moderata, forà de a fi defectuosa; si deca multimea ideeloru

esprimende e atâtu de mare, câtu intru una cuventare restrinsa nu potu se incapa, — vorbitoriulu e necesitatu, pentru a fi intielesu, cá se-si impartia ideele in mai multe grupe mai menunte, si ale despune in ordine naturale seau logica.

Atari grupe mai mice de idee si expresiuni, ale unei cuventari, dupa terminologi'a logica se chiama propusetiuni, incisa etc.

2. Ori câtu de pucine inse se fia cuventele intru una cuventare, ore-care legatura totu esiste intre ele; si deca numerulu loru e atâtu de mare, in câtu cugetulu se se exprima pre deplenu, legatur'a inca urmeza, se fia mai mare, si inca mai multu decâtu una legatura simpla, — adeca legatura generale, care cuprende pre tote intru un'a, — si legatura partiale, un'a seau mai multe, care lega unele parti mai menunte ale cugetului intre sene mai deaprope.

3. Legatur'a, ce cuprende partile mai menunte intre sene, face relatiunea loru un'a catrà alt'a, si dependenti'a uneia dela alt'a.

4. Cuventarea fiendu spresiunea cugetului, urmeza cá impreunarea cuventelor se fia dupa legile cugetarei; de unde vene, cá celu ce nu cugeta bene, nece nu pote se vorbesca bene, ori catu de bene se cunosca limb'a, in carea vorbesce.

De aci legile logicei suntu totu una data si legile sintacticei, si au valere pentru tote limbele, pentru cá toti omenii cugeta dupa acelesi legi.

Ele suntu legile esentiali ale vorbirei.

5. In cele mai pucinu esentiali inse, libertatea si varietatea limbelor e forte mare, asiá in câtu fia-care limba are sintactic'a sa propria, cá si formele sale gramatece si materiale-le seu lexicograficu.

De aci se nascu si alte mai multe scientie, fundate totu pre acelesi principia logice si sintactice, cu particularitati proprie, pr. sintactic'a ornata, dialectic'a, rhetoric'a seau oratori'a, si insasi poetic'a.

Sintactic'a tracteza de cuventarea simpla, ordinaria, er' cele alalte de cuventarea artificiosa si de acea straordinaria.

§. 6. Propusetiunea.

Propusetiunea este unu complexu de cuvente, impreunate asia, in câtu cugetulu vorbitoriului se esprima in deplenu; pr. D. dieu e bunu; omulu este moritoriu.

Cuventele cuprensa in propusetiune suntu partile ei, deintre cari unele suntu esentiali, altele accidentali.

Partile esentiali suntu, cari constitue esenti'a propusetiunei, si nu potu se lipsesca; seau deca lipsescu in espresiune, nu lipsescu in cugetare, si se subintielegu.

Er' partile accidentali suntu, cari de sene nu constitue esenti'a propusetiunei, ci suntu adunate si adause numai spre clarificarea spresiunei, si une oria lipsescu si potu se lipsesca, forà de a se strică propusetiunea, candu de ele nu este necesitate.

Eseemple: „Omulu, ori câtu de lunga sei fia via-ti'a, totusi in urma cauta se mora, fiendu moritoriu.“

Seau mai pre scurtu :

„Omulu, fiendu moritoriu, in urma totu cauta se mora.“

Seau si mai scurtu: „Omulu cauta se mora.“

In propusetiunea dein urma, de si este mai scurta de câtu cele alalte, se esprime completu cugetulu vorbitoriului; er' in cele mai dein a-ante, de si suntu mai verbose, cugetulu totu nu este altulu, si vorbele adause numai dau mai multa claritate cugetului principale.

Note.

1. Propusetiunea dar' este unu cugetu espresu si aratatu prein cuvente. Er' cugetulu aratatu pfein cuvente se nasce, candu dicemu ore-ce despre vre-una persona seau vre-unu

obiectū, pr. D. dieu e bunu, omulu e moritoriu, unde despre D. dieu dīcemu ceva, si anume: că este bun; er' despre omu, că omulu adeca toti omenii, este si suntu moritori.

2. Fia-care propusetiune esprime numai unu cugetu, si nu mai multe, chiaru si deca intru ins'a dīcemu ceva despre mai multe persone seau obiecte, fiendu că tote cuventele unei propusetiuni, ori câtu de multe se fia, esprimu numai unu cugetu, mai largu seau mai strinsu, si nu mai multe cugete, pr. toti omenii, tenerii si betranii, imperatii, domnii si supusii, suntu moritori; — omulu se nasce si more; suntu numai doue propusetiuni, de si contienu materia destula pentru mai multe propusetiuni.

§. 7. Partile esentiali.

Propusetiunea fiendu vi'a spresiune a' cugetului omnescu, dupa legile cugetarei, costa dein trei parti esentiali, cari in terminologi'a dialectica se numescu: subiectu, predicatu, si copula.

Subiectu se numesce cuventulu, care esprime substratul propusetiunci, seau lucrulu, de care se vorbesce, pr. D. dieu in propusetiunea: D. dieu e bunu, — si omulu in cea alalta, in carea dīcemu, că este moritoriu.

Predicatu (praedicatum) se numesce cuventulu, care esprime natur'a, calitatea, starea seau conditiunea lucrului, de care se vorbesce, va se dīca atributul propusetiunei, pr. este bunu despre D. dieu, moritoriu pentru omu.

Er' copul'a (copula) seau impreunatoriulu este cuventulu, carele impréuna subiectulu cu predicatulu, pr. verbulu este, seau e, in propusetiunile de mai in a-ante.

Not e.

1. Propusetiunea in form'a sa cea mai simpla nu este alta, de câtu ceea ce in scienti'a cugetarei (logica) se numesce

judiciu (judicium) seau judecata, una adevărata sententia judecătorească, enunțată asupra unui obiectu reale seau ideale: ce este: seau ce nu este?

2. După cugetarea logică, subiectulu e una noțiune (notio, conceptus) mai mare, care în sine cuprinde alte mai multe noțiuni mai mici și menunțe; er' predicatululu e un'a deîn acele noțiuni mai menunțe, cari și note se numesc; — și în urmă, copul'a este însăși enunțarea minții, cumu că not'a esprăsa neîndoită se află, seau nu se află, cuprensa între notele subiectulu și noțiunei celei mai mari.

De acea și judecat'a e afirmativă seau negativă, preîn urmăre și propozițiunea.

3. După aceleși legi, noțiunea mai mare (conceptus) seau subiectulu, cu câtă cuprinde în sine mai multe note, cu atât și sfer'a seau cerculu extensiunii ei se mai înguste și se restringe, așa câtă în urmă restringerea pote se ajunga la individualitate.

Pre cându, deîn contra, cu cată not'a predicatulu se pare mai mică, cu atât'a și cerculu ei este mai extensă, preîn urmăre se pote atribui mai multor obiecte.

4. Notele predicatulu, după extensiunea loră mai lăță seau mai înguste, potă se esprăma ceea ce se numește genu și specie (genus, species), cu nenumeratele loră subîmpărțiri, coordonate și subordîinate.

De acea, și predicatululu pote se custe deîn două note, un'a generică și alt'a specifică; și atunci propozițiunea devine, ceea ce în logică se cheamă definițiune, în care antani'a notă se numește genu, er' a' două diferenți'a deîn urmă (ultima differentia), pr. omulu este animale (genus) cuventatoriu (ult. diff.), unde cuventulu animale eprime, că omulu în adevăru este deîn genulu animaleloră, pentru că are viață, că și alte animale: calii, boii și oile etc., înse totă diferesece de aceste și alte totă specie ale animaleloră preîn acea, că omulu are și cuventu (ratio, oratio, λόγος), care notă altoră animale lipsesece.

5. Partile esențiale: subiectulu și predicatululu, în propozițiune stău întru una relațiune seau referențiă strănsă,

care se exprime prein verbulu impreunatoriu, si se numescu corelate (correlata); pre candu partile accidentali ale propusetiunei stau in dependentia catrà cele esentiale, de unde cá subordinata se considera, er' cele esentiale cá coordonate.

§. 8. Subiectulu.

Subiectulu propusetiunei, de regula este unu nume sustantivu, propriu seau apelativu (nomen substantivum, proprium vel appellativum), pr. D. dieu, omulu, in esemplele de mai susu; asia si fora-de-legea, de-a-propele, si alte compusa (§. 4 not. 6).

Inse in loculu sustantivului se potu pune, si se punu, si alte cuvente, cá surogatele (surrogata) lui, precumu:

a) pronumele personali (pronomen personale): io, tu etc. pr. noi inca suntemu moritori;

b) adiectivele si participia-le, luate intru intielesu de sustantive, pr. frumosulu e placutu toturor'a; cele venitorie nu suntu cunoscute omeniloru; bene-le si reulu suntu contraria unulu altuia;

c) infinitivii verbeloru, pr. a lucrá nu e rusíne, ci rusíne e a furá;

d) chiaru si una propusetiune intrega, determinata cu unu pronume relativu, pr. ce cade dein ceru, nu e pecatu; celu ce face bene altuia, imprumúta pre D. dieu.

Note.

1. In propusetiune se retace une oria adeveratulu subiectu, si se pune numai una nota de ale lui, pr. celu mentiunosu e urítu la tota lumea; in locu de omulu mentiunosu.

Ceea ce se face numai, candu numele retacutu de sene se intielege, forá de alu mai amentí; er' unde s'ar' nasce vre una

dubietate, retacerea numelui sustantiv nu e permisa, pr. celu mare nu e bunu, unde nu se scie pre cene seau ce intielege prein celu mare.

2. Pronumele personali inca se potu omite, si se omitu mai totu de un'a in limbele, cari au forme destinte pentru persoanele verbelor de ajunsu, pr. in limbele clasice, greca si latina, in cari, candu dici λέγω si dico, nu aibi lipsa, se mai dici si ἐγώ, ego, pentru că ω si o suntu forme anumite spre desemnarea persoanei prime singulari.

Cu tote astea, dein cause momentose, une ori si grecii si latini punu espresè pronumele personale, pr. τὸ εἶπας, tu dixisti, αὐτὸς ἔφα; tu ai disu, insusi a disu; unde vrè se dica, cà tu, er' nu altulu, ai disu; insusi, er' nu noi, dîse.

3. Inse in limbele mai sarace de forme personali, pr. in limb'a germana si neogalica (francesca), pronumele personale de regula se pune espresè, si cauta se se puna, chiaru si candu tempului nu lipsesce form'a personale, pr. ich sage, du sagst, er sagt, wir — sie sagen; je dis, tu dis, il dit, nous avons, vous avez, ils ont dit.

Inca si candu person'a e necunoscuta, seau verbulu e impersonale, germanii si francii in loculu subiectului punu unu surugatu propriu limbei loru, pr. unde lipsesce subiectulu, man si on (dela home): man sagt, on dit; seau unu es, il in impersonali, pr. es regnet, il pleut; es giebt, ily a etc.

Acesta proprietate, cà si alte mai multe, le au impromutatu francii dela strabunii loru de origine germana. Ea lipsesce in cele alalte limbe neolatine, macaru cà si ele au avutu parte de ospeti de aceeași origine, Gothi, Lombardi, Vandali etc.

4. Er' limb'a romanesca, de si nu are in cojugatiune forme destinte pentru tote persoanele tempureloru, cà cele clasice, totu nu e necesitata, a pune totu de un'a espresu pronumele personale alu subiectului, ci e libera alu pune seau a nulu pune, dupa cumu cere importantia cugetului esprimendu; de aceea dîcemu, seau noi dîcemu; ce dici? tu nu dici nemica? du-te seau tu du-te.

Er' pentru man si on, nu avem nece vorba, nece lipsa de atare vorba, ci in locul lor punemu form'a nepersonale, cu se seau forà se, pr. se dîce, seau dîce cà, si mai scurtu: ice cà (inquit, inquit?); s punu cà, seau si: unii dîcu etc.

Totu asia si in verbele nepersonali, unde germanii si neo-francii punu es si il, — romanesce nu se pune nemica in locu de subiectu, ci numai verbulu singuru-singurelu, pr. plóua afora, ninge, fulgera (scápira la macedo-români) tuna etc. Fiendu cà form'a verbului de person'a a' treia, e de ajunsu, spre a representá subiectulu, ce lipsesce in propusetiune.

5. In limb'a rom., cá si in alte limbe, multe adiective si participia, s'au scaimbatu dupa semnificatiune in sustantive, pr. a deveru, dereptu (jus), faptu (factum), fapta, cuptoriu, prensoria, fetu feta etc.; inca si unu adverbium: bene, bene-le; prein care scaimbatura ele au trecutu de totu, seau numai in parte, in clasa sustantivelor, cá dereptu (jus si justus), reu (malus, a, um, si malum) etc. pr. benele si reulu dein esemplu; omu dereptu si dereptulu meu, are dereptu seau dereptate; faptul manu-lor tale (la celi vechi) etc.

6. Unu numeru copiosu de sustantive are limb'a romanesca in numele asia numite infinitivali, terminate in re, dupa form'a mai vechia a infinitivului, cá la latini, pr. lucrare, maucare, plangere, scriere, temere, vedere, venire, vorbire; inviere si inviare, inaltiare, multiumire; avere, potere etc. Ceea ce intru alte limbe e cu multu mai raru, in altele forte raru.

Prein aceste nume se suplensesce in mare parte locul infinitivului scurtu in subiectu, pr. lucrarea este sanetate; vederea este celu mai pretiosu midilocu alu esistentiei omenesci; vorbirea si scrierea corecta e una calitate neaparata pentru omenii culti si eruditi.

7. La greci usulu infinitivului, cu articlu neutrale τὸ in a-ante, in locu de nume, atátu pentru subiectu, câtu si pentru predicatu, este forte desu, fiendu cà articulu premisu dà infinitivului tota

valorea numinale, inse si forã articlulu pote stá in predicatu; pr. τὸ ἀμαρτάνειν ἀνθρώπους ὄντας, οὐδὲν, οἶμαι, θαυμαζόν. Xenoph.

8. La latini inca se pote pune infinitivulu in subiectu, macaru cà latinii neavendu articlu, nui potu dá forma numinale, pr. dulce et decorum est pro patria mori; scire aliquid laus est, pudor est nil discare velle.

9. In propusetiunea cu relativu in subiectu, propriè relativulu, cá pronume, tiene loculu subiectului, nu propusetiunea legata cu relativu; er' adeveratulu subiectu e retacutu, pr. in esemplulu citatu: omulu (celu ce face), care candu se esprime, propusetiunea legata de subiectu remane numai cá unu adausu esplanativu, prein care se determina subiectulu.

§. 9. Predicatululu.

Predicatululu propusetiunei, de regula este unu nume adiectivu, pr. bunu, frumosu, nepotentiosu: D. dieu e bunu, stele-le-su frumose, betranii-su nepotentiosi.

Inse in locu de adiectivu, in predicatu se potu pune, sí se punu, si alte cuvente, cá surogate; asia:

a) participia-le, cari sí de almentrea au tota form'a adiectivale, pr. moritoriu, laudatu, placutu, fericitu: factoriulu de bene e laudatu de toti omenii; faptele bune suntu placute lui D. dieu; omenii celi buni, dupa morte-su fericiti;

b) numele numerali: unu, doi, trei; antaniu, alu doilea etc. fiendu cà au natur'a adiectiveloru, pr. astadi suntu trei dieci de ani; anulu curente este alu cincilea dupa 1870 dela Christosu; sí voru ff celi de apoi antani etc.;

c) unu sustantivu, singuru, seau cu adiectivu adausu, seau cu alta dependentia, pr. mentiun'a inca e

vorba; vorb'a multa-i saracia; Parisulu e cetate fromosa; sant'a scriptura e cuventulu lui D. dieu; mortea e pedeps'a pecatului de antaniu; — seau chiaru si dependent'a unui nume retacutu, pr. orologiulu lui e de auru; ea e cu mente, seau forà mente; va se dica: orologiulu lui e orologiu de auru; e una persona cu mente s. forà mente;

d) inca si adverbial-le si intreiectionile se potu pune de predicatu in propusetiune, candu lieau semnificatiune adiectivale, pr. cu totii suntemu cá vai de noi; seti fia de bene etc.;

e) tote verbele, in câtu ele in adeveru cuprendu nu numai copul'a, ci sî predicatulu, numai câtu suptu alta forma, pr. io scriu, adeca io sum scriendu, seau sum ocupatu cu scrierea; cá la latini scribo adeca ego sum scribens; scribam adeca ego sum scripturus, care inca se dîce.

Note.

1. Limbele clasice au una multîme de adiective, prein cari suntu in stare asl formá propusetiunile câtu se pote mai simple, precandu limbele moderne neolatine suntu cu multu mai saracc in acestu respectu. Si deca unele dein acestea, in literatur'a loru si de aci in conversatiune, nu se aru fi impromutatu cu grosulu dein largulu tesauru alu limbei latine, carea le erá domesteca, pote cá si ele aru fi astadi mai atâtu de sarace in adiective, cá si a' nostra; ci eruditii loru le au inavutîtu, luandu dein latin'a, totu ce se potea luá; pre candu ai nostri, celi vechi pucini o cunosceau, si se impromutau dein cele ce le cunosceau, seau nu se impromutau de locu, er' celi mai noi, au venitu cam tardiu, si se impromuta mai multu dein cele neo-latine.

2. Limbele neo-latine dein occidente, erau intru una puse-tiune cu multu mai favorita, de câtu a' nostra dein partile

orientali ale imperiului romanu, in totu respectulu limbisticu, nu numai alu adiectiveloru. Ele formau una massa compacta si vasta, umeru la umeru, in care hordele barbare cu limbele loru, in locu de a sparge, se sfermau ele insesi, forà de a lasà decàtu pucine urme dupa sene, cá nesce venetàri; er' limb'a latina erà midiloculu culturei popora-loru neo-latine, itali, gali si iberi, in statu si in basereca, in litere si scientie, care sustienea latinitatea popora-loru latinisate.

Pre candu dein contra, limb'a romanesca dein provinciile orientali, taliata de catrà teritoriulu natale, si impresurata de tote partile de popora barbare seau celu pucinu nelatine,* greci, schiai, huni etc., ce a pierdutu in decursulu secliloru, dein partea adiectiveloru si altoru parti ale limbei, nu mai avù midilocu de a restaurá, cele pierdute, dein funtan'a comune a' limbeloruo neo-latine, cei devenise cu totulu necunoscuta, — ci de una parte fù necesitata a se ajutá, de undei dá man'a, de si man'a erà barbara, seau asi cautá alte forme de spresiune.

3. Sustantivele cu prepusetiune dein a-ante, cu seau forà articlu adiectivale, nu numai in parte si in specie, ci si preste totu, suntu a se considerá cá adiective, cari in alte limbe mai avute se respundu cu adiectivu, pr. cu mente lat. prudens, forà mente, lat. amens, demens; de auru, de argentu, de lemnu etc. lat. aureus, argenteus, ligneus; celu cu mente, omulu cu mente etc.; — si inca, nu numai cá predicatu, ci si cá atributu, precumu esemplele arata.

4. In câtu pentru verbe, cá predicatu, totu de una data si copula, mai pre largu in cele urmatoria.

§. 10. Copul'a, impreunatoriulu.

Cuventulu impreunatoriu (copula), care lega subiectulu cu predicatu, si inapoi, este verbulu sustantivu: sum, esti, este etc. lat. sum, es, est.

Elu se pune in propusetiune, seau esplicite, pr. io sum buuu-bucurosu se te ajutu, — seau implicate,

acoperitu sub altu verbu, pr. tu nu vei semi scrii nemica, adeca: in teue nu este volia de ami scrie.

In cuventarea rom., acestu midilocu intre subiectu si predicatu, nu lipsesce, fia esplicite, fia implicite, de câtu forte raru.

Note.

1. Verbulu sum, dupa gramatecii latini, se numesce verbu sustatoriu (verbum substantivum), singuru intre tote verbele; pentru că, nu numai in de sene esprime notiunea cea mai esentiale a' vietiei esistentia, ci elu e si uniculu verbu, care nu are lipsa de altu cuventu in cuventare, insusi esprimendu totu, si subiectu si predicatu: sum.

2. Cu tote astea, necesitatea acestui verbu in cuventare, de alu aplică necurmatu, aduse cu sene, cá spre evitarea monotoniiei une oria se se retaca, seau se se amestece cu predicatulu intru unu singuru cuventu, pr. in dictionulu latinu: omne initium durum, in locu de est durum; mali corvi malum ovum; summum jus summa injuria.

In limb'a greca inca se omite une oria sum; — asia si in unele limbe moderne, mai alesu in person'a a' treia, precumu in cea germana candu si candu; — er' in cea ungarica mai totu deun'a.

Er' formarea verbeloru, dein predicatu si verbulu copulativu, este de regula in tote limbele cunoscute, forà de a mai avé lipsa de exemple.

3. In limb'a romana, omisiunea verbului sum inca e usitata, de si nu prea desu; asia:

a) in sententie, proverbia, si alte propusetiuni asemeni, pr. inceputulu intieleptiunei fric'a domnului, adeca: e fric'a domnului. Vorb'a multa (e) saraci'a omului. Juruenti'a scumpului (e) bucuri'a nebunului. De aci panà la munte, totu zale menunte;

b) in a dou'a propusetiune, legata cu cea dein a-ante prein si, deca concorda in persona, pr. faptele lui D. dieu suntu

minunate, și calile neurmate, va se dica: și calile lui suntu neurmate,

c) in inscriptiunile cartiloru și partiloru lor, pr. S. Scriptura, adeca acest'a e S. Scriptura. Faptele Apostoloru, capu I. despre etc.

d) in salutatiuni impromutate, pr. Buna demaneti'a! adeca se fia-ti optezu; — bunu prandiulu! buna ser'a! ser'a buna (respunsu); nopte buna! etc.

e) in unele benecuentari baserecesci, pr. Pace voue! Pace toturoru! adeca se fia etc.

4. Verbulu sum, dupa natur'a sa sustantiale, se afla cupresu in la-intru toturoru verbeloru, asia in câtu verbulu, resolvenduse in partile sale elementari, totu de un'a ese cu unu sum și cu unu predicatu, pr. in esemplulu de mai susu: io scriu adeca eu sum scriendu; ego scribam adeca scripturus sum.

Inse nu numai limb'a latina și greca suntu in stare de ase exprime corectu, resolvendu verbele in acele doue parti elementari, ci și in alte mai moderne aflamu atari esemple, și anumitu in limb'a anglica modulu indicatu e forte in usu, pr. I am going. I am reading. I was going; adeca: io sum mergundu = mergu; io sum legundu = legu; io eram mergundu etc. cumu și noi dîcemu: eram mergundu in imperfectu, și eram mersu, in prea-perfectu, in locu de mergeam, mersedem.

§. 11. Partile accidentali.

Partile neesentiale ale propusetiunei, suntu tote cele alalte cuvete dein propusetiune, afora de subiectu, predicatu și copula, și cari in de sene nu facu propusetiunea, ci numai determineza mai de aproape un'a seau alt'a dein partile esentiale ale propusetiunei, — prein urmare numai dein templare se afla in un'a seau alta propusetiune, și de acea potu se și lipsesca, și lipsescu in multe propusetiuni, — de acea și accidentali se numescu, pr. in

propusetiunea: Omulu de omenia face onore societatei; unde cuventele de omenia adausa la subiectulu omulu, si onore societatei adausa la predicatulu -copula face, suntu parti accidentali seau de templare. Asia si in propusetiunea: Religiunea crestina e mai conforma ratiunei, decâtu idololatri'a greciloru si romaniloru; — numai cuventele: religiunea, e si conforma, suntu parti esentiali, er' cele alalte tote suntu numai accidentali.

Alte esemple: Omulu e cea mai fromosa faptura a' creatoriului. Sultanii asiatici guberneza cu una autoritate despotica pre supusii loru. Omenii suntu orbi pentru lucrurele, ce nu voru se le cunosca.

Ele se numescu si attribute, in câtu atribue ceva la determinarea vreunui cuventu dein propusetiune; — seau aposite si apusetiune, in câtu se punu si se adaugu la vreuna parte a propusetiunei, — seau dependentie, in câtu dependu cu totulu dela cuventulu, la care se adaugu; — seau cercustantie, in câtu esprimu unele impregiurari determinative seau modificative in propusetiune, — seau preste totu complemente, in câtu complenescu cugetulu si intielesulu propusetiunei si alu partiloru ei.

Note.

1. Subiectulu si predicatulu, potu fi seau simple seau compusa, — complexa seau necomplexa (simplex, compositum, — complexum, incomplexum).

Simple seau compusa suntu dupa numerulu ideelor seau notiuniloru, ce le presenteza mentei; ér' complexa seau necomplexa, dupa cumu ideele seau notiunile suntu esprese prein unu singuru cuventu seau prein unu complexu (complexus) de mai multe cuvente. In specie:

a) Subiectulu e simplu, candu reprezenteza numai una idea, fia acest'a espresa seau numai cu unu cuventu, seau cu mai multe impreuna, pr. in propusetiunile urmatorie: D. dieu e bunu. Omenii celi mai intiepti, suntu totu una data si mai modesti. Poporale, cari nu au cultura, suntu selbatece. In tote aceste propusetiuni subiectulu e simplu, de si este espresu prein mai multe cuvente, pentru că complexulu aceluor cuvente nu reprezenteza de câtu câte una singura notiune, asia câtu nu se pote omite nece unulu dein acele cuvente, forà de a scaimbà natur'a ideei reprezentate preintr' in sa.

Er' compusu, subiectulu este atunci, candu propusetiunea contine mai multe subiecte, determinate prein mai multe idee seau notiuni, pr. in propusetiunea: Arabii, Persii, si Turcii suntu mahometani.

b) Predicatululu e simplu, candu nu esprime decâtu una singura calitate a' subiectului, pr. in esemplele de mai susu: Omulu e moritoriu. Omulu e cea mai fromosa faptura a' lui D. dieu. Sultanii asiatici guberneza pre supusii loru cu una autoritate despotica. In tote-trele aceste propusetiuni predicatululu e simplu, macaru că intru a dou'a si a' treia e espresu prein mai multe cuvente, fiendu că tote acele cuvente concurre spre a formá notiunea unei singure calitati.

Er' compusu, e predicatululu, candu esprime mai multe calitati, pr. in propusetiunile: Vechii romani erau bravi, frugali, si morali. Arabii suntu generosi, ospitali, dar' si resbunatori.

c) Subiectulu e complexu, candu numele, pronumele seau infinitivulu are unu adausu, celu restringe, l' esplica seau-lu determina, pr. in propusetiunile: Io care-su acumu vechiu de dile, nu sum departe de momentu. A face bene deapropelui seu, e detorentia crestinesca. Legea lui Moise e cuprensa in testamentulu vechiu.

Er' subiectulu necomplexu e, candu se esprime numai cu unu nume, pronume seau infinitivu, pr. D. dieu a creatu tote. A menti e pecatu. Mentien'a inca-i vorba.

d) Predicatul e complexu, candu cuventulu principale, destinatu spre a esprime calitatea subiectului, e insocitu de mai multe cuvente, cari-i modifica semnificatiunea, pr. in urmatoriele: Omenii suntu orbi, pentru lucrurile, ce nu voru a le vedé. Io scriu in tote dilele doue-trei linie romanese.

2. De aci si propusetiunile suntu simple si compuse, complese seau ne-complese.

Simpla, candu atatu subiectulu catu si predicatul suntu simple; — compusa, candu seau subiectulu seau predicatul, seau amendoua suntu compusa. — Totu asia:

Complexa e, candu un'a seau alt'a, seau amendoue partile esentiali suntu complese; — si ne-complexa, candu nece un'a nece alt'a nu e complexa.

3. De aci in propusetiunile complese, subiectulu seau predicatul logicu se pote destinge de subiectulu seau predicatul gramaticu (sintacticu); pentru ca, de exemplu, subiectulu logicu se compune dein tote cuventele impreunate si necesaria spre a' esprime una notiune in totalitatea sa, pr. in propusetiunea citata: Religiunea crestina, e mai conforma ratiunei, de catu idololatri'a greciloru si romaniloru; — cuventele impreunate: religiunea crestina, si idololatri'a greciloru si romaniloru, facu subiectulu logicu, — er' subiectulu gramaticale, suntu numai cuventele religiunea si idololatri'a, cele alalte fiendu numai accesoria, cari desvolta, estendu, restringu si modifica notiunea principale seau fundamentale.

Esemplulu propusu e de ajunsu spre a destinge si predicatul logicu de celu gramaticale.

4. Partile accidentali seau accesorie, cari sierbescu spre inlargirea propusetiunei si restringerea partiloru esentiali, se punu in propusetiune si se adaugu de in mai multe cause si punte de vedere, cari numai in seria pertractarei se potu specifica si enumerá. Er' numirile de attribute, aposite, dependentie, cercustantie, si complemente, au si semnificatiunea loru speciale.

§. 12. Atributulu.

Atributu intru intielesulu sintacticu, este adiectivulu seau altu nume cu forma adiectivale, care se adauge in giurulu unui sustantivu, fia in subiectu, ori predicatu, ori in dependentia, pr. Omenii intieiepti suntu prea rari. Omulu este fientia cuventatoria. Recompensarea fapteloru bune se astepta dela D. dieu.

Deci atributulu e seau adiectivu, pr. Omulu dreptu, mulierea fromosa; — seau participiu, pr. filii ascultatori de parenti, facutoriulu cerului si pamentului.

Note.

1. Atributu se numescu mai alesu adiectivele adausa la subiectu, prein cari subiectulu se restringe si mai tare decâtu prein predicatu, pr. in esemplulu: Omenii intieiepti suntu prea rari, unde se determina, că aci nu e vorba de ori-ce omu in genere, ci numai de una specie anumita: a' omeniloru intieiepti, presupunenduse, că nu toti omenii suntu intieiepti, ci numai una parte de eli, si enuncianduse, că numai acestia suntu rari.

2. De aci se cunosce, că atributulu nu numai specializeza subiectulu si ori care alta notiune, ci ore-cumu o si imparte in doue parti contrarie, dein cari un'a se esprime si alt'a se retace; asia in cătu ori-care propusetiune, care are subiectulu cu atributu, corespunde altei propusetiuni contrarie, că si cumu ai dice dupa esemplulu de mai susu: cumu că; Omenii neintieiepti nu suntu prea rari.

3. Inca si propusetiunea cu relativu in a-ante, avendu form'a adiectivale, se pote considerá de atributu, adausa la subiectu, pr. in rogatiunea: D. dieulu sufleteloru, carele ai calcatu mortea si pre diavolu l'ai surpatu; — cu atátu mai vertosu, că-ci atari propusetiuni se potu stramutá in participiu cu

dependentie, pr. in esemplulu adusu dicundu: calcatoriulu mortiei, si surpatoriulu diavolului, in locu de: care ai calcatu si surpatu.

§. 13. Apositulu.

Apositu (appositum, ἐπιθετον) se numesce sustantivulu, cu seau forà dependentia (une oria si unu adiectivu), carele se adauge, cá esplicatiune, la altu sustantivu dein subiectu, seau predicatu, seau dein alta parte neesentiale a' propusetiunei, si caracterizeza mai deaprope notiunea sustantivului, la care s'a apusu, pr. Traianu imperatulu a batutu pre Daci, de ia stinsu; — Moise profetulu a datu legea vechia judeiloru; — cá dein morte la viatia si de pre pamentu la ceru, Christosu D. dieu, ne a trecutu pre noi, — in cari propusetiuni numele: imperatulu, profetulu, D. dieu suntu aposite la Traianu, Moise si Christosu, cá esplicatiune: cá cene suntu, macaru cá si forà apositele citate suntu cunoscuti de atari.

De aposite se potu considerá si adausa-le la pronumele personali, ori sustantive se fia, ori adiective seau participia, fiendu cá numai caracterizeza si explica person'a pronominala, pr. io betranulu si nepotentiosulu, cu a nevolia-mi ducu viati'a. Elu a moritu de superare, amaritulu. Adame, faptur'a manu-loru mele! dise D. dieu.

Note.

1. In limb'a romanescá, apusetiunea e mai rara de cátu in multe alte limbe, si anume in latin'a, in care adese ori se punu aposite, cari in limb'a nostra nu se potu pune cá aposite, ci suntemu nevoliti ale scaimbá in alta forma.

Asia latinii punu dupa numele cetatiloru, apeloru etc. si sustantivele: cetate, apa seau fluviu etc. cá aposite, pre

candu noi le punemu in regentia, pr. Roma urbs condi coepta est, romanesce: cetatea Romei; — Nilus fluvius exundare quotannis solet: Ap'a Nilului, seau riulu Nilului.

Alte ori suntemu nevoliti a adauge inca unu cuventu, seau a straformá apusetiunea in propusetiune relativa, pr. Cicero consul suppressit conjurationem Catilinariam: Cicerone fiendu consule. Multa nos docuit usus, magister egregius: multe ne a invetiatu esperienti'a, carea este cea mai buna invetiatoria.

2. Preste totu, numele sustantive, adausa la altu nume cá esplicatiune, se considera de apusetiune, er' adiectivele si participia-le de atribute. Cu tote cá diferenti'a intre aposite si atribute stà nu numai in form'a dein afora, cá sustantive seau adiective, oi mai adevveratu intru acea: cá atributulu e distinctivu, er' apositulu esplicativu, precumu s'a vediutu in esemple.

3. Apositele cele mai dese le afiamu in propusetiunile apostrofice cu vocativu, unde pronumele personale totu de un'a figura esprese seau retacutu, pr. O meni buni! Fetulu meu! Descepta-te, române. Vena, scumpulu meu! Veniti, filiiloru, ascultati-me pre mene, fric'a Domnului ve voliu invetiá pre voi. In cari pronumele tu si voi suntu retacute, pentru cá de sene se intielegu.

4. Aposite seau, dupa numirea greca, Epitete, se numescu preste totu adiectivele, de câte ori se punu lenga sustantive in ori ce respectu, asia câtu epitetu in sintactica, corespunde cu adiectivu in etimologica.

§. 14. Dependentele.

Dependente se numescu tote acele cuvente in propusetiune, cari dependu dela altulu, si dependenti'a loru esprime relatiunea loru catrà acel'a, dela care depende; asia unu sustantivu pote se dependa dela altu sustantivu, pr. Inceputulu intiepleptiunei e fric'a Domnului;

— seau dela unu verbu, seau dela vre una prepusetiune, pr. D. dieu a creatu lumea dein nemica; — unde numele intieleptiunei si Domnului dependu dela cele alalte nume: inceputulu si fric'a (genetivu dela numinativu); lumea dela verbulu a creatu, si nemica dela prepusetiunea dein.

De acì cuventele dependenti dela altu cuventu suntu dependentiele lui; si intru una prepusetiune complexa potu se fia câtu de multe, in câtu si cuventele dependenti potu sesi aiba mai incolo dependentiele sale; pr. Cartea nascerei lui Is. Chr., filiului lui Davidu, filiului lui Abraam; cu siesa genetivi de dependentia, cu aposite cu totu.

Note.

1. Dependentie se potu dice preste totu inca si predicatulu cu referentia la subiectu, si atributele si apusetiunile cu referentia la partile prepusetiunei, la cari se adaugu.

Inca stricte luandu, tote cuventele prepusetiunei se potu considerá cá dependenti unulu dela altulu, pentru cá tote stau in ore care referentia unulu catrà alaltu, spre a formá totalitatea cugetului si a' prepusetiunei.

Singuru subiectulu se pote considerá cá mai nedependente dela cele alalte cuvente, fiendu cá elu este pietr'a fundamentale a' prepusetiunei.

2. Inse aici e vorba numai de dependentiele speciali, si deintre acestea cele mai dese in prepusetiune suntu ale genetivului in nume, ale obiectului in verbele active, si ale prepusetiuniloru; despre cari mai de aproape la locul lor.

§. 15. Cercustantie.

Cercustantie suntu cuventele dein prepusetiune, cari se punu in giurulu altui cuventu dein partile esentiali seau accidentali, spre alu determiná si mai de

aprove, decumu se face prein predicatu, atributu, apuse-tiune seau dependentie, pr. am venitu eri acasa dela Bucuresci. Pentru pecátele nostre ne certa D. dieu. Mi-a spusu limpede. Am vediutu cu ochii. Mi-a datu de scire si in scrisu si cu gur'a. In cari propusetiuni prein cuventele subtrase, se determina cercu-stantiele tempului, locului, caus'a, modulu, si midiloculu lucrariloru dein propusetiuni.

De acestea suntu mai alesu cuventele, ce esprimu tempulu, locul, caus'a, scopulu, modulu, si midiloele vre unui lucru.

Ele se esprimu mare parte:

a) prein adverbiala, pr. eri, adi, mane; aici, acolo; bene, reu, forte etc.

b) prein prepusetiuni cu dependentie-le loru, pr. cu cuventulu, dein tota anem'a, forà volia; — spre a dîce, spre a scrie etc.

c) prein gerundia, pr. laudandu, vediendu. facundu, audîndu, venîndu, sciendu, — cu-rendu seau curundu etc.

Note.

1. Cercustantie-le mare parte, se afla la gramatecii vechi la-tini cuprense in versulu tehnicu: Quis? quid? ubi? quibus auxiliis? cur? quomodo? quando? in care afora de cele d'an-taniu doua: quis si quid, dein cari la quis? se respunde cu subiectu, er' la quid cu dependenti'a verbului, cele alalte con-tienu cuventele cercustantiali.

Suntu inse, afora de indoiela, si alte cercustantie ale pro-pusetiuniloru cari nu suntu cuprense in acelu versu, precumu suntu: scopulu, semenarea, materi'a etc.

2. Unele cercustantie adverbiali se esprimu prein nume si forà prepusetiune, pr. asta sera, asta nopte; ser'a,

demaneti'a, diu'a, noptea, alalta eri, una data, une ori, alta data etc.

3. Cercustanti'a scopului se esprime mai alesu prein prepusetiunea spre seau pentru cu nume verbale seau infinitivu, pr. spre marirea lui D. dieu; mergemu la basereca, spre a mari pre D. dieu, seau pentru a mari pre D. dieu, — seau si cu altu sustantivu de asemenea intielesu, pr. spre laud'a lui D. dieu, — seau cu pentru cá in fruntea unei propusetiuni dependente, pr. pentru cá se marimu si se laudámu pre D. dieu.

§. 16. Complementulu.

Complementu se numescu cuventele, cari completeza semnificatiunea cuventului, la care se adaugu, asia in câtu forà cuventulu complementariu, unulu seau mai multe, semnificatiunea ar' remané stinghiera seau necompleta.

De acestea, preste totu suntu chiaru si atributele in subiectu, seau altu nume, pr. D. dieu santulu; — in specie inse si mai strinsu asia se numescu dependentiele adiectiveloru, si verbeloru alesu active, pr. unii prunci semena parintiloru seau cu parentii.

Cá se fimu partasi vietiei eterne. Noi amu laudatu pre D. dieu. Io am inceputu a scrie. — Asia sî: Elu a luat u lumea in capu. Ea a presu fug'a. Noi amu batutu in palme. Eli au datu dein mâni si dein petiore.

In cari propusetiuni cuventele subtrasa facu completirea celoru de in a-antea loru, si forà cari acestea nu aru dá intielesu deplenu.

Note.

1. Verbele, fiendu spresiunea nu numai a verbului sustantivu, ci totu una data si a' predicatului, potu se stè sî singure in

propusetiune, forà de a avé necesitate de dependentie seau complementu; si acest'a se pote face nu numai cu verbele neutre seau netransitive, pr. io siediu, tu dormi, elu more, — ci chiaru si cu verbe active seau transitive, pr. io scriu, tu dai, elu face.

Inse si dein contra, nu numai verbele active mai totu de un'a au, ci si cele neutre potu se aiba unele dependentie, cá complemente, pr. io scriu carte amicului mieu, tu dai tota averea ta saraciloru, elu face nebunie preste nebunie; — pr. si: ne siede reu a mentî, dormire-ai somnulu celu lungu, eli au moritu morte amara.

2. Complementele in unele dîceri (frase, phrasis) suntu cu totulu nedispensabili, alesu cu verbele, cari-si varieza semnificatiunea numai prein ajutoriulu unor cuvente complementaria, pr. sia facutu de capu, a datu de nevolia, miam facutu cruce de elu; se tio cresci pre nasu, ne a portatu de nasu, mia taliatu nasulu, nuti bagá nasulu, unde nuti fierbe ol'a. Omu fora nasu, tata de salce, una data cu capulu; etc.

3. De accidentia complementaria se potu considerá si cuventele alocutive dein vocativulu numeloru, nu numai preste totu in ori care specie de propusetiuni, ci mai vertosu in propusetiunea cu verbe in modulu imperativu, unde numele si verbulu suntu in aceasi persona a' doua, pr. Veniti, fililoru, ascultatime pre mene. Tatalu nostru, carele esti in ceru, santiesca-se numele teu. Despre care la loculu seu.

§. 17. Specie-le propusetiunei.

Propusetiunile inse, de si custà tote dein acelesi elemente esentiali si accidentali, cumu suntu subiectulu, predicatulu, si copul'a, — dar' in câtu pentru accidentiele lor, ele totu au oresi-care diferentia intre sene, pre cumu amu atinsu si mai susu (§. 11. not. 2); de unde se si impartu in mai multe specie, sîsi au numirile lor

dupa atari accidentie, pr. simpla, si compusa; complexa si necomplexa, afirmativa seau negativa, imperativa si intrebatoria; conditionali, causali etc.

Simpla e, care custà numai deintru unu subiectu si unu predicatu, pr. omulu e moritoriu; — ea se numesce si necomplexa (vedi loc. cit.).

Compusa e, care are mai multe elemente esentiale, de câtu trei, si e seau complexa seau periodica, dupa cumu elementele suntu agregate unulu lenga altulu, seau desvoltate in mai multe propusetiuni, pr. Romanii vechi. erau bravi, frugali, si morali; cá mai susu; — Romanii vechi, pre candu erau bravi, erau totu una data si frugali si morali; seau: Vechii Romani erau bravi, frugali si morali, inse Romanii mai tardii erau mai pucinu bravi, mai lucsuosi si mai corupti.

Afirmativa se dice, candu verbulu e afirmativu, pr. Romanii vechi erau bravi; — Negativa, candu seau verbulu e negativu, seau ise adauge vre una particula negativa seau ori-ce negatiune, pr. nemene nu este bunu, forà numai D. dieu.

Deca inse predicatulu e negativu, cu ne, propusetiunea numai dupa forma e afirmativa, er' dupa intielesu e ecale unei negative, pr. omulu pecatosu e nefericitu, = omulu pecatosu nu e fericitu. — De unde inversiunea unoru atari propusetiuni e permisa.

Imperativa se dice, candu subiectulu nu e in nominativu, cá in tote alte propusetiuni, ci in vocativu, si verbulu in imperativu, pr. Domne ajuta.

Intrebatoria e, candu propusetiunea in locu de subiectu are pronumele ce-ne? Ce-ne a venitu la Bucuresci? — seau pronumele ce, pr. ce s'a templatu in

Iasi? — seau se cuprende intr'ins'a ori-ce intrebatuine, espresa prein vre-una particea anumita, seau numai prein intonarea cuventatoriului, pr. au profetu esti tu? Spusu-mi-ai tu ceva, seau: Mi-ai spusu tu ceva nou?

Si asia mai in colo: absoluta, categorica etc.

Note.

1. Propusetiunile suntu in cea mai mare parte indereptate dupa determinatiunile logice, dupa cari se si numescu, pr. categorica, conditionale, distributiva, dilematica, silogismu, sorite etc.; despre cari mai tardiu la locul lor. Aici avemu a tracta numai de propusetiunile simple, in catu varieza in formele lor dupa unele accidentie.

2. In limb'a romanescă, ne avendu verbe negative, ca latinii: nescio, nequeo, nolo, nu avemu nece propusetiuni de asta natura, cari aici numai s'au atensu, ca prein trecut.

Inse, de si se afla in limb'a rom. mai multe cuvente negative, pr. nemene, nece si composite dela acest'a, — propusetiunea negativa recere totu de a un'a particeu'a negativa nu espresa, chiaru si candu in propusetiune ocuru si alte negatiuni, pr. nemene nu e bunu, fora numai D. dieu; — nu iam scrisu nece una data; — nu s'a aflatu nec'airi.

Candu dein contra in limb'a latina regul'a suna, ca doue seau mai multe negatiuni in propusetiune prefacu propusetiunea negativa in afirmativa, pentru ca doue negatiuni facu una afirmatiune, de unde nemo nascit, nu semneza: nemene nu scie, ci dein contra: nemene nu este, care se nu scia, adeca: toti sciu.

De unde una imitatiune latina in acestu respectu, nu numai nu e liertata, ci este unu adeveratu solecismu.

3. Propusetiunile intrebatorie, precumu se vede dein esemple, inca suntu de mai multe specie, cari si dupa intonare se destingu in vorb'a via. De unde cu altu tonu enunciamu propusetiunile cu ce-ne si ce? in nominativu seau in altu casu, pr. alu cui?

cui? pre cene? ce? in acus. etc., — si cu altulu propusetiunile cu au? ore? la latini an, anne, num? ori suntu espresse ori suprese.

4. Propusetiunea se numesce absoluta, deca ea in de sene e de ajunsu, spre esprimerea intregu cugetului, forà de a mai avé lipsa de alta propusetiune; — pre candu ceea, ce nu e de ajunsu spre acest'a, se numesce conditionata, — diversa de propusetiunea conditionale intru unu intielesu mai strinsu.

5. Conditionale in sensulu mai strinsu, se numesce, care intru un'a dein doue propusetiuni impreunate contine una conditiune espresa, semnata cu una particula anumita: de, deca, se (si latinu), pr. te asiu poté bate, se vreu, — seau de asiu, seau deca asiu vré.

Er' propusetiunea, care corespunde celei conditionali, se chiama conditionata in sensu mai strinsu, pr. este: te asiu poté bate.

6. Propusetiunea causale se dice, care cuprende caus'a vre-unei stari seau lucrari, pr. D. dieu ne certa, pentru cà suntemu peccatosi; — si costà asemenea celu pucinu dein doue propusetiuni, deintre cari un'a e notata cu nna conjunctiune: pentru cà, fiendu cà, de ora ce etc.

7. Categoricala se dice propusetiunea, in câtu, fia afirmativa, fia negativa, contine una enunciare seau judecata atâtu de severa si precisa, in câtu tota restringerea seau rezerv'a, si vacilatiunea se eschide.

8. In urma, lasandu pre cele alalte la una parte de una-camudata, adaugemu numai, cà in propusetiunile compuse totu de un'a se destinge un'a antecedente, si alt'a cosecente (antecedens, consequens), si intre sene suntu si ele seau coordinate, seau un'a alteia subordinata, precumu suntu si partile unei si aceleiasi propusetiuni.

§. 18. Relatiunile propusetiunei.

In propusetiune, precumu s'a atensu si mai susu, intre subiectu si predicatu, precumu si intre acestea si

accidentiele lor, se afla una strinsa relatiune seau referentia, care se manifesteaza prein influenti'a unei parti asupr'a alteia, si dependenti'a alteia dela ore-care deintr' inse; asia in câtu subiectulu are influentia a supr'a predicatului, si amendoua asupr'a atributului si celoru alalte accidentie, — precumu de alta parte, predicatulu stâ in dependentia dela subiectu, si tote accidentiele dela predicatu seau subiectu, seau dela altu cuventu dependente dein propusetiune.

Influenti'a unei parti asupr'a alteia, preste totu se chiama regime (regimen, domnire) — er' dependenti'a unei dela alt'a, se numesce rectiune (rectio, domniture).

Not e.

1. Relatiunea inse intre partile propusetiunei nu este reciproca, asia in câtu fia-care se aiba asemenea influentia asupr'a alteia, seau dependentia un'a dela alt'a.

De acea subiectulu numai influentia are asupr'a predicatului, er' nu si dependentia dela acest'a; precumu si predicatulu numai dependentia are dela subiectu, er' nu si influentia asuprai, si asia mai in colò; si de aci influenti'a incepundu dela subiectu se estende numai in diosu, er' nu si in susu, pre candu dependenti'a de sene se intielege, cà e numai retrospectiva.

2. Regimea si rectiunea inse, mai specificè, se numesce influenti'a si dependenti'a seau referenti'a partiloru subordinate, pr. a numelui cu nume, a verbelor cu nume seau verbu, si a prepusetiuniloru cu nume si verbe etc., — regime cu semnificatiune activa, rectiune cu pasiva, cu tote cà diferenti'a nu se obserbeza strinsu, — dela rego-is a direge (dirigo) si a indereptá (conduco), er' in sensu gramaticale a recere (requirere, postulare), de unde se si dîce: verbum activum regit accusativum, seau requirit, seau postulat.

3. Dein contra, influenti'a si dependenti'a, seau referenti'a partiloru coordinate, pr. a subiectului catrà predicatu si

verbu, si a' numelui catrà atributu si apositu, se numesce im-
preuna concordantia seau concordatiune (in semnifi-
catiune activa si pasiva).

4. De aci in cele urmatoria se va pertractá sub destinte title,

a) despre concordanti'a coordonatelu: subiectu, pre-
dicatu etc.

b) despre regimea seau rectiunea subordonatelu in
propusetiune.

5. Pertractarea relatiuniloru se pote face pre doue càli seau
modure (methodus):

a) percurendu in ordine partile propusetiunei incependu dela
subiectu si mai incolo, si aratandu la fia care parte formele
accidentali seau flesiunile, ce se cuvene ale aplecá loru, pr. cà
subiectulu se pune in numinativu, predicatulu si verbulu se con-
corda cu subiectulu etc. seau —

b) percurendu in ordinea gramaticale speciele cuventelu,
ce intra in cuventare, si aretandu la fia cari forme accidentali
seau flesiuni, in cari cercustantie suntu a se aplecá, pr. la
nume, cà numinativulu se apleca spre a aratá subiectulu pro-
pusetiunei etc.

Metodulu sub a) este sinteticu, er' celu de sub b) se apropia
mai multu de analise.

In concordantia se va urmá metodulu a), in rectiune
metodulu b).

TITLULU I. CONCORDATIUNEA.

§. 19. Relatiunea intre subiectu si predicatu.

Relatiunea intre subiectu si predicatu e de doue
specie: numinale, si verbale.

Numinale e, candu predicatulu se esprime prein
unu nume, alesu adiectivu, seau altu cuventu cu forme
numinali, pr. suntu participia-le dela verbe, si gerundia-le.

Verbale e, candu predicatulu se esprime prein unu verbu, care cuprende in sene si verbulu copulativu si predicatulu, cumu suntu tote verbele afora de celu sustantivu.

Esemple. Omenii suntu rei. Numai D. dieu e bunu. Elu este a' totu sciutoriu. Voi veti fi sciendu ce ati facutu. Mortea nu alege intre omu si omu. Teme-te de D. dieu, si fa bene.

Note.

1. Relatiunea, atatu numinale, catu si verbale, aduse cu sene mai in tote limbele, ca predicatulu seau numinale seau verbale se se conformeze, pre catu se pote mai multu, subiectului seu, urmandu si natur'a si formele dein afora ale subiectului.

2. Dein acesta tendentia a' predicatului, a urmatu, ca cuventele, ce esprimu predicatulu, si dein afora se semene cu cuventulu, ce esprime subiectulu propusetiunei.

3. Acesta conformatiune, si asemenatiune, la gramatecii latini s'au numitu convenientia, seau congruentia, seau concordantia; si de aci si: *syntaxis convenientiae* seau *congruentiae*.

4. De acea, si concordatiunea, e atatu numinale, catu si verbale, si in pertractatiune se voru destinge.

§. 20. Concordatiunea numinale.

Deci, deca predicatulu propusetiunei este unu nume, care are formele subiectului, concordatiunea se face conformandu numele predicatului cu numele subiectului in tote formele gramatece, ce le au comuni amendoua, si in catu le au.

Formele comuni pentru tote numele si pronumele, sustantive seau adiective, seau participia, suntu aceste patru: *persona*, *genu*, *numeru*, si *casu*.

De unde regul'a generale a' concordatiunei numinali este: cá numele predicatului se se concorde cu numele subiectului, in persona, genu, numeru, si casu.

Asia cátu, de esemplu, deca subiectulu este nume masculinu (seau femininu), singulare (seau plurale), predicatulu inca are se fia in masc. (seau fem.), in sing. (seau plur.), precumu :

D. dieu e bunu (subiectu si pred. masculinu)

Mortea e amara (sub. si pred. fem.)

Omenii suntu moritori (sub. si pred. plur.).

Benefacerile suntu demne de tota laud'a (sub. si pred. plur. fem.).

Note.

1. Regul'a sintactica de aci, suna pentru mai tote limbele intru asemenea, in cátu, numai deca seau numele subiectului, seau ale predicatului, nu au tote formele, un'a cátu si alt'a, pote se aiba esceptiune, — seau in cátu usulu propriu alu vre unei limbe, in anumite impregiurari a stabilitu vre-una esceptiune.

Asia de esemplu, suntu unele limbe, ce nu au forme destintive pentru genu, pr. cea anglica si ungarica, in cari tote numele, sustantive seau adiective, suntu de unu genu, seau mai adeveratu dicundu nu au nece unu genu, prein urmare nece concordatiune generica.

2. Limb'a romanescă inca nu are atâte forme gramaticali destinte pentru tote numele, câte iarú fi necesarie pentru tote patru specie de forme, ci-i lipsescu si multe preste totu, si in comparatiune cu cele clasice forte multe, — dar' in comparatiune cu cele alalte limbe latine, totu nu asia multe, cátu cestoru dein urma.

3. A tractá despre aceste forme cu de amenuntulu, se tiene de partea analitica a' gramatecei, — aici nu avemu decátu ale enumerá pre scurtu, pentru nexulu ideelorú.

§. 21. Formele personali.

Formele personali, ale numelor, inca si ale verbelor, suntu de prim'a, a' dou'a, si a treia persona, cari inse si ele varieza mai incolo dupa genu, numeru si casu.

Inse destinte forme personali, au numai pronumele (si verbele), pronumele asia numite personali, pr. io, tu, ela-ea; — noi, voi, eli-ele, cu casure-le loru singulari si plurali.

Cele alalte nume, in catu suntu sustantive, tote suntu: in vocativu de person'a a dou'a; — er' in numinativu, si in cele alalte casure, suntu de person'a a trei'a.

Er' numele adiective si participia in de sene, in catu nu se punu in locu de sustantive, nu suntu de nece una persona, inse in concordatiune, virtualiter suntu de person'a subiectului, seau de a' numelui si pronumelui, cu care se concorda.

Note.

1. Forme destinte spre desemnarea fia-carei persone dein cele trei, afora de pronumele personali, se afla numai la verbe, si inca intru unu numeru mare, dupa cojugatiune, modure, tempore si numeri.

2. Afora de pronumele personali, forme destinte personali mai are si pronumele compusu: insu-mi seau insa mi, insuti, insusi etc., dupa sufixele mi — ti — si etc. adause la finea cuventului; cá si la latini pronumele: ipse seau ipsemet, pr. insumi am facutu, ipsemet feci.

3. Pre alocuria nu se oserbeza acesta destintiune personale cu insumi, insusi etc. ci dicu: D. dieu insumi a facutu lumea etc.; — si e numai solecismu.

§. 22. Formele generice.

Formele generice ale numelor, atât substantive cât și adiective, pronume și participia, propriu sunt numai de două specii: masculine și feminine, destinate după sexul bărbătesc și femeiesc al persoanelor; la cari în unele limbi se adaugă și formele neutrale, pentru numele ce nu sunt de nece unu (neutrum) de în cele două; — și așa la cele două specii proprii, se mai adaugă și a treia neproprie, că se facă trei.

Ele încă variază și mai încolo, după numeri și cazuri.

Cu toate acestea, nu toate numele, nece substantive, nece adiective etc., nu au forme destinate după gen, ci mare parte le au comune, pentru două sau toate-trele genurile. Așa în cât unele forme, acum se nsitează pentru un gen, acum pentru altu, pr. form'a terminativă în E, atât pentru masc. în sing. pr. dente, cât și pentru femin. pr. mente, sau și pentru amândouă în acel'asi nume, pr. rece: dente rece masc., mente rece femin. etc.

Note.

1. Destiniunea între genuri s'a luat cu referința la persoanele, desemnate prin nume, și așa într-un antaniu masculine și feminine erau numai numele, ce se refereau la persoanele sexuale; în urma înse și alte nume, ce se refereau la lucruri fără sex, începura a lua forme masculine sau feminine, precum altele au luat alte forme destinate de cele mascul. și femin., și s'au numit neutre.

2. În limbile clasice greacă și latină, încă sunt trei genuri, cele disa, înse și într-un înse cu multe variațiuni în aplicațiune.

De aci si in limb'a romanescă au ramasu urme neindoite, nu numai de genulu masc. si femin., ci si de celu neutru, precumu demustra mai multe nume cu terminatiune curatu neutră, cá a' latiniloru, pr. ou, latin. ovum neutr., pl. la latini ova, la noi oua; — osu, lat. os, ossis, la celi vechi ossum si ossu neutr.; pl. la eli: ossa si ossua, la noi osa; — vasu, lat. vas, vasis, (seau vasum, vasi) neutr.; pl. la eli vasa, la noi vasa.

3. Verbele inse nu au genu, decatu: candu suntu in unele tempore formate cu participia; — seau candu infinitivulu vreunui verbu se pune in locu de sustantivu, si se considera de genulu neutru.

§. 23. Formele numerice.

Forme numerice, pentru tote numele si pronumele, in limb'a rom. inca suntu de doue specie, dupa doi numeri, singulari si plurali; — cele de antaniu pentru unitate, cele alalte pentru multime, cari inse inca varieza dupa genu si casu.

In limb'a rom. inse nece acestea nu suntu de ajunsu si deplenu destinte totu decaun'a, ci seau suntu intru una forma in unele nume, si intru alt'a in altele, seau totu aceleasi si in sing. si in plurali, pr. nume cu form'a E, si pentru sing. si pentru plurale; terminatiunea I si pentru masc. in plur., si pentru unele fem. totu in plurale, pr. denti masc., menti dela mente femininu.

Note.

1. In unele limbe antice, pr. in cea grecesca, se afla si alu treile numeru, pentru desemnarea a doue unitati; inse lipsesce in latin'a, si de aci in tote limbele neo-latine, si in altele mai moderne.

2. Unele nume, si in alte limbe, si chiaru si intru a' nostra, nu au unulu dein doi numeri, pr. la noi, unele feminine terminate

in etia, in usulu modernu nu au singulare, asia betran etie teneretie, blandetie etc. inse aveau la celi vechi. Vedi Principia de limba pag. 131 not. 3 seq.

3. Precum numerulu plur. e destinatu spre a denotá una multime, — asia suntu si unele nume, cari de si au form'a sing., in de sene inse totu desemneza una multime, pr. multime, parte, tenerime etc., cari de acea se numescu si colective. De concordarea loru mai in diosu.

4. Verbele inca au amendoi acesti numeri, cu forme destinte, de si nu in deplenu.

5. Unele adiective cantitative, de si au câte doi numeri, dar' intru insemnari diverse, pr. Unu-a sing. cá la latini unus-a; — unii-le in pl. cá la latini aliqui-ae. Totu-a in sing. cá la latini totus-a, toti-e in pl. cá la latini omnes.

§. 24. Formele casuali.

Formele casuali suntu numai pentru nume si pronume, adiective si participia, — nu si pentru verbe. Ele desemneza varietatea situatiunei obiecteloru, ce se subintielegu sub numele loru.

In limb'a rom. ele suntu forte pucine, si acelea inca, nece destulu de destinte, nece comuni tuturoru numeloru, pronumeloru etc., — ci unele suntu comuni, altele proprie numai pentru unele, — seau lipsescu cu totul, si lips'a loru se suplenesce dupa potentia prein alte forme seau combinatiuni.

Deci forme casuali in limb'a nostra au numai pucine nume, er' tote nece unulu.

Asia de esemplu:

Gen. pl. in ORV se afla, numai in pronume, pr. loru, celoru, cestoru, caroru: si unele adiective, pr. unoru, amendororu, altoru, multoru, tuturoru, câtoru (va), atâtoru;

Dat. pl. numai în pronumele: *noue lat. nobis, si voue vobis*, împreună cu formele scurtate *ne și ve* (une oria *ni și vi*, la vechii latini *nis și vis*);

Gen. sing. nu au numele masculine, ci numai cele feminine. — Dativu sing. numai pronumele personale, demonstrative și relative: *mî, tî, sî, lui, ei*, — *acestui, cui, carui*; — și unele adiective: *unui, altui*;

Acus. sing. destiut au numai pronumele personale: *me, te, se*, seau cu particu'ra *ne*: *me-ne, te-ne, se-ne*.

Note.

1. Casurile, după gramatecii limbilor clasice se numără: cinci în cea grecescă, — șesa în cea latină: Nom. Gen. Dat. Acus. Voc. (Ablativulu latinilor).

În unele limbe, precum în cele slavice, se distingă și mai mult de șesa cazuri.

Înse limbile neo-latine, afara de numinative, sîu pierdut mai tote formele casuale latine, de cîtu în pucine pronume personale, pr. în neo-galic'a: *moi, toi, soi* dela *mihi, tibi, sibi* în Dat. sing., înse cari per abuzum se punu une oria și pentru numinativu, pr. *c'est moi, qui vous parle*; — asemenea și: *me, te, se*, în acus. sing. etc.

2. Deci în mai multe limbe, lipsindu formele casuale, a ramas mai numai nomenclatur'a lor. Er' formele casurilor, unde lipsescu, se suplenescu mai multu prein ajutoriulu prepușetiunilor, pr. *di, à*, la italieni pentru genitivu și dativ; — de și *à* la franci pentru aceleși cazuri: er' desemnarea acusativilui este lasata regimei verbelor active, și locatiunei cuventelor.

3. În limb'a rom., carea în respectulu formelor este mai avuta, decâtu sororile ei dein ocidente, afara de formele usitate se mai afla urme invederate și de alte forme acumu esîte dein

usulu generale a vorbei romanesci, precumu suntu genitivii numeloru romane-latine pentru unele zile dein septemâna, pr. Marti, Miercuri, Joi si Veneri, remase la noi dein usulu vulgare latinu: die Martis, Mercurii, Jovis et Veneris, cu formele genitivului sing. de a' II. si a III. declinatiune latina, nepronunciandu pre s finale, cá si vechii latini.

Asia in câtu, mai nu este vreunu casu in sing. si pl., pentru care se nu se afe forme destinte, mai multe seau mai pucine in limb'a rom. Cea ce dá limbei rom. in respectulu latinetatei una superioritate notabile intre limbefe neo-latine, recunoscuta de toti, câti se ocupa cu studiulu limbeforu neo-latine.

4. Formele casuali, cari ne lipsescu, le suplenimu si noi in mai multe modure, seau prein formele articlului, seau prein propusetiuni, une oria numai prein sufixele relative, pr. l'am vediutu in acusativu, seau prein ordinea naturale a' propusetiunei si insasi natur'a lucrului, pr. omenii mena boii la apa; unde fia-care intielege, cá omenii er' nu boii suntu subiectulu propusetiunei; si boii, nu omenii, suntu acusativulu verbului mena.

5. Scaimbarea numeloru prein casure, si cele alalte afectiuni ale numeloru si pronumeloru, se numesce declinatiune, carea se tiene de partea analitica a' gramatecei. Er' combinarea acestoru tote, si usulu loru in cuvântare, se tiene stensu de partea sintetica, a le determiná, si ce nu pote determiná sintetic'a, remane in dominiulu lexicografie.

§. 25. Formele subiectului.

Deci si subiectulu propusetiunei, avendu a se esprime prein nume, seau alte surogate (§ 8), inca-si are formele sale numinali, dupa natur'a sa si a' cuventeloru, prein cari se esprime, si asia —

Elu pote se fia:

a) dupa persona, seau de pers. prima, cu pronumele personali io, insumi; noi, insine; —

seau de pers. a două, cu pronumele tu, însuți; voi, însive, — și cu alte nume în cazul vocativu, — seau și cu unele particule întreieciunali de natur'a vocativului, pr. O Domne! mei Petre! etc. .

seau de a' treia, cu pronumele de pers. a treia: elu, ea etc., — și cu toate numele substantive, seau adiective, pusă în numinativu, seau alte surogate.

b) după gen: masculinu, seau femininu, seau neutru, după genulu substantivului, seau sexulu persoanei, la care se referesce pronumele, pr. io sum sanatosu, tu esti întielectă, —

seau numai neutru, cându adiectivulu se pune în locu de substantivu, — precumu și cându se esprime prein vreunu infinitivu, pr. a mentî nu e prea frumosu.

c) după numeru: singularu seau plurale, în câtu expresiunea are numeri destinti, — er' cu infinitivi e totu de a un'a de numerulu singularu;

d) după casu: seau în numinativu, cându subiectulu e de pers. prima seau a treia, — ceea ce este mai desu în cuventare; — seau în vocativu, cându subiectulu însuși este în pers. a două, ceea ce încă ocurre forte desu în alocutiuni, rogatiuni, demandatiuni, laudari, injurari etc.

Note.

1. De person'a a două se considera unele expresiuni compuse cu pronumele posesivu de a două pers. pr. domni'a ta (vulg. dumneata), Marieata, Santi'a ta etc.

2. De person'a a' două este, și propusețiunea cu relativu în locu de subiectu, deca se referesce la unu pronume de a două persona, seau la unu nume dein vocativu, pr. Ceea ce esti mai venerata de câtu Cherubimii.

3. Infinitivii, cá subiectu, ne avendu formele numinali, se considera totu de un'a de person'a 3. de genulu neutru, de numerulu sing. si in numinativulu singularu.

4. Alte casure, afora de numin. si vocativu, pentru subiectu nu au locu. Despre Gen. si Dat. nu pote fi indoiela. Dar' in Acus. ar' poté se fia, numai candu subiectulu ar' fi unu infinitivu cu apositulu seu, pr. a fi saracu, nu e rusine; — A fi omu de omenia e lauda, — de câtu cá nu se pote costată, deca in asemeni impregiurari urmâmu usulu limbei latine, ori nu, unde eli dîcu: *hominem esse honestum, laus est.*

§. 26. Formele predicatului.

Formele predicatului, suntu formele cuventeloru ce se punu de predicatu in propusetiune, cumu suntu numele, verbele si alte surogate (§ 9), si deintre nume, numele apelative si adiective; inse propriè suntu numai adiectivele si participia-le, er' cele alalte nepropriè. Deci:

a) in câtu pentru ale sustantiveloru, ele suntu cele mai susu infirate la subiectu, variandu dupa persona, genu, numeru si casu;

b) in câtu pentru adiective, erasi mai totu acelesi forme suntu, cá si la sustantive, numai câtu varietatea loru e mai mare de câtu in sustantive, si formele mai copiose; er' —

c) in catu pentru surogate, ele suntu forà forma propria, pr. *Petru e cu mente*; seau suntu cu formele seau ale articlului, seau ale relativului, candu se prefigu unoru atari cuvente, spre a representá unu adiectivu, ori sustantivu, pr. *Petru e celu mai cu mente* deintre toti; — seau *Petru e celu ce scrie mai frumosu.*

In cari propusetiuni, predicatulu surogatu cu mente, celu mai cu mente, si forà articlu si cu articlu, totu

asia de bene reprezenteza pre unu adiectivu, cá si predicatulu intieleptu, substituindulu in loculu surogatului cu mente: Petru e intieleptu, celu mai intieleptu.

Note.

1. Pote fi intrebare, cá ore numele propria, si pronumele personali, potu se fia predicatu, au nu, pr. in dícerea: Tu esti Petru, — sí: omulu de nemica esti tu.

In esemplulu 1. Petru pote, cá e adeveratu predicatu la subiectulu tu; inse pote cá e numai surogatu predicatului adeveratu subintielesu, in locu de: tu esti celu, ce te chiama omenii Petru.

In es. 2. Pronumele tu pote fi predicatu, considerandu omulu de nemica cá subiectu; dar' invertenduse propusetiunea in partile ei, se pote dice sí: tu esti omulu de nemica, cu tu in a-ante cá subiectu, totu asia de bene, sí apasandu pre tu, in câtu se fia adeveratulu subiectu, nu numai in form'a inversa, ci si in cea de antaniu a propusetiunei, nemica patieudu intielesulu.

2. Diferenti'a intre adiectivu si sustantivu, in respectulu formeloru, stà mai alesu intru aceea: cá una mare parte a' adiectiveloru, sí tote participia-le, au celu pucinu câte doue forme generice destinte, unele câte trei, sí numai prea pucine câte un'a singura, pr. bunu, buna; fromosu m. s., fromosa f. s., fromosi m. pl., fromose f. pl., fromosa n. pl.; asia sí nou, noua s., — noi, noue, noua pl.; doi, doue, doua; amendoie-a; laudatu-a; cantatoriu-a s., cantatori-rie-ria pl.

Pre candu sustantivele de regula si mai tote au numai câte una forma generica, seau m., seau f., seau neutrale, — si numai prea pucine au câte doue, pr. domnu, domna; imperatu, imperatesa.

3. Caus'a acestei diferentie, provene nesmentitu dein natur'a loru propria, in câtu sustantivele se referescu la individue si la

obiecte singuratece, er' adiectivele si participia-le se referescu la calitati generali, cari suntu comuni si se potu atribui mai multoru obiecte, prein urmare mai multoru sustantive, cari nu-su numai de unu snguru genu; — sî dein tendenti'a, ce o au tote limbele, de a asemena dein tote poterile adiectivele cu sustantivele sî pronumelo.

Dein acesta cauza, limbele clasice amendoue si-au formatu adiectivele si participia-le loru in cea mai mare parte cu câte trei forme generice destinte, mai pucine cu câte doue; asia in câtu numai prea pucine au remasu cu una singura forma generica.

4. Limbele neo-latine inca au urmatu in câtu-va pre cea latina; numai câtu urmele formeloru neutre in adiective si participia au remasu prea pucine, cá si in sustantive: in limb'a rom. si italiana mai multe, er' in neo-galica nece un'a.

5. Ce se tiene de formatiunea adiectiveloru surogate cu ajutoriulu pronumeloru (mai susu §. 9 not. 3), unu usu analogu se afla sî in limb'a greca cu articlulu: *ὁ, ἡ, τὸ*, pr. *ὁ θεῖνα* cutare, *ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς* celu dein ceru, lat. *coelestis*, *cerescu*.

§. 27. Concordanti'a intre subiectu si predicatu.

Deci, in urm'a regulei generali de concordatiune (§ 20) concordanti'a intre subiectu si predicatu se face, conformandu predicatulu in formele sale formeloru subiectului dein propusetiune, in câtu numai se pote. De ora ce inse formele subiectului suntu multe si varie de una parte, er' predicatulu de alt'a inca nu are totu de un'a tote formele corespundietorie formeloru subiectului, urmeza, cà nece regul'a generale nu se pote aplecá strinsu totu de un'a, si asia si concordanti'a nu e totu dea un'a perfecta, ci varieza prea multu si dein acestu punctu de vedere, sî dupa anumitele impregiurari ale subiectului si predicatului.

Regul'a generale strinsu se pote urmá, numai candu propusetiunea e simpla necomplexa (adeca numai cu unu subiectu si unu predicatu), er' partile ei au tote formele de asemenea, pr. D. dieu e bunu. Relele suntu multe.

In cari concordanti'a e perfecta; in propos. 1. D. dieu sí bunu, (subiectulu si predicatulu) amendoua de genulu masc. cu terminatiunea in u, si amendoua in numerulu sing. si in numinativu; — er' intru a' 2. relele si multe, amendoua de genulu neutru-femin., cu terminatiunea in e, sí in numinativulu plurale.

Note.

1. Subiectulu fiendu liberu sí nedependente cu totulu dela alta parte a' propusetiunei, dupa cumu s'a dísu mai susu, er' predicatulu legatu si cu totulu dependente dela subiectu, — concordanti'a inca, cá se fia perfecta, depende atátu dela natur'a câtu sí dela formele amendoror'a, deca suntu conforme seau nu suntu conforme. De acea si concordanti'a e mai multu seau mai pucinu perfecta.

Se intielege, cá ast'a se díce despre form'a dein aforá, pentru cá in câtu pentru form'a dein-intru, tota propusetiunea, ori de ce natura se fia, nu pote se fia decátu deplenu concordata; si cea mai mica discordantia, deca nu e sanctiunata prein usulu vorbirei, este vitiu, si se chiama solecismu.

2. De aci si regul'a generale-si are esceptiunile sale, dupa cari in anumite impregiurari suntu prescrise alte norme pentru concordatiune.

§. 28. Varietatea concordatiunei.

Variatiunea concordantieii intre subiectu si predicatu depende mai alesu dela urmatorie-le impregiurari:

a) dein partea subiectului propusetiunei: dupa cumu seau e numai unulu, seau mai multe, — si acestea:

seau de aceeași persona seau diversa, de acel'asi genu seau altulu, — de acel'asi numeru seau nu;

b) dein partea predicatului: dupa cumu e seau sustantivu, seau adiectivu, seau nece un'a deintru astea; — adiectivulu seau prouniminale, seau de alta natura, — celu prouniminale seau posesivu seau relativu, — si asia mai in colo: numerale, cantitativu, si participiu.

Note.

1. Varietatea amentita, precum se vede, e destulu de mare, inse numai la aparentia, pentru că esceptiunile dela regula generale suntu prea pucine, de acea le amu si poté percurre aici pre scurtu.

De ora ce inse avemu a tractá despre concordatiunea celoru de sub b) si sub alte respecte mai la vale, — de acea aici se va tractá de una camu data numai despre cele de sub a), si cele ce nu se potu amená mai in colo.

2. Candu vorbimu de propusetiune cu doua seau mai multe subiecte, intielegemu numai propusetiunea simpla complexa, er' nu cea dein doue propusetiuni destinte inse impreunate (cojunte), cumu suntu propusetiunile conditionali etc. Cf. §. 17 si note.

§. 29. In persona si genu.

Deca in propusetiune e numai unu subiectu, er' predicatulu e sustantivu, concordatiune in persona nu se face, ci predicatulu e liberu si pote fi ori de care persona, pr. Tu esti D. dieu, carele faci minuni. Voi D. diei sunteti. Tu esti Petru; — subiectulu in a' dou'a persona, predicatulu intru a treia.

Er' in genu se face, deca subiectulu e persona, seau lucru personificatu, er' sustantivulu dein predicatu are doue terminatiuni generice destinte, pr. Io

sum Domnu, tu esti domina. Saraci'a e mare
domna. — In alte cercustari concordatiunea nu se face
in genu, ci predicatulu e liberu a fi de ori ce genu, pr.
Inceputulu intieptiunei este fric'a Domnului. Ome-
nii suntu fientie cuventatorie; — subiectulu omenii
masc., inceputulu neutru; er' predicatulu fric'a si
fientie amendoue feminine.

Note.

1. Regul'a antania pentru concordatiunea personale este forà
exceptiune. Inse regul'a 2., pre cumu s'a vediutu, e conditio-
nata de amendoue partile, asia in câtu deca subiectulu e per-
sona, er' sustantivulu predicatului nu are forme generice
destinte, concordatiunea nu se face, pentru că nu se pote face,
de câtu pote dein intemplant, pr. Elen'a a fostu scopulu,
si caus'a belului Troianu :

Asia nu se face, si candu subiectulu nu e persona, de si
predicatulu e sustantivu cu doue forme generice, pr. mârulu
e pomu, — si: mârulu e poma; — unde mârulu 1. e
masc. mârulu s. meri pl.; er' mârulu 2. neutru: mârulu si
mere. Er' concordatiunea cu pomu-i si poma-e, e dupa
semnificatiune, er' nu dupa formele generice: pentru că sub-
iectele: mârulu m. si mârulu n. nu suntu persone, nece se potu
personificá, de si predicatulu pomu si poma suntu chiaru
asia destinte in forme generice, cá si domnu si domina.

2. Personificarea subiectulului se face, candu predicatulu
este unu sustantivu, ce se destinge in genere dupa sexu, si
asia se referescu la persone, pr. Domnu-a; tata-mama.

Ele suntu de doue specie :

a) cari se destingu numai prein terminatiunea generica,
pr. suntu :

Domnu, — domina.

Imperatu, — imperatesa :

filiu, — filia.

fetu, — feta.

fetioru, — fetiora.
nepotu, — nepota.
veru, — vera.
cumnatu, — cumnata.
socru, — socra.
cuscru, — cuscra.
cumàtru, — cumàtra., etc.

b) cari se distingu, prein nume cu totulu diverse, ci parechie, pr.

barbatu, — muliere.
tata, — mama.
frate, — soru seau sora.
genere, — noru seau nora.
mosiu, — buna seau mosia.

De specia de antania mai suntu ei: sierbu, sierba la celi vechi, precumu numele natiionali: romanu, romana; armenu, armena etc. si alte mai multe cu terminatiuni generice, inse in forme feminine schimosite, pr. grecu, grecoica, turcu-coica, unguru-roica, nemtiu-tioica etc. seau numai: grec-oia, turcoia, unguroia etc.

3. Atari sustantive parechie, de si unele nu au formele adiectivali in u si a, totu au ceva dein natur'a adiectiveloru, si in propusetiune se concorda cu subiectulu in genu, seau dupa terminatiunea diversa, deca au, pr. domnu-a, — seau celu pucinu dupa semnificatiunca sexualc, pr. frate, soru; chiaru si deca subiectulu de sene nu e persona, pr. somnu, insielatiunea; de unde nu este liertatu a discordá subiectulu cu predicatulu, candu predicatulu este dein categori'a acestoru nume, si dicemu de esemplu: somnulu este fratele mortiei, er' nu: sor'a mortiei, si insielatiunea e sora cu mentiun'a, er' nu: frate cu mentiun'a.

4. De acca atari nume, candu se punu de predicatu la subiectu ce nu e persona, intielesulu loru e figuratu er' nu literale, si prein acest'a subiectulu insusi se personifica.

Deci candu dîcemu : somnulu e fratele mortiei, personificamu figuratè somnulu si mortea, cá se le potemu dîce frati, cari in realitate nu suntu; ci numai vremu a dîce: cá somnulu si mortea semena între sene, cumu sémena doi frati.

5. Inse in limb'a romanescã se afla si alte sustantive cu doue terminatiuni generice in u si a, inse cari nu se referescu la persone; de cari suntu numele mai totoru arboriloru fructiferi domestici si selbatici, pr.

alunu, — aluna.

apricosu, — apricosa.

ciresiu, — ciresia.

gutuniu, — gutunia.

nucu, — nuca.

peru, — piera.

piersecu, — pierseca.

prunu, — pruna.

si: pomu, — poma; etc.

Numai màru, nu are destintiunea in u si a cá cele alalte, ci remane totu màru si cá pomu, si cá poma, inse numai in sing., — er' in plur. si elu se destinge in masc. si femininu: meri, mere, cá cele alalte.

6. In aceste nume, fiendu cá nu se referescu la persone cu sexu destintu, concordatiunea inca nu se face in genu, decâtu pote numai dein intemplare, pentru cá prein ele subiectulu nu se personifica. De unde dîcemu: credenti'a e pomulu vietiei, candu vremu se asemenamu credenti'a cu unu arbore fructiferu; subiectulu fem., si predicatulu masculinu.

Er' deca dîcemu: credenti'a e pom'a vietiei, nu o dîcemu dein necesitatea concordantie, ci dein intemplare, fiendu cá vremu a o asemená cu unu fruptu, care dein intemplare inca e femin. cá si subiectulu. De acea potemu si sustitui fruptu in locu de poma, si se dîcemu: credenti'a e fruptulu vietiei.

7. Numele arborilor fructiferi la latini, suntu mai neregulate, de câtu in limb'a rom., in câtu la noi suntu tote de genulu masc. cu terminatiunea in u, er' la latini de genulu fem. ori terminate in us, ori almentrea; — fructele loru suntu de genulu neutru, pre candu la noi suntu feminine, pr.

malus f. mârû m. malum n. mârû n.

pyrus f. peru m. pyrum n. pîera f.

prunus f. prunu m. prunum n. pruna f.

cerasus f. ciresiu m. cerasum n. ceresia f. etc.

ci nux f. nucu m. nux f. nuca f.

De câtu cà la noi neregularitatea este numai in mârû; er' la latini stà intru acea, câ numele pomiloru au terminatiunea masculina in us er' genulu feminin, in câtu numele fructeloru cautara a se pune in genulu neutru cu terminatiune neutra; — pre candu la noi numele arboriloru suntu si de terminatiunea si de genulu antaniu masculinu, er' fructele asemenea si de terminatiunea si de genulu alu doilea feminin, cu singura exceptiunea mârû, cá fructu, cu terminatiune si genu neutrale, cá si la latini malum*).

§. 30. In numeru, si casu.

Mai in colo, concordatiunea intre subiectu si predicatu in numeru se face, punendu predicatulu propuse-

*) Mârû, pl. meri si mere, si cumâtru — a, pl. cumetri — e; in sing. cu à, in pl. cu e, se paru in acesta diversitate a' pronunciei asi avè ratiunea in diversitatea pronunciei latine si grecesci, in sing. cu à reprezentandu form'a etimologica latina cu a: malum, commater, er' in pl. cea grecesca cu e: μῆλον, μῆλα, — μήτηρ. Pote se fia inse si dein tendenti'a de a nu cufundá pl. mârû dela mârû, cu pl. mârû lat. maria, dela mare lat. mare, si in acest'a: mârû pl. dela mare lat. mare, alu destinge de pl. mari cu a chiaru, dela mare lat. magnus.

Asemene variatiune este si in pronunci'a verbeloru apârû, cumpârû, in pers. 2. aperi, cumperi; la latini paro, in composite acumu cu a: apparo, comparo, reparo etc., acumu cu e: impero, propero, supero etc. — Si in facia sing. cu a chiaru, lat. facies; in pl. facie cu e, lat. superficies cu i etc.

tiunei in numerulu, in care e pusu numele subiectului, — asia in câtu deca subiectulu e in sing. seau plurale, predicatulu inca cauta se fia in sing. seau plurale, pr. D. dieu e parentele nostru. Omenii suntu filii lui D. dieu. — Inse crucisiu nu e liertatu, si nu se pote face totu deun'a.

De acea, nu se pote concordá subiectulu singulare, cu predicatulu plurale, — dar' subiectulu plur. se pote concordá cu predicatulu singulare.

Deci nu potemu d'ice: scienti'a e (seau suntu) ornamente-le vietiei: — ci potemu d'ice; scientiele suntu ornamentulu vietiei.

Er' in câtu pentru casu, ori este subiectulu in numinativu, ori in vocativu, predicatulu are a se pune totu de un'a in numinativu.

De unde concordatiunea subiectului in numin. cu predicatulu seu e perfecta; — er' concordatiunea predicatului in vocativu cu subiectulu in vocativu, nu e liertata si nu se pote face.

De acea dicemu: D. dieu e parentele omeniloru. Tu esti amiculu meu. Scienti'a e ornamentulu vietiei; (in numinativu).

Totu asia dicemu sí: Amice fi-mi sociu de calatoria, — dar' nu potemu d'ice: fi-mi sócie (in voc.) in calatoria. Fi omu de omenia, er' nu: ome de omenia.

Note.

1. La esceptiunea prima pentru numeru: cà se pote concordá predicatulu singulare cu subiectulu plur., — caus'a e, cà subiectulu plurale se pote considerá, sí cá unu complexu seau intregu, asemenea cá si numele colective, cestca in form'a sing. representandu si pluralitatea, er' subiectulu plurale repre-

sentandu și unitatea. — Altu cumu, atare concordatiune ar fi in realitate, ceea ce este la aparentia, una adeverata discordantia.

2. Cu tote astea, in discursu se audu adese ori propusetiuni cu subiectulu la aparentia in sing. și predicatulu in plurale, — inse numai la aparentia, si propusetiunea atare e numai inversa, pr. candu ai dîce: Ornamentulu vietiei suntu scientiele, care totu atât'a face, că și: scientiele suntu ornamentulu vietiei; — in cari in amendouc formele, subiectulu e totu scientiele, si predicatulu numai ornamentulu, numai câtu siau scaimbatu loculu.

Er' inversiunea subiectului si a' predicatului, precumu se va vedé la loculu seu, se pote face, totu dea un'a candu amendouc suntu articulate, pr. inceputulu intieptiunei e fric'a domnului, seau totu atât'a: fric'a domnului este inceputulu intieptiunei. — Petru e omulu celu mai de omenia, seau ∞ Omulu celu mai de omenia e Petru.

3. Alta esceptiune mai are locu, candu subiectulu e unu nume colectivu, pr. parte, multîme, tenerime, poporu etc., cari in de sene reprezenteza numerulu plurale, in câtu in limbele clasice adese ori se punu atari nume de subiectu in sing., er' predicatulu loru in plurale, concordatiunea in numeru facunduse dupa intielesu, er' nu dupa form'a gramaticale, pr. pars habitant diversa loci.

La noi inse atare esceptiune se face mai raru, pr. una parte dein omeni suntu domni, una parte sierbi; unde predicatulu domni, in adeveru, nu cu subiectulu parte, ci cu accidente le lui: omeni, e concordatu.

In concordatiunea cu adiective, verbe etc., atari concordatiuni divergenti și in limb'a rom. suntu mai dese.

4. Numele unoru cetati si sate cu terminatiune plurale, pr. Jasi, Husi, Floresci, Ploiesci, Bucuresci, Campeni, Margineni, Maguréle, Valcele, Tremboiele etc., de regula aru fi, se se concorde cu predicatu plurale, pr. Bucuresci suntu mari etc.; dar' fiendu că atari nume repre-

senta in adeveru numai una unitate, de acea si cu predicatu adiectivu sî cu sustantivu, se construe mai multu in sing., pr. Bucurescii e mare, seau cetate mare etc. unde si candu dici numai mare, totu se subintielege cetate.

La latini, deca la atari nume nu se apune unu sustantivu sing., concordatiunea se face esacta in numeru si genu, pr. Athenae sunt pulchrae, seau: Athenae, civitas, a Persis capta est.

5. Esemplele de concordatiunea subiectului in Vocativu, cu predicatu sustantivu, pentru adeverirea regulei dein paragrafu, nu potu fi de câtu pucine, pentru că forma vocativale destinta au numai sustantivele de a' 2. declinatiune; — er' cu predicatu adiectivu suntu destule, pr. Amice, fi bunu, scrie-mi. Fetulu meu, fi intieleptu; unde in esemplulu dein urma, chiaru si subiectulu seau apositulu subiectului, numai dupa intielesu, er' nu sî dupa forma, e in vocativu, fiendu că dupa usulu vorbirei nu are vocativu destintu.

§. 31. Determinatiunea subiectului.

De natur'a subiectului, in limb'a rom., este sî: că se fia determinatu, — er' predicatulu se pota ff seau determinatu, seau nedeterminatu.

Determinatiunea se face in mai multe modure; asia —

a) prein articlulu primariu lu, a', li, le, pr. Omulu, muliere-a, intieleptiune-a, domn'a, bene-le, reu-lu, Omeni-i, domne-le, vasa-le etc.

b) prein pronumele demustrative: acestu-a, acelu-a, etc., pr. acesti omeni, aceste mulieri;

c) prein unele pronume relative compusa: ore-care, fia-ce etc., pr. ori-care omu, fia-care scientia;

d) prein adiectivele numerali: unu-a, doi-e-a, trei, patru etc., pr. unu omu, doue mulieri au venitu; doue-dieci de dîle au trecutu;

e) prein alte adiective de câtetîme: altu-a, câtu-a, multu-a, pr. alti omeni nu au fostu de facia. Câte capete, atâte pareri. Multa lume s'a adunatu intru un'a.

Note.

1. De aci numele apelative, seau adiectivele și participiale, cari nu suntu determinate, seau nu suntu determinate prein cele de mai susu indicate, nu se potu pune nece considerá de subiectu.

De acea nu potemu dice: omu e fientia cuventatoria, — ci omulu; seau de dîcemu: omu esti Petre, — subiectulu nu e omu, ci tu Petre, in propusetiune inversa, in locu de: tu Petre esti omu.

Asia si candu dîcemu: celu de susu ne dà totu benele; — celu de susu e in adeveru atributulu subiectului retacutu: D. dieu celu de susu; — seau candu dîcemu: santulu, sant'a, santii, sante-le, adiectivulu a trecutu in sustantivu, pr. santii se bucura in ceru de faci'a lui D. dieu, — unde inse totu se subintielege unu altu subiectu adeveratu nume apelativu: omenii celi santi, seau santii parenti, santii angeri etc.

Totu asia si candu dîcemu: D. dieu santulu, adiectivulu articulatu se pote considerá, cá unu apositu alu subiectului D. dieu, seau cá atributu, articulatu cá sustantivele, pentru cá D. dieu in acesta pusetiune nu se articuleza, si totu un'a face, cá si candu ai dîce: D. dieu celu santu, — cumu se si pote dîce.

2. Deci, candu in a-antea subiectului sustantivu se afla pusu celu, cea etc., este numai unu idiotismu alu unoru locure, unde in locu de acestu, acelu dîcu: cestu, celu, si asia numai pronume demonstrativu, er' nu articlu.

3. De aci, si candu in propusetiune, in loculu subiectului se afla pusu numai unu adiectivu seau participiu, determinatu cu articlulu propriu loru: celu, cea etc., — atare adiectivu seau participiu este numai surogatulu subiectului subintielesu,

pr. celu mai tare e mai mare, — adeca omulu. Celu nesaturatu ar' inghitî lumea, — er' omulu.

Asia sî candu occorre unu quasi-adiectivu, formatu dein prepusetiune cu dependente prein articlulu secundariu alu adiectiveloru, pr. Celu cu mente se feresce de rusîne, — adeca erasi omulu.

4. Une oria in cuventare occorre unu adiectivu, acumu determinatu cu articlulu primariu, acumu cu celu secundariu, in locu de subiectu, pr. intieieptulu e fericitu si in nevolie-le sale, — seau celu intieieptu e fericitu etc. De care natura suntu mai pucine, pr. santulu, dereptulu, misielulu seau meserulu (la celi vechi lat. miser) etc., — si figureza seau cá atributulu, seau cá apositulu, subiectului adevratu subintielesu.

5. Adiectivele, candu se punu in neutru forà sustantivu, imbraca natur'a sustantiveloru, si se potu pune cá subiectu in propusetiune, inse cu determinatiune, in sing. cu articlulu primariu lu, a etc., er' in plur. mai desu cu articlulu secundariu, mai raru cu celu primariu, pr. reu-lu ambla dupa omu; — inca si bine-le, pr. bene-le meu e pucinu; — in pl. cele rele, seau rele-le, cele bune etc.

Asia sî cele compusa cu celu, ce in neutru, alesu in plur. pr. Cele dein cetate, se fia uitate. Ce e bene, nu-i de mene.

Er' in proverbiulu: E reu cu reu, ci-i mai reu forà reu, — propusetiunea e eliptica, unde multe omisa se subintielegu, pr. A fi cu reu e reu, er' a fi fora reu e sî mai reu (lucru).

6. Cea mai batutoria la ochi discordantia in propusetiune se pare: relativulu ceea ce, pusu neutraliter in subiectu, macaru e femininu, si concordatu cu adiectivulu predicatu nu in genulu fem. alu subiectului, ci in neutru, pr. amu vediutu unu corbu albu, ceea ce e raru pre la noi; lat. id quod rarum est apud nos. — Miai scrisu mai de multe ori dein Rom'a, ceea ce e forte fromosu dela amicitia ta.

Inse si in atari propusetiuni concordatiunea nu e neregulata, fiendu cá predicatulu intr' inse se concorda cu unu nume

neutru subintielesu: lucru, cá si candu ai díce: ceea ce e lucru rarú, — lucru forte fromosu; dupa cumu se va vedé mai in diosu.

7. Unele adiective, si candu se punu cá subiectu neutru in plurale, nu au determinatiune cu articlu, pr. tote suntu desiertatiune. Multe se intempla in lume, ce nu se sciú; — unde adeveratulu subiectu nu e espresu, ci se subintielege: lucrure, cá si candu ai díce: tote lucrurele suntu desiertatiune; — multe lucrure etc.

8. Latini, precumu se scie, nu au articli, cá grecii, ci subiectulu propusetiunei la ei, seau e determinatu numai in cugetu, candu stá singuru, pr. homo est animal rationale, seau prein dependenti'a lui, candu nu e singuru, pr. omnis homo est mendax. hic niger est (id est homo). nulla calamitas sola.

Inse limbele neo-latine au articli, formati dein pronumele latinu ille-a-illud etc.

De limb'a rom. se scie cá are, formati totu asemenea, inse cu diferentia in locatiune.

§. 32. Esceptiuni.

Inse suntu unele cuvente, cari in de sene suntu determinate, si asia nu au necesitate de alta determinatiune dein afora.

De acestea suntu:

a) unele nume propria, pr. Petru, Stefanu, Toderu, — Ana, María (cu accentulu pre silab'a ri), Tódora, Flore;

b) pronumele personali: io (eu), tu, elu ea, noi, voi, eli ele;

c) infinitivii verbeloru in form'a scurtata, candu se punu de subiectu, pr. a mentí e rusíne, a furá e pecatu.

Note.

1. Numele propria, de sî suntu dein natur'a loru determinate, fiendu cà se apleca la individi seau individualitati, in limb'a rom. multe au sî determinatiune cu articli; si inca —

a) seau cu articlii stabili, ce nui lapeda nece la una temple, pr. Marculu, Brancovenulu, si alte multe nume familiari: Floresculu, Filipesculu, Vacaresculu etc.

Asia si alte multe nume propria terminate in a, atâtu feminine, câtu sî masculine, pr. Mári'a (cu accentulu pre silab'a prima má), Catarin'a, On'a, — Rom'a, Vien'a, — Romani'a, Greci'a, Turci'a etc. Er' masculine: Luc'a, Tom'a, si alte nume de familie, pr. Cuz'a, Sturz'a, Ghie'a, Nic'a etc.

b) seau cu articlii mutabili, dupa anumite impregiurari, pr. Jasii, Bucurescii, Parisu-lu, Sabinu-lu etc. De exemplu: am vediutu Bucurescii (cu art.); candu am fostu la Bucuresci (forà art.). Parisu-lu e capital'a Franciei; — moda de Parisu.

2. Inse sî cele nearticulate, candu stau in regime, inca lieau articlulu, pr. Petru-lu lui Stefanu. An'a vostra etc.

3. D. dieu, inca se pune forà articlu, atâtu in subiectu, câtu si in predicatu, pr. D. dieu e atotu sciutoriu. Tu esti D. dieu, carele faci minuni. Io am dîsu: D. diei sunteti.

Er' in regime lià articlulu, pr. D. dieulu meu esti tu. D. dieulu parentiloru nostri. D. dieu-lu poteriloru etc.

4. In câtu pentru infinitivulu subiectu, particul'a a, ce se pune in a-antea infinitivului, sî numai raru pote lipsí, stà in locu de articlu neutrale, cà si la greci in asemenea pusetiune articlulu τὸ, pr. τὸ μυνθάνειν πολλ' ἀσχερὸν οὐδέν. Sophocl. A invetiá multe rusíne nu este.

5. In limbele neo latine, usulu particulei a in a-antea infinitivului, preste totu e mai raru, de câtu la noi; er' cu infinitivu subiectu, e cu totulu forà csemplu; neo-francii dîcu in devis'a loru: vivre libre où mourir, forà a.

Singuru in limb'a germana se afla unu usu analogu, dupa care infinitivulu subiectu lià in a-ante-si articlulu das, pr. das Lernen ist keine Schande; — er' aliurea lià particul'a zu, la angli to, pr. zu gehen, to go, a merge.

Ceva afinitate intre usulu grecescu, romanescu, si germanu, in asta parte, este la totu casulu. Vedi mai in diosu la usulu infinitivului.

§. 33. Determinatiunea predicatului.

De natur'a predicatului inse este a fi nedeterminatu (§. 31), — fia elu —

seau sustantivu apelativu, pr. intielectiunea e vertute. Noi suntemu omeni. Petru e fetioru bunu. Ea e muliere fromosa, si de omenia;

seau adiectivu, singuru ori cu dependentia, pr. io nu sum prea sanetosu. Sanetatea e scumpa. Soarele e luminos. Elu e bunu de petiore;

seau participiu, cu seau forà dependentia, pr. noptea e intunecata. Avera lui e pierduta. Forade-legea e pierdientoria vietii seau de viatia;

seau si numai una frase, surogatu de adiectivu, pr. tu esti cu mente. Galbenii suntu de auru. Baserec'a e de pietra, si pop'a de lemnu.

Afora de pucine cercustari; asia:

a) candu predicatulu stà in regime cu altu sustantivu, pr. Petru e omulu lui D. dieu. Lumea aceste e valea plangerei. Esperienti'a e invetiatori'a vietiei.

b) candu predicatulu e unu nume propriu, seau quasi-propriu articulatu, pr. turcii taliara capulu unui principe romanescu in Costantinopole; acel'a erà Costantinu Brancovenulu. Ast'a e tier'a romaneca.

c) candu unu nume propriu articulatu seau nearticulatu stà in regime cu altu nume, pr. ast'a e Vien'a Austriei. D. dieulu poteriloru e D. dieulu nostru.

Note.

1. In propusetiunea cu subiectulu si predicatulu articulatu, partile suntu identice, si de acea stramutandusi loculu prein inversiune, ele-si scaimba si numirea, precumu si mai in a-ante s'a oserbatu, pr. certarea pecatului a fostu mortea, seau ∞ mortea a fostu certarea pecatului.

2. De acea, in propusetiunea identica, si predicatulu se pote determiná dupa tote normele subiectului, pr. cuscienti'a buna e pacea anemei, ∞ pacea anemei e cuscienti'a cea buna.

3. De unulu, antaniulu etc. vedi mai in diosu la usulu numeraliloru.

§. 34. Concordatiunea predicatului adiectivu.

Deca mai in colo, in propusetiunea cu unu subiectu, predicatulu este adiectivu, concordatiunea se face, conformandu adiectivulu in formele lui dupa formele, in care se afla subiectulu propusetiunei, dupa genu, numeru si casu.

Er' in câtu pentru persona, adiectivele neavendu forme personali, ele se potu concordá cu ori-care persona a' subiectului, pr. io sum sanetosu, tu esti sanetosu etc.

Note.

1. Numai adiectivele pronominali posesive suntu destinte dupa persone, inse nu cu forme diverse de ale altoru adiective, pr. mieu, mea; teu, ta; seu, sa; nostru-a etc. — precumu si pronumele insu, in compusetiune cu una particula pronominala, pr. insu-mi, insa-ti, insi-ne, inse-ve etc.

De câtu cà posesivele se inderepta, nu dupa person'a subiectului, ci dupa person'a posesoriului, pre care o representa, pr. tu esti alu meu, acestea suntu ale vostre etc.

Ele representa totu de a un'a genitivulu unui pronume personale, seau alu unui sustantivu subintielesu, la care se referescu, pr. amicul meu (alu lui io), soci'ata (a' lui tu), cartea sa (a' lui insusi); cá si averea lui, cartea loru.

2. Er' in câtu pentru insumi etc., ele suntu de natura de a se poté referi la person'a subiectului, numai câtu aceste adiective a nevolia se potu pune de predicatu, ci mai numai cá apositu la pronume personale, pr. io insumi, voi insive, lui insusi, loru insi-le si inse-le.

Er' deca occurru candu-va in predicatulu propusetiunei, forà pronumele seau numele, la care se referescu, ele tienu numai loculu predicatului cá surrogate, pr. nefericitulu acel'a esti insuti, adeca tu; caus'a perirei sale a fostu insusi, adeca elu insusi.

Si dein acesta cauza, nece ele nu se concorda cu genulu subiectului, ci cu alu personei subintielese, pr. in propusetiunea dein urma insusi e concordatu cu elu in masc., er' nu cu caus'a subiectulu femininu.

§. 35. In genu, numeru, si casu.

Concordatiunea adiectivului predicatn, de regula forà esceptiune, se face:

a) in genu, — deca adiectivulu are forme destinte pentru fia-care genu, — aplecandu formele adiectivali la formele numelui dein subiectu: form'a adiectivului masculina la subiectulu masc., cea feminina la femininu, si cea neutra la neutru deca are, pr. D. dieu e bunu (subiectu si pred. in masc.). Omenii suntu si buni si rei.

Artea e fromosa, scientiele suntu multe (subiectu si pred. femin.).

Tempulu e senenu. Vestimentele suntu noua (subiectu si pred. neutru).

Er' deca adiectivulu nu are forme generice destinte, adiectivulu predicatu se pune in form'a comune pentru tote genure-le, pr. D. dieu e mare. Scumpetea e mare. Frigulu e mare. Sangele e fierbente. Ap'a e fierbente. Camesi'a-mi e subtîre. Firulu e subtîre. Frundiele suntu verdi. Arborii suntu verdi. Tempulu e rece. Buzelei suntu reci etc.

b) in numeru, — deca adiectivulu are forme numerice destinte pentru amendoii numerii, — aplecandu form'a sing. a adiectivului la subiectulu sing., er' cea plur. la subiectulu plur., pr. Sorele e luminos, stele-le-su lumineuse, (pred. in sing. seau plur. dupa subiectulu asemenea). Diu'a e fromosa, florile-su fromose. Vinulu e vechiu (subiectu sî pred. in sing.). Vasa-le suntu vechia (sub. sî pred. in plurale); si cele alalte esemple de sub a).

Er' in câtu —

c) pentru casu, predicatulu adiectivu e totu de a un'a in numinativu, fia subiectulu in numin., fia in vocativu, pr. suntu pentru subiectulu in numinativu tote esemplele de sub a) sî b); — er' pentru vocativu: Fi bunu, Domne. Fili (fililoru), fiti buni sî ascultatori. Mulieri, fiti credentiose sociloru vostri etc.

Note.

1. Esceptiuni suntu:

a) deca numele propriu alu vre unui locu are forma plurale, predicatulu se pote pune si in plur. sî in singul., pr. Bucurescii suntu mari, seau B. e mare. Jasii-su pleni de judeani; seau Jassii e plenu de judeani.

Dein asta cauza, pentru evitarea discordantiei predicatului si subiectului in diferiti numeri, s'a vedutu scrisu: Bucuresciulu e mare; care e forma barbarica, pentru cà dein plur. Bucuresci nu se pote formá singulare Bucuresciu, ci Bucurescu, si asia nece un'a nece alt'a dein aceste forme sing. nu se potu usuá forà barbarismu;

b) deca subiectulu e unu nume colectivulu, pr. parte, multime etc., pr. una parte suntu buni, alta parte suntu rei, se subintielege omeni seau altu ceva asemenea.

Er' deca parte nu insemneza multime, concordatiunea nu se face cu predicatu plurale. De acea dicemu numai: acesta carte stà dein doue parti, una parte e lunga, cea alalta mai scurta.

Mai alesu, se pune predicatulu in plur., candu subiectulu parte, multime, are dependentia cu nume masculinu in plur., pr. una parte dein omeni suntu buni, — seau cu nume femin., pr. una parte dein flori suntu prea frumoase. Asia sî: una multime de arbori suntu selbateci etc.

In cari impregiurari concordanti'a se face nu cu numerulu subiectului parte, multime, ci cu alu dependentiei lor: omeni, flori, arbori.

Atare concordantia nu numai e permisa, ci si forte usitata, precandu concordatiunea regulata in atari impregiurari e mai neusitata, pr. una parte dein omeni e buna, una multime de arbori e selbateca.

Inse, candu numele colective acì citate suntu in regime cu atari nume plur. in genetivu, esceptiunea dela regula nu e permisa. De acea dicemu numai: una parte a' omeniloru e buna (nu: suntu buni), una multime a' arboriloru e selbateca (nu: suntu selbateci).

Dar' poetiloru pote se fia permisa si atare concordatiune, cá si multe alte esceptiuni sintactice.

2. Esceptiune pentru genu se pote face, numai intru impregiurarile, in cari e permisa discordanti'a in numeru, concordanduse predicatulu in genu, nu cu numele colectivulu, ci cu

celu dein dependenti'a lui, pr. in esemplele precitate: una parte dein omeni (masc.) suntu buni (masc.). Una multime de arbori (m.) suntu selbateci (m.).

Er' in esceptiunea sub a) concordatiunea dupa genu remane regulata, pr. Bucurescii e fromosu (m.). Jasii e plenu (m.) de judeani.

§. 36. Concordatiunea predicatului participiu.

Deca in urma, predicatulu propusetiunei este unu participiu, concordatiunea lui inca se face, intru tote cá a' adiectivului predicatu, in genu, numeru si casu; asia in câtu intre regulele concordatiunei participiului si ale adiectivului, cá predicate, nu este diferentia.

De acea participiulu, cá predicatu:

a) in genu, se concorda cu genulu subiectului, pr. Omulu e moritoriu. Lun'a e stralucitoria. Cerulu e intunecatu. Bani suntu pierduti. Fetele suntu maritate. Suflete-le suntu tramisa la D. dieu;

b) in numeru, se concorda cu numerulu subiectului, pr. Omulu e moritoriu (amendoua in sing.). Vertuti-le suntu pretiuite (amend. in pl.); si cele alalte esemple de sub a).

Er' in câtu c) pentru casu, participia-le, cá si adiectivele, in propusetiune se punu numai in nminativu. Esemplele de mai susu.

Asia in câtu participiulu, si candu subiectulu e in vocativu, totu numai in numinativu se pune si asia nu concordeza, pr. Domne, fi induratu noue pecatosiloru. Fili (fililoru) nu fireti neascultatori.

Note.

1. Chiaru si in esceptiuni, participiulu predicatu urmeza strensu concordatiunea adiectivului. De aci dicemu: Bucurescii

e forte intensu, cá sî Buc. e mare; concordandu participiulu sing. cu subiectulu nume propriu (in plur.). Vedi §. 35 not. 1.

2. Totu asemenea se concorda si cu numele colective: parte, multime etc. pr. una parte dein eli suntu insurati, — seau una parte dein ele suntu nemaritate, — seau sî forà dependenti'a: eli, ele; concordanduse cu subiectele-si barbati si mulieri.

3. Concordatiunea participiului in predicatu, este inca sî mai regulare decâtu a' adiectivului, fiendu cá participia-le nostre de acumu tote au forme destinte dupa genu si numeru, precandu adiectivele numai unele au acesta destintiune.

4. Deca in propusetiune predicatulu e unu sustantivu cu participiu lenga sene, participiulu nŭ se pote considerá de predicatu ci sustantivulu lui; si de acea participiulu nu se concorda cu subiectulu propusetiunei, ci cu sustantivulu predicatu, cá atributulu acestuia, cui se atribue.

De esemplu, deca in locu de: omulu e cuventatoriu, — dici: omulu e fientia cu adausulu: cuventatoriu — a, acestu participiu nu se pote concordá cu omulu in genulu masc., cá in propusetiunea prima, ci se concordeza cu fientia dein propus. 2. dicundu: cuventatoria in genulu femin. cá sî fienti'a, careia se atribue.

5. Deca în propusetiune, participiulu predicatu e determinatu cu articulu primariu alu sustantiveloru, participiulu se considera insusi de sustantivu, si propusetiunea e identica, in câtu si aci subiectulu si predicatulu potu sesi scaimbe loculu, si subiectulu se devenia predicatu er' predicatulu subiectu, forà nece una contradictiune logica, pr. D. dieu e facutoriulu cerului si pamentului, seau ∞ facutoriulu cerului si pamentului e D. dieu; in câtu in propus. prima D. dieu e subiectu, si facutoriulu predicatu dupa locatiune; er' intru a' 2. D. dieu e predicatu sî facutoriulu subiectu.

6. Er' deca participiulu nu e determinatu cu disulu articlu, propusetiunea se pote inverti si atunci, scaimbandusi locurile subiectulu sî predicatulu, cu predicatulu in a-ante, si subiectulu

in apoi, inse și in propus. intorsa subiectulu remane totu subiectu, și predicatulu totu predicatu, si ele suntu numai deslocate, er' propusetiunea nu e identica, pr. deca dîci: D. dieu e facutoriu cerului si pamentului, seau ∞ facutoriu cerului si pamentului e D. dieu; in ambe propusetiunile D. dieu remanendu subiectu, și facutoriu predicatu.

Asia și: Lun'a e intunecata; seau intunecata e lun'a, liertate suntu pecatele tale, numerate suntu dilele omului etc.

7. In atari propusetiuni, predicatulu de multe ori e numai resolutiunea altui predicatu verbale; și propusetiunea, de exemplu: „D. dieu e facutoriu cerului si pamentului“ atât'a face, câtu: D. dieu a facutu cerulu si pamentulu. — Fetulu meu (seau fetu-mieu), fi ascultatoriu de parenti; totu un'a cu: asculta de parenti.

8. Dein caus'a acelei mari afinitati, ce in afora este intre adiective și participia, s'a facutu, și in limb'a rom. că si in cea clasica latina, de multe participia au insemnare și participiale și adiectivale, pr. invetiatu, avutu, beutoriu, scrietoriu etc. si dîcemu: Cutare e invetiatu a mentî; adeca dedatu lat. asuetus; — și cutare e invetiatu, lat. doctus, eruditus; dar' inca de aci si că sustantivu, pr. Invetiatii romaniloru nu se involiescu in ortografia.

Ce e mai multu, unele verbe au avutu câte doua, inca și trei participia de acel'asi tempu, pr. verbulu: stringu strimtu si stensu; intielegu, intielegutu, intieleptu, intielesu, etc. dein cari intielegutu nu se mai vorbesce astadi, și se afla numai la celi vechi; intieleptu astadi e numai adiectivu, lat. prudens, sapiens; er' intielesu a remasu participiu, dar' totu una data a trecutu si la sustantive, pr. am intielesu (nu intielegutu, nece intieleptu). Omu de intielesu, și intielesulu cuventelor (sustantivu).

Strinsu e participiu, stremtu adiectivu.

Unsu e partic., untu sustantivu. Mai pre largu la participia mai in diosu.

§. 37. Concordatiunea verbale.

Intre subiectulu si predicatulu propusetiunei stà in midilocu verbulu sustantivu: sum, cá midilocitoriu intre ele, enunciandu sententi'a, deca ele convenu seau nu convenu intre sene (§. 10).

De acea, concordatiunea avendu de scopu, a conformá sî ip afora pre un'a cu alt'a in forme identice si cuvenite, urmà, cá sî verbulu midilocitoriu (copulatoriu) se se conformeze acelor'a, in câtu numai se pote, si in câtu permite usulu limbei.

Deci concordatiunea verbale se face conformandu formele verbului cu formele subiectului si predicatului, ce le au in propusetiune, in câtu le are si verbulu.

Er' formele verbului inca suntu destinse, cá si ale numeloru, dupa persone, si numeri, mai raru dupa genu, si nece una data dupa casu.

De acì regul'a generale pentru concordatiunea verbale e:

Cá, deca intre subiectu si predicatu este concordantia perfecta, verbulu se se concordeze cu subiectulu, cumu este concordatu si predicatulu, in persona si numeru, si respectivè in genu.

Er' deca intre subiectu si predicatu nu este concordantia perfecta, verbulu, in câtu pentru numeru, si respective genu, urmeza predicatului, nu subiectului, deca predicatulu este adiectivu au participiu in sing., seau sustantivu in plurale.

Seau mai prescurtu: Verbulu se pune in numerulu sing. deca si subiectulu si predicatulu e in sing.; — er' deca unulu dein doua este in plurale, verbulu inca se pune in plurale.

Dela care regula face esceptiune numai subiectulu, carele numai dupa forma e plurale, in adeveru inse este sing.; — inse esceptiune numai permisa, nu rigurosa, si sub conditiune deca si predicatulu o urmeza.

Esemples. Io sum vechiu de dile. Tu esti mai teneru de câtu mene. Elu e seau este grasu si fro-mosu (sing.).

Noi suntemu saraci. Voi sunteti ascultatori si facutori legei. Scientiele suntu respectate si pretiuite de toti. Omenii suntu moritori (plur.)

Noi suntemu lapedatur'a lumei. Voi sunteti sarea pamentului. Eli suntu glori'a natiunei romanesci. Scientiele suntu ornamentulu vietiei; (subiect. si verbulu in plur., pred. in sing.).

Una parte e avuta, alt'a mesera. Una parte e peritoria de fome. Una parte a peritu, alt'a a remasu via; (subiect. colect. si verb. cu adiect in sing.).

Una parte suntu barbati, alt'a mulieri. Una parte dein omeni suntu avuti, er' una parte lipsiti. Una parte au statu la lupta, alt'a au datu dosulu, una multime de omeni au scapatu cu fug'a (subiect. colect. in sing., verbulu si pred. in plur.).

Bucurescii suntu mari. Iasii suntu departe de Bucuresci (subiect. nom. propriu, verb. si pred. in plur.).

Ploescii e mare. Husii e in Moldov'a (subiect. n. pr. in pl., verb. si pred. in sing.).

Ploescii e cetate mare. Bucurescii e residenti'a princepelui. Iasii e cuibulu fililoru lui Abraham (subiect. n. pr. pl., cu verb. si pred. in sing.).

Note.

1. Dupa regulele concordantie verbului copulativu sum, urmeza tote verbele cele alalte, fiendu ca tote cuprendu in sene

si pre sum, precumu s'a atinsu mai susu (§. 9 e.), pr. io scriu, tu dormi, elu tace, ea suspina. Noi ne inchinàmu de sanatate. Sî o inchinàmu cu sanatate. Duceti-ve dela mene, cà flamendu am fostu, sî nu mi-ati datu de mancare. Lierta-ti-se pecatele tale. Omenii buni se cunoscu dein faptele loru cele bune.

2. Pronumele personali: io, tu etc. de multe ori se retacu in propusetiune (§. 8 not. 2), sî asia, fiendu cà verbele cuprendu si predicatulu, de multe ori tota propusetiunea stà numai deintru unu cuventu, pr. scriu, dormi? fugi! sî formele personali ale verbeloru chiaru de acea s'au intrudusu in limbe, pentru cà se reprezenteze person'a subiectului; sî la inceputu inse-si formele nu erau decàtu pronumele personali anectate la verbu, sî in urma decurtate si straformate, in càtu in limbele clasice si acumu se vedu unele urme in formele personali ale verbeloru.

3. Cu tote astea, formele personali in temporele verbeloru, nu suntu complete, asia càtu in de sene se se destinga un'a de alt'a. Asia in limb'a rom. in presentele indicativu de Cojugatiunea I. person'a a 3 in sing. si plur. au totu una forma, pr. elu lauda, eli lauda; er' in Cojugatiunile cele alalte pers. 1. sing. si a' 3. plur. in forte multe verbe, erasi au numai un'a si aceeasi forma, pr. io facu, eli facu.

De càtu cà in unele parti ale Romaniei, verbele de Cojug. I. in pers. 3. pl. a' presentelui indicativu inca se cojuga dupa form'a Cojugatiunei II—IV, cu u in fine, pr. eli laudu, cà eli facu. De candu s'a inceputu acesta cojugatiune vitiosa, nu se scie, se pote inse cà dela venirea fanariotiloru, cari cà toti strainii, nu potura se vorbesca corectu limb'a altui poporu, care nu au invetiatu-o regulatu; er' pre fanarioti liau imitatatu in vorbire, cà sî intru alte multe, celi mai de aproape ai loru.

Celu pucinu, in cartile romanesci tiparite la Bucuresci, si in alte parti ale Romaniei tote, panà la inceputulu seclului XVIII, atare anomalia nu se afla, er' acumu este latita forte.

4. Alta discordantia, in respectulu numerului, se aude multu totu in partile Romaniei, er' pre aliurea mai raru, punendu

verbulu in sing. dupa subiectulu pl., pr. omenii dîce, cà. Care anomalia inca pote se-si traga inceputulu totu dela grecii fanarului.

5. In limbele clasice, concordatiunea verbale in numeru, e normale, si deca la latini une oria verbulu se pune in plur. dupa subiectulu sing., esceptiunea se face, cá si la noi, cu numele colective, numai câtu acestu usu la eli se pare a fi fostu mai desu si mai intensu, dupa esemplele, ce se afla la clasicii latini.

6. In limb'a grecesca inse se afla una esceptiune, care dupa usulu estensu alu ei, deveni mai generale, si mai regula, si adeca: candu subiectulu este neutru plurale, verbulu se pune in sing., pr. in formul'a cunoscuta filosofica: τῶν ἔντων τὰ μὲν ἐστὶν ἐφ' ἑμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν.

§. 38. Concordatiunea temporeloru ausiliaria.

In câtu pentru genu, concordatiunea generica a' verbului pote avé locu numai in temporele ausiliaria formate deintru unu participiu, care avendu forme generice destinte, dà ocaziune la concordatiune verbale.

Concordatiunea acestoru tempore, dupa usulu de acumu la noi se face in doua modure: —

a) deca tempulu ausiliaru representa semnificatiunea pasiva, participiulu verbului se concorda cu subiectulu propusetiunei, cá si aliurea, precumu in numeru, asia si in genu, pr. elu a fostu laudatu, eli au fostu laudati; ea a fostu maritata, ele au fostu maritate. Sabine-le au fostu rapite, pecatele au fostu liertate; — er'

b) deca tempulu ausiliaru are semnificatiune activa, concordatiunea participiului verbale nu are locu, nece in genu, nece in numeru, ci participiulu remane necon-

cordatu in form'a singulare neutrale, pr. eu am fostu laudatu, lat. laudaveram; tu l'ai fostu laudatu, tu ai fostu batutu pre amiculu teu. Persii au fostu cnprensu Greci'a. Temistocle a fostu batutu pre persi; — tote in semnificatiune activa.

Inse nu numai in tempulu formatu cu am fostu, ai fostu etc., care se pote luá in amendoue semnificatiunile, ci si in alte ausiliaria, participiulu remane neconcordatu, atátu dela verbe active, cátu sí neutre: Ea s'a dusu de a casa. Ele au venitu in urma. Omenii au moritu de fome. Fetele s'au casatoritu bene, apele Iordanului s'au intorsu in apoi.

Er' deca propusetiunea e formata numai la aparentia cu forme ausiliarie, nu sí in semnificatiune, sí participiulu a fostu alaturatu numai in calitatea sa de participiu, er' nu facundu parte dein tempulu ausiliaru, — concordatiunea, de sene se intielege, cà se face regulatu, pr. ele erau duse de acasa, — seau ele au fostu duse de ~~a~~ casa, lat. absentes domo; dela elu se duce.

Asia sí: filii lui au fostu periti. Semenaturele au fostu crescute fromosu, pomii au fostu in floriti pre atuncia; sí asia in diceri cu participia dela verbe neutre, cari nece in alte limbe cu forme pasive, nu ocurru cu semnificatiune passiva in participiulu trecutului.

De unde alt'a este a díce: ele s'au fostu dusu, alt'a: au fostu duse. Alt'a: pomii au fostu inflo-ritu, si alt'a: au fostu in floriti.

Note.

1. Suntu unele limbe, cari au forme destinte si pentru genulu masc. si fem., nu numai in temporele ausiliaria, ci si in cele originaria, precumu suntu limbele semitice, sí inca atátu in activu cátu si in pasivu.

Inse limbele clasice nu au destintiunea generica, decâtu numai in temporele supletoria, cu participiu si verbulu sustantiv, variandu dupa multimea formeloru participiali active si pasive, la greci si medie, si dupa varietatea temporeloru verbului ausiliariu. Una abundantia si luxu, de care limbele moderne neo-latine nu avura parte.

2. Pre unele locure, cá si la macedo-romani, participiulu verbului in tempulu ausiliariu se pune in genulu fem. sing. nestramutatu, pr. elu a fostu dîsa, in locu de dîsu; — pre candu participiulu fostu remane nescaimbatu totu deun'a si in temporele active si pasive.

3. Afora de formele cu am si am fostu, in limb'a romanesca se mai afla si alte forme totu asemenea concordate, precumu :

asi fi (venitu, facutu). asi fi fostu (venitu, facutu).
se fiu (ven., facutu). se fiu fostu (ven., facutu).
voliu fi (ven., dîsu). voliu fi fostu (ven., dîsu).

Tote in semnificatiune activa seau neutrale, in cari participia-le fostu si alu verbului in preteritu, remanu nescaimbate cu terminatiune fipta in u, pentru tote genurile si toti numerii, cá si cu am si am fostu, pr. ea ar' fi venitu, ele aru fi venitu; tu se fii dîsu, voi se fiti dîsu, pote, cá ea va fi dîsu, pote cá ele voru fi dîsu.

Asia si: io, de asi fi fostu venitu a casa; deca ea ar' fi fostu venitu a casa. candu noi amu fi fostu facutu unele cá acestea, amu fi fostu luat u lumea in capu etc.

5. Celi vechi ai nostri mai aveau si alte forme de tempore ausiliaria, cari astadi nu se mai audu, seau prea raru, seau numai pre unele locure, si dein cari unele suntu formate cu infinitivu seau gerundiu, altele erasi cu participiu preteritu, pr. eram venitu, adeca venisem. vream fi facutu. am vrutu fi facutu, seau si intorsu: fi vream facutu; in locu de asiu, si asiu fi; — cu concordatiune regulata seau disparata. Vedi Princip. p. 191, a) seq.

Er' formele cu am, și am fostu, cu câtu cartile suntu mai vechie, cu atâtu și usulu loru e mai raru (acol. p. 54 seq.); inse nu diferece intru nemica de alu nostru in concordatiune.

6. Form'a eram cu participiu preteritu, la celi vechi inca se afla, mai mare parte in concordatiune asemenea usului formeloru am și am fostu, adeca cu participiulu neinflesu. Esemple in principia (p. 181), cu subiectulu in plurale: nu erá intielesu (invetiacelii) lui, cà imperati'a lui este suflesca; — adeca nu intielesese eli. Câtu erá domnitulu dracii pre parentii nostri in lume, — adeca domnise.

Mai rare ori inse avendu participiulu concordatu, seau cu subiectulu, seau cu acusativulu verbului activu. Esemple totu acolo p. 180. b) seq.

Cu subiectulu: candu vediu Liea, cumu cà erá statuta de a nascerea. Unii dein eli de departe erá veniti. Pre urma mersera mulierile, ce era venite de in Galilei; — adeca venise. Ce acesti omeni orbi era auditi de (faim'a) lui Js. Chr. Și dupa aceea, mai-ânte pâna nu se erá culcati, venera barbatii sodomului. Asia tare se erá spamentati in a-ântea lui. Si Avram certà pre Abimelecu dereptu funtâna, care (sierbii) lui Abimelecu cu poterea erá luati; — luasera.

Cu acusativulu activului: Rspunderea amù luata erá Simeon; = luase. Ce se (indurà) D. dieu cu anem'a dreptu omenii sei, pre care erá facuti; = pre carii facuse D. dieu.

7. Totu asia varieza si form'a vream fi la celi vechi, acumu concordanduse, acumu nu, numai câtu usulu, acestei forme și la eli ocurre mai raru, de acca și esemplele inca se afla mai pucine; pr. in Omiliariulu de 1580, domin. VI. dupa Rosalie: E acest'a nu in Sambat'a, cà de vrea fi in Sambata acest'a vendecatu, nu vreà fi tacutu de acest'a evangelistulu. V. Testam. de a. 1581. Gen. Cap. 48 v. 8: Cumu am u vrutu fi furati dereptu aceea dela cas'a domnuteu argentu sau auru, adeca: cumu am u fi fostu furatu noi, dupa usulu modernu.

8. In limbele neolatine, si anume in cea italiana si franceze, inca se afla atari tempore ausiliaria formate dein verbulu *aver*, *avoir*, si unu participiu preteritu, care deca e dela verbu activu, si acusativilu a precesu in propusetiune, se concorda in genu si numeru cu acelu acusativu, pr. *Voi le avete vedute, vous les avez vus* (vues fem.).

Er' deca acusativilu urmeza, participiulu remane ne inflesu, fiptu in o, pr. *Ho conosciuto i vostri genitori, j'ai connu vos parens.*

9. Urme de esemple la autorii limbeloru clasice, pentru unu usu analogu cu verbulu *ἔχω* si *habeo*, inse cu concordatiune perfecta, se afla prea pucine, pr. *ὃ δ' εἰς τί δὴ με τοῦτ' ἐρωτήσας ἔχεις;* Er' tu pentru ce m'ai intrebatu, acest'a? *Sophocl. Epeum fumificum, qui legioni habet coctum cibum;* pre *Epeu fumificatoriulu*, care a coptu vıptu legiunei nostre. *Plautu;* unde pre buicatoriulu *Epeu* lu-numesce in batujocura facutoriulu de fumu.

§. 39. Discordanti'a temporeloru ausiliaria.

Discordanti'a temporeloru ausiliaria, formate cu *a m*, *a m* fostu si participiu preteritu, in limb'a romanesca, este mai mare, decatulu in cele neolatine. Pentru ca la noi, nu numai participiulu fostu, dar' si altulu ce urmeza, nu se concorda nece una data, nece cu subiectulu propusetiunei, nece cu acusativilu verbului activu, — pre candu la italieni si francesi, concordatiunea participiului in anumite impregiurari e de regula.

Er' caus'a acestoru discordantie se cerca in usulu limbei germane, in care totu asemenea se urmeza, er' neolatinii l'au acceptatu dela bunii loru vecini, pre candu le au datu visita.

Limb'a rom. inse, nepotenduse esplicá cumu si candu ar' fı intratu acestu usu intru ins'a, a purcesu mai de parte, chiaru si decatu soratele ei si vecinii loru.

Pentru că intru în s'ă, formele cu am și am fostu, nu suntu restrinse numai la verbele active, că la acelea, ci suntu estense la ori-ce verbe, active seau neutre, foră excepțiune, și prein urmăre și la verbe, ce nu pot admite semnificațiune pasivă, necesară pentru analiza logică, — pre cându la neolatine și la cea germană ele suntu restrinse la verbele active, cu puține excepțiuni, er' pentru neutre, suntu reserbate formele cu sum și fostu (it. sono stato), totu de un'ă concordate cu subiectu, pr. in locu de ce noi dîcemu: noi am fostu jacutu tota septemă'n'ă, ital. dîce: Noi siamo stati ammalati tutta la settimana; înca și germănu: Wir sind die ganze Woche erkrankt gewesen.

Dela acea regula germanulu face excepțiune numai cu puține verbe neutre, ce pot că i-se pară active, punendu ich habe, in locu de ich bin, pr. ich habe geschlafen (io am dormitu) etc., ceea ce este ună absurditate logică.

Dar' in absurditate totu nu merge până se dîca: ich habe gewesen, că noi io am fostu, și că fertații nostri: j'ai été, nous avons été à Paris etc., cari suntu barbarismi leiti, impreunandu idee, ce nu cuvănu de locu între sene, seau esprimendule cu cuvănte, ce nu au întielesulu cuvănit. Elu dîce numai: ich bin gewesen.

Note.

1. In limb'ă anglică, deintru ună coincidentia curiosă, am însemneza sum, pr. I am writing, io sum scriendu, in locu de io scriu; foră alta asemenare mai în colo.

2. Limbele clasice, pre lengă abundanti'ă totoră elementoră, dein cari se poteau formă, și s'au formatu multe tempore auxiliaria, nu dein necesitate, ci pentru variațiunea expresiuniloră,

— fiindu productele unoru popora cu cugetare regulata si spre-iune fidele, in combinatiunile loru nu poteau ajunge la barbarismi, cari in analisea loru se se dè pre facia ceea ce suntu. Atari combinatiuni suntu reserbate popora-loru barbare, si celoru ce imiteza limb'a loru, forà a o cunosce bene.

3. Deci deca si in limb'a nostra originea acestoru forme e dela germani, mediatu seau nemediatu, atunci liusioru se pote esplecá, cà de ce vechii nostri carturari asia de pucinu le au usitatu, ci usitara mai numai formele originarie sinonime, cari le aveau inca in abundantia, si nu le pierdusera inca.

Caus'a ar' fi fostu, cà formele ausiliarie nu erau inca latite in usulu de tote dilele, — si dupa ce s'au latitu asia de multu, romanii nu le au sciutu aplecá, de unde apoi a decursu si imultirea combinatiuniloru cari de cari mai absurde, in catu nu potu suferi analise logica.

4. Intrebarea inse este: cà ore in adeveru au luat romanii aceste forme dela straini? Si deca asia, cumu si candu s'a intemplatu?

Nemenea nu pote sci, candu se fia avutu romanulu contactu atátu de intimu cu popora germane, in catu se influentieze atátu de afundu asupr'a formeloru limbei romanesci.

Cu Gothii, au cu Sasi? Se vedemu.

a) Cumu cà Gothii au vietuitu intre romani in Mesi'a, este afora de indoieia, si romanii poteau se se impromute dela eli in unele vorbe, frasi, si forme, cumu s'au impromutatu si Gothii dein limb'a romana, deca nu dein cea romanesc.

Inse in câtu pentru formele ausiliarie in cojugatiune, romanii dela Gothi nu le au impromutatu, nece le au potutu impromutá, dein simpla cauza, cà dela ce-ne nu are, nu te poti impromutá, nece poti luá, — si Gothii nu le aveau.

Limb'a gothica, cumu s'a vorbitu si scrisu in Mesi'a in secl. IV., e prea bene cunoscuta. Mare parte dein N. Testamentu, si multe fragmente dein V. Test. si dein alte carti, scrise seau compuse pre atunci chiaru in Mesi'a, au remasu panà astadi, — si s'au publicatu de atâte si atâte ori.

Inse in acea limba, urma de tempore ausiliaria, cumu suntu in limb'a germana de acumu, nu se afla.

b) Er' in câtu pentru Sasii dein Transilvani'a, romanii, si celi deintre sasi, nu numai că nu au avutu nece una data unu contactu asia de intimu cu eli, in câtu limb'a loru se fia potutu avé influentia asupr'a limbei romanesci.

Dar' inca Sasii suntu unu punctu atâtu de micu in cerculu romanimei, in câtu neavendu influentia nece asupr'a celoru mai dein apropiarea loru, cu atâtu mai pucinu puteau se aiba asupr'a limbei unei natiuni intregi, estense dela unu cornu alu Daciei panà in celu alaltu, si preste marginile Daciei panà in muntii Hemului si Pindului, Thesali'a, Epiru si panà in Greci'a.

Inca si dialectele acestui poporu micu suntu atâtu de multe, in câtu eli de eli, adunati dein diverse parti, nu se potu intielege unii pre altii in limb'a loru, ci suntu nevoliti a vorbi romanesc, nu bene adevveratu, dar' nu sasesc.

De acea si romani suntu prea pucini, cari se scia vorbi sasesc, pre candu sasii toti sciu romanesc, de si nece unulu bene.

Cumu dar' aceli pucini, ce sciu sasesc, puteau se corumpa intrega limb'a romanesc.*)

§. 40. Pareri asuprai.

Spre resolverea aceloru dificultati, s'au escogitatu mai multe ipotesi si opiniuni. Asia —

a) mai antaniu s'a disu: Cà verbulu am (ho, ai, habe), in formatiunea aceloru tempore sia pierdutu cu totulu semnificatiunea primitiva, si s'a redusu la uua simpla formula gramaticale, asia in câtu formul'a am fostu

*) Cele de panà aci, si ce urmeza, tienenduse, atâtu de discordanti'a temporeloru ausiliaria si explicatiunea ei, câtu si de istori'a limbei, pertractarea mai pre largu a' acestei materii, se spera, că va fi scusata.

(j'ai été etc.) nu insemneza mai multu am, fostu, ci numai câtu fui (j'étais, je fus), er' participiulu neconcordatu: fostu seau altu, se considera a fi pusu in forma adverbiale neinflasa.

Inse acest'a se pote dice numai de verbele neutre, cari nu au pasivu, si asia participa-le loru nu potu avé semnificatiune pasiva, pr. am dormitu (ho dormito, j'ai dormi, ich habe geschlafen).

Er' cu verbele active, acesta esplikatiune nu pote avé locu, pentru cà participa-le loru tote au semnificatiune pasiva, prein urmare nece tempulu ausiliare alta semnificatiune nu ar' poté se aiba decatu pasiva, er' nu activa, pr. am scrisu una scrisoria (j'ai écrit une lettre).

Si inca cu atâtu mai vertosu, cà deca acusativulu precede, pretensulu participiu adverbiale se concorda cu acusativulu precedente, pr. io am una scrisoria scrisa (jai une lettre écrite); care inse cu totulu altu ceva insemneza, er' nu: am scrisu una scrisoria.

b) Mai in colo s'a disu de alta parte: cà verbulu am, si-rette ne semnificatiunea primitiva de avere, precumu si participiulu si-rette semnificatiunea pasiva, — numai câtu, cà, deca acusativulu urmeza nu precede, propusetiunea se pote considerá de absoluta, er' acusativulu numai de unu espunente alu propusetiunei, de unde: io am scrisu, una scrisoria; in partea de antaniu: io am scrisu, ar' fi una propusetiune absoluta, insemnandu: io am la mân'a mea ceva scrisu; er' in partea dein urma: una scrisoria, numai unu espunente; adeca una scrisoria.

Inse ast'a deca ar' fi asia, atunci,

1. propusetiunile: am scrisu uua carte, si am scrisa una carte, seau am una carte scrisa, aru fi identice; ceea ce inse nu suntu;

2. propusetiunile cu verbe neutre, formate asia, nu aru avé nece unu intielesu logicu, pr. io am dormitu (j'ai dormi etc.), pentru cà dormitu nu are semnificatiune pasiva, cá scrisu; si deca ast'a totu ar' avé intielesu, atunci —

3. tote verbele neutre se poteau formá cu am, cá la noi (ho, j'ai), si italianulu, francesulu, germanulu, inca aru fi potutu díce, cá noi: tu ai venitu, (tu hai venuto, tu as venu, du hast gekommen); ceea ce eli in limbele loru nu potu face, ci punu sum in locu de am, pr. tu sei venuto, tu es venu, du bist gekommen.

Si asia regul'a nostra e mai cosecente, fiendu forà esceptiune; er' esceptiunea loru e mai logica.

Note.

1. Dein aceste se vede, cà limbele neolatine, celu pucinu italian'a si frances'a, urmeza cu pucina esceptiune limbei germane, in câtu pentru am si sum, er' nu si in câtu pentru concordatiunea participiului in formele active.

2. Limbele neolatine citate, concorda seau nu concorda, dupa pusetiunea acusativilui.

Inse limb'a germana nu concorda nece una data, ori precede acusativilu ori nu, pr. ich habe geschrieben einen Brief, seau: ich habe einen Brief geschrieben.

Ce e mai multu, germanulu nu-si pune participiulu nece intru unu genu, nece masc., nece fem., nece neutru, ceea ce fertatii nostri nu au potutu se imiteze, ne avendu atâte forme generice, câte germanii. De acea si propusetiunile cu participiulu in a-ante seau dupa acusativilu, au acelasu intielesu si suntu identice.

3. Paralelismulu, ce l'am trasu aici si mai in susu intre limbele neolatine, italian'a si franc., si a' nostra, nu l' amu estensu si la cele alalte dialecte: spanica, portugolica, provinciale etc., nu numai pentru cà suntu mai pucinu cunoscute la noi, cà cele doue, dar' si pentru cà suntu in mai notabile departare decâtu acestea, si de acea nece cà au fostu in contactu cu limb'a nostra.

De almentrea, a trage unu paralelismu continuu in tote partile gramatecei intre limb'a romanesca, si intre tote câte dialecte si limbe neolatine, nu numai cà ar' ingreuia preste mesura pertractarea, ci ar' cuprende si prea multu locu intru una materia si de almentrea destulu de copiosa.

§. 41. Paralelismu.

Dein comparatiunea trasa intre usulu limbeloru neolatine si alu limbei germane, cari mai in tote se unescu in formatiunea temporeloru ausiliaria, si intre usulu limbei nostre in acestu respectu, resulta diferenti'a urmatoria.

a) Cà in limb'a rom. spre formarea temporeloru ausiliaria active si neutre, totu de a un'a luàm formul'a am, si nece una data sum, pr. am vediutu, am dormitu, am venitu; — pre candu limbele amentite pentru active lieau am, er' pentru neutre, acumu am, acumu sum;

er' formul'a sum la noi, este numai pentru semnificatiunea pasiva, pr. sum vediutu; er' nu si sum dormitu, seau sum venitu.

b) Cà in limb'a rom., verbulu participiale nece una data nu se concorda in temporele active si neutre, — nece cu acusativulu activelor, fia pusu in a-ante, fia in apoi, pr. am scrisu una scrisoria, seau una scrisoria am scrisu; pre candu limbele neolatine lu-concordeza

seau nu, dupa pusetiunea acusativului, precumu s'a vedu-
diutu, — in ce limb'a germana nu urmeza;

nece cu subiectulu propusetiunei in neutre, pr. a mu
venitu noi, au venitu ele, — pre candu neolatine-le-lu
concorda, candu le formeza cu sum, erasi in diferentia
de usulu limbei germane.

Note.

1. Celi vechi ai nostri, precumu s'a oserbatu si documentatu
mai in susu (§ 38 n. 5), usitau si verbulu sum in imperf. lui:
eram, atatu pentru active catu si pentru neutre, cu participiu
concordatu, seau neconcordatu. Inse usulu cu verbe active,
nu scimu, deca se mai afla pra undeva; celu pucinu la scrie-
torii mai tardii si moderni nu se mai afla, si se pare a fi in-
cetatu cu totulu.

Dar' si in formele neutrali, mai nece una data participiulu
nu se aude neinlesu, ci concordatu cu subiectulu, pr. eramu
veniti, erau venite etc.

In loculu formulei vechi active, astadi se usiteza formul'a
cu amu fostu, pr. eramu venitu, eramu disu, — astadi: ve-
nisemu, si disesemu, — seau amu fostu venitu, amu
fostu disu.

2. Este ore verbulu participiale: fostu, disu etc., care se
pune neconcordatu in temporele ausiliaria active si neutre, in
adeveru participiu, au altu ce? —

Intrebare, la care, ca se se pota raspunde catu mai pre-
cisu, e necesariu, a se infacisia aci unu registru de tote formele
ausiliaria, ca se se vedea, in cate modure se alatura verbulu
propusetiunei la formul'a seau formele ausiliarie.

§. 42. Registru.

Formele ausiliarie in limb'a romana nu suntu numai
am, am fostu, si eram, de cari s'a tractatu pana aci
mai in specie, ci ele suntu si au fostu mai multe.

Ele suntu compuse dein verbu seau formula ausiliaria, si dein unu altu verbu, pusu seau in infinitivu, seau in gerundiu, seau in asia numitulu participiu preteritu.

Acestea suntu urmatoriele :

- a) am, cu partic. pret., pr. am fostu = fui.
am fostu, cu altu part., pr. am f. dîsu = dîsesem.
- b) asiu, cu infinitivu, pr. asiu fî, seau fire-asiu, lat. essem.
asiu fî, cu partic. pret., pr. asiu fî dîsu, seau dîs'asiu fî = lat. dixissem.
asiu fî fostu, cu asemenea partic., pr. asiu fî fostu dîsu, lat. jam dixissem.
asiu fî, cu infinitivu, pr. asiu fî dîcundu, lat. dicens essem.
asiu fî fostu, cu infin. asemenea, pr. asiu fî fostu dîcundu, lat. jam dixerim.
- c) voliu, cu infinitivu, pr. voliu dîce, lat. dicam.
voliu fî, cu gerundiu, pr. voliu fî dîcundu, lat. dicturus sum.
voliu fî fostu, cu gerundiu, pr. voliu fî fostu dîcundu, lat. dicturus fuerim.
voliu fî, cu partic. pret., pr. voliu fî dîsu, lat. dicturus fuero.
voliu fî fostu, cu asemenea, pr. voliu fî f. dîsu, lat. jam dicturus fuerim.
- d) vream, cu infinitivu, pr. vream dîce = erá se dîcu.
vream fî, cu partic. pret., pr. vream fî dîsu = asiu fî dîsu.
- e) am vrutu, cu infinitivu, pr. am vrutu dîce = asiu fî dîsu.

am vrutu fí, cu gerundiu, pr. am vrutu fí
dícundu.

am vrutu fí, cu partic. pret., pr. am vrutu fí
dísu.

f) eram, cu gerundiu, pr. eram dícundu = díceam.
eram, cu partic. pret., pr. eram dísu = disesem.

g) se fiu, cu partic. pret., pr. se fiu fostu a casa =
deca asiu fí fostu a casa

se fiu fostu, cu asemenea partic., pr. se fiu
fostu dísu = deca asiu fí fostu dísu.

Note.

1. Dein acestea unele sunt mai raru usitate, altele cumu
amu premisu, astadi de totu seau mai de totu afora dein usu.

2. Unele se usiteza mai multu in forme nepersonali, pr. e rá
se dícú, — vrea se veniu (d. f.).

3. Formul'a g) se fiu, in sing. in tote personele in vorbire
se pronuncia mai numai cá: se fí, dar' atunci cu pronumele
personale espresu, pr. se fi venitu io, se fi venitu tu, se
fí venitu elu.

4. Formele mai lunge, alesu cu fostu si fi fostu impreuna
cu altu participiu, fiendu mai grele si de ácea neplacute, inca
se usiteza mai raru.

5. Dein aceeași cauza, se parú a fi fostu date ulitarei, si
cele de sub e) cu vream si am vrutu. Esemples la celi
vechi. — Cu vream:

Psalt. Coresi, ps. CXXIII, 1—3. Se nu vrea fí, dom-
nulu intre noi. — Candu sculá-se-vrea spre noi, amú vii
inghití-ne-vrea. Omil. d. 1580. VI dupa rosál. Cà de
vrea fí in sambata acest'a vindecatu, nu vrea fí tacutu
de acest'a evangelistulu, nece iudeii forà voróva fi vrea.
Pentat. de 1581: si tote ore ce vrea fí prein elu vrea fi
Gen. XXIX, 22.

Cu am vrutu. Tetravang. de 1561. Math. 96: Sî graitî, se am vrutu fi fiendu in dîlele parentîloru nostri, n'amu vrutu fi fiendu loru soci in sangele pro-îloru. Luc. 50: Vai de tene Bethsaida, cã de au vrutu fi taria in Tiru sî in Sidonu, ce au fostu intru voi, de demultu amù in saci sî cenusia siedé-vrea. Psalt. de 1651, ps. CXXIII, 1—5. Cã se n'au vrutu fi Domnulu cu noi, — candu se sculã omenii spre noi, atunci vii ne vrea inghîti pre noi. Atunci apele ne au vrutu acoperi pre noi, reu au vrutu trece preste sufletulu mieu; etc. Vedi Princip. 191 seq.

6. Afora de combinatiunile infrate, se mai audu si altele in gur'a poporului, alesu intru injurature si blasteme, pr. fi-te-ar'fi batutu mân'a mea; — seau sî: fi-te-ar' fi fostu batutu celu reu. Fi-te ar' fi fostu mancatu imputîtu corbii etc., in cari poporulu este forte inventiosu, sî candu vene in afectu, nu-si prégeta asi intende formele ausiliarie câtu de pre lungu.

§. 43. Inversu.

Panã acî s'au infratu partile fia carei forme in ordinea naturale; inse in usulu publicu inversiunea loru e pre atãtu de generale, câtu sî ordinea naturale.

Cu tote, cã sî inversiunea loru nu este liertata forã restrictiune; aici inse, pentru scopulu pertractarei in acestu locu, vomu mai adauge numai inversiunile loru cu partile dein apoi in a-ante, er' cele alalte reserbandule pentru loculu cuvenitu.

Formele ausiliarie dar' invertite, cu infinitivulu, gerundiulu, sî participiulu preteritu in a-ante, suntu mai alesu urmatorie-le;

a) Cu infinitivu:

fire-asîu,	dîcere-asîu.
fî-voliu,	dîce-voliu.
fî-vream,	dîce-vream.

b) Cu gerundiu:

venindu asiu ff,	dîcundu asiu ff.
venindu voliu ff,	dîcundu voliu ff.
ven. am vrutu ff,	dic. am vrutu ff.
venindu eram,	dîcundu eram.

c) Cu participiu preteritu.

fost'am,	dîs'am.
venitu asiu ff,	dîsu asiu ff.
venitu eram,	dîsu eram.

Note.

1. Omise suntu, cele cu fi in a-ante, fiendu cã in atari inversiuni numai de câtu dupa form'a verbale erasi se repetiesce, pr. fire-arû fi peritu. Fire aru-fi fostu dormitu. Fi-l'aru fi fostu mancatu corbii etc.

2. Omise suntu, si cele cu pronume personali scurtate in dat. seau acusativu, cari lieau totu de un'a locu in a-antea formulei ausiliarie, in ordinea naturale ori inversa, pr. ti-am disu, dîsu-ti am. Ne-amu duce, duce-ne amu. Te asiu crede, crede-te asiu etc.

3. Gerundiulu sî participiulu, candu dupa ele urmeza pronumele amentite, se pronuncia totu de aun'a cu u finale intregu, fiendu cã se considera amendoua facundu unu cuventu, pr. dîsu-ti am, er' nu dîsu ti-am; dîcundu-ve, vediendu-te; er' nu dîcundu ve, vediendu te etc.

§. 44. Conclusiuni.

Dein registrulu acestoru forme ausiliarie, se constatã, —

a) cã semnificatiunea acelorû infinitivi, gerundia, si participia, nu pote se fia de câtu seau activa seau neutra, dupa natur'a verbului ocurente in propoziune: activu seau neutru, —

b) că toate aceste trei forme suntu neflexibili, si nu au decât una singura terminatiune fixa, si nevariabile in genu seau numeru.

In câtu pentru infinitivu, nu pote fi nece una dubietate, nece in respectulu semnificatiunei, nece alu neflexibilitatei.

Totu asemenea se pote dice si de gerundiu, care de si dupre forma in limb'a latina sémena cu participiulu futuru pasivu, in limb'a rom. inse nu are nece una data semnificatiune pasiva, cì totu de a un'a, cá si infinitivulu, dupa natur'a verbului respectivu, are numai semnificatiune activa seau neutra.

Ceea ce si prein acea se demustra, că gerundia-le verbeloru active inca au si potu se aiba acusativilu loru, cá si temporele modure-loru finite, pr. io l'am vedutu scriendu una epistola, noi l'am aflatu mancandu carne venerea, ele s'au dusu smulgundusi perulu dein capu.

Er' in câtu pentru neflexibilitatea gerundiului in limb'a roman. erasi nu pote fi indoieia.

Note.

1. Gerundia-le in limb'a latina au mai multe forme: de genetivu, dativu seau ablativu, si acusativu, in forma neutrale, pr. dicendi, dicendo, dicendum.

2. Ele au mare afinitate, cu form'a participia-loru futurului pasivu, in dus-a-um, cari suntu flexibili. De acea inse si la latini gerundia-le suntu numai active in verbele active, si se punu in regimine cá si la noi cu acusativu, pr. causa discendi linguam latinam; observando legem; ad puniendum maleficos.

Dein cuntra, deca gerundia-le se stramuta in forme participiali pasive, acusativulu activului se pune in casulu gerundiului, inse cu concordatiune perfecta, pr. causa discendae linguae latinae; lege observanda; ad puniendos maleficos.

§. 45. Supinu, nu participiu.

Er' in câtu pentru alu treilea, totu asemenea este constatat, că remane neflesibile, forà genu si numeru: am fostu, amu dîsu; ai venitu, ati venitu; ea a fostu, ele au venitu, ele au dîsu.

Sî dupa analogi'a celoru alalte doue forme precedenti: infinitivu si gerundiu, — urmeza, că sî altele se aiba semnificatiune activa, er' nu pasiva, in verbele active.

Er' una forma, care nu are nece flesibilitatea nice semnificatiunea pasivului, de sî sémena cu participiulu preteritu, precumu sémena gerundiulu cu participiulu futuru pasivu, nu pote se fia participiu, — ci dupa analogi'a limbei latine supinu.

Sî dein asta proprietate, a' supinului provene, că in formele ausiliarie nu concorda, cumu nu concorda nece infinitivulu, nece gerundiulu, forà se remania in limba discordantia seau solecismu.

Deci analogi'a este completa: infinitivu, gerundiu, supinu; tote trele cu forme numinali, inse totu de a un'a nedeclinabili, — er' cu semnificatiune asemenea: activa in verbele active, neutra in cele neutre,

pr. dîcere-asiu, voliu vení: infinitivu.
dîcundu asiu fí, voliu fí venindu: gerundiu.
dîsu-ti am, voliu fí venitu: supinu.

Note.

1. Participia-le preterite ale activelor, preste totu luandu, suntu de semnificatiune pasiva. De aci alt'a este a dîce: am fostu batutu: active; si alt'a: am fostu batutu: pasive, pentru că in propus. 1. verb'a batutu nu pote insemná, ceea ce insemna in propus. 2. erasi batutu. Sî asia nece natur'a nu le pote fi aceeași, nece form'a, nece semnificatiunea, nece numirea.

2. Cu tote astea, occuru esemple in limb'a roman., in cari participiulu preteritu, tiene loculu participiului preteritu activu, pr. fetiori! mîne desu de demanetia se veniti toti intrarmati, mancati si beuti.

In care propusetiune vorbele: mancati si beuti, suntu adeverate participia de la activele mancu si beu, că in proverbiu: mîncea cepa, si bè apa, si neci draculu nu-ti va fi; — precumu le arata si flesiunea: numerulu plur. masc., si precedentele intrarmati.

Inse nu cu semnificatiune pasiva, ci activa, — pentru care impregiurare nece latinii nu au forma speciale, si numai participia-le depunentiloru potu avé doue semnificatiuni: activa si pasiva, pr. imitatus dela imitor.

Singura limb'a grecesca, precumu se scie, are forme destinte pentru participia preterite active si pasive.

3. De aci se intempla, că un'a si aceeași propusetiune are diferite intielesure, dupa cumu se lià in semnificatiune, seau activa seau pasiva, pr. e si esemplulu de mai susu: am fostu batutu.

4. In unele propusetiuni conjuntive, alesu la celi vechi, unde se insemneza sî alu latiniloru si, mai desu decâtu in usulu modernu, un'a si aceeași propusetiune pote se aiba si dein asta parte varietate intru intielesu. De esemplu:

se fi mancatu; — cu se form'a conjuntivale, sî active.

se fi mancatu; — cu se conditionale.

se fi mancatu; — pasive.

Cari toto sunt bene diſe, de ſi intielesulu lo e diverſu; er' amfibologi'a e dein partea limbei.

5. Supinulu acestu reſpunde ſupinulu latinu in um, carele asemenea are ſi afinitate cu participiulu preteritu alu activelor, cá alu noſtru, pr. ſalutatum dela ſaluto, partic. pret. ſalutatus-a-um, — ſi numai ſemnificatiune activa, cá la noi, ſi de acea in regime cu acuzativu, pr. vade ſalutatum Perillam*), care totu atât'a va ſe dîca, câtu: ſalutare Perillam, ſeau ſalutaturus Perillam, ſeau ad ſalutandum Perillam; totu forme active; numai deca vrei ſe ſtramuti in forma ſi ſemnificatiune paſiva, aibi ſe dîci: ad ſalutandam Perillam, ſcaimbandu gerundiulu in partic. paſivu ſi acuzativulu Perillam legandulu de prepus. ad, er' nu de verbulu ſaluto.

Si in urma, form'a acestui ſupinu, erasi e cá ſi la noi nevariable in um; — pentru cá cea alalta forma in u: ſalutatu, e paſiva, ſi ſe reſolve cu forme paſive, pr. difficilis lectu liber, adeca: difficilis legi.

6. Remane in urma, a cercetá, cá prein care parte a formelor auſiliarie ſe determina ſemnificatiunea tempurale dein fia-care forma, ceea ce, de ſi nu ſe tiene ſtrenſu de concordatiunea verbale, dar' ſpre completarea pertractarei, despre temporele auſiliaria, nu pote ſe lipſeſca aici.

§. 46. Semnificatiunea temporale.

Determinatiunea ſemnificatiunei temporali, a' fia-ſi careia dein formele auſiliarie, e fundata, nu intru atât'a pre una ratiune originaria, care inca nu a potutu ſe lipſeſca, câtu ſi mai vertosu pre una conventiune de toti adoptata, care ſi ex forà indoieſta ſi-a avutu ratiunea ul-

*) Vade ſalutatum ſubito perarata Perillam.

Litera ſermonis fida miſtra mei.

Ovid. Trist. I. III. ep. VII.

tima decidiatoria, de si nu e totu de un'a batutoria la ochi.

Dupa acesta conventiune, semnificatiunea temporale a formeloru ausiliarie principali, in limb'a romana este cea urmatoaria: —

- a) am, pentru trecutu, preteritu;
- b) asiu, pentru optativu;
- c) voliu, pentru venitoriu, futuru;
- d) vream, pentru conditiunatu;
- e) eram, pentru trecutu;
- f) se fiu, pentru conditiunale.

Not e.

1. Specificatiunea mai detaliata, pentru fia care dein aceste siesa forme generali, cu subdivisiunile lor, s'a premisu la §. 42 intru unu registru.

2. Ratiunile determinatorie inse, ale infira si pertracta in specie la fia care formule specifice, ne aru duce prea departe, fora de una necesitate, de acea ne vomu restringe numai la cele principali de sub a)—f).

§. 47. Am, si Asiu.

In catu pentru formulele, compuse —

a) cu am si supinu, determinatiunea preteritului indicativu depende, nu dela supinu, care ca si infinitivulu si gerundiulu nu are semnificatiune temporale in limb'a romanesc, ci dela formul'a principale am, carea ori e derivata dela verbulu avere, ori e numai una terminatiune verbale ca si in imperfectulu indicativu, la totu casulu e numai una formula conventiunale pentru preteritu, si tempulu ausiliariu asia formatu, respunde deplenu formei originarie a' preteritului, pr. am fostu: fui, am venitu: venii, am facutu: feci.

In câtu mai in colo pentru cele —

b) cu *asiu* si infinitivu, semnificatiunea imperfectului optativu si conditiunale, asemenea nu depende dela infinitivu, ci dela formul'a *asiu*, carea erasi ori se deriva dela verbulu *avere*, ori e numai una terminatiune verbale, analoga formei latine dein acel'si tempu cu *m* si infinitivu.

Note.

1. Ratiunea pentru *am*, e cu atâtu mai anevolia a se aflá, cu câtu originea acestei forme este cu indoieia, deca se deriva dela verbulu *avere*, ori e numai terminatiune verbale separata. In câtu:

a) pentru derivatiunea dela verbu, se producu nu numai esemplele citate dein clasicii greci si latini (§. 38 not. 9) cu $\epsilon\chi\omega$ si *habeo*, ci si formele analoge in limbele neolatine si in cea germana, precumu si cojugatiunea verbului in presentele indicatiu mai totu cu asemeni forme.

Dificultatea inse este, de una parte, cà la greci verbulu $\epsilon\chi\omega$ in esemplele citate, si in tote câte se mai afla, este numai unu pleonasmu seau figura, forà nece una ratiune de ore ce momentu, — er' la latini esemplulu citatu e unicu, si inca la unu autoriu comicu, carele, cá toti comicii, afla câte una formula stilistica ingeniosa, dar' ne usitata, si o arunca publicului, cá se ridia. Dela atari esemple a trage conclusiuni categorice, inca se pare camu comicu.

Er' de alt'a, cà pentru alte limbe neolatine se pote esplicá, cumu au ajunsu la formarea ausiliaria-loru loru dupa limb'a germana, — dar' nu se pote esplicá, cumu ar fi ajunsu la asemene imitatiune si limb'a romanescá. Vedi mai susu (§. 39, not. 4).

Si in urma, cà de si astadi cojugatiunea verbului: *am*, *ai*, *are*; pl. *avemu*, *aveti*, *au*, e mai in tote personele aceea si cu a' formulei ausiliarie: *am*, *ai*, *a*; pl. *amu*, *ati*, *au*, — dar' totu asia se pote dice si: cà cojugatiunea

verbului e mai in tote persoanele diversa de a' formulei a m etc. Sî asia dein identitatea unoru persone, nu se pote concluda la intrega identitatea ambeloru verbe seau cuvente; pentru cà una diumetate dein persone nusu identice.

Este inca de oserbatu, cà verbulu a vere, in tempulu pres. indicativu, avea in vechime mai multe persone diverse, de câtu astadi; er' flesiunea formulei ausiliarie a m, in tote persoanele e totu aceea la celi vechi, cá si la noi cesti mai noi.

Celi vechi diceau si scrieau in pers. 1 si 2 aibu, aibi, unde astadi dicemu a m, ai, cá in formul'a ausiliaria, pr. Omil. dela Govora de 1642 fol. 119 v. sciu cà veri dîce intieptiesce, pre D. dieu voiu se aibu. Orolog. de A. Jul. de 1680 fol. 179 v. Se te aibu pre tene vietuendu sî petrecundu intru mene.

Si alte mai multe esemple, in Princip. pag. 139 not. c) seq. pentru pers 1., dela a. 1561 pàna la 1680, dein tote provinciile romanesci.

Er' in câtu pentru pers. 2. sing. form'a aibi se afla si panà adi in tote abecedaria-le si catechismele ciriliane in Decalogu: Se nu aibi D. diei straini in a-antea mea. — Er' pers. 3. aiba si aiva in cojuntivu si astadi esiste.

Eseemplele suntu dereptu in modulu cojuntivu, inse este sciutu, cà personele 1. si 2. sing. si pl. dein presente cojuntivu intru nemica nu diferescu de ale presentelui indicativu.

Asia câtu se pote dice sî, cà insusi verbulu s'a conformatu in cojugatiunea sa dupa formele ausiliarie, paresenduse formele originarie aibu, aibi, aibe, si luandu in loculu loru a m, ai, are, in indicativu pentru apropiare, er' nu si in cojuntivu de totu, pentru mai departarea dela temporele indicativului, remanendu a 3. pers. nescaimbata: aiba seau aiva.

Er' in câtu —

b) pentru parerea, cà formul'a ausiliaria a m, ai, a, nu este alta de câtu terminatiunea a m, ai, a etc. dein imperfectulu indicativu, s'a disu, cà intre form'a imperfectului indicativu, si intre form'a ausiliaria a perfectului totu dein indicativu cu a m, nu este alta diferentia, de câtu cà in limb'a rom. imper-

fectulu se formeza dein infinitivulu scurtu alu verbului si formul'a am, ai etc., er' perfectulu ausiliariu se formeza dein supinulu verbului si crasi dein aceeași formula am, ai etc., — prein urmare, — că formul'a am, ai etc. este una singura terminatiune, destinata pentru semnificatiunea trecutului.

Alta diferentia între imperf. si perfectu mai este, că in imperf. formul'a am, ai etc. se pune totu de a una după infinitivu, si e neseparabile, atâtu după usulu de acumu alu limbei rom., câtu si după celu vechiu, ba si după usulu limbei latine, numai câtu la latini imperfectulu se compune, nu cu infinitivu, ci cu presentele indicativu, pr. romanesc: laudá-am (contrasu in laud'am), vede-am, face-am, audi-am, lat. lauda-bam, vide-bam, faci-ebam, audi-ebam etc. si asia mai nereglatu decâtu la noi.

Er' că in perfectulu ausiliariu, formul'a am, ai etc. se pote pune in a-antea seau in apoia supinului, si prein urmare e separabile, pr. laudatu-am (contrasu laudat'am), vediut'am etc. seau am laudatu, vediutu, facutu, auditu.

La caro mai este de oserbatu: că celi vechi mai adesu usitau form'a cu ausiliariulu in apoi, si mai raru cu in a-ante. Se pote inca, că pre la inceputu nece nu s'a usitatu almentrea, decâtu că in imperf., după care si perfectulu ausiliariu pote că s'a formatu. Vedi Ps. XXXVIII ed. Coresi 1575 (Princip. p. 401 seq.), unde între 4 cemple de acestu tempu, nece unulu nu este cu form'a ausiliaria am, ai etc. in a-ante, ci tote cu ea in apoi: pus'ai dilele mele, imputare forà-mentelui datu-m'ai, aratat'ai omulu, si topit'ai.

2. Ratiunea pentru asiu cu infinitivu, se pare inca si mai a nevolia de aflu, cu câtu si aici diferescu parerile despre originea acestei formule, de una parte afirmanduse, cumu că asiu e form'a verbale dela avere in optativu seau conditiunale, — er' de alt'a, că si asiu, că si am, nu e de câtu una formula terminativa, după analogi'a limbei latine in rem, res etc. — In catu —

a) pentru derivatiunea de la verbulu *avere*, erasi se provoca, atât la analogi'a celoru alalte limbe neo-latine, cu limb'a germana in frunte, cá maiestr'a loru, — câtu si la pers. 1. sing. *asiu*, care nu este alta, dupa opiniunea acestor'a, de câtu form'a cunoscuta a' verbului *avere* in limb'a italiana: *avessi*, lapedandu dein midilocu silab'a *ve*, ce adesu se templa in limb'a romanesca, si remanendu numai *asi* de in *avessi*, pr. se *avessi* *speso tanto che voi*, deca *asi* fi *spesatu* atât'a câtu *voi*.

De câtu, cá ce se tiene de analogi'a limbелору neolatine in respectulu verbелору ausiliaria, ea este pentru limb'a rom., precumu mai susu s'a disu, nesplicabile; — er' ce se tiene de derivatiunea formulei *asiu* dein *avessi*, asemenarea intre aceste doue vorbe ar' fi in adeveru forte mare, deca romanii nu aru fi lapedatu silab'a italiana *ve* dein midilocu, pre cumu nu au lapedatu in *avemu*, *aveti*, *aveam* etc. Dar' precumu se dice astadi la nři numai *asi*, er' nu *avesi*, *asia* si derivatiunea pote se fia, nu dein *avessi*, ci de aliurea, de esemplu de la latinulu *habuisssem*, de unde si italianii luara pre *avessi* loru.

Alta dificultate in contr'a acestei analogie mai este: cá *avessi* si cele alalte persone, cá ausiliaru, cere dupa sene totu de un'a unu participiu preteritu concordatu, seau neconcordatu, er' nece una data infinitivu; — pre candu chiaru dein contra, formul'a *asi* la noi se compune numai cu infinitivu, pr. *asiu* *fi*, *asiu* *veni*, *asiu* *face*, ceea ce la italieni nu este permisu. Er' deca la noi are se se compuna tempulu si cu unu supinu (in loculu participiului preteritu la italieni), este de absoluta necesitate a se adauge unu infinitivu intre *asiu* si supinu, pr. *asiu* *fi* *avutu*. Ceea ce erasi la italieni nu se pote, er' la noi nu se pote almentrea.

Si inca deca *asiu* e dein *avessi*, cele alalte persone *ai*, *ar'* (are si ara la celi vechi) etc. de unde suntu? pentru cá dela cele alalte persone ale lui *avessi* nu suntu.

Ce cauza dar' potea fi, cá romanii in pers. 1. sing. *sesi* liè pre alu seu *asiu* dela italianulu *avessi*, — er' cele alalte persone nu de la italieni, ci — de aliurea?

Er' in câtu --

b) pentru parerea cea alalta, că asiu inca nu e alta, de câtu una formula terminativa libera, că si am, se provoca la analogi'a cu am, câtu si la analogi'a limbei latine in acel'asi tempu, care, că si in limb'a rom. e formatu deintru unu infinitivu, cu terminatiune destinta pentru modulu finitu, adausa si legata la calcâniulu infinitivului presente; pr. laudare-m, videre-m, facere-m, audire-m.

Precumu si in limb'a rom. se dîce: laudare-asiu, vedere-asiu, facere-asiu, audire-asiu, numai câtu formul'a terminativa la noi e libera, si se pote pune, si se pune, totu asia de bene, si in a-antea infinitivului, de câtu că in casulu dein urma silab'a ultima re a' infinitivului se omite, că unu ce de prisosu, precumu se omite, si candu intre infinitivulu de in a-ante si intre formul'a asiu dein apoi, se intrepune pronumele personale me, te, se că acusativulu verbului activu, pr. asiu laudá, si laudá-te-asiu, etc.

In câtu pentru formarea acestei formule verbali, ea se vede numai de câtu, că este formatiune curatu romanasca, dupa analogi'a celei alalte am, ai etc., dein care una mare parte s'a retienutu, pr. ai, amu, si ati.

Pentru cele alalte persoane, unele terminatiuni dein modulu optativu forá indoielea avura influentia asupr'a formatiunei lor, pr. sem dein lauda-sem etc. pentru pers. 1. sing., — si ret si rent pentru a' 3. sing. si plur., pr. lauda-ret, vide-rent, cu tote că re si rent suntu rupte dein insusi infinitivulu.

Deci asi ar' fi dein a, că si in am, — er' si dein sem, precumu facura si italianii in avessi lor. Câtu pentru cele alalte, se pote, că suntu astadi scurtate dein altele vechie mai lunge, pr. ai, amu, ati, dein ari, aremu, areti, pentru cari forme inse nu se afla probe nece in cartile vechie.

3. Mai adaugemu inca, că in propusetiunile cu tempore ausiliaria, formul'a definitiva a' tempului, pr. am, asiu etc., numai una data se pune, fia si mai multe supine, seau infinitivi cu supinu etc. impreunate in tempulu ausiliariu, pr. am

fostu venitu, asiu fi fostu dîsu etc., — seau inversu: venit'am fostu, fost'asiu fi dîsu etc. Ce se tienu de ordinațiunea propusetiuniloru.

§. 48. Voiu, și cele alalte.

În câtu mai în colo, pentru voliu cu infinitiv, determinatiunea semnificatiunei futurului, — erasi nu depende, nece dela infinitiv, care nu are semnificatiune temporale definita, — nece dela semnificatiunea verbului voliu = voliescu, care e în tempulu presente, — și asia nu pote se dependa, de câtu dela întreaga combinațiunea acestoru doua elemente, facuta cu scopu de a determiná tempulu futur; preîn urmăre erasi e conventiunale, în care voliu nu mai are însemnarea voliei și volientiei, carea o a pierdutu, ci e numai formula conventiunale pentru desemnarea futurului, că și silab'a bo la latini (în vechime vo); pr. voiu fî, seau fî-voliu, seau contrasu fivoiu, nu mai însemneza: voliescu a fî seau se fîu, ci numai câtu la latini ero; laudavoiu lauda-bo, vede-voiu videbo etc.

În urma, totu asemenea se pote dîce, și de cele alalte formule, cari înca numai deîn conventiune și-au determinatiunea temporale defipta, er' nu dela semnificatiunea formulei, care e pierduta, nece dela a' celoru alalte verbe adausa, pusa în forme netemporali, pr. fî-vream, eram facutu, se fiu facutu etc., în cari semnificatiunea reale, a verbeloru vream, eram, fiu, e cu totul neconsiderata, ci numai semnificatiunea loru temporale.

Note.

1. Si aici pote veni sub întrebare: că ore voliu, în form'a auxiliaria, în adevėru este verbulu latinu volo, ori numai for-

mul'a latina BO seau VO, acomodata in terminatiuni dupa verbulu voliu (voliescu, vreu).

La totu casulu, romanii dela volo siau formatu trei verbe: voliu, voliescu, vrèu, cu cojugatiune personale destinta; dein cari inse numai form'a voliu are desemnata semnificatiunea futurului, dein care cauza sî in constructiunea seau compusetiunea lui cu infinitivulu, singuru lapeda particul'a a dein a-antea infinitivului, pr. voliu-fi, seau fi-voliu; — dar' nu si cele alalte forme, de unde nece se pote dîce: voliescu fi, seuu fi-voliescu; inca nece vreu fi, seau fi-vreu, decâtu pote in semnificatiunea ausiliaria, de care, nu sciu, deca se afla esemple, afora de imperf. vream-fi si fi-vream, ce l'am inregistratu mai susu intre formele ausiliarie.

Celu pucinu asemenarea intre BO seau VO latinu, si voliu seau numai voiu, e prea batutoria la ochi, si pote fi numai una contractiune seau prescurtare dein volo, care in a 2. pers. sing. e invederata, in care in locu de volis s'a disu numai vis, cá in futurulu lauda-bis seau laudá-vis.

2. Este sciutu, cá latinii in forma futurului inca nu suntu firmi, ci acusi-lu formeza cu bo, pr. lauda-bo, vide-bo; — acusi cu am, pr. faci-am, audi-am. Si gramatecii vechi latini nu sciu se esplice nece derivatiunea unuia, nece altuia. Eli deriva pre bo mai toti, dela ibo, si vreau se fia lauda-bo, totu atât'a, câtu laudare-ibo. Ei, dar' nu au luat a mente, cá si ibo nu e decatu unu tempu erasi ausiliariu, compusu dein i-si bo, si asia dupa acea etimologia dein ibo ar' esî unu absurdu ire-ibo. Ce destulu de chiaru demustra, cá BO nu se pote derivá dela ibo.

Remane, cá se fia BO seau numai formula pura terminativa, cá si am, adausa la infinitivu prescurtatu, — seau celu multu una contractiune dein verbulu volo seau bolo.

3. Pentru bo si vo, bolo si volo, afora de nenumerate esemple in inscriptiunile vechie latine, si pentru prea des'a stramutare a lui B si V, in multe cuvente si chiaru in romanesci, pr. bibo in locu de vivo, si vivo in locu de bibo;

vervex si berbex, rom. berbece, fr. brebis; vesica si besica etc. — se pote consultá si verbulu grecescu βούλωμι lat. volo, la greci B, la latini V; si decai subtragi form'a media μι, remane βούλω lat. volo.

4. La clasicii latini se afla exemple pentru BO, nu numai in verbulu ibo, care nu e de I. si II. conjugatiune, ci si in alte verbe de a IV. cojug. inca si de a' III., pr. dicebo, exsugebo etc. in locu de dicam si exsugam.

Numai câtu exemplele produsa de Nonniu, suntu tote dein Comici, cari si in limba-si permitu multe deviatuni dela regula, si de aceea exemplele deintru insi nu potu sierbi de base unei discusiuni serioase. Vedi Princip. p. 36 seq.

5. Dein acesta variabilitate a formei futurului la latini, se pare a se trage si in tote limbele neolatine defectulu generale de una terminatiune defipta neseaparata pentru futurulu indicativu. Ci tote se ajútora cu ausiliariulu ho, ai etc. legate neseaparatu la calcaniulu infinitivului, pr. finir-o, serviro, fr. finir-ai, servir-ai.

Italianii se paru, cá au luat terminatiunea latina a' futurului in BO in locu de habeo, er' francesii terminatiunea AM in locu de habeam, si dupa acelea asi fi formatu futurele loru cu infinitivii, — cari si de almentrea in multe verbe suntu scalciati si schimositi cá vai de eli intru ambe limbele acestea.

6. Romanii inse se paru a fi luat pre BO latinu, in locu de volo, inse conjugatiunea lui s'a formatu almentrea, de câtu candu insemneza voliescu, pr. voiui, vei, va; voliescu, voliesci, voliesce; — pl. vomu, veti, voru; volimu, voliti, voliescu. Infin. vre-re in locu de ver-re, lat. velle in locu de vele-re; si a volîre.

Imperf. vream dela infinit. vre-re; si presente nou totu de aci: vreu, vrei, vrè seau vrea seau va; si asia mai in colo: vrui, vrutu; volii, volitu, volitoriu (nu si vrutoriu); vrendu si voliendu.

7. Moldovenii dicu vroliu in locu de voriu seau voliu. Celi vechi veri in locu de vei. Vulgariter o in locu de va.

Moldovenii vomu, vreti in locu de vomu, veti. Asia si celi vechi vreti in locu de veti.

In vulgu: oiu, I, o; omu, tI, oru. — Pre unele locure se dice numai impersonaliter cu cojuntivu: va sei dicu, seau: o sei dicu.

§. 49. Ratiunea loru.

Ratiunea formatiunei temporeloru ausiliaria cu am si voiui, si a' semnificatiunei temporali a' loru mai cu securitate se pote dá, numai, deca vomu luá de base derivatiunea loru verbale dein am (habeo) si voliu (volo).

— Asia —

a) in câtu pentru am, derivatiunea lui atunci provene, nu dela presente (habeo), ci dela imperfectu (habebam); pentru cá numai asia se ar' poté esplicá semnificatiunea preteritului, de care se tiene si imperfectulu, — si asia am, dela aveam (habebam) contrasuu in am, cu cojugatiunea imperfectului. — Er' —

b) in câtu pentru voiui, atunci semnificatiunea futurului dein presente voliu, urmeza de sene cá cosecentia, fiendu cá voliu cá verbu arata, cá ceva nece s'a templatu inca, nece de presente se templa, ci numai voli'a se esprime, de a se pune ceva in lucrare, si asia pentru venitoriu.

Note.

1. Cele de sub a) si b) s'au disu dara, numai sub presumtiunea, cá formulele am si voliu se tragu dupa origine dein verbele habeo si volo, seau sinonimele loru romanesci.

Er' deca acesta presumtiune nu stá, ci dein contra, deca aceste formule, si dupa originea loru, precumu se vedu in limb'a latina, suntu numai formule cojugative, — ratiunea semnificatiunei temporali a' loru, nu este mai multu de a se

cercă in limb'a rom., ci celu pucinu in cea latina, cá in celu mai vechiu dialectu italicu; dar' precumu s'a vediutu, si acolo numai cu resultatu forte problematicu.

2. Remane dar' a se decide: Deca formatiunea tempureloru ausiliaria e pre aceeași base, cu a' celoru alalte limbe neo-latine si a' celei germanice, — seau pre una base cu totulu diversa de a' acestor'a, nu imitatiune germanica, ci base propria limbei romanesci, care in atâte forme s'a desvoltatu in decursulu acelei serie lunge de secli, de candu limb'a rom., intreruptai fiendu tota comunicatiunea cu limbele sorori dein occidente, fù lasata si in sesi, si desvoltata mai in colo prein senesi dupa natur'a si geniulu ei nealteratu romanu.

3. De aci are se urmeze concordatiunea sub alte cercustari, inse totu in propusetiunea simpla.

§. 50. Concordatiunea verbului cu mai multe subiecte.

Deca inse intru un'a si aceeași propusetiune, suntu mai multe subiecte de câtu unulu, — concordatiunea verbului si a' predicatului inca varieza dupa impregiurari; — dupa cumu adeca subiectele suntu seau de ace-lasi genu si numeru, — seau nu, — si predicatulu seau adiectivu, seau participiu, seau sustantivu.

Deci in câtu pentru verbu, regul'a generale este: cá verbulu se se puna totu deun'a in numerulu plurale,

seau fia tote subiectele in numerulu plurale, pr. Arabii, Persii, si Turcii suntu toti de relegiunea mahometana. Scientiele si artile suntu ornamentulu vietiei;—

seau si deca numai unulu este in numerulu pl., pr. D. dieu si angerii suntu fientie mai pre susu de omu. Sorele, Lun'a si stelele suntu corpure ceresci;—

seau chiaru si deca tote subiectele suntu in sing., pentru cà doua seau mai multe obiecte, fia si singuratece, impreunate totu facu una multime, pr. Petru si Paulu. Mentea si intieptiunea, adevverulu si dereptatea, suntu calitati nepretiuite in omulu, ce le posiede.

Esceptiune pote avé locu, numai candu tote subiectele suntu in sing., dar' si atunci esceptiunea e numai permisa, nu olegata, pr. mentea si intieptiunea e mai pretiosa de câtu pietr'a scumpa, in locu de suntu mai pretiose. Neadeverulu si mentiun'a e totu un'a Dîu'a si noptea cresce si scade. more si imperatulu si supusulu, si avutulu si saraculu.

In cari propusetiuni, subiectele fiendu de acel'asi numeru sing., verbulu se concorda cu celu mai deaprope, cu care cele alalte nu suntu in diferentia.

Note.

1. Propusetiunea cu doue seau mai multe subiecte, e in adevveru numai unu complexu de mai multe propusetiuni, cu diverse subiecte si acel'asi predicatu, si se pote resolve in atâte propusetiuni separate, câte subiecte suntu de facia; pr. Dîu'a si noptea, cresce si scade; adeca: dîu'a cresce si scade; noptea cresce si scade.

Er' intrunirea mai multoru propusetiuni intru un'a singura, se face dein compendiu si prescurtare, cà se nu se repetiesca acelesi cuvete de atâte ori forà scopu si spre neplacerea ascultatoriloru.

2. De acea si concordatiunea verbului in sing. cu subiectulu mai de aproape, er' nu cu multimea subiecteloru, e prea naturale.

Numai câtu omeniloru, le mai place in atari impregiurari concordatiunea virtuale, decâtu reale, — si esceptiunile se facu mai multu, candu verbulu precede cu unu subiectu sing., cu

care si concorda, er' cele ce mai urmeza, se considera numai cá nescari aditamente, neprevedite candu s'a facutu concordatiunea la inceputu, pr. in esemplulu: more si imperatulu si supusulu, etc.

In care casu poti se adaugi ori sî câte alte subiecte, de ori care numeru, forà de a mai repetî verbulu, seau de alu concordã, pr. omulu e pred'a mortiei, imperatu seau supusu, teneri seau betrani, avuti si saraci.

§. 51. Predicatulul cu mai multe subiecte.

Er' in câtu pentru predicatu, concordatiunea lui depende nu numai dela subiectele propusetiunei, ci si dela natur'a predicatulului.

a) Dela subiecte, in catu ele representeza seau fientie vie, seau numai idee, pr. omu, barbatu, muliere, — mente, dorere, scientia.

b) Dela predicatu, in câtu ele sunt, seau sustantive, seau adiective, seau participia, — er' sustantivele representeza erasi seau persone vje, seau numai obiecte reali ori ideali, pr. bunu, fromosu, teneru, — placutu, uritu, invetiatu; vediutoriu, sciutoriu, peritoriu; — domnu-a, sierbu-a, frate-sora, — lauda, rusine, intiepleptiune etc.

Note.

1. Cu tote, cá in propusetiunea cu mai multe subiecte, elementele sunt mai multe, la cari esto a se luá a mente in concordatiune, — de acea inse concordatiunea totu nu e mai complicata, cá in propusetiunea cu unu subiectu, nece in câtu pentru genu, nece in câtu pentru numeru, ci dein contra, in câtu pentru numeru e inca si mai liusiora, fiendu cá numerulu predicatulului, alesu adiectivului si participiului, mai totu deaun'a este celu plurale.

2. Deca intru una propusetiune, suntu mai multe predicate, concordatiunea se face totu numai, cá si candu e numai unu predicatu, pr. D. dieu e bunu, atotu sciutoriu, dereptu si induratu. Omenii suntu buni si rei. faptele rele suntu urite si neplacute omeniloru si lui D. dieu.

3. Deca in propusetiune cu unu subiectu seau mai multe, predicatulu este unu gerundiu cu semnificatiune participiale, concordatiunea nu se scaimba, decâtu cá gerundia-le neavendu, nece genu nece numeru, in propusetiune stau neinflése, si concordatiunea e numai virtuale, pr. Domni'a ta vei fi sciendu, — seau amicii si neamicii miei voru fi sciendu, catu am de a rabdá dein partea nesantatei.

§. 52. Predicatul sustantivu.

Deci in propusetiunea cu doua seau mai multe subiecte, — deca

a) predicatul e unu sustantivu, care representa numai obiecte reali seau ideali, er' nu persone vie, si asia nu au destintiune dupa sesu, — concordatiunea lui este nedependente dela subiecte, si predicatul pote fi in ori ce genu si numeru, pr. scientiele si artile suntu ornamentulu vietiei, seau ornamentele vietiei (subiectele in fem. plur., predic. in neutru sing. ori plurale). Adeverulu si mentiun'a suntu caracterulu (seau caracterele) omului de omenia seau de nemica. Dereptatea si nepartenirea suntu detorenti'a (seau detorentie-le) judelui, care se stima pre sene.

Er' deca predicatul sustantivu representa persone vie, cu destintiune de sesu seau genu, concordatiunea se face dupa sesulu seau genulu mai nobile alu subiecteloru, carele este celu masculinu, pr. Petru si Mari'a suntu frati. scientiele si artile suntu sorori (nu frati).

Soru-sa si cumnata-sa suntu domne, er' frate-so si nepotii lui suntu sierbi. Somnulu si mortea suntu gemeni.

Totu asia si in numeru, precumu arata esemplele citate.

Note.

1. A determiná, candu se pote pune predicatulu sustantivu in sing. cu mai multe subiecte in sing. seau plur., depende mai multu dela relatiunea, in cari stau sustantivele subiectului si predicatului si afora de propusetiune, pr. este relatiunea partiloru si intregului, a speciei si genului etc. Asia dîcemu: dereptatea, si generositatea suntu vertuti, seau potemu dîce sí: suntu vertute, de si mai cu a nevolia, fiendu cà intre acele nume este una relatiune speciale, dupa care fiacare dein acele doue e virtute in specie, dar' nu suntu insusi vertutea, ci numai una specie de vertute, si asia mai multe facu vertuti.

Asia dîcemu si: greculu e omu, si romanulu e omu; er' in plur. greculu si romanulu suntu omeni (pentru cà unu grecu si unu romanu facu doi, adeca numeru plurale); — er' nu dîcemu: greculu si romanulu suntu omu; seau celu pucinu mai cu anevolia; mai liusioru inse: greculu si romanulu este omu; cu concordatiunea deapropelui.

Er' candu dîcemu: dereptatea si generositatea suntu ornamentulu vietiei, intre subiectele si predicatulu acestei propusetiuni, nu este alta relatiune, decátu singura acea, care i-o asemneza propusetiunea, de acea predicatulu e liberu de a se pune ori in care numeru, si totu asia de bene se pote dîce: suntu ornamentele vietiei.

Asia sí: a mentî sí furá e rusîne, nu numai se pote dîce, ci asia sí cauta a se dîce, pentru cà infinitivii nu au plurale, si de acea nu se pote dîce: a furá sí a mentî suntu rusîne seau rusîni.

2. In câtu pentru sesulu mai nobile, aici s'a potutu luá in consideratiune numai masculinulu si femininulu; fiendu cà sesulu e numai de aceste specie, er' nu cá in sustantivele nepersonali si adiective, ce suntu de trei genure; despre care mai in diosu.

§. 53. Adiectivul seau participiul.

Mai în colo, deca predicatul —

b) este seau adiectivul, seau participiul, cu destinate terminatiunii generice și numerice, — în numărul urmeza regul'a concordatiunii verbului (§ 50), adeca numărul plural, cu singura exceptiunea permisă acolo, precumu arată exemplele de mai diosu; —

er' în câtu pentru genul, deca subiectele sunt de unul și acel'si genul, predicatul se concorda cu genul subiectelor, pr. științele și artile sunt frumoșe. Angerii și omenii sunt întielegători, —

deca înse subiectele sunt de mai multe genuri, și reprezentează obiecte vie, predicatul urmeza și acel genul masc., că cel mai nobile, pr. Petru și Mari'a sunt sântoși. bărbații și mulierile sunt frumoși și uriti. câinii și oile sunt dumești. vulpile și iepurii sunt selbateci.

er' deca subiectele reprezentează obiecte foră viația, predicatul urmeza subiectului celui mai de aproape, precumu: —

strugurii și prunele sunt copte;
prunele și strugurii sunt copti.

Note.

1. Deca înse subiectele sunt de numărul sing. și nu reprezentează obiecte vie, predicatul se pune cu verbul în plur. în genul neutru, seau în femin., candu adiectivul seau participiul nu are forma destinată neutră în plural, pr. lucrul și nevoliența sunt frumoșă și fericitoră. Aurul și argintul sunt scumpe.

2. Exceptiune poate avea loc, numai că și cu verbul, candu predicatul se concorda cu subiectul cel mai de aproape, pr.

Petru si Mari'a e sunetosa (er' nu sanetose). — Foculu si ap'a suntu folositoria, inse periculosa; seau si: foculu si ap'a e folositoria dar' periculosa (femin.); seau: ap'a si foculu e folositoriu inse periculosu (n.).

3. Este inse a se luá bene a mente, deca tote sustantivele dein subiectu suntu in adeveru subiecte destinte au numai aposite, pentru cá predicatulu se concorda numai cu subiectulu, er' nu si cu apositul, pr. banii, argentulu si aurulu, suntu placuti toturoru chiaru si prunciloru (in m. pl., er' nu in n.).

§. 54. Concordanti'a apositeloru.

Intre accidentieile propusetiunei, cari au a se concordá cu subiectulu seau predicatulu ei, suntu mai alesu: apositul (§. 13), si atributulu (§. 12), — celu de antianiu in calitate de sustantivu, er' celu alaltu de adiectivu.

In câtu pentru apositu, elu pote fí seau sustantivu adeveratu, seau surogatu sustantivului: adiectivu, seau participiu, imbracandu natur'a sustantivului.

Deci deca apositul este —

a) sustantivu, concordatiunea nu pote se aiba locu de câtu, numai in numeru si casu, er' nu sí in genu; pentru cá genulu sustantiveloru nu e variabile, de câtu in prea pucine sustantive, ce se referescu la persone vie de diversu sexu sí genu.

In câtu pentru numeru, apositul are se fia concordatu cu numerulu subiectului, pr. Traianu, imperatulu, a batutu pre Daci. Alesandru celu mare, filiulu lui Filipu regelui Macedoniei, a surpatu imperiulu Persiloru. D. dieu, parentele totoru omeniloru, se indura de toti filii sei. Omulu, fientia nepotentiosa, spereza in D. dieu celu a totu potente si induratu.

Er' in câtu pentru casu, totu asemenea are a se concordá cu casulu subiectului: in numinativu totu dea un'a; er' in vocativu, numai deca are vocativu cu forma destinta; er' deca nu are, concordatiunea se face numai virtuale, punendu apositul in numinativu erasi, pr. pentru numinativu, esemplele de mai susu: —

er' pentru vocativu: Imperate cerescu, spirite alu adeverului. Tatalu nostru. Cuventule alu lui D. dieu, seau cuventulu lui D. dieu.

Er' deca apositul este —

b) adiectivu, seau participiu sustantivatu, concordatiunea se face perfecta: in genu, numeru, si casu, pr. manganitoriule bune. D. dieule sante, facutoriulu cerului si pamentului. Ioane botezatoriulu, Petru apostolulu, si toti santii factorii de minuni, se roga lui D. dieu pentru noi.

Note.

1. In propusetiunea cu subiectulu in vocativu, adeveratulu subiectu este pronumele personale tu, seau voi, seau surogatele loru D. ta, Mari'a vostra; — er' cele alalte sustantive, seau de natura sustantivale, adausa la subiectu, suntu in adeveru numai apusetiuni, pr. tu, imperate! voi fratiloru! voi fratii miei, si voi sororile mele, veniti de vedeti.

2. Apositu pote se fia chiaru si una propusetiune intrega cu pronumele relativu precedente, pr. Tatalu nostre, carele esti in ceru. Imperate cerescu, carele pretotendinea esti si tote le implenesci.

3. Une oria sustantivulu apositu se personifica, si lià chiaru si vocativulu masc. in e, de si elu de almentrea dupa natura sa e nepersonale, si neutru, pr. spirite alu adeverului. Cuventule alu lui D. dieu; seau si numai cuvente seau cuvente sante!

4. Candu in propusetiune, apositulu in regime seau cu prume posesivu, are a se pune in vocativu, pr. Spiritulu adeverului, punenduse in vocativu numai virtualiter, form'a apositului remane nescaimbata, pr. Imperate cerescu, spiritulu adeverului, ven'o; — er' deca apositulu se pune in vocativu realiter, intre sustantivele dein regime se pune espresè totu de un'a articlulu supletivu alu, a etc., pr. Spirite alu adeverului, dein cauza, cà acestu articlu nu are vocativu, si asia nu se pote supleni prein articlulu primariu alu sustantivului de antaniu, care pote se si lipsesca, pr. spiritule, seau spirite alu adeverului; cuvente, seau cuventule alu lui D. dieu.

5. Si acest'a, pentru cà doua sustantive in regime, candu au ase pune determinatu, de regula celu d'antaniu se determineza cu articlulu primariu, pr. Spiritu-lu, Cuventu-lu, er' alu doilea cu articlulu supletivu: alu, a etc., pr. alu adeverului, alu lui D. dieu, alu micu; de unde impreunate facu: Spiritu-lu alu adeverului, Cuventu-lu alu lui D. dieu. De ora ce inse in asemenea regime, articlulu supletivu se pote omite, precumu se si omite, esemplele adusa se prescurteza dîcundu: spiritulu adeverului, cuventulu lui D. dieu; articlulu primariu suplenindu si pre alu, fiendu de aceeași origine si natura, numai de destinațiune diversa.

Inse in vocativu disparendu paritatea intre acesti articli, si sustantivulu antaniu potenduse pune si forà articlu, necesitatea determinatiunei aduce cu sene, cà celu pucinu articlulu supletivu alu, a etc. erasi se se puna apriatu, si inca totu in numinativu, fiendu cà nu are form'a vocativului cà articlulu primariu; si asia se nasce: Spirite seau spiritule, alu adeverului; Cuvente seau cuventule, alu lui D. dieu; cà mai susu. — Er' forà alu nu se pote dice.

De aci se nasce discordanti'a intre subiectulu vocativu, si articlulu supletivu in numinativu. Ceea ce se pote evita, punendu si subiectulu in numinativu, pr. Spiritulu adeverului etc. si omiendu pre alu, cà si in alte impregiurari.

Despre cari va fi vorb'a si mai in diosu.

6. Se pote, cá la unu subiectu in plurale, apositulu se fia in sing., inse celu pucinu doua, pentru cá se plenesca nume-
rulu plurale, pr. in esemplulu de mai susu: banii, áurulu si
argentulu, suntu placuti.

7. Apositulu inca pote sesi aiba atributulu, regimea, si de-
pendenti'a propria, pr. Tatalu nostru. Imperate cerescu.
Spirítulu adevéruí. Sante, fora de morte, indura-te
apre noi.

§. 55. Concordanti'a atributelu.

Er' in câtu pentru atributu (§. 12), elu pote fi
ori adiectivu, ori participiu, ori numai surogatu, precumu
suntu frasile, in câtu suntu determinate prein articlulu
propriu adiectiveloru, pr. fromosu, intieptu, moritoriu,
(celu) cu mente, (celu) cu portare buna, (celu) forà de lege.

Elu se pote adauge, atâtu la subiectu, câtu si la
predicatu, pr. omulu intieptu e fientia rara. prunulu
e pomu domestecu. filii ascultatori de parenti
voru fi omeni fericiti. faptele omenesci tragu dupa
sene urmari. cuscienti'a rea nu are repausu. Iud'a
celu forà de lege, nu a vrutu a intielege.

Concordatiunea lui se face, cá si in predicatu, dupa
trei destintiuni: genu, numeru, si casu, — perfecta,
deca atributulu are tote formele destinte pentru tote trele
destintiunile amentite, precumu suntu cele mai multe
adiective, si tote participa-le, pr. D. dieu santulu. D.
dieule sante! etc. —

Neperfecta, si numai virtuale, in cele ce lipsescu
atributulu intru unu respectu seau altulu, precumu suntu
tote adiectivele terminate in e, neavendu forme destinte
generice, pr. frundia verde, apa fierbente, etc.

Note.

1. Deci, deca in propusetiune predicatulu e sustantivu impreunatu cu adiectivu seau participiu, — adiectivulu si participiulu nu se concorda cù subiectulu propusetiunei cá predicatu, — ci cu sustantivulu predicatului cá atributu, pr. omulu e fientia cuventatoria (nu cuventatoriu).

Ci numai, deca sustantivulu predicatului se omite, atributulu remasu singuru trece cá predicatu si se concorda cu subiectulu, pr. omulu e cuventatoriu.

2. La subiectu si predicatu se pote alaturá, nu numai unulu, ci si mai multe atribute, impreunate, seau desfirate, inse tote concordandu cu sustantivulu, pre câtu suferu natur'a lor, pr. omenii intiepti, derepti, si cu fric'a lui D. dieu suntu columnele societatei. Poterea in man'a nebunului e arma infricosiata, periculosa si pentru elu insusi si pentru altii.

3. De sene se intielege, cá adiectivele, participia-le, si totu ce pote fi atributu subiectului si predicatului, se potu adauge la ori si care nume dein propusetiune, fia ori in care casu seau numeru, pentru cá de acea se si numescu adiectivele adiective, er' participia-le pentru cá participa dein natur'a adiectiveloru, cá si dein a' verbeloru, pr. Domnului mieu. alu omeniloru buni. prein rara intieptiune. cu poteri unite. Am scrisu una epistola lunga, si alte mai multe scurte.

Inse in atari impregiurari, ele nu se mai numescu atribute, ci cu numele lor, seau celu multu epitete (*ἐπίθετον*, epithetum) la gramaticii latini, ce de almentrea insemneza apositu (appositum).

§. 56. Concordanti'a casureloru.

Numele sustantive inse, si surogatele lor, in propusetiune nu stau, numai cá subiectu, predicatu seau apositu, ci si in partile neesentiale, si asia nu numai in numinativu si vocativu, ci si in cele alalte casure, dupa cumu se determina seau prein altu nume, seau prein

verbu, seau prein vre una prepusetiune, — și prein urmare, și adiectivele seau participia-le lor, dependendu dela ele, au a se concordă totu asia, cumu se concordă atributele subiectului și predicatului.

De acea regulele concordantiei adiectiveloru și participia-loru in specie, se numescu și regulele dependentieloru, — seau și regulele concordatiunei casureloru.

Ele suntu preste totu acelesi, cari s'au oserbatu in concordanti'a subiectului și predicatului, cu pucine esceptiuni, — și cu diferenti'a, că acolo s'au aplecatu numai la numinativu și vocativu, er' aici au a se aplecă și la cele alalte casure: genetivu, dativu, și acusativu, pr. in esemplele de mai susu (§. 55 not. 3): domnului mieu. am scrisu una epistola lunga. cu poteri unite.

Note.

1. Esceptiunile in concordatiunea casureloru, in cătu suntu stabilite prein usulu generale, cu atâtu mai pucinu se potu trece cu vederea, cu cătu in contr'a loru nu se pote urmá, forá de a cadé in barbarismu, seau a comite solecismi, — in cari asia desu cadu strainii, și celi ce nu cunoscú limb'a.

2. Suntu și unele concordatiuni, de și regulate dar' atâtu de grele, in cătu dein asta cauza s'au evitatu, pre cătu se potea, și in urma s'au datu ulitarei, — inse pentru istori'a limbei nu se potú trece cu vederea.

§. 57. Adiectiveloru.

Adiectivele, ce au a se concordă mai in colo, parte suntu pronuminali, parte numerali, — parte de una natura nedefinita, diverse de cele de antaniu.

Er' cele pronuminali suntu: articlii, pronumele posesive, demonstrative, și relative; — pre-

cumu cele numerali sunt: cardinali, ordinali, si cantitative.

In câtu pentru adiectivii de natura nedefinita, legea pentru concordatiunea atributelor (§. 55) e atâtu de generale, pentru ori ce adiective si participia cu mai multe seau mai pucine terminatiuni generice, numerice si casuali, in câtu ea nu e restrinsa numai la attribute si la casurile subiectului si predicatului.

Er' in câtu pentru cele alalte, ele au, precumu in declinatiune, asia si in concordatiune, unele particularitati, ce se voru desemná mai de aproape.

Not e.

1. Concordatiunea si aici se face mai de plenu seau mai cu scadere, dupa cumu adiectivele au mai multe seau mai pucine forme destinte, nu numai pentru genu si numeru, ci si pentru casu. De acea ea se face numai in câtu se pote realiter, er' in cele ce nu se pote face realiter, dein defectulu formelor necesarie, ea se face virtualiter, pr. omulu bunu. florea fromosa. lucrulu uritu. frundi'a verde. ap'a rece; in Gen. Dat. omu-lui bunu. flori-ei fromose. lucrure-loru urite. frundie-i verdi. ape-loru reci.

In cari esemple: Numele in u masc. si neutre, sustantive si adiective, neavendu forme destinte pentru Gen. Dat. sing., in concordatiune nu potu urmá articolului, carele are forma destinta pentru acele casure: lui, si de acea suntu nevolite, remanendu in form'a numinativului, a se concordá cu articolulu numai virtualiter.

Pre candu numele feminine, sustantive si adiective, terminate in a seau e, avendu forme destinte pentru Gen. Dat. sing., concordatiunea se face deplenu intre tote trele numele: flori-ei verdi si fromose.

Asia si in esemplele: lucrure-loru urite, ape-loru reci, sustantivele tote, si una mare parte a' adiectiveloru (câte adeca suntu de natura nedefinita), neavendu forme destinte pentru G.

D. plur., concordatiunea erasi se face nedepenu cu artículu loru in G. D. plur., sustantivele si adiectivele remanendu in formele numinativului plur., er' virtualiter consideranduse concordate cu artículu in G. D. plurale.

2. In cuntr'a regulei de mai susu, si a' concordatiunei casuali, se facu cele mai dese pecate, si unde nu e nevolentia de a calcá legea, si ast'a nu numai in vorbirea popularia, dar' si in serierile invetiatiiloru, nu numai moderni, ci si vechi.

Asiá de multe ori se aude si se vede dupa sustantivulu femininu in G. D. sing., adiectivulu pusu in numinativu, neconcordatu, de si se potea prea bene concordá, pr. in cartea vietiei cei fericita, in locu de fericite. rusinea portarei rea. versarea apei fierbente. Omil. de 1580, domen. XIV. dupa rosal. „a vechiei si a noiei lege dulcetia“; ibid. domen. V. in pares. Cá se ne arate noue calea naltímei si a pabei ceea adeverita, etc.

§. 58. Concordatiunea artículiloru.

In câtu pentru artículi, cari suntu trei: primariu: lu-a pentru sustantive; supletivu pentru posesive si numerali: alu, a'; si secundariu: celu, cea, pentru adiective si surogatele lui, pr. omu-lu; florea-a; alu mieu, a' lui, alu doi-lea, a' dou'a; celu bunu, cea fromosa, celi buni, cele noue f., cele noue n.; —

Eli de regula se concorda cu sustantivulu seu adiectivulu loru, in genu, numeru, si casu, in câtu si unele si altele au formele loru destinte, pr. omu-lui celui bunu. florei celei fromose. ali miei parenti. alu domnului e pamentulu in anu-lu alu trei-lea. acumu a' dou'a ora i-am scrisu.

Esceptiune se face —

a) cu unele sustantive, cu cari artículu nu se concorda dupa sexu seu genu, ci dupa form'a dein afora

seau vocalea terminativa, pr. tat'a, pop'a; cu tote că se dîce sî tata-lu, pr. tata-lu nostru, tata-lu indurariloru, — dar' popa-lu nu se dîce nece una data, sî nece se pote dîce forà barbarismu;

b) cu numele feminine terminate in a sî e, cari in concordatiune cu articlulu in Gen. si Dat. sing., se punu seau nu se punu in form'a Genetivului si Dativului, de si o au; ci candu nu se punu, remanu in numinativu, dupa norm'a masculineloru si neutreloru, ce nu au forme destinte pentru Gen. Dat. sing., pr. vedua-i, flore-i, morte-i, — cá domnu-lui, dente-lui; osu-lui, nume-lui.

Ceea ce inse nu e esceptiune generale si fipsata, ci libera si permisa, concordatiunea regulata fiendu totu atâtu de usitata, cá si cea esceptiunale, pr. veduve-i, flori-i, mortii etc.

Note.

1. In usulu vulgare, mai multe nume masculine onorifice, terminate in a si e, lieau articlu femininu in a, pr. tete-a, nene-a, bade-a, — cá sî lele-a, nan'a, tisi'a etc.

2. Dupa aceeași norma, mai multe nume propria si de familia, de genulu masc., inse terminate in a seau e, se concorda cu articlulu, nu dupa genu, ci dupa terminatiune cu a, cá femininele, pr. Luc'a, Tom'a; Onea, Petrea, Mircea ciobanulu, — precumu sî Cuz'a, Ghic'a, Sturz'a etc.

Cari tote in Gen. Dat. se declina, cá numele feminine: Luca-i, Tome-i, pr. domenec'a Tomei seau Tomii, etc. cá si Veronic'a G. D. Veronica-i, — nenei, tetei, badei etc.

3. Concordatiunea regulata a feminineloru terminate in a, cu articlulu in G. D., astadi e mai usitata, decâtu cea alalta, pr. Domne-i (seau la celi vechi: domne-ei), — si totu asia sî la celi vechi.

Inse la acești dein urma, se afla exemple și de concordațiunea neregulată, pr. junca-i, vedua-i, stramosia-ei, tieră-i, noua-i: Bibli'a de Bucur. 1688. Deuteron XXI, 4. și voru taliă venele juncai in vale. ib. 6. Și voru spelă mânăle pre capulu juneai. Pravil'a mare de 1652, p. 703: Mari'a sor'a veduai. Omil. de 1580. dom. Tomei: pentru insielatiunea stramosia-ei. Cluciu de 1678. pref. p. 2. Va fi de folosu mare beserecii tierai nostre rumanesci. Prav. mare p. 102. Episcopii tierai Ardealului. ib. pr. 553. ale vechiei și a' noua-i legi. etc. Vedi Princip. p. 131. 367 seq.

4. Er' in câtu pentru concordațiunea numeloru femin. in e in acel'asi casu, — cea regulată e mai usitată in vorbire, pr. diu'a mortii, numele florii etc.; — dar' cea neregulată e mai usitată la carturarii nostri, pr. sum datoriu onorei mele; in semnulu supunerei nostre etc.

Er' la celi vechi e inca și mai usitată, pr. sanetate-ei, adeveratate-ei, pace-ei și pacei, calei, vendecarei etc. Omil. I. dom. XIX, dupa an. nou: in dumnediei'a sanetate-ei. Bibl. Buc. ps. XXXII, 16: cu multimea vertutei lui. Omil. de Jasi 1643. fol. 93 r. imperatulu pacei. Omil. de Govor'a 1642 pag. 404: cu darea pacei. Omil. de 1581. dom. Pasc. ai pace-ei faptuneau fetiori. ib. 13 nov. impreunăriei și pacei. ib. dom. in pares. Că se ne arate sî noue calea naltimei sî a' pacei ceea adevérit'a. Omil. de Jasi 1643 f. 57 r. la midiloculu calei. Omil. de 1580. dom. VI dupa Pasce: spre marturi'a vendecare-ei. ib. dom. XXIV. d. ros. spunerea vindecarei, (pag. 123) vindecareei, etc. Vedi Princip. p. 122 seq. 364 seq.

5. Dein cari exemple, se pare, că form'a concordațiunei in G. D. sing. a' feminineloru, celu pucinu a' celoru in e, e mai antica in e, de câtu in i, că și cu numele masc. și neutre, in sing. și plur., consideranduse, că pentru declinațiunea articulată e destula form'a articlului in G. D.; — er' form'a Genitivului și dativului in sing. rezervandusa numai pentru declinațiunea nearticulată.

§. 59. Adiectiveloru pronominali.

Totu asemenea regulata este și concordatiunea celor alalte adiective pronominali: demonstrative, relative, și posesive, și încă cu atât mai regulata, cu cât acestea, cu puțina excepțiune, au forme destinate și pentru Gen. Dat. sing. și plur., că articlii, pr. acestui omu. omului acestuia. Aceloru bunetati. bunetati-loru acelor'a. Alu meu frate. sorori-loru mele. Celui ce crede. omu-lui celui ce crede. Caruia se cuvene. cui și caror'a nu place.

Excepțiune facu, de regula —

a) posesivele cu articlii loru, cari în dialectulu nostru nu au Gen. Dat. nece în sing. nece în plur., cumu au la romanii macedoni, și de acea locatiunea loru în Gen. Dat. nu se pote face în a-antea, ci numai în apoiă sustantiveloru loru, pr. în Nom. Ac. Voc. ai miei frati și fratii miei; — er' în G. D. nu se pote dice, decâtu: frati-loru miei, pierdiendusi și articlulu propriu; —

b) relativele, și anume celu ce, carele propriè e compusu dein articlulu secundariu celu-cea, și relativulu ce de tote genurile și toti numerii, — în cât partea antania Celu-cea se concorda totu dea un'a cu sustantivulu precedente, la care se referesce, er' pentru propusetiunea relativa urmatoria remane numai a dou'a parte ce, pr. celui ce a despartitu marea rosia. Omeniloru, celoru se facu dreptate, er' nu: omeniloru, celi ce facu dreptate.

Er' care și ce-ne de regula nu se concordeza cu numele, la care se referescu, decâtu numai în numeru: care, cari (seau și în genu cu articlu: carele,

care etc.); — ce-ne inse numai virtualiter, pr. Omului, care seau carele face bene. Nu sciu, cene a venitu.

Note.

1. In câtu pentru demonstrative, se aude si se vede une ori concordatiune neregulata, deca demonstrativulu e locatu dupa numele referentiei, pr. omului acel'a, mulieriloru acesteia; — dar' nu si in femin. sing., pr. mulierei acesteia, er' nu acést'a, dein cauza, cà scaimbarea pronunciei ar' fi prea batutoria la ochi, si asia eufoni'a impiedeca atare discordantia, care in cele alalte nu se oserbeza in acea mesura.

2. Inca si in cartile betraniloru nostri aflàm urme de asemeni discordantie, pr. Psalt. Cores. de 1577. ps. LXXXVI, 7: sî judeciloru acestia, ce fura intr'insu.

La celi vechi se afla urme de concordatiune in G. D., alesu la alu seu, diversa de cea de astadi, pr. nurori-sa, mume-sei etc. Vedi Principia pag. 136 seq. si aici mai in diosu.

3. Une oria ce-ne se pune in locu de celu ce, si se concordeza asemenea si in casu, pr. averea cui a moritu; in locu de: celui ce a moritu.

Ea se aude multu intru injurature, pr. bata-te man'a cui te fece; — er' de alta data mai raru.

4. E de oserbatu inse, cà la casulu candu se pune cui in locu de celui ce, relativulu suplesce sî loculu sustantivului, ce ar' fi in genitivu, intru atata'a, câtu sustantivului nu e liertatu a se pune espresu; er' de se pune, relativulu nu se mai pote pune in genitivu, ci in casulu celu recere propusesiunea. De acea nu se pote dîce: averea omului, cui a moritu, — ci a' omului, care a moritu.

5. Er' in câtu pentru compositele cu care, ce-ne, si particellele ore, ori (seau veri), fia, in a ante, seau va in apoi, pr. ore-care, ore-cene, ore-ce, seau oresi-care etc., oricare seau ori-sî-care etc., veri-care, fia-care seau fiasî-

care seau fi asi-ce-care, asia si nes-care etc.; care-va, cene-va, ce-va, seau ceva-si etc.; — ele nu urmeza concordatiunea relativelor, de in cari se compunu, ci se concordeza dupa norm'a altoru adiective de natura nedefinita, pr. ore-care omu, fiacarii omu, nescarii mulieri, ceva lucru etc.

Numai cene-va si care-va stau in propusetiune si cá sustantive, pr. a venitu ceneva. ai vediutu pre care-va?

Er' cu altu sustantivu, se pospunu, pr. unu omu care-va, seau cene-va.

§. 60. Numeraliloru.

Concordatiunea numeraliloru inca este in cea mai mare parte regulata, cá si a' altoru adiective, in câtu adeca, seau ele au forme destinte, seau usulu generale alu limbei nu face vre-una esceptiune.

Asia, in câtu pentru Cardinali, numai unu-a, are tote destintiunile pentru genu, numeru, si casu, — numai câtu semnificatiunea cardinale o are numai in sing., pr. unu omu etc., — er' in pl. si o pierde, si insemneza numai câtu ore-cari lat. aliquis, pr. unii omeni, adeca orecarii omeni, lat. aliqui homines.

Er' celi alalti suntu mare parte, seau numai cu pu-cihe forme, seau forà nece un'a, precumu:

- a) doi, doue, doua, forà casure;
- b) trei, trele, totu asemenea;
- c) patru, cincii, siesa, siepte, optu si noue, fora genu si casure;
- d) diece adiectivu in sing. forà casure, er' in plur. dieci sustantivu femininu, erasi forà casure; — er'
- e) suta si milia, sustantive feminine, cu pl. sute, milie, forà casure.

Note.

1. Cá unulu se concorda si altu-a, multu-a, totu-a; precumu si celu alaltu; numai câtu acestea nu au tote casurele cá unulu.

2. Doi, doue-a, la macedoneni au si Gen. Dat. duoru; la noi numai in compositulu amendoi: amenduroru.

3. Femininulu trele, nu este usitatu de câtu cu tote, si câte, pr. tote trele, câte trele; er' cu alte nume se pune numai trei pentru tote genurile, pr. trei omeni, trei mulieri; care e solecismu, inse autorisatu de usulu generale, care nu suferu concordatiunea feminineloru cu trele.

4. Diece in sing. se concorda cu sustantivulu, cá altu adiectivu ori care, pr. diece omeni. Inse in pl. dieci, cá sustantivu, nu se pote concorda cu sustantivu diversu, decâtu cu locatiunea in apoi, pr. omeni doue dieci, er' nu si doue dieci omeni, ci cu rectiune: doue dieci de omeni.

5. Totu asia se urmeza si cu sut'a si mili'a in sing. si pl. cá si cu dieci, pr. una milia de omeni, seau omeni una milia etc.

6. Er' in câtu pentru unu in compusetiune cu alti cardinali, in unu-spra-diece remane neconcordatu cu sustantivulu in totu respectulu, pr. unu-spra-diece mulieri. — Er' dela doue dieci in colo se concorda in genu, pr. doue dieci si unulu de barbati, trei dieci si un'a de mulieri etc. Usulu contrariu e solecismu.

7. Er' doie-a in compositiune ori si care, se concordeza totu deun'a in genu, pr. doispradiuce omeni, douespradiuce mulieri; doue dieci si doi de barbati, doue dieci si doue de domne etc.

§. 61. Ordinali.

Er' in câtu pentru ordinali, concordatiunea loru e cu atâtu mai a nevolia, cu câtu duplicitatea articliloru

in a-ute si in apoi, a impiedecatu multu desvoltarea formeloru si fipsarea usului regulatu.

Asiá in câtu —

a) numerulu antaniu -a, sustituitu in loculu antica-
tului primu-a, de si are formele sale regulate, cá adiec-
tivele, in genu si numeru, a rare ori se aude si se vede
in concordatiune regularia: omulu antaniu, antani'a
data seu ora, — cu multu mai raru in plurale: omenii
antâni, antanie-le mulieri; —

b) numerii dela doi panà la diece, se pote con-
cordá dupa genu in sing., pr. alu doile barbatu, a'
dou'a muliere, si asia alu treilea etc. Inse in plu-
rale: ai doi barbati, ale douele mulieri, astadi nu se
mai dîce, cu atâtu mai pucinu in G. D. ai doiloru
seu ale doueloru; — seu aloru doiloru, aloru
doueloru, etc.

Note.

1. Primu a remasu numai in prima-vera, adverbialu de a
prim'a la celi vechi, veru primariu, cale primariu (altii
dîcu: premare).

2. In locu de antaniu se aude si se vede si: antanielea
dupa form'a alu doilea, si d'antaniu, si deinteu si
dinteilea etc.

3. In locu de a' dou'a in fem. dîcu si: alu doilea, pr.
alu doilea muliere, seu muliere a doilea, si asia mai
in colo.

4. La celi vechi se afla si unele casure plurali, cari adi nu
se mai audu, pr. ai doiloru-mi veri etc. Princip. p. 133.

5. Totu celi vechi, numele ordinali terminate in u, le con-
cordau cu articlulu lu in fine, pr. alu patru-lu, alu optu-lu;
er' cu le seu lea, numai cele terminate in alta vocale, pr.
alu trei-lea, alu cinci-lea etc., ce e mai cosecente dupa

natur'a articolului lu-le la numele sustantive, dupa cumu se termineza in u seau e; — er' dupa usulu mai nou, tote s'au redusu la una forma, pr. alu patru-lea, alu optu-lea, seau chiaru si forà lu de in a-ante: a' patru-lea, a' cinci-lea etc.

6. Celi vechi mai diceau chiaru forà nece un articlu, pr. Capu doi, in trei capete, in anulu sies a alu imperatiei lui cutare; dein cari form'a antania se mai tiene si astadi, si e dauna ca nu se mai usiteza si cele alalte, fiendu mai linsiore, de catu cele cu articli gramaditi, cari nece nu se potu declina, necumu concordà cumu se cade.

§. 62. Cantitative, si califcative.

In urma, si concordatiunea adiectiveloru cantitative, pr. catu-a, catu-va, cate doi-trei etc., atatu-a, inca este regulata, de si nu tote au Gen. Dat. plurale, si nece unulu G. D. sing., pr. catu lucru ai lucratu. cata vorba ai facutu. cati omeni, cate mulieri, a' catoru omeni, a' catoru-va mulieri. Atatia omeni, a' atatoru mulieri etc.

Asia si a' adiectiveloru califcative, pr. (care), atare, acatare, cutare cu G. D. cutarui omu, cutarei mulieri, cutaroru barbatu.

Note.

1. Catu-a in sing. respundiendu la quantus-a latinu, cati-e la latinulu quot, pr. cata multime a venitu, lat. quanta multitudo venit. cati omeni au peritu in batalia, lat. quot homines perierunt in bello.

Cu Gen. Dat. pl. catoru in semnificatiunea quot, si catoru-va lat. aliquot. Er' G. D. pl. dela ore-cati, vreocati-va, nu se aude decatu prea raru.

Nescati, nescate, G. D. nescutoru, occurru numai la celi vechi.

2. Atâtu lat. tantus in sing., tot in pl., forà a in fine nu se usiteza de câtu prea raru, pr. atat'a ajutoriu, atat'a multime, atâtia omeni etc.; dein care cauza femininulu sing. nu se pote destinge de celu masculinu, cá in esemplu.

Inse in G. D. pl. se dîce si forà a in fine, pr. atâtoru omeni, si atâtor'a.

3. Care lat. qualis-e, demultu sia scaimbatu semnificatiunea calificativa in relativa, forà necesitate; de care mai susu.

Aceluia respunde atare, cu a in a-ante, cá atâtu la câtu, inse forà a in fine.

Usulu acestuia inca este raru astadi, si erá raru si la celi vechi, la cari inca numai pucine urme au remasu.

Caus'a se pare a fi, cà tare astadi si in vechime insemneza altu ceva, de câtu talis, si de acea semnificatiunea acesta lasà locu celei usitate: fortis la latini.

4. Inca si in cele alalte parti ale cuventarei, precumu suntu adverbial-le, prepusetiunile etc. se afla esemple de concordatiune, pr. alalta eri, asta-di; asupr'a mea, in a-antea ta, in apoia loru etc. De cari in titlulu urmatoriu la loculul loru.

5. De concordatiunea participia-loru, care totu un'a e cu a' adiectiviloru de natura nedefinita, vedi cele dîsa mai susu (§. 57).

TITLULU II.

R E C T I U N E A.

§. 63. Relatiunea subordinaleloru.

Afora de relatiunea coordonatelor in propusetiune, pr. a' subiectului, predicatului si verbului midiloci-toriu, a' apositeloru si atributelor etc., carea se manifesteaza prein concordatiune (§. 19 seqq.), — mai existe si alta relatiune, a' subordinatelor, in câtu unele cuvente cu influenti'a loru predomnescu asupr'a altor'a,

er' altele, cá subordinate, dependu dela cele predominante. Ea se manifesteaza prein regim seau rectiune.

Deci rectiunea are locu in propusetiune, candu unu nume, seau verbu, seau vre-una particea (particula), are atât'a influentia asupr'a unui altuia, in câtu alu doilea depende dela celu de antaniu in ore-care modu, afora de concordatiune, pr. D. dieu e facutoriulu cerului si pamentului. Elu a creatu lumea dein nemica, si pre omu dein tierena.

In esemplulu 1. numele facutoriulu este regente, er' cerului si pamentului dependenti dela facutoriulu si subordinate, fiendu cá nu suntu concordate cu facutoriulu.

Er' intru alu 2. in care suntu impreunate doue propusetiuni, cu unu verbu si unu subiectu, — verbulu a creatu si prepus. dein suntu regenti; ar' lumea si pre omu suntu dependentiele verbului, — er' nemica si tierena suntu dependentiele prepusetiunei.

De acea si rectiunea este de trei specie: numinale, verbale, si particularia (intru intielesu derivatu dela particula, er' nu dela parte, care ar' fi partiale).

Note.

1. Sub nume si aici intielegemu, nu numai sustantivele, ci si adiectivele, pronumele, participia-le, si totu ce e pusu in cuventare in locu de nume, — sub verbu nu numai verbulu sustantivu, ci si cele alalte tote, neutre, active, reflexive, nepersonali etc. in modurile loru finite si nefinite; gerundia, si in câtu va si participia, — er' sub particule seau particele, nu numai adverbial-le, ci si prepusetiunile, conjunctiunile, intreiectiunile, si totu ce pote avé vre una influentia asupr'a altui cuventu, de si dupa forma s'ar' paré, cá se tiene de alta clase, pr. a nevolia de facutu, asupr'a nostra etc.

2. Numele prein concordatiune, de si dependu unele dela altele, suntu totusi coordinate, pentru că se punu in acelesi forme, cá si cumu aru fi de unu rangu intre sene, — er' prein dependenti'a, ce se numesce regime, cuventele regenti se considera cá domnitoria preste cele alalte, er' cele dependenti cá supusa acelor'a, si cá de unu rangu mai de diosu, si de aceea in forme diverse de a le regentelui, pr. se pote vedé dein esemplele produsa.

3. Pertractarea inca se va face dupa acele trei specie, obserbandu inse, pre câtu se pote, si ordinea partiloru cuventarei stabilita inca de vechii gramateci, — si luandu in consideratiune, la fia-care dein aceste parti, intregu usulu sintacticu, a fora de locatiune, care se va pertractá separatu.

4. Numele, verbele, si particulele, se destingu un'a de alt'a prein unele note proprie fia-careia, ce le au singure, pr. numele se destingu de catrá verbe prein casure, verbele de nume prein tempure, er' amendoua de catrá particule prein fle-siune.

Dar' numele si verbele au si unele note comuni, pr. personele si numerii, er' altele proprie, pr. numele au genu si casure, cari verbele nu le au, precumu si verbele au modure, tempure, gerundia, si participia, cari nu le au numele.

Inse si notele comuni si cele diverse au formele loru destinte, dein care a esítu una mare varietate de forme.

CAPU I.

RECTIUNEA NUMINALE.

§. 64. Numele.

Numele dupà gramatici, se impartu in doue specie mari: sustantive si adiective, pr. omu, bunu; — cari inca se subimpartu, sustantivele in propria, pr. Petru, Bucurescii; si apelative, pr. omu, sore;

er' adiectivele in generice, pr. bunu, fromosu, si specifice, pr. posesive, numerali etc.

La nume se adaugu cu dreptu cuventu si pronumele, atâtu cá sustantive, câtu si cá adiective.

Er' la adiective se potu adauge si participia-le, in câtu au forme numinali, cá adiectivele.

Ele tote au unele note comuni toturor'a, prein cari se destingu de verbe, pr. genu, (numeri), si casure, — inse erasi cu forme seau comuni seau proprie, dupa genu, numeru si casu.

Not e.

1. De formele loru, dupa genu, numeru si casu, a tractá cu de amenuutulu, se tiene de partea analitica a' gramaticiei, care are a le si enumerá si esplecá tote un'a câte un'a, — er' de usulu loru in vorbire si in propusetiune are se tracteze partea sintetica, luandule erasi un'a câte un'a in ordinea loru.

2. De usulu formeloru, personali, generice, si numerice, s'a tractatu in titlulu precedente: despre concordatiune, resteza dar' pentru aici usulu casureloru cu rectiunea loru.

§. 65. Casurele.

Casure-le suntu forme terminative, cari reprezenteza diversele functiuni ale numeloru in propusetiune, si relatiunile, in cari stau, seau intre sene, seau cu alte parti ale cuventarei.

Ele suntu, dupa norm'a limbeloru clasice, cinci (dupa greci) seau siesa (dupa latini): Numinativu, Genetivu, Dativu, Acusativu, Vocativu (si Ablativu); cari suntu adoptate in tote limbele, de si nu tote au destinte forme pentru tote siesa.

De unde si in limb'a romanescá s'au adoptatu numirile acelorú casure, de si iutru in sa nu se afla forme

destinte de câtu pentru patru: Num., Dat., Acus. si Vocativu.

Cele alalte doua: Gen. si Ablat., se suplescu seau prein rectiune, seau prein prepusetiuni, seau intru altu modu.

Note.

1. Dar' nece pentru cele patru casure amentite, nu se afla forme destinte in tote numele si accesoria-le loru; deunde si acestea, unde lipsescu, se suplescu seau prein rectiune, seau prein prepusetiuni, seau intru altu modu.

2. Cu totulu superfluu inse pentru limb'a rom., cá si pentru cea grecesca, este ablativulu. Elu e propriu limbei latine, inse si acolo mare parte nu diferesce de formele dativului.

De acea si aici se va trece cu totulu preste acestu casu.

3. Numirile casureloru suntu luate si traduse dela greci, si nu respundu deplenu semnificatiunei si valori loru.

Asia Numinativulu se a numitu de la nume, pentru cá e casulu si form'a principale a' numelor.

Genetivulu s'a numitu, pentru cá se deriva si se nasce dein casulu precedente seau nominativu.

Dativulu s'a numitu asia, pentru cá se usiteza, de câte ori se atribue seau dà cuiva ore-ce.

Acusativulu, la greci *αιτιατική*, dela *αιτία* causa si crima, s'a numitu, cumu se pare, pentru verbele active, cari esprimu lucrarea loru asupr'a altei persone seau altui obiectu prein acestu casu si forà prepusetiune.

Vocativulu se numi, pentru cá preintru insu se chiama ceneva la vorbitoriu, pr. Petre, ven'o in coce.

Er' ablativulu latiniloru s'a numitu pentru prepusetiunile a b, ex etc., cari insemneza totu dea un'a a' luá ceva dela ceneva, seau dein ceva (lat. aufero, ablatu-a).

4. A precisá deplenu tote funtiunile fia-carui casu, si a le reduce la una semnificatiune generale pentru fia-care casu, este nu numai cu a nevolia, ci la unele chiaru cu nepotentia; pentru

cà, de si functiunile lor la inceputu puteau se fi fostu simple si singuratece, dar' usulu le a inmultitu, si le a aplecatu si la funtiuni, ce nu se potu subsume suptu una funtiune generica.

§. 66. Numinativulu.

Numinativulu este casulu subiectului dein propusetiune, si dupa relatiunile acestuia, totu una data si alu predicatului, deca e espresu, precumu si alu acesoria-loru acestor'a, câte suntu coordinate loru, si legate impreuna prein concordatiune, pr. apositele, atributele etc.

De acì elu este basea a' tota propusetiunea; si unde nu pote se lipsesca subiectulu, numinativulu inca nu pote se lipsesca, seau espresu, seau subintielesu.

De unde si functiunea si usulu numinativului este : a arată, cari suntu partile esentiale ale propusetiunei.

Note.

1. Deci in propusetiune suntu atâta numinativi, câte subiecte, predicate, si acesoria la acestea, coordinate si concordate, in câtu adeca seau subiectulu, seau predicatulu, nu suntu ascunse in verbulu propusetiunei si formele lui; pr. sorele e luminos. stelele lucescu. io scriu seau numai scriu.

2. Suntu unele verbe, cari in propusitiune, pre lenga predicatu celu contienu in sene, spre completarea semnificatiunei mai au lipsa si de altu nume, cá alu doile predicatu, totu in numinativu; dein care cauza propusetiunea se pare cu doua predicate, seau cu doi numinativi, aci computandu si numinativulu subiectului, pr. Petru a remasu orbu. apele au crescutu mari. Omenii au peritu toti. Augustu s'a facutu imperatu. Semenaturele se vedu fromose etc.

De acestea suntu mai multe verbe neutre si reflexive, cari celu pucinu suferu, deca nu receru, inca unu predicatu in propusetiune, precumu :

- a) neutre, a fora de cele citate:
au amblatu desculți, desculție etc.
cadiutu morti, morte —.
dormitu dusi, duse —.
jacutu flamendi, flamende —.
moritu superati, superate —.
statu marmuriti, marmurite —.
venitu setosi, setose etc.

- b) reflexive, afora de citate:
s'a alesu episcopu; — omu mare.
numitu capitanu, primariu.
pusu epitropu de orfani.
se afla sanetosa, voliosa.
pare fromosa, delicata.
se chiamá furnica, Luc'a.
nascù gusiatu, orfana etc.

3. Ele inse nu ceru absolutè, cá complementulu se fia nume, ci numai cá se aiba complementu, care pote fi și adverbium, si gerundiu etc., pr. a caditu la pamentu, a venitu cantandu, a moritu forte reu etc.

Si inca nece complementulu nu este totu dea un'a neapratu de lipsa, pr. noi amu caditu, eli au dormitu, jacutu, moritu etc.

4. Er' candu complementulu nu e adiectivu seau participiu, ci sustantivu, cu unele dein acele verbe complementulu se pote pune cu prepusetiunea de in loculu numinativului, pr. s'a alesu de episcopu, s'a numitu de capitanu, s'a pusu de epitropu etc.

5. Dupa limb'a franceze a inceputu a se usitá si verbulu nou: a deveni, totu cu doi numinativi, pr. Petru a devenitu omu mare. — Si in câtu acestu verbu suplenesce verbele latine de aceeași natura: existo, evado etc. pentru cari nu avem alte, intruducerea acestui verbu si usulu lui, nu suntu de reprobatu.

6. Dein exemplele produsa se cunosce, că toti acesti numinativi noi seau predicate noua, suntu forà articuli, chiaru si candu suntu impreunati cu alte nume pusa in regime, pr. cutare s'a alesu episcopu Argisiului, — seau s'a pusu pastoriu turmei lui Christosu.

7. Mai in colo se cunosce, că verbele, ce insemneza alegere, denumire etc., candu se punu in form'a reflexiva (mai susu not. 2. b), predicatulu alu doilea totu de un'a este unu sustantivu, pr. imperatu, episcopu etc.

8. Inse, totu ce s'a disu panà aci despre doi numinativi, strictè are ase intielege numai de constructiunea cu verbele neutre de mai susu (not. 2. sub a), — er' ce se tiene de verbele reflexive, acestea se potu intielege, numai in câtu au semnificatiune pasiva, candu se vene considerata numai că una formula pura a' pasivului, pr. elu s'a facutu sanetosu, că si: s'a insanetosiatu, lat. sanus factus est.

Er' deca nu se punu in semnificatiune pasiva, seau celu pucinu nu se reflecteza la semnificatiunea pasiva, — propuse-tiunea strictè nu are doi numinativi, ci doi acusativi, unulu adeca pronumele reflexivu (me, te, se etc.), altulu numele, ce se pare predicatu, pr. cutare s'a facutu imperatu; in câtu chiaru insusi, er' nu altii, l'au facutu imperatu. Vedi si mai in diosu la verbele reflexiva.

9. Numinativulu plenesce une oria si loculu vocativului, pr. vedi fetulu meu. Despre care la vocativu.

§. 67. Genitivulu.

Genitivulu este casulu relatiunei intre doue, seau mai multe nume, sustantive seau cá-sustantive, deintre cari celu urmatoriu depende dela celu dein a-ante, si se pune in genetivu, pr. cartea vietiei. semnulu crucei. erb'a campiloru. florile plantelor. facerea lumii. fericirea omului. inceputulu intieptiunei etc.

În exemplele, pusă aici cu câte două nume în par-
chia, după relațiunea impromutată, în care stau aceste
nume, cel de în a-ante predomină și influențează asupra
celui următoriu, er' alu doilea depinde dela preceden-
tele lui.

Înse și numele pus în a-ante, poate se depinde dela
altu precedente, și așa se fă și elu pus asemenea în
genitivu, pr. folia-le cartiei vietiei. făcerea semnului
crucei. verdeti'a erbei campiloru, fromosetiele flori-
loru plantelor etc., și așa mai în colo estendiendu nu-
merulu numelor cu relațiunea genitivale.

Numai câtă estensiunea prea lungă, și încă cu câtă
este mai lungă, 'cu atât este mai neplăcută, atâtă pentru
îngreunarea înțelesului, câtă și pentru monotoni'a forme-
loru repetite foră întrerumpere. De aceea și concatenarea
genitivilor este a se restringe pre câtă se poate mai
multu.

De sene se înțelege, că numele așa concatenate
potu se aiba și adiectivele loră lengă sene, pentru cari
încă suntu a se oserbă unele reguli, preîn cari se se
împiedecă confuziunea înțelesului.

Altă usu alu genitivului nu există în limb'a roma-
nescă, er' genitivulu absolutu e necunoscutu.

Note.

1. Genitivulu în limb'a rom., precumu se află astăzi, nu are
forme proprie exclusive, ci numai comuni cu casulu dativului;
er' destinițiunea unuia de către altulu se cunoscă, numai după
usulu propriu pentru făcarea deîn aste două cazure.

2. Dar' nece formele comuni nu se află totu dea un'a pentru
tote numele, și atunci destinițiunea ar' fi și mai a nevoia, deca
usulu limbii nu s'ar' fi provăditu de mijloce îndestulate și

spre acestu scopu; — asia forme pentru G. D. sing. au numai numele feminine, pronumele si unele adiective, er' pentru G. D. plurale numai ceste dein urma.

3. Semnificatiunea relatiunei genitivali este multipla forte; cea mai principale inse este a' posesiunei, asia in câtu genitivulu representa pre posidente, er' antecedentele lui lucrulu posiediutu, pr. cartea lui Petru; — cartea obiectulu possu, er' Petru person'a posedente.

4. Inse acesta semnificatiune, de si este cea mai adesa, dar' nu este singura singurea, si une oria este chiaru si anevolia a se precepe, pre cumu candu dîcemu: D. dieulu poteriloru, dupa semnificatiunea posesiva ar' urmâ: că poterile suntu posiedentele, er' D. dieu posesulu, ce se pare absurdu.

5. De unde s'a costatatu, că semnificatiunea posesiva, cu certitudine are locu, mai numai candu numele genitivulu insemneza una persona via, seau aproape, pr. cartea lui Petru. indurarea lui D. dieu. viati'a omului etc. — Er' candu genitivulu e unu nume abstractu, semnificatiunea posesiva, e numai in sensu nepropriu, pr. poterea intieleptiunei etc.

6. Afora de semnificatiunea principale, a posesului catrà posidente, se mai potu destinge si alte semnificatiuni, precumu relatiunea —

a) a' posidentelui catrà posesu (gen.), pr. imperatulu romaniloru;

b) a' causei catrà efectu, pr. facutoriulu cerului si pamentului;

c) a' efectului catrà causa, pr. lumin'a sorelui;

d) a' totului catrà parti, pr. adunarea omeniloru.

e) a' partiloru catrà totu, pr. inceputulu si finitulu cartei.

f) a' calitatiloru catrà celu ce le are, pr. omeni'a omului. inaltimea cerului, etc.

Dein cari, unele se potu reduce la semnificatiunea principale, altele mai anevolia, seau impropriè.

§. 68. Costructiunea genitivului.

La constructiunea genitivului se recere, cá ambe sustantivele, seau câte suntu in relatiune genitivale, se fia determinate cu articlulu primariu, pr. stele-le cerului. faci'a pamentului, oile turmei. invierea mortiloru. oile turmei lui Christosu. diu'a invierii mortiloru.

Dela acesta regula simpla nu facu esceptiune nece numele propria, in câtu suntu antecedenti, chiaru si deca de almentrea suntu nearticulate, pr. Stefanu-lu lui Petru. An'a Veronicai. Parisu-lu Franciei. Campu-lungu-lu Romaniei. Ierusalimulu Palestinei. Damasculu Siriei.

Ci facu esceptiune numele propria omenesci, cá genitivi, pr. invierea lui Christosu, legea lui Moise, fetiorulu lui Petru. — Dar' nu sí ale cetatiloru, tiereloru etc., pr. cetatea Parisului. Vien'a Austriei etc.

Esceptiune facu si apositele, cari potu se fia si nearticulate, pr. mortea lui Petru a apostolu seau apostolulu; — column'a lui Traianu imperatu seau imperatulu etc.

Note.

1. Adeverata esceptiune de la acesta regula se pare a face participiulu seau sustantivulu, de una parte pusu cá alu doilea predicatu alu verbeloru reflexive mai susu (§ 66 not. 2. sub b) citate, er' de alt'a cá antecedente si regente alu relatiunei genitivali, care prein urmare remane cu totul nearticlatu, pr. inceputoriu invierii mortiloru s'a facutu. s'a pusu pastoriu turmei lui Christosu.

Numai câtu genitivii dupa atari predicate nearticulate se potu considerá de dativi in dependentia dela participiu, pr. in propusetiunea aceeași, numai cu altu participiu dela verbulu

dare: s'a datu pastoriu turmei lui Chr.; unde turmei nu depende dela pastoriu cá genitivu, ci dela s'a datu cá dativulu acestuia.

2. In câtu pentru genetivii numeloru propria omenesci nearticulate masculine, exceptiunea mentiunata numai intru atât'a are locu, in câtu lui nu se pote considerá de articlu, ci numai de formula casuale, pentru care nece se pospune numelui, cá articlii primari, ci in a-ante, cá prepusetiunea a la unele adiective, pr. imperatu a tota lumea. tata a multi filii etc.; care la celi vechi este prea usitatu in casurele G. D. sing. si plur.

3. De aceea se pare, cá celi vechi formul'a lui, o scriu totu dea un'a numai lu forà i, pr. legea lu Moise. filii lu Israel. apostolii lu Christosu. Pre candu, cá articlu dupa nume, eli inca-lu scriu totu dea un'a cá si noi lui cu i, si nece una data forà i.

Dein acea cauza se pote, cá pre a locurea formul'a lui se prefige in dativu si la numele propria feminine, pr. dà lui Ana; — seau sî la totu in acel'asi intielesu, pr. tramite la Maria, sî dà la Mari'a; — inca sî cu alte nume, pr. dà la mam'a.

4. Deci in câtu pentru numele propria feminine, dupa ce formul'a ei prefipta, cá lui, in a-antea loru, nu mai existe in usu, sî nu se mai pote restabili, — nu remane alta, de câtu cá in relatiunea genetivale, si ele, tote, articulate seau ne articulate, in G. D. seau se se articuleze, pr. filiulu Mariei, — seau se le-se prefiga prepusetiunea seau formul'a la, pr. dà la Ana, — seau formul'a lui au lu, cá la cele barbatesci, pr. lu seau lui Ana.

Usulu generale e pentru articlu in apoia numelui propriu.

5. Esemple de formul'a ei, corespundietoria formulei lui, la celi vechi, in a-antea numelui: iI. Pentat. de 1581. Gen. XVIII, 10. ec'a mulieriei tale iI Sar'a fi-va fetioru. ibid. XXXVIII, 13. Spusera éra iI Tamar.

Er' in apoi: ei. Totu acolo. XVIII, 14. Sara ei fi va fetioru. XXXVIII, 11. dîce dereptu aceea Jud'a Tamare ei nurorisa.

6. Că numele propria se usita și sustantivulu : D. dieu, in G. D. sing. cu lui in a-ante, — in pl. cu loru in apoi; pr. judecat'a lui D. dieu. Asia și la celi vechi: a' dereptei judecatei lu D. dieu (Omil. de 1580 la 1 nov.).

7. Apositele nearticulate se punu, numai deca suntu prea usitate, pr. imperatu, apostolu, capitanu, voda, fetiora: Radulu capitanu, Cuz'a Voda, Mari'a fetiora etc. Er' cele alalte mai raru, pr. Petru mesariulu, Moise sara-culu etc.

§. 69. Modificatiunile ei.

Acesta regula inse suferu mai multe modificatiuni, atâtu dein partea regentelui (antecedente), câtu și dein a' genitivului (dependente), in ordinea naturale seau inversa.

Asia a) dein partea antecedentelui; deca in a-antea lui e pusu in concordatiune, 1. unu pronume demonstrativu, pr. acestu omu alu peccatorulu, — 2. seau unu adiectivu numerale: unu, doi etc., pr. una parte a' lumii, alu doilea anu alu vietiei lui; — 3. seau adiectivele cumnate: altu, celu alalta, multu, pr. altu omu, etc. — 4. altu adiectivu articulat cu artichulu primariu, pr. adeverat'a scientia, bunii crestini etc.; — pentru că: prein cele de antaniu trei puncte numele sustantivu s'a determinatu in a-ante, și asia nu mai este nevolentia de a se mai determiná inca una data prein artichulu primariu in apoi; precumu se vede dein esemple.

Er' in câtu pentru punctulu 4., fiindu că situatiunea naturale a numelui sustantivu și adiectivu s'a intorsu, — artichulu primariu, carele nu-si muta locul, s'a adausu la adiectivulu dein a-ante, și asia sustantivulu a re-

masu nearticulatu dupa forma, inse articulatu dupa valoare prein articlulu adiectivului seu de dein a-ante, pr. a de verat'a scientia a' domnedieirei. bunii crestini a' tota lumea. derept'a judecata a' lui D. dieu.

Er' b) dein partea genitivului: 1. deca si elu este in concordatiune cu vre unulu dein acele adiective mai susu citate: demustrative, numerali si alte asemenea: acestu, acelu; unu, doi, alu doilea; altu, celu alaltu, multu etc. pr. acestui omu. acelei mulieri. unui pomu. a doi barbati. ambiloru capitani. ai doiloru veri. altoru omeni. multoru parenti; — 2. seau deca genitivulu asemenea este concordatu cu unu altu adiectivu articulatu in a-ante-si, pr. domenec'a santiiloru parenti. poterea marelui D. dieu.

Note.

1. Adiectivulu numerale antaniu, urmeza natur'a adiectiveloru, ce se concorda cu articlu primariu in aintea antecedentelui seau genitivului, pr. antaniulu omu seau omulu antaniu. G. D. alu antaniului omu, si omului antaniu.

2. Numeralii ambi si amendoi nu se construescu dupa una norma, de si suntu de una semnificatiune.

Ambii cu articlu, ca si antaniu: ambii omeni, G. D. ambiloru omeni; — er' amendoi forà articlu, pr. amendoi fratii au venitu. parentii amendororu prunciloru.

De unde cestu dein urma de sene-si nu impiedeca articularea artecedentelui seau genitivului; — er' celu alaltu o impiedeca numai prein dislocatiune, ca antaniu si tote alte adiective de sub a) punct. 4, precumu se vede dein esemple.

3. Numerii alu doilea etc. dupa greutatea formatiunei genitivului loru, nu se punu, seau mai nu se potu pune in genitivu, si esemplulu citatu sub b) este dela celi vechi.

4. Adiectivulu multu-a, neavendu forma distinta pentru G. D., decatu in plurale, in loculu genitivului sing. se pune

prepusetiunea a cu casulu seu, pr. adunarea multoru omeni, seu: adunarea a multu poporu; — er' valorea determinativa nu sio pierde, precumu se vede dein esemple.

5. Adiectivulu totu -a, de sî este de natur'a adiectiveloru cantitative, nu numai că nu determineza prein sene sustantivulu seu, ori in care situatiune, ci dein contra recere totu dea una articularea sustantivului, pr. tota lumea, si lumea tota.

Er' G. D. sing., neavendu forma destinta pentru G. D. sing., sî-lu formeza că si multu, pr. cuprensulu a tota lumea; er' in pl. fericirea toturoru omeniloru.

6. In urma este de oserhatu, că deca situatiunea antecedentului si genitivului se invertete, asia cătu genitivulu se ocupe loculu antaniu, er' antecedentele celu depre urma, — regentele-si arunca articulu in a-antea genitivului, inse in form'a supletiva alu a etc., pr. parente-le omeniloru, ∞ alu omeniloru parente. Diu'a invierei ∞ a' invierei dî. munti-i Carpatiloru ∞ ai Carpatiloru munti. stele-le cerului, si flori-le pamentului ∞ ale cerului stele si ale pamentului flori etc.

Prein care regentele éراسi remane forà articlu in urma, inse de acea totusi nu ne-articulatu; — numai cătu regentele sia lasatu loculu naturale, dar' nu l'a lasasu articulu lui.

§. 70. Intrecalatiuni.

Intre numele, doua seu mai multe, ale constructiunei genitivali, potu se se intrecalaze sî adiective, unulu seu mai multe, lenga si dupa fia care sustantivu, forà se altereze articulatiunea membreloru constructiunei, de cătu că dupa fia-care adiectivu intrecalatu, genitivulu urmatoriu are a ise prefige căte unu articlu supletivu: alu -a etc., concordatu cu sustantivulu precedente, regente ori genitivu, in genu si numeru, dar' nu si in casu, ci in casulu numinativu-acusativu, pr. in locu de: pastoriulu turmei lui Christosu; — cu adiective intrecalate: pas-

toriulu credentiosu, alu turmei cuventatorie, a' lui Christosu. — Patriarculu baserecei Alesandriei, — seau: Patriarculu Cirilu, alu marei baserece, a' Alesandriei, s. alu baserecei celei mari, a' Alesandriei; in care esemplu dupa regente s'a intrecalatu unu nume propriu, er' la baserecei s'a pusu adiectivulu in a-ante.

Totu asia se urmeza si cu pronumele posesive alu meu, -teu etc., cari tienu locul genitivului pronunelor personali: io, tu etc., pr. parente-le meu, ∞ alu meu parente; — seau: parente celu dulce, alu meu; seau: alu meu parente dulce, seau: dulce parente.

Note.

1. In locu de adiectivu, pote se se intrecaleze si unu nume propriu, pr. in esemplu, — si totu ce intrerump e influenti'a regentelui asupr'a dependentelui.

Deunda, deca numele propriu se pune in a-antea regentelui, ne intrerumpendu-se firulu constructiunei, articlulu supletivu, care e destinatu a restabili firulu intreruptu, nu mai are locu si necesitate, pr. Cirilu patriarculu baserecei. Traianu imperatulu romanilor; ci ∞: Imperatulu Traianu, alu romanilor.

2. Totu dein acel'asi esemplu s'a vediatu, ca locul adiectivului intrecalatu nu face scambare, ori se dici: alu marei baserece, ori: alu baserecei celei mari; si asia ori: pastoriulu credentiosu, alu turmei; ori: credentiosulu pastoriu, alu turmei etc. — fia adiectivulu articulatu seau nearticulatu, cu articlulu secundariu.

3. Caus'a insertiunei articlului supletivu este, ca prein intrecalatiune departanduse articlulu primariu alu antecedentelui de lenga genitivulu urmatoriu, — s'a facutu una ruptura (hiatus) intre regente si genitivu, care nu se pote astupa, de catu repe-

tiendu articlulu regentelui, in locu de ase repetî insusi regentele cu articlu cu totu.

Er' fiendu cà articlulu primariu forà sustantivu nu pote stá in propusetiune, de câtu in form'a supletiva alu-a, se pune alu-a, care totu un'a este cu articlulu primariu, de câtu cà are una vocale prostetica a spre razimu, pentru cà se nu fia nevolîtu articlulu a se razimá de altu nume.

4. Candu inse regentele articulatú intru atâ'ta s'a departatu dela genitivulu seu prein intrecalatiuni, câtu este temere de a fi uitatu la loculu genitivului, — chietatea propusetiunei aduce cu sene, cà nu numai articlulu regentelui in form'a supletiva, ci sî insusi regentele se se repetiesca, pr. Cirilu patriarculu, marele luptatoriu alu credentiei in contr'a lui Nestoriu, — patriarculu, dîcu, alu Alesandriei, — seau forà intrecalatiunea dîcu: patriarculu Alesandriei, — seau: dîcu patriarculu Alesandriei; — fiendu cà, numai cu alu Ales., forà patriarculu in apropiare, cuventarea ar' remané mai oscura.

5. Dein asta causa, tote adiectivele, cari subtragu regentelui articlulu primariu dela loculu lui, fia si demonstrative, numerali, seau de ori si care natura, pusa in a-antea regentelui, inca aducu necesitatea de a se pune articlulu supletivu alu-a in a-antea genitivului, chiaru sî candu intre regente si genitivu nu este nece una intrecalatiune, pr. una parte a' omeniloru; seau una parte mare a' omeniloru; totu un'a.

Asia si: doi imperati ai pamentului. multi omeni ai poporului. acestu aparatoriu alu credentiei, — seau marele aparatoriu alu credentiei; — seau numai: aparatoriulu credentiei.

6. In limbele neo-latine, neavendu forme casuali cu terminatiuni, genitivulu se formeza cu prepusetiunea di (ital.) seau de (fr. sp.), pr. rime di Petrarca. le temple de Gnide; — cu seau forà articlu dupa ea pentru numele ce urmeza, pr. il padre del popolo; la porta della casa. — la vie de l'homme; le jardin du roi et de la reine.

Dein care cauza si constructiunea genitivale la italieni si francesi e cu multu mai liusiora de câtu la noi.

7. Una constructiune analoga a' numeloru cu prepusetiunea de se afla si in limb'a rom., inse nu in sensu genitivale, ci adiectivale, pr. munte de aur, fr. mont d'or, lat. mons aureus. De care mai in diosu la sustantive.

8. De participiulu activu cu genetivu, vedi la participia. — Er' de constructiunea cu pronumele posesive mieu, teu etc., vedi la pronume.

§. 71. Dativulu.

Dativulu este casulu comunicatiunei, seau trecerei unui obiectu in posesiunea altui obiectu seau persone, pr. am vendutu una vinia lui Petru. mia datu ajutoriu la scrisu. ne au venitu una suma mare de bani.

Inse si acestu casu reprezenteza mai multu numai dependenti'a numeloru dela verbu seau adiectivu forà intrevenirea vreunei prepusetiuni, pr. se cuvene lui. s'a facutu partasiu bunetatoru lumei. ne a peritu una multime de documente. i au furatu doi cali scumpi. Vreti ff asemeni lui D. dieu.

De acea dativulu totu dea un'a e construitu cu unu verbu seau adiectivu, pr. in esemple; — er' in pusetiune nedependente seau absoluta nu se afla in limb'a romanesca.

Note.

1. Este intrebare, deca dativulu are si semnificatiunea ablativului latinu, pr. in: i au furatu unu calu; unde este chiaru, că nu lui, ci dela elu, s'a furatu calu; ceea ce si la latini este prea usitatu cu unele verbe, pr. eripuit mihi pecuniam, adeca: a me.

Se pote inse că aci dativulu inca e numai in locu de genetivu, că si candu ai dice: au furatu unu calu de ai lui.

2. Formele dativului suntu comuni totu dea un'a cu genitivulu, si numai prein constructiune se potu destinge, cari pentru care casu suntu puse in propusetiune. De acea, afora de constructiunea genitivale, ele mai totu dea un'a suntu pentru dativu.

3. Esceptiune pote avé locu, in constructiunea pronomeloru scurtate mi-ti etc. cu vreunu nume, despartitu seau impreunatu, pr. miau venitu amicii; adeca: au venitu amicii miei. miau furatu averea. bunetatile-i suntu nemarginite. am vediutu pre fratoru-ti seau fratorulu-ti. De cari inse la pronume.

4. Cari suntu adiectivele, verbele, seau alte parti ale cuventarei, ce se costruescu cu dativu, se va indicá la loculu acelor parti.

§. 72. Acusativulu.

Acusativulu este casulu actiunei asupr'a obiectului, prein carea obiectulu se supune unei persone seau unui obiectu (ens), — seau este casulu obiectului lucrarei, in câtu lucrarea trece dela una persona seau unu obiectu intru alta persona seau altu obiectu, pr. am vediutu pre Domnulu, unde domnulu este obiectulu vederei mele cá lucrare, ce trece dela mene cá subiectu la Domnulu cá obiectu.

Elu este dar' casulu propriu alu verbului activu seau transitive, mai multu forà prepusetiune, pr. am vediutu doi omeni. lasati mortii, sesi astruce mortii lor.

Elu este totu una data si casulu prepusetiuniloru toturoru în limb'a romanescă, fia libere fie legate, pr. cu mene si cu fratii miei. de tene sí de tota lumea. la sene si la ai sei etc., — veniti a casa. lià a mente etc.

Esceptiune facu numai prepusetiunile cu forma numerală si articulata, cari de acea se costruescu cu ca-

sulu genitivului, cá tote sustantivele, pr. asupra mea și a' parentiloru miei. in a-antea voastra și a' totu poporulu. impregiurulu altariului etc.

Note.

1. Formele acusativilui suntu cea mai mare parte comuni cu ale numinativului, pr. Romanii au batutu pre Daci, er' Dacii au insielatu pre Romani; — in cari propusetiuni Romanii și Dacii, acumu stau in numin., acumu in acusativu, cu acelesi forme casuali, er' cari in ce casu stau, se destingu numai prein locatiunea lor, si aci inca si prein prepusetiunea formulativa pre.

2. Prepusetiunea formulativa pre, cá not'a acusativilui, astadi se usiteza pentru acusativilui numelor proprii personali, pr. am vediutu pre Petru, — ale popora-loru, pr. pre Romani, pre Daci, pre greci etc.

Totu asia pentru D. dieu, pr. am laudatu pre D. dieu. Er' cu omu, omeni, si forà pre, pr. am vediutu unu omu seau pre unu omu. D. dieu a facutu pre omu. am vediutu omeni venindu, seau pre omeni, — multi omeni seau pre multi omeni.

3. Forme destinte proprie pentru acusativu au numai pronumele personali dela io, tu in sing. me, te, se (forme scurte), seau me-ne, te-ne, se-ne (forme prelungite cu ne); er' in pl. formele: ne, ve, le, suntu comuni si dativilui, pr. ne pune semnu, adeca ne pune noue, seau ne pune pre noi semnu.

4. Formele scurte ale acestoru pronume se punu totu dea un'a forà pre: me ducu. te bate etc. — Er' cele prelungite, dupa usulu de acumu, cu pre, pr. m'a luat pre mene. pre voi v'au tramesu etc.

Asemenea și acusativilui dela pronumele de a 3. persona, si dela tote pronumele demonstrative: acestu, acelu, insumi etc., pr. am vediutu pre eli. am adusu pre acesti omeni.

5. Pronumele relative: ce-ne, care, si compusa-le: ceneva etc., in câtu se referescu la persone, se dîcu in acusatîvu cu pre, pr. am audîtu pre ceneva dîcundu. tramite pre care vei tramite, seau pre care-va.

Er' candu care, cá si ce, se referesce la obiecte neanemate, pre nu se permite, pr. am luatú ce ai tramesu. seau: am luatú lucrurele, cari ai tramisú. seau: cari lucrure ai tramesu.

6. La numeralii unu, altu, celu alaltu, totu, candu se concorda seau se referescu la fientie omenesci, se permite pre in acusatîvu, er' cu ne omenesci nu, pr. am vediutu pre unulu, pre altulu, pre toti etc. — er' nu: pre unu lemnú, ci numai: unu lemnú, alte lemne, tote lucrurele etc.

7. Dupa formele acusatîve ale pronumeloru personali, cu cari se construescu si prepusetiunile tote, câte nu au forma numinale, — s'a conclusu, cá casulu prepusetiuniloru este acusatîvulu, nu numinativulu, pr. in esemplele de mai susu.

8. La celi vechi prepusetiunea formativa pre a' acusatîvulu lipsea si la numele propria, si la pronumele personali, si aliurea, inse numai la celi mai vechi, pr. Psalt. Coresi de 1577, ps. XXIII, 11: veniti, fili, ascultati mene. ibid. ps. II, 9: pasce veri eli cu toiagu de fieru. Tetravang. de 1561, Mat. nr. 71. adusi elu la . . . si nu potura elu vindecá. Omil. I. dom. III. dupa pasce: cumparara myru, cá se merge se unga Is. (adeca pre Is.). Omil. de 1580, dom. XVII dupa an. nou: tremese elu la satulu lui. Pentat. de 1581. Gen. II. 8: si luá domnulu dumnedieu omulu si puse elu. ib. XXVII, 22: si nu cunoscú elu, (pre elu), cá mânu le-i erá flocoase, cá alui Isavu fratelui seu mânu.

9. Deci, totu ce nu e subiectu, seau predicatu, seau apositu, seau atributulu acelor'a, este a se considerá in acusatîvu.

§. 73. Acusatîvulu absolutu.

Er' acusatîvulu absolutu, seau independente dela verbu seau prepusetiune, este mai raru in limb'a romana.

Usitatu este —

a) Spre a determiná, câtu de îndelungatu a ținutu tempulu seau vre una parte a' tempului (lat. quam diu), pr. a imperatitu unu anu de dîle, doue lune trei septamane, patru dîle etc., câtu tempu eram in Bucuresci, tota dîu'a nîngea sî ploá, er' noptea stelele luceau etc.

b) Spre a determiná, in ce tempu s'a templatú ceva (lat. quando, candu), cu numele articulatu seau nearticulatú, inse cu restrictiune la pucine, —

1. nearticulate, pr. adi lat. hac die s. hoc die (hodie) it. oggi, fr. vechiu hui (au jour d'hui), germ. heute; si asia cu demustrative: estanu, estempu; astadi, asta sera (vulg. astara), asta nopte (vulgo as'nopte); adi-demanetia, demanetia, mane demanetia, eri demanetia; asta prima-vera, — vera, — tomna, — ierna etc. —

2. articulate, pr. dîu'a, noptea, ser'a, demaneti'a, sambat'a, domenec'a, primaver'a, ver'a, tomn'a, iern'a etc. —

c) Asia sî in unele adverbia, întreiectiuni, proverbiala, cautece etc., formate dein nume articulate seau nearticulate, pr. usi'a! fug'a! drumulu etc., pr. dute fug'a. calea valea pre ci 'n colo. Dieu! seau dio! seau dîcu dio lui D. dio. pace buna. cale buna. frundia verde. florile d'albe etc.

Note.

1. Dupa sambat'a si dumenec'a s'au luatú a se dice sî luna, martia, miercuria, joia, si veneria, cu a in fine la genitivii vechi: lunei seau luni, Marti(s), Miercuri, Joi (Jovis) si Veneri(s).

2. La acusativii absoluti temporali, se adaugu si salutationile, la venire: buna demaneti'a, buna diu'a, buna ser'a, bunu prandiulu, buna cen'a, seau cu emfaze: si mai buna diu'a etc., — ducunduse: diu'a buna. nopte buna. ser'a buna. drumu bunu.

3. Totu asia si unele frasi, ce insemneza repetituni, pr. una data, alta data. une ori. alte ori. antani'a ora. a' dou'a ora etc. seau: a do'or'a, la celi vechi: a' dou'a or'a, cu trei articli, si asia mai in colo; precumu si: buna ora (de esemplu). buna-mi-te (ca si du-mi-te); totu acea, etc.

4. In urma proemia-le canteceloru popularia: frundia verde, si refrenele colendelor: florile d'albe etc., inca suntu totu acusativi absoluti.

§. 74. Vocativulu.

Vocativulu e casulu adresatului, si representeza person'a seau obiectulu personificatu, catra care se graiesce, pr. Domne. cuvente.

Elu totu dea un'a se tiene de person'a a' 2. si presupune pronumele personale tu seau voi, seau sustitutele loru: domni'a ta etc., cari suntu adeveratulu subiectu alu propusetiunei, er' vocativulu este numai apositul subiectului (§. 54. not. 3).

Formele lui proprie suntu prea pucine, si stricte numai cu numele terminate in u, de, regula masculine, in vocativulu sing. cu e, pr. Domne, imperate, bune.

Ele suntu articulate si nearticulate, nearticulate astadi forte pucine, atatu sustantive catu si adiective, — er' cu articlu (lu-le) potu fi tote numele terminate in u masc., sustantive, adiective seau participia, pr. domnule, bunule, manganiatoriule.

Er' numele terminate in alta vocale, seau de altu genu, nu au vocativu, nece sing. nece plurale, precumu nece numele neutre terminate in u in singulare; — er' loculu loru se suplenesce prein numinativu.

Usulu vocativului este in propusetiunea cu subiectulu de person'a a 2. cá casulu apositului seau sustitutului lui, pr. tu, Domne, esti bunu. Tatalu nostru, — santiesca-se numele teu!

Note.

1. Une ori si numele neutre in u, personificanduse, au vocativulu sing. in e, pr. cuventu: cuvente, sufletu: suflete etc.

2. Cele terminate in a, masc. si femin., in vocativu se usiteza sí cu o in fine in locu de a in sing., pr. Luco, Mario, popo etc., seau cá o este numai intreiectiunea o! adausa in fine elidiendu pre a, pr. Luc'o in locu de: Luca-o! — seau cá numai a se scaimba in o, cá si de alte ori, pr. sufiptulu o in locu de a, sí in unele nume si verbe terminate in a dupa u, in ortografi'a baserecesca, pr. s'a facutu díuo, roao, elu luò, in locu de díua, roua, luà; elu o luà sí luandu-o; precumu sí in ven'o! etc.

Celi vechi inse usitau si à (oscuru) in sufiptu, in locu de o modernu; vedi esemple in Principia pag. 368 sub d), si p. 360 sub 4).

3. Multe vocative nearticulate, usitate mai demultu, astadi se audu mai raru, seau nece de cumu, pr. Ome, sócie etc.

4. Celi vechi adese ori punu numinativulu in locu de vocativu, pr. D. dieu! in locu de D. dieule. fili! in locu de fililoru.

5. Vocativulu pl. articulatu se face dupa form'a dativului pl., pr. fililoru! feteloru!

6. In usulu vulgariu, in a-antea vocativului masc. sing. si plur., se pune mai totu dea un'a intreieciunea mei!, pr. mei omu bunu! mei omeni buni. mei Crestine. mei frate etc.; — er' la feminine tu, pr. tu verutia. tu muliere. tu Flore etc.

7. In vocativulu costruitu cu genetivu, totu deauna se intrecaleza articlulu supletivu alu, pr. Spirite alu adeverului, data-toriule alu bunetatorilor, — seau se reintorce la numinativu forà alu, pr. datatoriulu bunetatorilor etc. (§ 54. 4, 5).

§. 75. Sustantivele.

Numele sustantive, numite asiá, pentru cà de sene stau, si potu stá in cuventare, forà se aiba nevo-lientia de altu cuventu, pentru a fí bene intielesu sî de-plenu, — nu cá adiectivele, — representeza persone, sî obiecte, sî idee, seau obiecte concrete si abstracte; de unde sî impartirea loru in personali seau propria, reali seau obiective (obiecte concrete), sî ideali (obiecte abstracte); dein cari cele dein urma doue specie se numescu si apelative.

Ele se modifica, cá sî adiectivele, pronumele, si parti-cipia-le, in terminatiunea loru prein forme generice, nu-merice, sî casuali, cumu s'a dísu, spre a desemná sî in afora funtiunile, caror'a suntu supusa dein la-intru.

Usulu loru in propusetiune este multiplu, precumu sî funtiunea loru, precumu :

a) cá subiectu, predicatu, si apositu, cu funtiunea in numinativu;

b) cá regentele altui sustantivu, nemediatu, seau prein prepusetinne, in ori care casu;

c) cá dependente, seau dela altu sustantivu nemediatu, cu funtiunea genitivului, seau prein propusetiune cu funtiunea acusativului; — seau

d) cá dependente dela altu cuventu, pr. adiectivu, verbu, ori prepositiune, cu funtiunea dativului seu acusativilui; — seu si —

e) cá absolutu, forà nece una dependentia, cu funtiunea in acusativu.

Note.

1. Despre funtiunile sustantivului in casure, s'a tractatu in cea mai mare parte mai susu, in partile propusetiunei, in concordatiune, si relatiunea genitivale, câtu nu mai este nevolientia ale repeti.

2. Remane dar' a mai considerá, si de constructiunea loru cu prepusetiuni, care inse se va tractá mai diosu la usulu prepusetiuniloru.

3. Deci mai amentimu numai, cá sustantivele de multe ori se lega parecchie cu una prepusetiune intre ele, spre a desemná erasi oresi care relatiune impromutata intre acelea; — er' prepusetiunile acestea suntu mai alesu cu si de.

Ele desemneza mai multu una relatiune adiectivale, prein care sustantivulu alu doilea tiene locul adiectivului, er' prepusetiunea e surogatulu formei adiectivali; — asia:

a) cu prepus. cu se desemneza a verea, pr. omu cu mente; adeca omu carele are mente. scaunu cu spate. casa cu doue ferestre. vite cu corne. — si figurate: sore cu denti. — stea cu coda etc.

Opositulu este cu prepus. forà seu forà de, pr. omu forà capu, etc.

b) cu prepus. de se desemneza calitatea, pr. omu de omenia. munte de auru. bani de argentu. pensa de folioru. camesia de linu. facere de bene. omeni de nemica. barbati de scientie etc.

4. Relatiunile cu aceste prepusetiuni, in alte limbe de multe ori se esprimu prein adiectivu, pr. munte de auru lat. mons aureus. omu cu mente lat. homo prudens; si opositulu: omu forà mente lat. homo amens, demens etc.

5. Relatiunea cu de arata de multe ori materi'a, dein care e facutu obiectulu, pr' anelu de auru. manusia de piele etc.

6. Frasile asia compuse, adese ori se punu si forà antecedente, pr. elu e cu mente; adeca omu cu mente etc., — si antecedentele supresu se pote supleni cu articlulu secundariu, pr. celu cu mente; celu de auru; celu de omenia; celu forà capu etc.

7. Sustantivulu adese ori se pune cá regente, prein prepus. de, si cu alte parti ale cuventarei, asia —

a) cu infinitivu, pr. artea de a fotografá. voli'a de a face. scienti'a de a vorbí. nevoli'a, greutatea etc. de a spune etc.

b) cu supinu, pr. tabla de scrisu, pena de scrisu. volia de mersu etc.

Asia si cu alte prepusetiuni, pr. faci'a catrà pariete, seau la pariete.

8. Despre participiulu activu cu de in locul acusativilui nedeterminatu, mai diosu la participia.

§. 76. Adiectivele.

Numele adiective, numite asia, pentru cà in cuventare se adaugu la sustantive, forà care nu potu stá nece au intielesu deplenu, — representeza notele generali ale personelu si obiectelu, cá calitatile seau calificatiunile loru.

De acea, spre a se poté si mai tare alipí la sustantivele loru, geniulu limbelu aflà de cuvententia, cá adiectivele nu numai se aiba tote formele sustantiveloru, cu cari se se pota deplenu conformá si concordá, — ci unele chiaru si in duplu seau triplu, de esemplu: câte doua seau trei genure, cu tote formele loru destinte, pre candu fia-care sustantivu are numai câte unu genu.

De unde si modificatiunile adiectiveloru suntu mai copiose, de câtu ale sustantiveloru, de almentrea totu cu acelesi forme, cá si susantivele.

Una modificatiune propria adiectiveloru, nu si sustantiveloru, inse comune si cu unele adverbia, este comparatiunea, pr. bunu, mai bunu etc.

Usulu si funtiunea loru in propusetiune este: —

a) cá predicatu si atributu la subiectu, cu casulu acestuia;

b) cá epitetu alu sustantiveloru, in ori-care casu;

c) cá regente catrà altu sustantivu, cu cest'a in dative, seau catrà vre una propusetiune cu casulu acesteia;

d) cá surogatulu sustantiveloru, seau si cá neutru sustantivale, in casure respective.

e) cá comparativu, absolutu, seau intre mai multe nume personali seau obiective, erasi in casure respective.

Not e.

1. Adiectivele suntu de mai multe specie, dupa natur'a loru, si une oria chiaru dupa derivatiunea loru, pre cumu suntu cele pronominali, posesive, numerali, cantitative etc.

2. De funtiunea loru cá predicatu, atributu si epitetu in propusetiune, s'a tractatu mai susu; remane acumu dar' a se tractá de ele sub altu respectu.

3. Adiectivele de multe ori se punu in loculu sustantiveloru cá sustantive, pr. fericiti suntu celi saraci. Iasa mortii sesi astruce mortii loru. avutii ridu de misieli. ai nostri suntu sanetosi. tote suntu desiertatiune, etc.; unde totu dea un'a se subintielege unu adevratu sustantivu retacutu, pr. omeni, mulieri, lucrure etc.

4. De adiectivele speciali, se va tractá la pronume, si dupa ele.

Remane a se tractá aici, de adiective cá regenti cu casu seau prepusetiune, sí de comparatiunea lorú.

§. 77. Cu dativu si prepusetiune.

Adiectivele in regime cu altu nume, si in specie forà prepusetiune, in limb'a romanésca suntú prea pucinu usitate.

Dein acestea —

a) forà prepusetiune, cu numele dependente in dativu, suntú mai tote de origine participiale, seau derivate dela verbe, ce au dependenti'a numinale in dativu, pr. placutu, induratu, cuvenitu; folositoriu, multumitoriu; cuvenentiosu, dorerosu; periculosu, sociu etc.

De esemplu: limb'a fromosa e placuta audiului. fí mie induratu, Domne. partea cuvenita mie dein averea parentiesca. Se fimu multiemitori facutoriloru de bene. brutalitatea nu e cuvenientiosa starei civilisate. ap'a si foculu suntú folositoria si periculosa omeniloru. e dorerosu noue a ne despartí. l'amu luatú de sociu noue in calatoría, etc.;

Cele mai multe inse construescu —

b) cu prepusetiuni, mai alesu:

1. cu de, adiectivele de etate: teneru, betranu, vechiu de ani, de dile etc.; — adiectivele bunu, reu, greu, liusioru, pr. bunu de mancare sí de beutu, greu de adusu, liusioru de facutu; seau sí: greu de alu aduce, liusioru de alu prende; asia sí orbu de unu ochiu etc.

2. cu la, adiectivele de colore: albu, negru etc., pr. albu la facia. negru la sprencene. verde la frundie, etc.; — sí altele cu referentie la unele parti, pr. grosu la

midilocu. subtîre la buze. cretiu la peru. curatu la vestimente. netedu la piele, aspru la pipaitu. mole la mâni; — frumosu la vedere. amaru seau dulce la gustu. uritu la vorbe. tare la angeru etc.

3. cu in, adiectivele de mesura, pr. lungu in petiore. latu in umeri. scurtu in mani; — placutu in vorbire etc.

Note.

1. De almentrea inca mai nu este vre-unu adiectivu, care se nu suferè vre una relatiune prepositionale, pr. totu omulu e intieptu pentru sene, seau sî: lui-si intieptu, etc.; ceea ce inse nu pote cadé in sfer'a regulorù sintactice speciali, inca nece intru a' lexicografiei, ci e mai multu rezultatulu combinarei individuali libere si nerestrinse; — asia se pote dice sî: sorele e luminosu la vedere, sî mare de minune; macaru cà predicatele luminosu si mare nu receru strictè dependentiele adause la ele.

2. Unele adiective se potu costrui sî cu mai multe preposițiuni totu de una data, pr. cutare e lungu in petiore de doi coti etc.

Altele se potu costrui seau cu una prepusetiune seau cu alt'a forà scaimbarea intielesului, pr. inaltu la statura, seau de statura. mare, seau micu, de statu seau la statu. liusioru la mente seau de mente. sprintenu in mersu seau la mersu etc.

3. Adiectivulu asemenea, lat. *adsimilis*, inca se costruesce in doua modure: cu dativu seau cu prepusetiune, pr. veti fi asemeni lui D. dieu, seau cu D. dieu; — dupa cumu si verbulu: *sémēna*, acumu se construe cu dativu, acumu cu prepus. cu si la, pr. *sémēna tatâni-seu*, seau la tota-seu, seau cu tata-so.

Numai câtu adiectivulu asemenea se usiteza mai multu in form'a adverbiale, forà inflesiune, sî cu a in fine, pr. asemenea. elu e asemenea lui seau cu elu la facia. cli toti

suntu asemenea. — Si erasi, că asemenea mai multu se usiteza in sensulu lat. *aequalis*, decâtu *similis*, pr. l'am facutu asemenea cu pamentulu etc.

§. 78. Comparatiunea loru.

Numele adiective au si proprietatea, de a se pune in propusetiune, nu numai intru intielesulu loru normale si positivu, ci si intru unu intielesu mai redicatu si mai inaltu. De unde s'a si dîsu, că adiectivele au trei grade: unulu normale seau positivu, pr. mare; — altulu mai redicatu cu ceva, seau comparativu, pr. mai mare; — er' alu treilea mai inaltu si mai pre susu de tote, seau superlativu, pr. forte mare.

Gradure-le acestea au si ele formele si funtiunile loru, si anume:

Positivulu are form'a ordinaria a' adiectiveloru, si funtiunea lui este a esprime intielesulu lui normale si ordinariu.

Comparativulu, in limb'a rom. se formeza cu particul'a mai, pusa in a-antea adiectivului, si esprime rezultatulu comparatiunei seau alaturarei intre doue seau mai multe persoane seau obiecte in ore-care respectu, pr. Petru e mai mare decatu frate-so.

Er' superlativulu se formeza cu particul'a forte seau prea, asemenea puse in a-antea adiectivului, pr. prea mare, — seau si in form'a determinata cu articlulu celu-ce a, pusa in a-antea formei comparative, pr. celu mai mare; — er' —

funtiunea superlativului este enunsiarea, că califiatiunea espresa prein adiectivu, se cuvne cuiva seau caruiva obiectu in mesur'a cea mai mare, si mai multu de cătu altui ori-cui seau ori-carui obiectu.

Se întielege, că toate trele gradurile se usiteză atât afirmative, cât și negative, pr. nu e mai mare, nece prea mare seau forte mare, cu atât mai puțin cel mai mare de cât toți.

Note.

1. Particul'a mai, lat. magis, e de unu usu forte estensu in limb'a rom., atâtă că simplă, cât și compusă, pr. numai lat. tantum seau tantummodo; că mai la macedo-romani, pentru superlativ, pr. că mai bunu, adică forte bunu.

2. Inca și situațiunea lui lengă cuvintele, la cari se adaugă, atâtă e de strinsă, cât nu suferă a se despărți de câtră ele, pr. io nu vreu: io nu mai vreu.

3. Latini inca, de și au forma terminativă destintă pentru gradul comparativ, de multe ori sunt nevoiți a se sîrbi cu adverbialu lor magis, pr. magis idoneus. magis disertus quam sapiens.

4. Itali in locu de mai dicu più, francesii plus, pr. più buono. plus bon; — și așa s'au departat mai tare dela usulu limbii latine, decâtă romanii, — aici și mai de multe ori.

5. Italianii și francesii, când vreu se arate unu grad mai mic seau mai de diosu, decâtă pozitivulu, se sîrbescu de adverbialu meno lat. minus, fr. moins; — noi inse neavendu acestu adverbial, ne sîrbim cu circumscripțiune, punendu adverbialu puțin între mai și adiectiv, pr. mai puțin bunu.

6. Particul'a superlativului forte, răspunde formulei latine valde, care nu e alta de cât validè, contrasă in valde, că calidus in caldu, și este de aceeași semnificațiune cu forte.

Latini inca se sîrbescu de valde, că noi de forte, pentru superlativ, pr. valde bonus, rom. forte bunu.

Francesii inca și formează superlativulu cu fort, că noi, pr. fort bien, rom. forte bene.

7. Particul'a prea, lat. prae, in limb'a rom. se lià in doua intielesure: cá formul'a superlativului, pr. D. dieule prea bune, lat. Deus optime; — inse une oria intru intielesu: mai multu, de cumu se cade, lat. nimis, nimium, pr. ast'a e prea multu. vestimentulu, ce-lu porti, o prea bunu de nasulu teu. ai venitu prea curundu etc.

Latinii inca usiteza prepusetiunea prae cu adiective, intru intielesulu superlativu, pr. praeclarus vir.

8. In locu de forte, la noi se dice si tare, pr. tare bene ai lucratu. tare me dore. De unde se cunosce, cà aceste adverbia, cá adverbia, se usiteza si cu alte adverbia, si inca si cu verbe, pr. forte me dore etc.

§. 79. Comparativulu.

Comparativulu se pune in limb'a roman., seau absolutè, adeca forà dependentia, pr. mulierile dein natur'a loru suntu mai limbute. in estu anu s'au facutu mai pucine bucate, etc.; — mai de multe ori inse cu dependentia, cu sustantivu, adiectivu, seau verbu, dupa cumu comparatiunea se face intre doue persone seau obiecte, seau intre doua adiective, seau verbe, cari prein comparatiune venu in relatiune, er' relatiunea se esprime prein prepusetiune, pusa in a-antea dependentelui, pr. io sum mai betranu, decâtu voi, seau cá voi. Petru e mai invetiatu decâtu intielectu. noi vremu mai bene se morimu, decâtu se traimu in sierbitute. mai bene leu mortu, de câtu asinu viu. mai vreu a morí, de câtu a traí cu uritu.

Er' deca in propusetiune are a se aratá si mesur'a gradului prein numeri simpli, — se mai adauge si altu nume in dependentia cu prepus. cu, pr. io sum mai betranu cu doi ani de dile. elu e mai inaltu de câtu tene cu trei degete si diumetate; —

er' deca mesur'a vene a se arată cu numeri multiplificati, numerulu se pune cu prepusetiunea de, pr. calea e de doue ori mai lunga noptea decatu dîu'a. Petru e de trei ori mai inaltu de catu mulierea lui etc.

Note.

1. Mesur'a gradului nu se esprime totu dea un'a prein numeri, ci adese ori numai prein termini generali, pr. Petru e cu multu mai invetiatu, decâtu voi toti. elu e cu atat'a mai reu, cu câtu nu are nece una rusine; — seau cu negatiune: elu cu nemica nu e mai bunu, decâtu altulu etc.

Asia sî cu ceva, cevasi, in câtu-va, etc., pr. elu e ceva mai sanetosu, — seau cu ceva, seau ceva-cevasi. voi sunteti in câtu-va mai rigorusi etc.

2. Verbulu voliu, cá sî volo la latini, se pote compune cu mai, si nemediatu, pr. mai voliu lat. malo; seau negative nu mai voliu, si asia a se construi mai incolo cu infinitivu seau cojuntivu, pr. mai voliu a mori, seau se moriu.

Alte verbe inse au lipsa de unu adverbium comparativu in a-ante seau in apoi, pr. tu mai bene ai face se lucrui, de câtu se pierdi tempulu putorindu. io amblu mai bucuros, de câtu se siediu totu mereu.

3. Prepusetiunea de câtu, astadi e mai usitata, de câtu cá, sî bene, fiendu cá cá are sî alta semnificatiune, a' asemnarei, si vorbirea arc se fia câtu se potu mai chiara la intielesu.

Cá inse inca e forte usitatu, pr. Petru e mai betranu cá voi; — si respunde de plenu particulei latine quam in sensu sî usu, pr. magis disertus quam sapiens; numai câtu la latini usulu lui e mai restrinsu, pentru ablativulu numelui, candu comparatiunea se face intre nume sustantive, pr. doctior me, in locu de: quam ego.

Une ori cá se aude cu numele in numinativu, in locu de acusativu, inse cu solcismu, pr. elu e mai invetiatu cá tu, — seau sî decâtu io.

4. Celi vechi usitau si prepusetiunea de, in locu de decà tu, pr. mai antaniu de mene erá; care frase si panà adi a remasu in cartile baserecesci, lat. prior me erat, gr. πρῶτός μου ἦν.

Inse are dificultatea, cà sî mesur'a gradului se esprime cu de, si la acelu casu, prepusetiunea ar' veni se se repetiesca, ceea ce este a se evitá, pre câtu se pote, pr. tu esti mai betranu de mene de ani de doue ori; in locu de a dice: tu esti de dile mai betranu decatu mene de doue ori, etc.

5. Greutatea inca e si mai mare, deca propusetiunea se inverte, pr. io-su mai betranu cá tene seau de tene, ∞ cá tene iosu mai betranu; — seau de tene-su mai betranu; prein care intielesulu se intuneca sî mai tare, nesciundu dein capulu locului, cà de seau cá in ce intielesu are a se luá, pre candu cu de cá tu, tota oscuritatea despare, ori in propusetiunea recta, ori inversa, pr. de cá tu tene iosu mai vechiu.

6. Comparativulu are locu inca nu numai in adverbiala, pr. mai bene. mai curundu etc.; — ci chiaru si cu frasi adiectivali, pr. mai cu mente. fi mai cu mente. omu mai de frunte. mai de intielesu. mai adese ori etc.

7. Particul'a mai se usiteza sî in alte intielesure, cu adiective, verbe etc., asia:

a) cá lat. propè, ferè, fr. presque, pr. mai totu. mai totu dea un'a. mai nu credu. mai nu sciu, ce se me facu. mai cà-mi vene, se lieu lumea in capu;

b) cá lat. adhuc, inca, mai de multe ori, pr. nu se mai vede. ne mai auditu. am mai vediutu io. ne mai potendu suferi; si nu mai potiu etc.

c) inca si spre lauda seau batujocura, pr. ce mai omu, lat. quantus vir! seau dein cont'ra: quam nauci vir. — Sî in alte compusa: numai cu acentulu pre nú. mai de una-di, adeca: in dilele mai de aproape;

d) une oria mai, cu tonu mai emfaticu, insemneza si mai multu de câtu comparativulu, cá inca mai, pr. mái-mare. mái-bene; alesu in respunsure la intrebari, pr. erá asia de mare, cá mene? bá, mai-mare, etc.

§. 80. Superlativulu.

Superlativulu in limb'a romanescă, încă se pune, seau absolute, seau cu dependentia relativă; — și se esprime, seau cu particulele forte, prea, tare, pr. forte bunu etc., adause la pozitivu, pentru form'a absolută, — seau cu artichulu celu-a, adausu la comparativu, pr. celu mai bunu etc., pentru form'a relativă.

Inse in form'a relativă seau comparativă, de și nu se esprime apriatu person'a seau obiectulu comparatiunei, dar' se subintielege celu pucinu, totu deun'a, pr. fratemiu celu mai mare, adeva mai mare de câtu mene, seau asia ceva-si; — seau se esprime apriatu, pr. celu mai mare deintre fratii miei.

De unde se cunosce, că la noi superlativulu cu formul'a celu-a nu e decatu gradulu comparativu articulat, și asia are tote fuintiunile și totu usulu comparativului.

Er' formulatu cu particulele amentite, nu e de câtu pozitivulu cu adverbia esplanative in a-antesi seau in apoi.

Note.

1. De aci se cunosce și, că atari forme seau gradure in analitic'a și sintactic'a romanescă se amentescu și se pertracteza mai numai dupa esemplulu limbelor clasice, — cari iuse au forme terminative destinte pentru amendoua gradurele, de acea și gramatecii lor au tota nevolienti'a de ale pertractă separat, că și pre cele alalte forme, pre candu astea la noi, lipsindu formele speciali, suntu mai pucinu de lipsa.

2. Superlativu au și adverbiale, alesu cele formate dein adiective, totu cu formulele forte și prea, pr. forte bene. prea fromosu; er' nu și cu artichulu celu-a.

3. Superlativulu se pote esprime sî cu alte cuvinte seau frasi, pr. filiulu teu e pre catu se pote mai diligente; — seau sî numai: pre câtu se pote de diligente. O! de trei ori fericite lemnu; cá la francesi cu très, pr. très bien. Omenii de acumu suntu de totu scumpi, etc.

4. Formule-le forte sî prea se usiteza sî numai singure cá adverbia forà adiectivu, pr. elu s'a nevolitu forte a veni la noi. ast'ai bene sî nu prea etc.

C A P U II.

RECTIUNEA PRONUMINALE.

§. 81. Pronumele.

Pronumele s'au numitu asia, pentru cà in propuse-tiune se punu in locul numeloru (pro nomine), pre cari le reprezenteza, seau la cari se referescu.

Ele suntu de doue specie mai mari: pronume sus-tantive seau personali, pr. io, tu etc., — seau pro-nume adiective; — er' adiectivele suntu seau demu-strative, seau relative, la cari se mai adaugu si pronumele posesive, cá cele ce numai dupa forma suntu adiective, in adeveru inse reprezenteza numai ge-netivulu pronumeloru personali, pr. mieu, genitivulu lui io.

Asia mai incolo, si pronumele numite demu-strative (aratatoria), acumu se usiteza spre scopulu atensu, aratandu mai de aproape person'a seau obiectulu dein ces-tiune, pr. acestu omu, — acumu numai determinandule, spre ale destinge unele de catrà altele, pr. omu-lu celu bunu, unde demonstrativulu lu de lenga omu, determina

esactu, că aci nu e vorba de alta fientia, ci numai de omu; — er' celu determina, că nu e vorba de alta calitate, ci numai de bunetate precisu, — destingundu cel'a pre omu de fiera, și cest'a pre bunu de reu, seau altu ceva.

De acea demonstrativele, nu numai că suntu cu totele pronume aratatoria, ci unele deintru inse anumitu destintive, cari se numescu si articli (articulus, deminutivu dela artus membru).

Note.

1. Pronumele personali, celu pucinu cele de person'a 1. și 2., intru adeveru nu ele suplenescu: numele, ci numele — s'ar potè dice, că suplenescu seau tienu locu acelu pronume; ceea ce si de acolo se cunosce, că nu se afla unu nume, de person'a 1. seau a' 2., pre cari pronumele acestea le aru supleni, si pentru că bazea toturoru fiesiuniloru personali, de esemplu in verbe, suntu singure aceste pronume, er' nu altu nume.

2. Pronumele se potu desparti și in originali si derivate. Asia originali suntu pronumele personali de 1. și 2. persona, precumu si formele de a 3. pers. su, lu, stu, și ce, dein cari se deriva cele alalte prein compusetiune, pr. in-su, elu, estu, nostru, vostru, seu, ce-lu, ce-stu, ce-ne etc.

3. Unele deintru inse se numescu și relative, in câtu se punu intru alta propusetiune legata de cea mai dein a-ante preintru unu nume, la care aceste pronume se referescu, pr. omulu, celu ce fugise, fù prensu; — și sufipte (suffixa), pentru că, scurte fiindu de câte una silaba, seau numai de una diumetate de silaba, in cuventare pentru mai multa liusioritate se sufigu seau se alipescu de cuventulu dein a-ante, deca se pote, pr. candu-te amu vediutu setosu, și nu-ti amu datu de beutu?

Despre cari tote, in ordine.

§. 82. Pronumele personalî.

Pronumele personalî: io, tu, (su), elu-ea; pl. noi, voi, eli-e, cá nume sustantive, au tote formele numeloru numerice si casuali, inca si mai multe si in mai mare varietate, — er' a treia persona are sî genure.

Ele functioneza, in numinativu, cá subiectele principali ale propusetiunei, espresse, seau subintielese, pr. io sum, seau numai sum.

In casulu G. D. formele scurte functioneza, si cá genetivu, precumu sî cá dativu, pr. voli'a-mi este, adeca: voli'a mea este, — si mia facutu pre volia, adeca mie in dativu. — Er' in form'a lunga, numai cá dativu, pr. dà mie.

In formele acusative, functiuneza cá si numele, de casulu verbului activu sî alu prepusetiuniloru, atâtu in formele scurte câtu sî in cele lunge, pr. pre tene te laudâmu, pre tene bene-te cuventâmu.

In vocativu, care-lu are numai person'a a' dou'a, inse nu cu forma destinta de a' numinativului, asemenea este subiectu propusetiunei, pr. fà tu. O! voi, celi ce sunteti in viatia, nu faceti faptele mortiei.

Er' in câtu pentru casurele plurali, functionarea loru este totu asemenea, numai câtu formele lunge pentru N. A. suntu identice, si totu asia cele dein G. D., er' in câtu pentru cele scurte, dupa usulu de acumu suntu comuni pentru tote casurele strambe (obliqui casus): G. D. si Ac., afora de ale pers. 3. in masc., pr. ne, ve, le f, ci li (i) pentru acus. masc.

De unde dîceri, cá: ne dà, ve spune, le face, de sene nu se sciu, in care casu suntu, forà de adausulu formeî lungi, pr. ne dà noue, seau ne dà pre noi etc.

Note.

1. Pronumele antaniu, in cartile nostre baserecesci se scrie numai eu, se vede dupa form'a greco-latina ego, de unde si germanii luara pre alu loru: ich; — dar' in usulu vulgariu se dice mai numai io, cá contractiune dein eu, precumu se dice totu in usulu vulgare: dio in locu de dieu, si D. dio in locu de D. dieu, si pre aceeași cale mio, to, so in locu de mieu, teu, seu, pr. tata-mio, frate-to, socru-so.

Inse form'a io, e form'a generale in limb'a italiana si spanica, totu dupa asemenea contractiune; francesii insisi dein io siau formatu pre alu loru je.

'Ce e mai multu, form'a io se afla si in limb'a grecesca, in inscriptiunile cele mai vechie: $\epsilon\omega$; cá si $\nu\omega\iota$, inse acest'a in duale.

2. De a' 3. persona suntu si cele alalte pronume: demonstrative si posesive; dar' nu si relativele, cari suntu de person'a principalelui loru, asia in câtu, deca principalele este de pers. 1. seau 2., si relativulu tiene locul subiectului in numinativu, verbulu se concorda nu cu a' 3. persona, ci cu person'a principalelui, pr. io sum, carele am scrisu acestea. tu esti, celu ce va se veni, au pre altulu se asteptâmu?

3. Pronumele su - a, nu este usitatu in numinativu de sene, ci numai in compusulu insu - a seau insu - lu, ins'a, asia densu - a seau densulu - dens'a, cari inca suntu de a 3. persona, si nu au forme genetivali seau acusatave, cá originariulu, decâtu articulate, cu casurele articlului. — Er' compusu cu mi-tî-si etc., suntu de person'a acestoru sufapte, pr. insumi io am vediutu, seau numai: insumi am vediutu.

Latinesce insu-a se dice ipse-a; er' insumi etc. ipsemet, pr. ipsemet vidi etc.

4. Pronumele su-a, de sene se usiteza numai in G. D. cu si seau sie, si in Ac. cu se seau se-ne, pentru amendoi numeri, pr. elu sia perdutu averea, seau eli siau pierdutu-o. elu se duce, seau eli se ducu.

5. Formele scurte in G. D. suntu contrase dein cele lunge: mi dein mie lat. mihi, la vechii latini mihe, cá sî tibe, sibe, dein cari s'au formatu mai tardiu tiue, sî siue, sî in urma mie, tîe, sie, seu miî, tîi, siî.

Asia sî in plur. ne, ve, dein noue, voue, er' le dein loru. Celi vechi ai nostri inse dîceau nà, và, là, cu à oscuru cá sî in noue, voue. Er' in urma formele scurte plurali dein G. D. s'au identificatu cu ale acusativilui, afora de ale masculineloru, cari si acumu se destingu, pr. le am datu loru, li-am datu pre eli.

Inse candu formele scurte dative se impreuna cu altele erasi scurte acusative dupa sene, in usulu mai nou elesi stramuta vocalea finale e in i, pr. ni-se dà, ni-le spune, in locu de: ne-se, si ne-le. Inse celi vechi nece atunci nu stramutau vocalea oscura, ci dîceau: nà se dà, nà le spuse.

6. Dein contra, formele scurte singulari: me, te, se, suntu originali, er' cele lunge prelungite cu adausulu silabei ne, pr. me-ne, te-ne, se-ne, cari acumu se pronuncia erasi stramutandu vocalea finale e in i, pronunsiandu: mine, tine, sine, cá nise, vise, lise. Er' la celi vechi se mai affa si astadi formele lunge scrise cu vocalea loru originale: mene, tene etc. De cari vedi esemple in Principia pag. 374.

7. Caus'a stramutarei in dativii plurali se pare a fi tendenti'a naturale de asi conformá in pronuncia formele disparate, inse de aceeași natura, si aici dupa form'a dativiloru sing. mi-se, tî-se, i-se, prein urmare sî ni-se, vi-se, li-se.

Er in acusativilu sing. prevalenti'a iotacismului mereu crescundu, si anumitu in silabele ene si eni, dein care cauza si alte cuvente cu asemeni silabe au suferitu stramutare in temporele mai dein coce, pr. in ce-ne, bene, vene, plene, tiene, etc. precumu si in cele cu ente, enti, cá cuvente, dente, mente — denti, menti etc. astadi pronunsianduse: cine, bine, vine, pline, tine, cuvinte, dinte dinti; minte minti, nume si verbu, etc.

La celi vechi inse se afla nenumerate exemple de pronunci'a acestor'a regulata si originaria. Vedi-le in Principia nr. LXXII. si LXXIII, pag. 373—381.

8. Formele mai lungi se adauga de multe ori in cuventare, de si se afla intru ins'a cele scurte, pr. mie nu-mi ai datu nemica. te vediui pre tene; — seau spre delaturarea dubietatei, cá mai susu (not. 5), seau pentru mai mare impresiune, cá in exemplele de mai susu in not'a de aci, — seau si numai dein abundantia si voli'a vorbitoriului, care nu se pote restringe.

9. S'a atensu si cu alta oca siune, cá formele acusative ale pronumeloru personali, candu suntu in regime cu dependentia dela verbu activu, dupa usulu de astadi lieau in a-ante si prepusetiunea pre, pr. pre mene, pre voi, pre ele etc., cu tote cá nu e absolutè nece una lipsa de acea prepusetiune, ci s'a intrudusu dupa norm'a numeloru propria personali, cari nu au forma destinta pentru acusativu, pr. vediui pre Petru.

Inse celi vechi diceau si aici, in pronume si in nume propria, cá si aliurea, forà acesta prepusetiune. Vedi mai susu §. 72. not. 8.

§. 83. Pronumele reflexive.

Formele G. D. si acusative scurte, iu sing. si plurale, se numescu si reflexive, deca subiectulu propusetiunei inca e unu pronume personale de aceea si persona, cá io-mi, tu-ti, noi-ne, voi-ve, — seau io-me, tu-te, noi-ne, voi-ve, pr. io-mi spelu manu-le. tu-ti ascundi talentulu. noi-ne amu pierdutu averea. voi-v'ati luat sembr'a; — seau cu acusativu: io me ducu a casa. tu te arati voliosu. noi ne dàm prensi. voi ve joci in carti.

Er' in câtu pentru person'a a' trei'a, intru intielesulu reflexivu, nu se pune casulu pronumelui elu-ea etc., pr. lui, ei, seau loru, ci casurele de la su-sa, atâtu

pentru sing., câtu sî pentru plurale, pr. elu-si face de capu. ea se arata maniosa etc.

De acì si verbele, cari se costruescu cu formele reflexive, dativali seau acusatave, totu asia se numescu: reflexive.

Note.

1. Verbele reflexive, construite cu acusatavi pronominali scurti, de sî s'aru paré cà suntu numai active, — dar' dupa usulu limbei ele au une orea si semnificatiune neutrale, er' une ori chiaru sî pasiva; de cari la verbe.

2. Formele dativali mi, ti, si, candu au semnificatiune genitive, se punu seau dupa nume, pr. viati'ami e trista, sî dfilele-mi pucine, — seau in a-antea verbului, cá formele acusatave, pr. tu-ti ai implenitu dorirea, elu se ascunse de in a-antea loru.

3. Formele acusatave in locatiunea loru catrà verbu acumu stau in a-antei, acumu in apoi:

a) in a-ante stau totu deun'a, in imperativulu negativu, pr. nu te duce, — sî in cojuntivulu cu se, pr. se te duci, seau se nu te duci; —

b) in apoi, in imperativulu afirmativu, pr. dú-te, — mai raru in a-ante, alesu in tonu permisivu, pr. tu te dù; —

c) in a-ante seau in apoi, in indicativu, optativu si conditionale, pr. me ducu sî ducu-me. m'asiu duce si duce-m'asiu. Inse in cuventarea normale, reflexivulu precede, pr. me ducu;

d) in infinitivu se pune între prepus. a sî verbu, pr. a se duce, — cá sî dativulu, pr. a-si duce; —

e) er' in gerundia, amendoue totu de un'a in apoi, pr. ducundu-me, ducundu-ti.

4. La celi vechi inse se afla urme, cà reflexivulu se s'ar fi fostu punendu sî dupa infinitivu, pr. Psalt. Cores. de 1577. ps. CIII, 32. cauta spre pamentu, sî facelu a tremurá-se. Pravil'a civile Jasi 1646 fol. 30 v. nr. 203: forà scirea judeciului va scote-lu; ibid. fol. 111 v. judeciulu va certá-lu.

Astadi inse nu se mai aude asia. La italieni dein contra asta locatiune e forte usitata.

5. In temporele ausiliaria, acusativele se lega de formul'a ausiliaria, si se punu totu de a un'a in a-antea loru, in cuventarea directa seau inversa, pr. l'am vediutu, ∞ vediutu-l'am, etc.

Singuru acusativulu femininu o in locu de à se pote pune in a-ante, seau si in apoia tempului intregu, pr. o am vediutu, — seau am vediutu-o etc.

6. Candu in propusetiune concurre amendoua casurele reflexive, dativulu precede, pr. elu mi-le a adusu, seau ∞ adusu-mi-le a?

7. Une ori dativii se punu numai dein placere, pr. du-mi-te, fratorule! in locu de: du-te.

8. De alte ori se adauga de prisosu, dupa usulu locale, pr. io mi-su romanu, in locu de: io-su romanu.

9. Si in urma, dativii plurali se adauga spre a arată ceva relatiune reciproca intre mai multe persone, pr. noi ne semu frati; adeca: unulu altuia.

Asia si celi vechi. Omil. de 1580 dom. V. in pares. ca toti-ne semu frati.

10. Intre ele si verbu inse, e singura particul'a mai, care se pote intrepune, pr. nu te mai vediu. nu m'am mai dusu. a nu se mai cunosce etc.

§. 84. Demustrative.

Pronumele demustrative: acestu-a, acelu-a etc., in limb'a romanescă se usiteza mai multu ca formule determinative ale personeloru seau obiecteloru, decatu ca pronume, pr. acestu omu, acea muliere, etc., aratanduse preintru inse, cari dein mai multi individi suntu personele, de cari se vorbesce, si asia si de obiecte.

Ele determineza inca si apropiarea si departarea personelor seau obiectelor, de care e vorb'a, pr. a acestu omu, adeca celu de aci seau de aici; er' acelu omu, adeca celu de colo seau de acolo. De unde alt'a este a dice: a acestu omu; alt'a: acelu omu.

Ele suntu tote de person'a a' treia, si au tote forme adiectiveloru, cu genure, numeri si casure, avendu inca si formele G. D. sing. si plurale, ceea ce nu au decâtu prea pucine alte adiective.

Ele se usiteza si in de sene, cá pronume, inse cu unu a prosteticu in apoi, pr. Acest'a a venitu la noi, — si cá adiectivu determinatoriu in a-ante seau dupa sustantivulu seu, pr. Acestu omu, si omulu acest'a, inse cu acea diferentia, cá in a-antea sustantivului sierbesce si de articlu numelui seu, care de acea remane ne articulatu, pr. acestu omu, er' nu omulu; si dein acea cauza si demonstrativulu remane forà vocalea prostetica; — er' deca se pune dupa sustantivu, sustantivulu si-lià articlulu ordinariu, si demonstrativulu vocalea prostetica, pr. omulu acel'a.

Note.

1. Demonstrativele suntu compusa dein mai multe seau mai pucine particele, pr. a, si ce, avendu de base originale-le stu si lu, — stu pentru cele dein apropiare, cá si tu, — er' lu pentru departare, cá si elu.

De unde in ordinea naturale suntu: LU, elu, celu, acelu; — seau lu, alu, acelu; — si asia STU (ne usitatu in de sene), estu, cestu, acestu; seau astu, acestu.

2. Dein aceste demonstrative inse astadi, cele mai usitate intru acestu intielesu suntu mai alesu acestu, acelu, mai raru cestu, celu, astu, — er' lu, alu, si celu se usiteza mai multu cá articli.

3. Tote acestea, afora de lu si alu cá articii, lieau si câte unu a paragogicu, in sensulu aratatu mai susu, pr. cest'a, cel'a. Er' astu numai dupa pronunci'a unoru locure cu à oscuru in a-ante, pr. àst'a; asia si à'l'a, in locu de ast'a seau al'a seau e'l'a, cari forme inse nu au intratu in usulu literariu, precumu nece nu merita, fiendu pronunciate in cuntr'a a' tota sistem'a fonetica romanesca.

4. Regul'a aratata in testulu paragrafului pentru usuarea vocalei prostetice seau paragogice a, nu se oserbeza strinsu, nece in usulu vulgare, nece in scrisu, nece la celi vechi, ci adese ori se pune, unde dupa regula nu ar' avé locu, pr. a cest'a omu, in locu de acestu omu, — si mai adese ori se pune, unde nu se cade, de câtu se omite unde s'ar' cadé se fia pusu.

5. Dein aceste demonstrative, la latini inca se afle iste-a rom. estu-a, si ille-a elu-a, formate cá si la noi, dein pronumele is, cu te seau le, dein cari te arata apropiarea, er' le departarea, numai câtu is cu le impreunanduse, s se omite si se suplenesce prein duplicatiunea lui l.

In limb'a rom., pentru desemnarea apropiarei se usiteza si particul'a ce, pr. in co-ce, si in aci, aici, dupa cea latinesca ce in hic-ce, si cis, — er' pentru departare le si lo, pr. aco-lea, acolo, lat. le in ille, er' lo in illo etc.

6. Demonstrativele se concorda, cá tote cele cu terminatiuni generice, cu sustantivele loru; ceea ce e dupa regulele generali ale concordatiunei.

De multe ori inse si ele se punu in propusetiune forà sustantive, inca si forà relatiune la vre unu nume, si asia dicundu neutraliter, — inse nu in form'a neutrale, ci feminina, pr. acést'a e, cà. — aceea se dice. ceea ce se scie; er' predicatulu arare ori se concorda cu acestu subiectu in genere, ci in form'a neutra, pr. acést'a e fromosu dela tene etc., unde in predicatu se subintielege lucru, cu care se concorda virtualiter, er' nu cu demonstrativulu femininu.

7. Excepciunile dela acestu usu suntu rare; inse cu bunu-a, de regula se pune adverbiulu bene cá adiectivu, seau si buna in femininu, pr. aceea e bene, seau aceea e buna; er' nece decumu: aceea e bunu. Vedi si mai susu §. 31. not. 6.

§. 85. Usulu articliloru.

Dein pronumele demustrative suntu vre-una câte-va, cari in usulu limbei romanesci, se usiteza in anumite intieasure, si dupa anumite regule speciali.

Asia pronumele fundamentale LU, si derivatele lui alu si celu, se usiteza cá articli, — er' elu cá pronume personale de a 3. persona, sustituitu in locul lui su in numinativu.

Articlulu LU, este propriè pentru numele sustantive, si mai de aproape pentru cele apelative, cari dupa natur'a loru generica se potu aplecá si intru unu sensu mai largu (nedeterminatu), seau mai restrinsu (determinatu); — er' articlulu este destinatu pentru a le determiná mai aproape, si oresi cumu ale individualisá, pr. omu este ori si care, unulu seau altulu, — er' omulu este numai unu anumitu omu, cá specie catrà specie (omu nu bou).

Elu se pune inse si la adiective, candu acestea seau tienu locul sustantivului, pr. Santii, intieleptii, invetiati, — seau ocupa locul dein a-antea sustantivului, pr. bunulu D. dieu. santulu parente etc.

De acea elu se pote considerá cá articlu primariu; si se pune totu de un'a in a-apoia numelui seu seau sustantivu seau adiectivu.

Sustitutulu lui este formul'a alu, carele se apleca de atâte ori, de câte sustantivulu regente in relatiunea

genetivale, au nu se afla la loculul seu, pr. alu vietiei inceputu, in locu de inceputu-lu vietiei, —

au este intreruptu prein altu cuventu de sustantivulu seu, pr. inceputu-lu celu tristu alu vietiei; —

au sustantivulu e privatu, dein ore care cauza, de articlu, chiaru si deca se afla in apropiare nemediata de genetivulu seu, pr. acelu tristu inceputu alu vietiei.

De acea se pote numi si supletivu, fiendu ca suplenesce pre sustantivulu seu la loculul lui, seu la articlulu lui.

Er' articlulu celu, este proprie alu adiectiveloru, cu exceptiunea unor'a, si alu participia-loru tuturoru, de cate ori se adaugu la sustantivu articulatu, pr. omulu celu bunu, — celu facatoriu de bene, — celu bene-cuventatu de D. dieu.

Elu se pote considera ca articlu secundariu, si se pune totu de un'a in a-antea adiectivului seu.

Elu se pune seu dein necesitate, seu dupa volia libera, si asia une oria pote se si lipsesca.

Note.

1. Numele propria, fiendu dein natur'a loru determinate, ca numele individiloru, nu au lipsa de articlu, si deca totusi unele se usiteza cu articlu, ele totu nu se determineza mai tare de catu for'a articli.

Dar' si ele lieau articli, candu stau in relatiune genetivale, pr. Parisulu Franciei, si cetatea Parisului.

2. Numele propria inse omenesci barbatesci, si cari nu au articlu, dar' in G. D. totu lieau formul'a lui, si pentru a o distinge de articlu, o punemu in a-antea numelui, pr. lui Petru, — si asia: lui D. dieu. Vedi mai susu §. 68. not. 2.

3. Afora de cele disa in acestu locu, si mai susu (§. 70) despre usulu articlului supletivu alu, mai este de oserbatu, ca

une oria in a-antei se pune prepusetiunea de, pr. acestea suntu fapte de ale volitoriloru de reu. amu vediatu unele scrisorie de ale mele.

Si ast'a se face de câte ori sustantivulu regente este ne-articulatu dein sene, er' nu dein accidentia, si in a-antea genitivului in plurale, fiendu că de acì insemneza ore care impartire a' lucrului.

Esemple. Omeni de ali nostri. una carte, de ale mele. lacreme de ale mele; — seau omeni de ali tatâni-mieu. una scrisoria de ale lui Petru. lacreme de ale sorori-mea.

4. Celu dupa sustantivulu seu espresu, e liberu a se pune ori nu, pr. omulu celu bunu, seau numai omulu bunu, fiendu că articlulu sustantivului standu intre sustantivu si adiectivu e de ajunsu pentru amendoua numele; er' deca totusi se pune si celu, punerea e la totu casulu de prisosu, si se face seau pentru a dă mai mare presiune adiectivului, seau spre mai mare armonia a' tiesuturei, seau si numai dein invetiū sî ne luare a mente.

5. De necesitate inse se pune, —

a) deca intre sustantivu si adiectivu s'a pusu altu cuventu seau mai multe, ce intrerumpu ore-si cumu legatur'a loru, pentru restituirea acelei legature, pr. soru-mea cea morta. faptele omeniloru dela potere cele insemnate, seau faptele omeniloru dela potere celoru rei;

b) candu sustantivulu adiectivului nu e espresu, inse sciutu forà indoiela, pr. omulu celu reu face numai rele, seau: omulu reu face numai rele, — dar' celu reu face numai rele; — er' deca sustantivulu supresu nu e sciutu de totu, adiectivulu singuru nu se pote pune, de câtu că sustantivu, pr. fromosulu e placutu, pentru că dîcundu: celu fromosu, neindoitu se intielege omulu.

c) Dein necesitate se pune sî cu numele propria ale omeniloru nearticulate, pr. Alesandru celu mare, seau sî (∞) marele Alesandru; — asia sî cu numele propria ale tiereloru,

cetatiloru, riureloru, articulate seau nu, pr. Britani'a cea mare, seau ∞ marea Britania.

Er' deca adiectivulu se tiene de numele propriu, cá parte, celu nu se pune, pr. Radu-negru, Asi'a mica, Somesiulu caldu; marea negra, rosia etc.

6. Celi vechi dıceau si cel'a in locu de articlulu celu, si atunci articulau si pre adiectivulu urmatoriu cu articlulu primariu, pr. D. dieu cel'a bunulu; inse esemplele afora de Omiliariulu Coresianu dein 1580 suntu forte rare. Esemple vedi acolo.

7. De alu cu posesive si ordinali, mai in diosu.

§. 86. Pronumele relative.

Pronumele relativu originariu CE, seau cu articlulu secundariu, cá adiectivele, celu-ce, — seau altulu care, seau cu articlulu primariu, cá sustantivele, carele etc., in limb'a romanesca functioneza, cá si in cele clasice si neolatine, spre a legá una propusetiune intrega, cá adiectivulu, cu unu nume sustantivu dein alta propusetiune; prein care propusetiunea relativului seau relativa, se subordineza altei propositiuni, cá membrulu ei, si deca numele sustantivu, de care e legata propusetiunea relativa, e in midiloculu celei alalte, propusetiunea relativa talia in doua pre cea alalta, si de aceea se numesce si incisulu seau propusetiune incisiva.

Fiendu inse, cá in limb'a romanesca suntu mai multe relative, urmeza cá ele au si formele lor, si functiunile speciali, cari venu a se specialisá.

Asia pronumele ce, se usiteza seau singuru, forá adiectivulu seau articlu, — seau articulatu cu celu. — Singuratecu, e de tote genurile, numeri si casure, va se dica neflesibile, lat. qui, quae, quod, pr. omulu, ce

face bene, seau omenii ce facu bene. lumea ce insiela. faptele ce nu suntu bune. in ce ora ai venitu, seau de ora ce ai venitu etc.

Mai in specie inse este neutrale, cá alu latiniloru quid, in sensu intrebatoriu seau nu, pr. Ce vrei? Ce mai face elu? Ce-ne ce vrè, aceea face.

Cu celu, nu este de câtu adiectivuu articulatu, sî cu tote flesiunile lui, forà vre una scaimbare in usu sî semnificatiune.

Dein elu se deriva si pronumele personale, compusu cu ne paragogicu, in sensu erasi intrebatoriu seau nu, pr. Ce-ne esti tu? Cene sunteti voi? nu sciu, ce-ne suntu ele.

Formele lui pentru N. A. sing. si plur. suntu acelesi: ce-ne; in G. D. sing. cui; er' in G. D. plurale lipseste, sî se suplesce cu G.D. pl. caroru-a dela carele, in acel'asi intielesu, pr. cui se cuvene, sî caror'a le place.

Note.

1. Pronumele care, tradusu dela quale, latinesce qualis-e, dupa origine nu e pronume, inse dupa usulu limbei rom. e pronume relativu, in acel'asi intielesu, cu ce, celu-ce, sî ce-ne, — si se usiteza cu articlu seau forà articlu in tote genurile, numeri si casure, a forà de G. D. sing. carui pentru tote genurile, sî G. D. plur. caroru asemenea, seau cu a paragogicu, carele aci suplesce articlulu: caruia, caror'a.

Articulu lui care este alu sustantiveloru, acomodatu dupa terminatiune: care-le, care-a; carii, cari-le.

Er' usulu este totu acel'a, cá alu pronumeloru celor'alalte, ce le suplesce, pr. omulu, celu ce face bene, seau omulu ce face bene, — cu care: omulu, carele face bene, seau omulu care face bene.

2. Celu-a la ce se pote pune seau omite, candu numele articulatu, la care se referesce, este in apropiare, pr. in esemplulu: omulu celu ce ... seau omulu ce face bene.

Inse deca acelu nume e in departare, omiterea ar' dá oca-siune la neintielegere, pr. factoriulu de rele, si forà de lege, ce nu se teme de D. dieu; mai bene: celu ce nu se teme ...

Er' deca numele e nearticulatu si in apropiare, celu nu se pote pune nece aici, precumu nece la adiective, — si asia nece la care, pr. elu e unu omu, ce nu se teme de D. dieu, seau, care nu se teme ... er' nu: unu omu, celu ce, seau carele.

In departarea numelui inse, e mai bene a se pune care in locu de ce, pentru flesiunile lui, pr. eli suntu factori de rele, cari nu se temu ... in locu de: ce nu se temu de D. dieu.

3. Deci intre care si ce, si intre carele si celu ce, nu este nece una deferentia, si se potu sustitui unulu in locul altuia, — de câtu in articulatiune, ce cá adiectivu articulanduse cu celu-a, er' care cu articlulu primariu cá sustantivele, pr. s'a vediutu in esemple.

Celu inse se impreuna une oria si cu care, inse nu cá articlu, ci cá demonstrativu si inca cu a paragogicu, pr. cel'a care (seau carele) a venitu la noi.

In acestu sensu cel'a se pote pune si la ce, pr. cel'a ce esti inchinatu si maritu.

4. Ce cu de inaintea unui nume, se dice in sensu admirativu, pr. ce de omu! seau ce de omeni au venitu; adeca câtu suntu de multi omenii, ce au venitu.

Seau si forà de cu adiectivu, pr. ce multi omeni suntu adunati etc.

5. Ce cu mai in aintea unui nume, se dice in sensu laudatoriu seau de batjocura, pr. ce mai omu!

6. Cui e dativulu lui ce, intru intielesulu ce-ne, lat. quis si quae, si sia conserbatu iutrega si form'a si semnificatiunea dativului latinu cui.

Dela acestu dativu apoi latinii siau formatu genitivulu sing. cui-us, in forma adiectivale: cuius, cui a, cuium. Cujum pecus? an Meliboei? (Virgil.); — si pre urm'a lui si genitivii altoru pronume, pr. huius dela hui in locu de huic; istius, illius etc. dela isti, illi etc., numai câtu atari genetivi, a forà de cuius, demultu siau pierdutu formele generice, er' cuius abia sî-le mai tienù la poeti.

Dupa acea norma s'au formatu si genitivii pronomeloru personali, la latini: meus, tuus, suus etc. cu flesiune intrega; dela cari in limb'a rom. inca au remasu asia numitele posesive, cari totu dein acea cauza, de si suntu cu forma adiectivale, totu nu lieau articli, decâtu celi supletivi cá ai genitiviloru dela sustantive, pr. alu meu etc., alu lui, alu omului etc.

De acea se dîce sî alu cui etc., pr. alu cui fetioru esti? in a' cui mana se afla etc.

De concordatiunea lui vedi mai susu §. 59.

7. Ce-ne in adeveru este numai pronume personale, cá io, tu etc., er' nu relativu, pr. ce-ne ce face, luisi face, sî nu se usiteza de câtu de persone.

La celi vechi inse aflâmu urme sî de usu relativu cu cene, pr. ce-nesu in mormentu; adeca celi ce suntu . . . ce-ne me fece sanetosu, adeca carele etc.

8. Verbele propusetiunei cu relative, potu se fia atâtu in indicativu, câtu si in cojuntivu seau optativu, pr. nu sciui, cene e, — cene se fia, — cene ar' fi. Omulu, celu ce . . . seau carele este, seau carele ar' fi etc.

9. Celu, candu sustantivulu nu e espresu ci sciutu, alesu in a' dou'a persona, lià vocalea prostetica, pr. Cel'a ce esti inchinatu; cá mai susu; er' in a 3. personamai raru, pr. celu ce este benecuventatu etc.; — inse usulu nu e rigorosu in acést'a, cá si in articulatiunea pronomelui care.

§. 87. De omisiunea relativului.

De ora ce propusetiunea cu relativu, in de sene nu este, de catu unu adiectivu verbale, cu seau forà

articlu, — vene intrebarea: deca si in limb'a rom. se pote face stramutarea propusetiunei relative in forma curata adiectivale, seau nu, dupa cumu ast'a se pote face, mai multu seau mai pucinu in limbele clasice, transformandu verbulu finitu in form'a participiale cu casurele participia-loru, er' pronumele relativu, deca este articulat, stramutanduse in articlu la greci, er' la latini omi-tiendulu si stergundulu cu totulu, fiendu cà eli nu au articli.

Inse in limb'a romanescă participia-le fiendu prea pucine, de sene se intielege, cà transformatiunea propusetiunei si omisiunea relativului, are se fia mai cu anevolia si mai restrinsa, si de câtu si la latini, cari inca nu au participia de ajunsu cá grecii, inse mai multe de câtu romanii.

Deci, pentru cá straformatiunea se fia esacta la intielesu, la noi se pote face, numai candu propusetiunea relativa e simpla si cu verbulu sustantivu in presente, pr. omulu, celu ce este intieleptu, are bunu nume, — seau cu omisiune: omulu, celu intieleptu, are nume bunu; — omi-tiendu si relativulu ce si verbulu este, propositiunea este esacta la intielesu.

Tote alte trasformatiuni cu omisiune, in propusetiuni cu alte verbe si alte tempore, suntu mai multu seau mai pucinu esacte; de esemplu propusetiunile: D. dieu, carele face minuni, si carele a facutu cerulu' si pamentulu; — trasformanduse s'aru dice: D. dieu facutoriulu de minuni, si facutoriulu cerului si pamentului; va se dica: participiulu facutoriulu s'ar' pune si pentru presente face, si pentru trecutulu a facutu, ceea ce nu e esactu.

Note.

1. Spre esactitatea straformatiunei s'ar' recere, cá pentru fia care tempu se fia unu participiu anumitu, cá la greci, pr. participiu presente, preteritu si futuru pentru activu, si totu atâtea altele pentru pasivu; pre candu la latini lipsesce participiulu trecutului in activu, si alu presentelui in pasivu, er' la noi nu este de catu unulu pentru activu, si altulu pentru pasivu.

2. Alta dificultate mai este, cá unele verbe, seau nu au nece macaru aceste doua participia amendoua, pr. verbulu am, participiulu avutu, er' nu sî avutoriu, — seau, deca le au, nu se potu aplecá, fiendu cá nu permite usulu, pr. dela dormu, participia-le dormitu, dormitoriu, nu suntu usitate cá participia. De acea propusetiuni, cá: omulu, care are bani, pote traí cá banulu, — sî: omulu, care dorme multu, strica sanetatea sa, — dupa regulele omisiunei grecesci sî latine, transformate s'aru dîce: omulu avutoriu de bani, si omulu dormitoriu multu . . .

Er' deca propusetiunile aru fi cu verbe in alte tempore, pr. omulu, carele avuse bani, acumu nu are, — si: omulu, carele dormise multu, acumu nu dorme, — transformanduse dupa acele regule, nu s'aru poté dîce, decátu: omulu avutoriu de bani acumu nu are, sî omulu dormitoriu seau dormitu acumu nu dorme; ceea ce e nesuferitu.

§. 88. Pronumele posesive.

Pronumele posesive, precumu s'a atensu mai de multe ori, nu suntu de cátu genetivii pronumeloru personali si reflexive: io, tu, su etc., in forma adiectivale.

De acea ele, nu se articuleza in constructiune cu articlii ordinari ai numeloru, primariu seau secundariu, ci numai cu supletivulu alu alu genetiviloru.

In cátu pentru forme, ele au numai genure si numeri, er' nu sî casure afora de numinativi, cari suntu sî

pentru acusativi; er' pentru dativu, candu e de lipsa, se usiteza prepusetiunea la, pr. dà la ai miei omeni, ∞ in locu de: dà omeniloru miei.

Ele se concordeza cu numele la cari se referescu, precumu s'a dîsu mai susu (§. 59).

Er' in câtu pentru usulu articlului alu, elu se pre-mite totu de un'a in propusetiunea directa seau inversa, dupa regul'a stabilita pentru relatiunea genitivale a' sustantiveloru (§. 70), — er' se omite, numai candu posesivulu urmeza nemediatu dupa sustantivulu seu articulat cu articlulu primariu, pr. omulu mieu, — inse omulu celu bunu alu mieu, cu intrecalatiune, si alu mieu bunu omu, seau alu mieu omu bunu.

Omisiunea inse nu e neaparatu de lipsa, ci numai permisiva si mai usitata, de acea se pote dice, si se mai dice, si: omulu alu mieu. faptele ale vostre. Singuru in femininulu sing. e de prisosu a se mai pune, pentru concurenti'a a doi a, pr. viati'a a' mea. mentea a' ta etc.

Note.

1. Cea mai mare dificultate in determinarea usului acestoru pronume, este determinarea numelui, la care are a se referi pronumele seu, candu in propusetiune se afla mai multe sustantive, cari tote suntu de person'a a' 3., pr. in propusetiunea: Santu e Domnulu Sabaotu, plenu e cerulu si pamentulu de marirea sa ori lui; unde vene intrebare, deca aci este a se pune pronumele reflexivu seu, ori pronumele nereflesivu lui.

Deslegarea depende dela alta intrebare: cà oro reflexivele potuse pune si candu numele referitu se afla in alta propusetiune mai dein a-ante, au nu.

Deca se pote, — atunci se pote dice: de marirea sa, adeca a' Domnului Sabaotu, macaru cà acestu nume e subiectulu propusetiunei mai dein a-ante: santu e D. Sabaotu.

Er' deca nu se pote, — atunci vene a se pune numai lui, pentru că almentrea sa s'ar' referi la ceriulu si pamentulu cá subiectulu propusetiunei a' doue, — ceea ce nu a fostu cugetulu inmografului.

2. Regul'a inse nu pote fi alt'a, decâtu cea pentru se, de unde se sí deriva.

Deci, dupa ce se are locu, numai candu acusativulu si numinativulu, seau obiectulu sí subiectulu, e totu acel'asi, fia persona ori obiectu, pr. elu se duce, averile se pierdu, — asia sí seu se pote referi numai la subiectulu propusetiunei, in care se afla, er' nu la alu propositiunei de dein ainte, deca subiectulu nu e totu acel'asi.

3. De aci urmeza, cá seu se concorda cu sustantivulu propriu, ori in ce casu se fia, dar' referenti'a lui e totu deun'a la subiectulu propusetiunei sale, fia persona, seau pronume personale, seau obiectu, pr. elu sia pierdutu averea sa.

Si acést'a se oserbeza stricte numai cu subiectulu personale, — er' deca subiectulu e reale, mai multu se usiteza genetivulu lui sí loru, pr. virtutea siare pretiulu seu seau ei; — si mai alesu loru, pr. virtutile-si au pretiulu loru.

4. Er' candu pronumele posesivu are a se concordá cu unu nume ne articulatu, spre redicarea disparitateri nu e de ajunsu supletivulu alu, cá la alti genetivi numinali, ci se recere a se intrepune prepusetiunea de, pr. omeni de ai nostri, er' nu: omeni ai nostri; lacremele mele, seau lacreme de ale mele; seau dupa usulu vulgariu sí numai: lacreme de a'mele, cá in canteculu populariu:

Pariuti de apa rece

pre la port'a mamei trece.

Ese mam'a se se spele,

Vede cá-su lacremi de-a'mele.

5. In usulu vulgariu, aici si aliurea, in locu de alu, ai, ale, mai desu se aude singuru a' pentru tote, lasandu afora pre articlulu primariu, dein care e compusu supletivulu, pr. in esemplulu de mai susu.

6. Pronumele posesive se usiteza multu sî cá nume neutrali, alesu in plurale, pr. ale mele ale tale suntu, sî ale tale ale mele. ale tale deintru ale tale aducunduti tote si pentru tote.

7. Posesivele in constructiune cu unele nume familiari, si astadi, dar' mai multu la celi vechi, se punu forà nece unu articlu, nece alu posesivului nece ala numelui, pr. tata-mieu. muma-ta. frate-seu. soru-sa; si asia mai incolo: cu socru, socra; veru, vera; cuscru-a, cumnatu-a etc.

In cari constructiuni usulu vulgare pre multe locure contrage posesivele masculine sing. dupa form'a italiana in: mio, to, so, pr. tata-mio sî miu, frate-to, veru-so etc., cá si dio in locu de dieu etc.

8. Chiaru sî declinatiunea acestoru posesive, sî a unoru nume familiari, inca e diversa la celi vechi de cea moderna, pr. Tatâni-mio. fratîni-to. mumâni-sa, seau manesa, seau nume-sei, surori-sa, — inca si socro-seu sî domnu-su etc., tote in G. D. sing. Vedi Principia pag. 136 seq. si esemplele de acolo.

Dein acestea sî panà astadi se mai audu: tatâne-to seau mai contrasu tatâito, mâita; tatâanii, mumânile etc.

9. In locu de posesive se usiteza multu si G. D. pronumeloru personali: mi, ti, si etc. Vedi §. 83.

§. 89. Unu, altu.

Adiectivele unu sî altu, se distingu de alti adiectivi, nu numai prein acea, cà insemneza sî una cantitate ore-care, ci mai alesu prein acea, cà sî ele au formele genetivali sing. sî plurali, cá sî pronumele demonstrative, pr. unui, altui; unei, altei sing.; unoru, altoru plur. cu seau forà a paragogenicu, pr. unuia, altuia, etc.

Ele sierbescu sî cá forme determinative ale sustantivului loru, asia câtu sustantivele cu aceste adiective, cá

sî cu cele demonstrative, in a-antea lor, nu au necesitate de a se determiná prein artículu, pr. unu omu, alta fientia.

Unu, cá numeru, ocupa locul antaniu intre numele numerali, pr. unu, doi etc., — er' altu locul alu doilea, inse cá sustitutulu lui alu 2. lea, pr. altu omu, adeca alu doilea dupa celu mai dein a-ante.

Ele se usiteza articulate si nearticulate, cu acesta destintiune: —

in N. A. sing. si plur., se potu articulá, fiendu de lipsa, inse numai cu artícululu primariu, pr. unulu, un'a; altulu, alt'a, cá sustantivele; — er' in G. D. sing. si plur. nu se articuleza de locu, ci in locul artículului se pune a paragogicu, pr. unui, unuia; altoru, altor'a etc.

Inse fiendu cà unu, in plurale nu mai insemneza unitate, cá in sing., precumu nece nu pote, ci numai atátu, câtu si ore-cari, lat. aliqui; de acea usulu articularei lui, in plurali, e diversu de alu lui altu.

De acea, in sing. amendoa se articuleza, deca in propusetiune stau de sene forà sustantivu, pr. a venitu unulu sî altulu. partea unor'a sî altor'a; — er' cu sustantivu dupa ele, nu numai cà nu se articuleza ele, dar' nece sustantivulu lor, pr. unu omu, alta fientia; fiendu cà ele inse sierbescu in locu de artículi determinatori.

Totu asemenea se urmeza cu altu sî in plurale, pr. an venitu unii si altii, partea unor'a sî altor'a; — sî cu sustantivu: alti omeni, altoru omeni.

Inse unu-a in plurale, totu dea un'a se articuleza, ori stà singuru in propusetiune, pr. au venitu unii

si unele, — seau cu sustantivi dupa sene, pr. au venitu unii omeni, si unele mulieri, impreuna cu alti omeni, si cu alte mulieri; — unii, unele cu articlu, er' alti, alte, forà articlu.

Note.

1. Că altu, se usiteza si alaltu forà articlu, seau cu articlulu secundariu: celu alaltu; inse nearticulatu, nece una data de sene forà sustantivu seau adverbii, pr. alalti omeni, alalta dî, alalta eri; — dar' in asta forma dupa usulu de acumu se aude prea raru, er' la celi vechi mai adesu; inse cu variatiune: alaltu, si alantu, la vechi si la noi.

2. Er' articulatu este forte usitatu, de câtu că G. D. se formeza numai prein flesiunea articlului, pr. celu alaltu omu. omulu celu alaltu, seau si numai: celu alaltu; G. D. celui alaltu omu. omeniloru celoru alalti; — oserbanduse, că celu alaltu se pote si postponi, si atunci sustantivulu precedente se articuleza, precumu se vede dein esemplele produsa; pre candu unu si altulu nu se potu postponi.

3. In adverbii la olalta, carele neindoiu de aci purcede, vocalea o se pare stramutata dein a, pentru eufonia si evitarea prea multoru a, in locu de: la alalta, precumu s'a facutu nesmentitu si in adverbiiu cu aceea-si prepusetiune: là-untru, in locu de: la-intru, inse aici là cu a oscuru, er' contrasu: lontru, pr. veniti in lontru seau in launtru.

Seau pote se fia in locu de: la o alalta, cu o in locu de una, si contrasu: lá o'lalta, adeca impreuna.

4. Una in form'a nearticulata, astadi se aude numai in pucine adverbii, er' aliurea numai contrasu in o, a nevolia de esplicatu. Unii pretendu, că s'a contrasu lapedandu pre n dein midilocu, er' pre vocalile remase u'a stramutandule in o, precumu unii au si inceputu a scrie asia, — altii inse voru a o esplicá dein usulu vulgariu, dupa care se aude dîcunduse si in masc. onu in locu de unu, pr. am vediutu on' bou, ceea ce

pre a locuria e forte si singuru usitatu; de unde in femin. era se fia ona, dar' lapedandu pre na, a remasu o'. Grammatici certant etc.

5. Unulu, unuia etc. cu articlu, se usiteza si in locu de unicu, singuru, pr. unulu nascutu, lat. unigenitus, gr. *μονογενής*. De aci: credu intru unulu D. dieu. unule forà de morte etc.

6. Unulu, seau negative: nece unulu, altulu, seau si forà de articlu: unu omu, nece unu, altu omu etc., candu se punu cá parte dein totu seau dein multime, au dupa sene prepusetiunea de seau dein, pr. unii de ai nostri, seau deintru ai nostri. altii deintru insii. celi alalti omeni dein adunare etc.

7. La celi vechi inca abia se afla urme de una in locu de usitatulu o, si anume in Psaltirea lui Dosoteiu dein a. 1680, fol. 208 v.: una dumnedieire, una potere; in locu de usitatulu: o D. dieire, o potere. In Liturgi'a de Iasi dein 1679 fol. 18 recte 20: si ne dà noue cu unu rostu si cu una anema.

8. Er' adverbia-le, in care una se mai aude intregu, suntu: impreuna, adv. si cu prepusetiunea cu, pr. impreuna cu noi. de impreuna. de una-di (cu de pronunciatu cá dà), seau de una dfile. de de-una di. mai de-una-di.

9. Ne contrasu inse este si se dice totu de a un'a, candu e articulatu, pr. unulu-un'a; asia si in adverbia-le: un'a, pr. elu e un'a cu tene. elu tiene un'a cu noi. voi veniti un'a cu noi. intr' un'a. totu intr' un'a; de a un'a, totu de a un'a-nece un'a!

Asia si in compositulu: vre-unu omu. vre una (o) muliere, vre-unii, vre-unele; seau si articulate in sing. vre-unulu, vre-un'a.

10. Dein vreuna nearticulatu, contrasu in vre-o, s'a derivatu si adverbiulu vreo, care se usiteza intru insemnarea de ore, pr. vreo doi, trei etc., vreo-câti-va; de vreo doue, trei etc. ori; cá si camu de vreo atatea ori, cá seau camu de vreo 2. ori etc.

§. 90. Doi, amendoi, etc.

Numerii dela doi panà la diece se considera de adiectivi, si numai se concorda cu sustantivii loru (§. 60); — er' dela doue dieci in susu, numele numerilorn se considera de sustantive, si se construescu cu altu sustantivu prein prepusetiunea de, pr. doue dieci de omeni. una milia de oi. doue milie de galbeni etc.

De numerii ordinali: antaniu, alu doilea etc., cari inca suntu adiectivi, s'a tractatu mai susu (§. 61).

Asemenea si de ambi, amendoi, toti trei, tote trele etc. totu acolo.

Note.

1. De aici se tienu numerii multiplicativi cu data, ora si ori, atâtu cardinali câtu si ordinali; —

a) cu data, afora de asta data si de asta data, — cu cardinali:

una data, de 1. data. totu 1. data, totu de una data. câte una data. inca 1. data. vre una data; — alta data, de alta data;

cu ordinali: antani'a, seau antani'a-si data, de antani'a data etc.

b) cu ora, a fora de: de ora ce, dein or'a ce. buna ora cá adeca, — cu ordinali:

antani'a ora, de antani'a ora. a dou'a ora, de a 2. ora etc., a' un'spra-diecea ora. a' doue-deci-lea ora. a' mili'a ora etc.

c) cu ori, a fora de: adese ori, mai adese ori. a rare ori, mai a rare ori, de a rare ori; de câte-va ori. de vreo câte-va ori, — a oria, une ori seau une oria. alte ori. de alte ori. de multe ori, de pucine ori; de câte ori. de 2 ori. de trei ori etc. cá de 2. ori. camu de 2. ori. de vreo 2 ori. mai de

2. ori. inca de 2. ori. pre de 2. ori atât'a, cá de 3 ori etc., cá de una milia de ori etc.; mai de multe ori etc.

2. Se audu si forme cá alte date etc., cari si la celi vechi ocuru, ci mai raru; precumu si: alte dàti, la scrietorii moderni, inse neregulata in declinatiune.

3. Celi vechi scriu sî: a dou'a or'a, a' treia or'a etc., cu cate trei articli, inse mai raru.

4. De aci se tienu sî numerii separativi: unulu cate unulu, si parechi: doi cáte doi, trei cáte trei etc.

5. De doi si amendoi, vedi si mai susu §. 60. in testu si not. 2.

§. 91. Multu si Totu.

Adiectivele multu sî totu, in formele lor se apropia de unu sî altu, in câtu sî ele au casulu G. D. destintu cá si acestea, inse numai in plurale, sî acelea inca numai in câte una forma comune pentru tote genurile, cu a paragogicu seau forà, pr. multoru-a, totoru-a seau toturoru-a.

Er' in G. D. sing., in regime, la multu se pune prepusetiunea de, pr. castigulu de multa avere, seau sî a cá la totu, pr. castigulu a' multa avere. imperatulu a' tota lumea; — er' afora de regime, pentru amendoua prepusetiunea la, pr. am datu la tota societatea. am graitu la multa lume.

Inse in câtu pentru articulatiune, ele diferescu cu totulu un'a de alt'a, in câtu multu, nece insusi nu se articuleza nece una data, nece sustantivulu lui, cá sî pronumele demustrative, pr. multi omeni, sî ∞ omeni multi; er' totu chiaru dein contra, de sî insusi nu se articuleza nece una data, dar' sustantivulu lui se articuleza totu dea un'a, pr. toti omenii, seau ∞ omenii toti.

Note.

1. A paragogicu la multu si totu nu are si nu pote se aiba valoare articulare, cá la unu si altu, ci se adauge numai, cá si la demustrative, candu ele stau de senesi in propusetiune, pr. am spusu multor'a si totor'a; — er' deca suntu cu sustantive, a lipsesce, pr. multoru omeni, totoru omeniloru.

2. Totu are G. D. plurale cu reduplicatiunea silabei a'doua, pr. totororu seau dupa pronunci'a vulgare tuturoru, er' dupa a'unoru parti dein Romani'a tutuloru, — cá si in amendororu seau amenduroru in locu de amendoru.

Se pote, cá pre asta cale s'a formatu si alaltu dein altu, reduplicandu silab'a prima al.

3. Totu respunde la doua adiective latinesci: totus si omnis, cari se destingu in semnificatiune prein acea, cá omnis se referesce la fia-care parte, pr. omnis homo, fia-care omu, — er' totus la intregu, pr. totum corpus, corpulu intregu.

Romanesce se dice totu si pentru unulu si pentru altulu, pr. totu omulu, omnis homo; si totu corpulu, totum corpus; — er' candu are a se intielege unulu seau altulu, este ceva mai a nevolia de a se precisá, decátu cá in limb'a rom. totu in sing. respunde mai multu la totus, er' in pl. mai multu la omnis, pr. tota lumea, totus mundus, dar' totu omulu inca insemneza cá toti omenii, omnis homo seau omnes homines.

4. Spre destintiune mai segura, este de oserbatu, cá totu in sing. pusu in a-ante pote se insemneze si totus si omnis, dar' pusu inapoia sustantivului numai totus, intregu, pr. omenimea tota, adeca intrega.

5. Cá totu se usiteza si intregu-a, pr. intrega lumea, forá articlu, seau ∞ lumea intrega, — numai cátu semnificatiuneai e mai larga, si se pote pune, unde totu nu pote avé locu, pr. au friptu doi boi intregi; — si in unele frasi, pr. a datu pre intregulu, adeca forá crutiare etc.

6. Totu cu articlu se dice forte raru, de cátu cu prepuse-tiunea cu, candu nu are nume dupa sene, pr. am venitu cu

totulu, in sensu neutrale, — sî amu venitu cu totii, in sensu: noi toti; a fora de acea in unele frasi adverbiali, pr. cu totulu lui totu, seau de totului totu etc.

7. Dein aceste doua adiective, alesu inse dela totu, suntu formate una multîme de alte frasi adverbiali, — asia —

a) multu tempu am petrecutu. multi ani ati traitu. ce e mai multu. multe de tote. de multe ori etc.

b) totu-si. pre tote'ndinea, —

1. in masc. n. totu insulu. totu atât'a. totu de a un'a. totu de a fug'a. totu intru una fuga. totu intru un'a. totu mereu. totu un'a. — cu prepusetiuni: cu totu de adensulu. cu totu dereptulu. de totu. de totu de totu. pre totu loculu. preste totu. totu aci, acolo, acumu, atunci etc.

2. in fem. tota diu'a am sieditu a casa. tota noptea. tota ser'a etc., pre tota diu'a.

3. pl. n. tote cá tote. tote celea. cu tote acestea. dupa tote acestea etc.

4. frasi si exemple: a fostu totu de facia. a fostu totu dusu. a totu dormitu. a totu beutu. amu totu asteptatu. iam totu disu. l'a trasu totu de peru. l'a batutu totu de pariete etc.

In cari este a se oserbá si locatiunea lui la midilocu, alesu in tempurele ausiliaria, pr. a totu fugitu, adeca a fugitu de repetîte ori, sî a fugitu totu mai in colo.

§. 92. Atâtu, câtu.

Adiectivele atâtu si câtu, in limb'a romanescã se usiteza in doua intielesure; in sing. cá la latini tantus sî quantus, pr. in câtu a fostu de reu, lat. in quantum. câtu de mare a fostu acelu omu, lat. qnam magnus seau quantus ille vir fuit; — atâtu a fostu de mare, tantus fuit. intru atât'a, in tantum.

Er' in plurale, cá la latini tot si quot, pr. câti omeni au venitu, quot homines venerunt. atâti'a au venitu, tot venerunt.

Câtu si atâtu au si formele G. D. plur., cu a paragogicu, seau forà, pr. a' câtoru omeni si a' câtor'a. ale atâtoru omeni, si ale atâtor'a.

Ele se usiteza in mai multe sensure: cá întrebatoria, pr. câtu e de mare? atâtu e de fromosa? — seau cá admirative, pr. câtu e de mare! atâtu e de fromosa! — seau numai narative, pr. eu nu sciu, câtu se fia de mare. pote se fia atâtu de fromosa, câtu dîci tu.

Note.

1. Câtu si atâtu, precumu au doua intielesure, asia au si originea dupla; câtu de in quantus cu a, asia si tâtu dein tantus; — si erasi dein quot, lapedandu pre n dein quantus, si dein tot asemenea.

Pote cà asta combinatiune, prein care doua cuvente, s'au amalgamatu intru unulu, mai in vechime nu erà inca, ci cuventele erau destinte, cá la latini, cu intielesurele loru propria. Er' dupa ce pre incetu si n a inceputu a se omite, care nu se mai aude, decatu in frasea: tântu in coce, tântu in colo, — si dupa ce chiaru si adiectivulu totu pre multe locure se pronuncia, cá tâtu, tâte, — amalgatiunea nu potea se intardie mai multu.

2. Atâtu, nu numai cà sia luat si unu a prostetitu, in câtu se pare a fi dativu: a tâtu, — ci se aude mai totu de un'a cu a paragogicu si afora de G. D. plurale, pr. a venitu atât'a omu, atâtia omeni, atâtea mulieri. — Si numai in G. D. pl. se mai tiene destintiunea intre starea absoluta, si legata: atâtoru omeni. atâtor'a.

3. Atâtu si câtu se usiteza si cá membre corespundietoria ale propusetiunei, pr. io dau atât'a, câtu si tu, — seau

cá cojuntiuni a doue propusetiuni, pr. atât'a parte am luatú io, cáta ati luatú sí voi.

4. Cátu cá adverbii se construesce cu prepus. de, pr. cátu de multu. cátu de fromosa, — erasi în sensu întreba-toriu, admiratoriu sí narativu.

5. In propusetiunile cu cátu de, verbulu se pote locá si între cátu si între de, pr. cátu e de bene. cátu e de ade-veratu, etc., — seau si dupa ele, pr. cátu de bene erá. catu de fromosu ve stá etc.

6. Adverbia sí frasi dein cátu: cátu de cátu, sí cátu si de catu. cu cátu esti tu mai mare, decátu mene. decátu cà. numai de cátu. dupa cátu precepu io. in cátu vrei tu. precátu scimu noi. pre cátu tempu, seau pre câte díle. la cátu amu ajunsu etc. — in pl. câte tote, verdi sí uscate. câte unulu, câte doi etc., câte una data, câte de doue ori. de vreo câte-va ori etc.

7. Catu-va inca urmeza primitivului, in genu, numeru si casu, numai cátu in G. D. pl. nu pote se liè a paragogicu pentru compusetiunea cu va, pl. câtoru-va omeni, — si re-mane totu dea un'a nearticulatu, si elu si sustantivulu lui, pr. cati-va omeni. câte-va parechi de omeni etc.

8. Totu asia urmeza si altu compositu: vreo cátu-va, pr. vreo câti-va omeni. vreo-câtoru-va omeni; — cu adver-bia-le: in catu-va, de vreo câte-va ori etc.

9. Câte unulu, câte doi etc., urmeza pre numerali intru tote, er' câte, cá sí vreo, remane nemisicatu.

§. 93. Atare, cutare.

Adiectivulu atare, de calificatiune, compusu dein tare, lat. talis-e, cu a prosteticu in a-ante, cá atâtu, corespunde adiectivului care, lat. qualis-e, — decátu cà usulu limbei romanesci a stramutatu semnificatiunea

cestuia dein calificativu in relativu, cumu s'a spusu mai susu (§. 86 n. 1), despre relative.

Remane atare singuru, care cá terminatu in e nu are forme destinte sesuali, ci numai numerice si casuali, afora de G. D. sing., pr. atare omu sî atare domna. G. D. atarui sî atarei sî ataroru, cu seau forà a paragoticu.

Elu se usiteza forà articlu, cá si sustantivulu lui, pr. elu e atare omu, in câtu . . . — seau sî cu unu in a-ante, pr. unu atare omu e in stare a spune adeverulu, — si unoru atari omeni etc., in care casu atare remane neinflesu, pentru cá se nu concurre doue terminatiuni in oru.

Note.

1. Cá atare e compusu si cutare, cá si la italiani cotali, si insemneza una persona seau unu lucru anumitu, care inse nu se numesce cu numele lui, — si are formele numerice si casuali, pr. cutare omu. cutarui omu, seau ∞ omului cutarui seau cutare. cutari omeni, seau omenii cutari. cutaroru omeni, seau omeniloru cutaror'a seau cutari.

2. Elu se articuleza, numai standu singuru, pr. a venitu cutarele; inse pote remané sî nearticulatu; — er' lenga sustantivu, standu in a-ante, amendoua remanu nearticulate, pr. cutare omu; — er' standu in apoi, sustantivulu se articuleza totu dea un'a, pr. omulu cutare.

3. Totu de acolo e compusu si acatare, care inse mai multu se usiteza cu negativu in a-ante, si forà nece una flesiune, pr. elu nu e acatare omu, seau prea acatare.

4. Acatare pote se fia stramutatu dein a-cutare, scaimbandu vocalea u in à oscuru.

§. 94. Nimene, nemica.

Nimene, lat. nemo-nemine, seau prescurtatu nime, si cu alte varietati in pronuncia, nu are decatu form'a sing., cu seau forà a paragogicu, pr. nimenea, nimeni si nimeniua.

Er' nemica seau nemic'a, articulatu si nearticulatu, seau cu a paragogicu, si forà, nu are alte forme casuali; inse cá sustantivū femininu ar' poté se aiba.

Ele insemneza negatiunea totale a vreunei persone, cá sî nece unulu, si a' vreunui obiectu, pr. nimene adeca nece una persona, — nemica nece unu ce.

In propusetiune potu stá amendoua sî cá subiecte, si in alte cercustari, pr. nimene nu scie, câtui de reu. nemica nu e mai reu. nu am vediutu pre nimenea, sî nu am auditu nemic'a.

Note.

1. In locu de nimenea se aude si nimerea sî nimeni; cu G. D. nimerui, nimului etc., tote forme scalciate.

2. Nemica dupa origine, e compusu dein negatiunea ne, sî mica, care seau e vechiulu nume latinu mica, de unde lat. ne mica quidem, seau e dein micu-a in form'a feminina. La totu casulu se deriva dein aceeasi origine, de unde se trage si verbulu dumicu-á, in locu de demicu-a, adeca frangu panea in parti mice seau in mice.

3. Adverbia sî frasi dela nemica: una nemica. una nemica mare. nemic'a tota. cá nemic'a. cu nemic'a nu e mai de diosu cá tene. intru nemic'a nu l'am pretiuitu. omu de nemica. la nemic'a nu l'am potutu aduce. iam datu pre nemica etc.

CAPU III.

RECTIUNEA VERBALE.

§. 95. Verbulu.

Verbulu, lat. *verbum*, adeca vorba, cá parte a' cuventarei, dupa terminologi'a gramaticale insemneza acele cuvente seau vorbe, cari in flesiunile loru, cu multu mai numeroase de câtu ale numeloru, au forme terminative, nu numai pentru numeri cá si numele, ci si pentru tote trei persoanele cá si pronumele, si inca si pentru tempore, cari nece numele, nece pronumele, nu le au, si suntu proprie ale verbeloru.

Ele se impartu in mai multe clasi dein mai multe puncte de vedere, asia:

a) dupa semnificatiune, in active, pasive, neutre; la greci si medie, la latini si deponenti, cari la gramateci se numescu forme, pr. form'a activa etc.

b) dupa vocalisatiunea infinitivului in cojugatiuni, cari la latini se numera patru: I. II. III. IV, dupa vocalele a, e lungu, e scurtu, si i.

Afora de acea, se mai impartiescu in regularia si neregularia, intregu si defectiv etc.

In limb'a romanescu inca se impartu in asemene clasi; dupa semnificatiune in active si neutre, carea este destintiunea principala pentru partea sintactica, — er' dupa vocalisatiune in patru cojugatiuni, dupa acelesi vocale si normative cá la latini, carea este destintiunea propria gramatecei analitice.

Si asia mai in colu in regularia seau neregularia, defectiv etc.

Note.

1. Numirea tehnica de verbu s'a luatú dupa greci, cari iau dísu $\rho\tilde{\eta}\mu\alpha$, pentru cá numeau subiectulu $\epsilon\nu\sigma\mu\alpha$ nomen, er' verbum, ce se dice despre nume adeca predicatu.

2. Impartírea dupa semnificatiune s'a facutu dupa gramatecii latini sí greci, caror'a au urmatu si gramatecii limbелору neolatine, si dupa eli si celi alalti ai limbелору europene, numai cátu grecii au sí form'a media, care lipsesce la latini, er' latinii au form'a deponentiloru, care lipsesce la greci; la noi lipsindu amendoue ceste dein urma.

3. Er' in cátu pentru impartírea in cojugatiuni, ea abia are ceva urma in limb'a grecesca, in carea in locu de acesta impartíre se afla altele proprie ei, pr. impartírea in ω sí μ , in baritone si cercuflese etc.

4. Dein impartírea la noi in active sí neutre, amu lasatu afora pasivele, nu cá cumu semnificatiunea pasiva ar' lipsi dein limb'a romanescá, ci numai pentru cá pentru ea nu se afla forme destinte proprie formei pasive.

5. Impartírea in cojugatiuni e reserbata pentru analitica, carea singura are a se ocupá cu formele in detaliu, er' sintactic'a numai preste totu, si unde are lipsa pentru mai chiara espusetiune, precumu si cu impartírea in active etc. Alte impartiri mai menunte se voru amentí la loculú lorú.

§. 96. Modificatiunile.

Tote verbele inse, ori de care clase se fia, suferu unele modificatiuni, cá si numele, pentru anumite scopure si impregiurari; asia —

a) modificatiunile, ce se numescu mod ure, cari suntú mai multe, inse se impartu in doue parti mai generali, in mod urele finite, pentru auumite scopure, pr. indicatiu spre a aratá, optativu pentru doriri, cojunctivu pentru unele particule impreunatorie, si impera-

tivu cu scopu mandatoriu, — er' celu alaltu infinitivu, pentru scopure nedefinite; cu tote că aceste numiri suntu numai aprosimative, er' nu esacte;

b) modificatiunile temporali, in câtu verbele si modure-le loru, se subimpartu in forme destinte dupa anumite tempore, pr. presente, intre trecutu (praeteritu), si intre venitoriu (futurum); inse si dein aceste unele suntu subimpartite mai in colo, pr. perfectu, intre neperfectu si prea perfectu;

c) modificatiunile numerice, cá la nume si pronume;

d) modificatiunile dupa persoane: 1. 2. si a treia.

Note.

1. De aci provene una multime de forme verbali, cu multu mai mare de câtu in nume si pronume, fiendu că fiacare dein acele cinci modure are temporele sale, fia care tempu numerii loru, si fia care numeru câte trei persoane, — cea mai mare parte dein ele cu forme destinte pentru fia care persona de atate ori, de câte suntu numerii, temporele, si modure-le verbeloru.

2. Dein aceste forme unele suntu originali cu terminatiuni defipte neseperate, er' altele cu forme adause si separate, cari se numescu sî auxiliare, de cari s'a tractatu mai in specie cu alta ocasiune mai susu (§. 42 seqq.). Si unele si altele in mesura mare.

3. Temporele si formele auxiliare, unele suplenescu defectulu formeloru originarie, ce lipsescu, pr. form'a futurului, altele numai modifica in câtuva, seau determina cevasi mai precisu cercustantiele tempului, fiendu dealmentrea totu de aceeași valoare cu originaria-le, cu cari se potu inscaimbá.

4. Cu totá copiositatea acestoru forme temporali, limb'a rom. in comparatiune cu limbele clasice, si anume cu cea latina, e saraca, er' cu cea grecesca e inca si mai saraca.

5. Ea ar' fi sî mai avuta, deca multe forme, unele sî originali, nu aru fi peritu in parte seau de totu, numai abia de vreo 2—3 secli. De cari vedi in analitica, sî mai in detaliu cu exemple numerosa in Principia pag. 138 seq. 152 — 192 etc.

6. Suntu inse si acumu remase multe, sî inca mai multe decâtu in cele alalte dialecte neolatine; celu pucinu atâtea, câte ne suntu dê ajunsu, spre a ne esprime deplenu ori ce cercustantie temporali, fia câtu de mice si de fine.

7. De modulu infinitivu se tiene sî gerundiulu sî supinulu, — si preit cestu dein urma sî participia-le; de cari tote mai in diosu.

§. 97. Activele.

Active, preste totu s'au numitu verbele, cari esprimu ore-care activitate (actio, lucrare), pr. vorbescu, chiamu, manancu, scriu etc., — mai in specie inse suptu acestu nume venu, precumu sî aici, numai verbele, a' caror'a activitate nu e restrinsa numai la subiectulu ei, ci se intende sî in afora, si se manifesteza asupr'a ore-carei persone seau altui obiectu, in care oresi cumu trece actiunea subiectului, pr. chiamu pre ceneva. manancu pane. scriu una carte etc. — Dein care cauza atari verbe se numescu sî transitive (trecuroria).

Activele transitive dar', de cari singure e aici vorba, se destingu de alte verbe active netransitive prein acea, cà de regula au sub sene in regime unu nume sustantivu seau pronume, carele in urm'a indicatiunei pronumeloru personali, totu dea un'a se pune in casulu acusativu forà prepusetiune, — afora de prepusetiunea pre, dupa usulu mai nou, la numele propria ale omeiloru, la pronumele personali, si alte pucine, precumu :

Esemples: am vediutu pre Petru. te am auditu pre tene. am rogatu pre acesti omeni sî pre D. dieu. am adunatu multi omeni. tu ai cuprensu multa lume. ai pierdutu tota averea. elu sia luatu soci'a. noi amu laudatu eroismulu braviloru nostri. voi ati petrecutu pre amicii vostri. Romanii au batutu sî invinsu pre Daci. Ebreii au despoliatu pre Egipteni, sî au trecutuu marea rosia.

Note.

1. Tote activele dupa restrictiunea de mai susu, suntu transitive, si de aci in a-ante numimu active numai pre cele transitive, — er' pre cele alalte la relegamu la neutre dein cauza, cà activitatea loru nu se manifesteza pre intru unu acusativu personale seau reale, pr. io vorbescu. tu sufli. ea suspina etc.

2. Activele (transitive), de sî dupa natur'a loru suntu transitive, de acea inse nu urmeza neaparatu, cá ele totu dea un'a sesi aiba acusativulu loru espresu in propusetiune, ci se potu pune si se punu sî forà acusativu, in stare absoluta, seau cà se subintielege acusativulu, seau cà nu este lipsa de a se subintielege, pr. io scriu. tu mananci si bei. elu vede. noi audimu. voi pierdeti. eli fura, — forà de a mai spune, cà ce?

3. Dein contra, suntu unele active, cari receru, nu unulu ci doi acusativi, amendoi espresi, dein cari alu doilea une oria se pote considerá cá predicatulu celui antaniu; — de cari suntu verbele, ce insemneza punerea intru una stare noua, pr. alegu, chiamu, facu, numescu, punu etc.

De esemplu. D. dieu a chiamatu (seau a numitu) pre omulu antaniu Adam, si pre muliereea lui Ev'a. Traianu sia alesu pre Adrianu urmatoriu sie intru imperatia, seau sî: de urmatoriu. nevoie-le l'au facutu intieptu. pre Alesandru l'au numitu celu mare. Sinodulu l'a pusu episcopu. — Asia sî: noi l'amu creditu omu de omenia. l'amu crescutu mare etc.

4. Afora de verbele, ce occurru in esemple, activele suntu intru unu numeru atâtu de mare, in câtu nece este cu potentia a le infrá pre tote aici, nece se tiene de sintactica, — cu atâtu mai multu, cà pucine verbe suntu, cari se aiba numai una rectiune, absoluta seau cu prepositiune; si deca semnificatiunea nu le e numai un'a, rectiunea inca forte adesu se scaimba, pr. l'am calcatu in pietiore. l'am calcatu pre capu. iam calcatu capulu cá la sierpe. omenii forà de lege calca legea. noi amu calcatu in urm'a lui, seau pre urm'a lui.

5. Cu tote astea, eca aici unu numeru de verbe active cu acusativi, precumu:

acoperiu: acoperit'a cerurele bunetatea ta.

aducu: l'am adusu pre elu la invetiachelii tei.

aflu: aflat'am oiea cea pierduta.

aparú: se te apere D. dieu.

aprendu: aprende luminarea, cas'a, foculu.

ascundu: ascunse talentulu in pamentu.

asteptu: fă bene, astépta reu.

astupu: iam astupatu gur'a cea rea.

batu: bate toc'a la urechi'a surdului.

cercu: cercati tóte si tieneti adeverulu.

cernu: sî va cerne gránulu dein neghina.

cumperu: cumperative sî voi untu de lemnu in candelule vostre.

cunoscu: mai bene, se nu te fiu cunoscutu.

cuprendu: iau cuprensu manule si pietiorele.

ducu: duce-te ai invertendute cá ciocarli'a.

facta: face spume, face rele, nebunie.

indemnu: indemnati filii la invetiatura.

intelegu: nu intielegeau cuventele scripturei.

intrebu: intrebatu pre parentii vostri.

lapedu: lapedi pre finulu teu de satan'a?

legu: l'am legatu butucu.

lieau: lià ti partea ta sî te dù.

mutu: a mutatu legea mai in susu.

precepu: precepe invetiatur'a mea.

prendu: prendeti-lu sî-lu aduceți la mene.
portu: a portatu crucea lui Isusu.
rumpu: sia ruptu vestimentele sale.
stricu: stricat'ai cu crucea ta iadulu.
scotiu: ia scosu ochii (sî figurate).
taliu: a taliatu ostile turcesci.
ulitu: m'ai uitatu pre mene, ai ulitatu pre tote.
vendu: Iud'a vendù pre Isusu.
vendecu: a vindecatu tota nepotenti'a deintre omeni, etc.

§. 98. Cu dativu sî prepusetiuni.

Unele active in limb'a rom., afora de casulu acusativilui, mai au sî altu regime, in câtu se construescu inca sî cu dativu, seau cu prepusetiuni; — asia:

a) cu unu dativu, personale seau reale, pr. am datu lui Petru una carte. io tiam tramisu scrisori'a de eri. elu mia vendutu una parchia de boi. eli siau cumperatu doue case. Turcii ne au cerutu bani. scumpulu a aruncatu una bucata de pane flamendului. furulu a furatu una vaca saracului, etc.

b) cu prepusetiuni diverse, pr. l'am adusu cu puterea. l'a batutu cu pumnulu. o am scrisu cu man'a mea. l'amu semenatu cu grâu. ne a implutu cas'a de omeni. am tînutu calulu de frenu. l' am trasu de peru, de orechia. v'a datu bani in credentia. elu v'a pusu in pietiore, l'a taliatu in trei parti. am scris'o pre chartia. au luat'o pre fuga. l'a vendutu pre bani. l'a pusu sub paza, etc.

Note.

1. Cu dativu se construescu activele, ce insemneza ore-ce dare seau luare, comunicatiune seau mandatu, pr. suntu dau, tramitu, lieau, furu; aratu, descoperiu, spunu; ceru, impunu, imputu, tragu etc.

De exemplu afora de cele mai dein susu: iam aratatu nedereptatea. iam descoperitu adeverulu. mia spusu mentiuni. nea impusu detorenti'a de a ve scie. elu ia imputatu invertosiarea anemei. unu santu trase lui Ariu una palma etc.

2. Suntu mai in colo, unele active, cari in locu de acusativu se costruescu si cu dativu forà scaimbare in semnificatiune, pr. io te am ajutatu, seau tiam ajutatu. elu nu me crede, seau numi crede. noi l'amu liertatu, seau iam liertatu lui. voi m'ati stricatu, seau miati stricatu. Urmati pre parentii vostri, seau parentiloru vostri etc.

3. Altele se costruescu si cu acusativu, seau si cu prepusetiune in locul acusativului, pr. aduti a mente ce ai disu, seau de ce ai disu. ascultati fli, pre parentii vostri, seau de parentii vostri. intreba pre Petru, seau de Petru etc.

4. Une oria totu acelesi verbe active, in locu de acusativu, se costruescu cu infinitivu, seau conjunctivu, seau si gerundiu, pr. am inceputu a scie, seau se scriu, in locu de: am inceputu scrierea seau scrisori'a. Sciti face bene, seau se faceti bene, in locu de: sciti facerea de bene, seau facerile de bene ale vostre. a invetiatu a scie, seau se scria, precumu a invetiatu carte seau la carte. sia ulitatu a veni seau se venia. amu doritu a sci seau se scimu etc.

Cu gerundia: am vediutu fulgerandu, adeca: cà fulgera seau fulgerá. l'am auditu plangundu: cà plangea etc.

Totu asia si cu cojuntiunea cà, pr. l'am vediutu cà vene. am crediutu, cà e omu de omenia. am semtitu, cà vrè se fuga. iam spusu, cà nu e adeveratu, etc.

5. Latiniu inca costruescu mai totu asemenea verbele loru active: cu infinitivu, seau participiu presente in locu de gerundiu, seau cu quod cojunctivu, pr. scito te esse mihi carissimum. vidi eum lacrimantem. certus sum, quod me ames etc.

6. Prepusetiunile, cu cari se costruescu activele, precumu si alte verbe, nu suntu totu dea un'a puse in propusetiune cà strinsu legate de verbu, ci de multe ori insemneza numai uuele cer-

custantie, cari in limb'a romanescă arare ori se potu exprime in altu modu, decâtu prein prepusetiuni in a-ante a numeloru de cercustantia, de cari se va tractá mai in diosu. — Ele completeza numai semnificatiunea verbului in casure speciali, cari potu se fia multe, si ele acumu se esprimu cu un'a, acumu cu alta prepusetiune, pr. me spelu de tina, me spelu cu apa, — me spelu pre mânure, — me spelu in casa, — me spelu in tote dilele, etc.

7. Cele mai necesarie suntu prepusetiunile, cari esprimu midiloculu, prein care se face lucrarea, care se numesce cercustanti'a mediului (circumstantia medii), pr. l'am batutu cu pumnulu. l'am tienutu de capestru. l'am apucatu cu dentii. am scrisu cu pen'a etc.

8. Mai strinsa de verbu este si prepusetiunea de, cu tota varietatea semnificatiunei ei, pr. curatiescene de tota spurcatiunea. imple gur'a nostra de laud'a ta. mia liertatu de pecate. m'a scapatu D. dieu de nevolia, etc.

9. De altele prepusetiunea dela, pr. toti asteptámu bene dela D. dieu. l'am departatu dela cas'a mea. se nu in-torci faci'a ta dela mene, seau de catra mene. nu me lapedá dela faci'a ta. Spiritulu teu celu santu nu-lu luá dela mene.

10. Multe verbe suntu inca in limb'a romanescă, cari au mai multe semnificatiuni, parte literali parte figurate, cari se esprimu prein diverse nume si diverse prepusetiuni; dein cari amentimu urmatoria-le active: —

a) dau. am datu in vorbe cu elu.

am datu boii pre vace, — iam scaimbatu.

miam datu tota nevolienti'a de a fi.

miam datu bucatu'r'a dein gurami.

miam data fet'a dupa elu, — oam maritatu.

liam datu se intielega, se precepa.

iam datu ragazu, se pota impleni.

l'am datu pre usia a fora, — l'am scosu.

l'am datu pre facia, — l'am aratatu.

l'am datu de mentiuna, — l'am aratatu.
mia datu cu palm'a preste facia.
nea datu de lucru, de mancare, de beutu.
ia datu cu cartile, cu bobii, cu ciurulu.
s'a datu diosu de pre scara, — a descensu.
s'a datu pre ghiatia, de a rot'a.
s'a datu legatu, prensu, — s'a supusu.
a datu in laturi, — a facutu escesa.
a datu in-apoi, — a inceputu a nui merge bene.
a datu de fundu, de nevolia, de rusîne.
a datu unda, — ap'a dein ola la focu.
a datu in gura, — pens'a pre resboiu.
dà dein mani sî dein pietiore, — se opune.
dà-te dupa peru, cà nu dore asia reu.
dà-te lui. date-asiu lui. nu te dá.
nu me dau pre diece cá tene, etc.

- b) facu. facuni cruce de tene, omule.
a face bene, reu, cui va; sî facere de bene.
m'am facutu de vorba, de rusîne.
m'a facutu nebunu, sei credu mentiunile.
se face beatu, nebunu etc. — se faciaresce.
a facutu dein capu, dein umeri etc.
a facutu sange reu, — a indignatu.
s'a facutu de rusîne, de risu la toti.
sia facutu de capu, — a trecutu mesur'a.
sia facutu capulu tunu, — a cutezatu.
sia facutu morte cu man'a sa, — s'a ucisu.
ia facutu cu capulu, se venia, — l'a chiamatu.
v'ati facutu pre volia, voli'a deplenu.
v'ati facutu corne, seau leati facutu cu corne.
fã-te incolea, etc.

- c) lie au. m'au luat u frigurele, fric'a.
m'am luat u dupa elu; — l'am imitatu etc.
miam luat u una grige de pre capu.
l'am luat u in fuga; — l'am fugaritu.
l'am luat u cu bun'a, cu fromosulu.

l'am luatu la trei parale, in hopote.
s'au luatu la olalta; — s'au casatoritu.
s'au luatu de peru, de capu, de pieptu.
s'a luatu pre dealure; — a nebunitu.
s'au luatu la fuga, seau fug'a.
s'au luatu de mana; -- s'iau datu man'a.
a luatu lumea in capu; — s'a dusu.
ne amu luatu de grige de elu, etc.

sî cu alte prepusetiuni, precumu:

m'am luatu cu elu, de amu mersu.

m'a luatu dein mente. am luatu dein pane. am
luatu bani dela elu. l'am luatu la mene. am luatu pre mene
detori'a lui. am luatu una parte pentru mene. am luatu
• asuprami respunderea. am luat'o spre munte etc.

§. 99. Reflexive, pasive.

Verbele active, in propusetiune potu se aiba in acu-
sativu sî pronume personali, precumu de sene se intie-
lege; — inse deca sî subiectulu propusetiunei e totu de
aceea-si persona, propusetiunea se dice reflexiva, si
verbele insasi reflexive, pentru cà activitatea subiec-
tului agente nu trece in alta persona seau altu obiectu,
ci se reflecteza in apoi asupr'a insusi subiectului, pr. io
me scolu. tu te imbraci. elu se incalcia pre sene.
noi ne redicàmu. voi ve tieneti. eli se culca.

Er' deca subiectulu e diversu de acusativulu pronu-
melui personale, si pronumele personale nu se referesce
la subiectu, ci la alta persona seau altu obiectu,
propusetiunea nu se mai numesce reflexiva, ci sim-
pliciter activa, sî pronumele nu se pune celu reflexivu,
ci altulu deca este, — ceea ce inse se pote templà
numai cu a' 3. persona, pr. Petru l'a batutu pre elu,
unde Petru si elu suntu amendoue de person'a a' 3.,

inse pronumele se referesce la altu ce-ne-va, er' nu la subiectulu propusetiunei Petru, si de acea in acusativu nu s'a potutu pune pronumele reflexivu se, ci numai elu pronumele altei persone.

Propusetiunile reflexive de a' 3. persona se lieau si se punu une oria si in semnificatiune pasiva, pr. s'a facutu omu mare. celu ce se inaltia (activu), umilise-va (pasivu); si celu ce se umilesce (activu), inaltia-se va (pasivu).

Note.

1. Reflexive se potu numi si verbele, ale caror'a dative se referescu asemenea la person'a subiectului, nu la a' altuia, pr. io mi-am pusu in cugetu se ti scriu, etc.; inse atari reflexive nu venu aici in consideratiune.

2. Verbele reflexive cu acusativu pronominal, de si au acusativu, in catu inse activitatea loru chiaru prein acea, ca acusativulu e reflexivu, nu e transitiva in afora, ci remane intru insusi subiectulu activitatei, s'aru pote scote dein categori'a activelor, inse aci e destulu si atat'a, catu amu atensu spre notitia.

3. Semnificatiunea pasiva cu reflexive are locu: —

a) in propusetiunile cu doi acusativi, unde acusativulu alu doile tiene loculu predicatului alu doilea, pr. elu s'a facutu imperatu. elu s'a numitu capitanu. elu s'a chiamatu parentele patriei etc. Vedi si §. 66. not 2.; —

b) in propusetiunile forà altu acusativu, in person'a a' 3., in cari intielesuln literale nu pote avé locu, pr. s'a facutu diua. se vede sorele. s' aude music'a. s'a ucisu unu rimatoriu, etc.; unde in sensu literale ar' veni, ca porculu s'a ucisu pre sene. ca sorele se vede pre sene. ca una musica se aude pre sene etc., ceea ce ar' fi absurdu in sensu literale activu;

c) in propusetiunile reflexive, cari au si dativu pronominal, pr. mi-s'a ascultatu rogatiunea. is'au datu bani. is'a facutu doru, fome. is'a furatu unu bou. is'a imputatu necredenti'a. is'a im-

plenitu cererea. is'a ruptu anem'a. is'a spartu batuc'a. le-s'a spusu verde. le-s'a templatu mare dauna etc.; unde semnificatiunea activa nu pote se aiba locu; —

d) in propusetiunile reflexive de a' 3. persona forà subiectu anumitu, in form'a verbeloru nepersonali, pr. se aude. se crede. se vede. se dîce. se intielege. se scie etc.

4. Candu este dubiu, deca semnificatiunea propusetiunei e activa, ori pasiva, spre destintiunea celei active se adauge sî alu doile pronume personale mai lungu, pr. elu se cunosce pre sene de culpabile, — pre candu forà alu doile pronume s'ar' poté intielege pasivulu, pr. dein vorbele lui se cunosce, cà e culpabile; unde se cunosce e pusu seau cu subiectulu subintielesu elu, seau forà subiectu impersonaliter; in totu casulu pasivè.

5. Reflexivele in person'a 1. sî 2., inca-si pierdu une oria semnificatiunea activa, pr. me batu cá pescele de dorere. me ducu a casa. sterge-te dein a-antea mea etc.; — inse nece una data nu sio scaimba in pasiva, sî de esemplu, candu dîcu: io me batu, nu insemneza nece una data: cà sum batutu de altii in presente, cà la latini percutior. Si deca undeva se invetia, cà propusetiunea latina activa, prefacanduse in pasiva, se pote preface sî romanesce cu reflexive in person'a 1. sî 2. a' presentelui, — sî deca in traductiuni dein grecesce sî latinesce se urmeza totu asemenea, atâtu invetiatur'a, câtu sî traductiunile atari nu potu fi decâtu rele sî in contr'a usului limbei romanesci, de cari celi vechi sî traducatorii cartiloru baserecesci s'au feritu cu totu de adensulu.

6. Candu propusetiunea se costruesce cu acus. si dat. reflexivi, nu are sî altu acusativu, ci numai numinativulu trasformatu dein acusativulu activului, pr. datu-mi-s'a tota poterea in ceru sî pre pamentu.

7. De verbele, cari nu se construescu cu altu acusativu, decatu reflexivu, pr. me temu, me bucuru etc., vedi la neutre.

8. Semnificatiune pasiva au sî propusetiunile costructe cu sum si participiu preteritu dela active, pr. sum batutu,

eram laudatu, fui vedintu etc ; de cari erasi vedi mai diosu la sum ; — cu tote că semnificatiunea ataroru propusetiuni, nu e totu de a un'a pasiva.

9. La unii clasici latini, inca se afla propusetiuni reflexive, si cu semnificatiune pasiva, pr. tu te dictis praeberere memento. Lucr. II. 65 Inde ubi jam morbi se flexit causa, ib. III. 501. Dissolvant animi magno se angore ibid. v. 916 etc.

§. 100. Neutre.

Sub nume de verbe neutre, preste totu venu acele verbe, cari nu esprimu ceva activitate, ci numai vre una templare, stare, sentire etc., pr. cadu, veniu, stau, siediu, dormu, jacu etc.

Er' mai in specie, si aici, sub numirea de neutre venu tote verbele, —

a) cari nu au de locu acusativu, chiaru si deca esprimu vre una activitate, inse forà actiune asupr'a altei persone seau altui obiectu dein afora, pr. gemu, ridiu, saliu, saltu, suspinu etc., — seau —

b) cari au numai acusativu reflexivu, pr. me certu, me turburu. jocu, me jocu. plangu, me plangu etc.

De aceste dein urma mai alesu se tienu verbele, ce esprimu ore cari sentimente interne placute, seau neplacute, pr. me bucuru. me superu. me temu. me spaimentezu. me induru etc.

Ele se construescu, seau cu dativu, pr. multiescuscutie, Domne. vorbescuscutie seau cune. vreu se placu lui D. dieu. iam strigatu se venia, seau am strigatu catrà seau la D. dieu etc.

Cele mai multe inse cu prepusetiuni, unele numai de cercustantia, pr. amblu, pre diosu, pre pamentu,

pre pietore. ardiu, in focu. cadu, in pietore, in mâni. fugu, de frica. fierbe ol'a la focu. moriu, de necadiu. plangu, de dorere. ridiu, de bucuria. saltu, de volia buna. stau, in pietore. strigu, in gur'a mare. veniu, a casa, de a casa, dela voi, etc.

Multe inse se punu forà nece una regime, pr. inflorescu pomii. infrundiesce padurea. inverdiescu campii. ingalbinesce frundi'a. totu a ingalbinitu etc.

Note.

1. Una mare parte dein active se usiteza sî cá neutre, seau reflexive neutre, pr. ajungu. apucu. cantu. inchinu. invetiu. juru etc. Esemple: —

l'am ajunsu in cale. mi-ajunge superarea, nu se ajunge cu lef'a lui.

l'am apucatu in viatia. apuca in a-ante. m'am apucatu de lucru.

l'am cantatu, seau atâta m'a cantatu. iam cantatu. mam'a se canta.

l' inchinu, seau inchina-lu. inchina seau inchina-i. s'a inchinatu lui D. dieu.

l'am invetiatu la omenia. invetiati fetiori. s'a invetiatu rev. s'a desvetiatu.

l'am juratu pre cruce. io juru, seau me juru.

l'am scapatu dein a-antea mea, de nevolia, dein mana. a scapatu cá prein pene. m'am scapatu de iam spusu.

2. Totu asia sî urmatoria-le.

am crepatu unu lemnu. crepa lemnele de frigu. crepa de mania. se crepa cu securea.

am crescutu pre unu baiatu. cresce baiatulu. cresce ap'a. cresce erb'a. baiatii se crescu cu multe spese, cu mare grige.

am plecatu capulu. am plecatu se mergu. s'a plecatu diu'a. s'a plecatu omulu. i s'a plecatu.

am prensu boii in jugu la caru. au prensu fug'a, au prensu de scire. nu prende. nu se prende de elu, nu se prende resadulu. me prendu in remasi. rogu pre D. dieu. me rogu tie, de liertare.

3. Neutrelle de sentiemente se costruescu mai multu cu prepus. de, ce arata caus'a, pr. me temu de tene, de nevolia, de frica. me bucuru de voi, si pentru voi. me spaimentezu. me sfiescu. me intristezu. me infiorezu. me rusinezu (si rosiescu) de ... etc.

4. Cu de se costrue si pieriu, pr. pieriu de fome. Domnescu si imperatiescu cu pre seau preste, pr. D. dieu domnesce si imperatiesce pre pamentu preste omeni.

5. Pucine suntu cari se nu se costruesca cu nece una prepusetiune, pr. ajunu. cutezu, inse cu inf., pr. cutezu a dice. lacremezu etc.

6. Cu dativu se costruescu si verbele de misicare, pr. mia amblatu prein capu. mia esitu dein mente. mia trecutu prein mente, seau de mania mia venitu a mente seau in mente; si si-a venitu in mente, seau in menti, seau in ori; tote in sensu figuratu.

Asia si ia casiunatu.

7. Unele neutre se potu costrui si cu anumite acusative, formate dein insusi verbulu seau aprobe, inse precumu se pare numai ca acusative absolute si de cercustantie, pr. a moritu morte amara. dormire-aru somnulu celu lungu. a bolitu bola grea. a cadiutu cadere rea etc.

Dar' se dice si: a statu gura cascata, etc., ceea ce e invederatu acus. absolutu de cercustantia.

§. 101. Verbele nepersonali.

Verbe nepersonali (verba impersonalia) suntu si se numescu, cari nu au mai multe persone de catu un'a,

si aceeași încă numai a' 3., seau intru amendoi numerii, seau numai in singulare, pr. ninge, ploua, tuna, fulgera etc. numai sing., — me dore capulu, seau me doru pietiorele etc. intru ambii numeri.

Ele suntu de mai multe specie: originali, si derivate:

a) originali, care nu se usiteza intru alta forma de câtu nepersonale, pr. me dore, mi-pute, mi-se cuvene etc.; —

b) derivate, cari se deriva dela verbe active si neutre, pr. se vede, se scie, se cunosce, — se pote, se cade etc.

Er' dein altu punctu de vedere: unele suntu: in forma reflexiva, pr. afora de cele premisa: se pare, se cuvene, se siede, se crede etc.; — seau in forma nerefesiva, pr. pute, mi-place, suna, ninge etc.

Asia mai incolo suntu unele, cari se costruescu 1) cu acusativu pronominal, seau reflexivu, inse numai in a' 3. persona, pr. se cuvene, se scie, etc., — seau nerefesivu de la tote 3. persoanele, pr. me dore, te dore, lu seau o dore; si pre acea cale: nu me tiene loculu, nu-lu talia capulu etc., in sensu figurativu; —

altele 2) cu dativu personale nerefesivu, pr. mi-place, i-place. nu-i siede bene. ise cade. ise cuvene. ise pare.

Note.

1. Nepersonali, — nu intru intielesulu, că acelea nu aru avé nece una persona, ci numai că nu se usiteza cu tote trele persoanele, că alte verbe active si neutre.

2. Se întielege, că aceea persona singura potu se o aiba nu numai in tempulu presentelui, ci și in ori care altu tempu, a fora de unele participia, pr. ningea, ninse, a ninge, ningundu, sup. ninsu etc.

3. In cătu pentru subiectulu nepersonaliloru in propu-setiune, —

a) unele nu au subiectu nece una data, nece espresu, nece subintielesu, pr. ninge, ploua etc., si tote cari insemneza fenomene de aceeași natura; —

b) altele se potu costruî cu subiectu, că si alte verbe, pr. me dore capulu; suna ceva: clopotulu; și cu dativu: i-suna gur'a; și suna a doge, cu prepus. a, subintielegundu vasulu etc.; —

c) er' altele, au mai totu dea un'a numai unu subiectu nedeterminatu și neesplicitu, pr. se scie, că. se vede că. se cunosce că etc., la cari propu-setiunea cojuntiva, ce se adauge, tiene oresi cumu loculu subiectului.

4. Nepersonalile, a fora de acusativu si dativu pronominalu, potu se aiba si altu casu cu prepusetiune, pr. me dore de tene. mia placutu de eli etc., — seau —

unu infinitivu, pr. se cade a sci. se cuvene a fi dereptu. nu se siede a vorbi mentiuni, etc.; — seau —

una propu-setiune cojuntiva, pr. se scie, că e adevratu. se cuvene că se mergemu. mi-vene se moriu de necadiu etc.

5. Unele nepersonali se usiteza si cá personalu, seau cu semnificatiune neutrale, pr. placu-i, place etc., tu nu placu nimenui. se placemu lui D. dieu; — seau si cu activa, pr. io-lu placu. tu o placu. ea-lu place etc.; adeca io am placere catrà elu etc.

§. 102. Sum.

Verbulu sum, in limb'a romanescu functiuneza nu numai cá verbu copulativu intre subiectu si predicatu, ci insemneza și reale esistencia, si asia intra in lini'a celoru

alalte verbe, cá verbu-predicatu, inse in semnificatiune neutra, pr. este D. dieu, seau D. dieu este, adeca este intre esistenti seau esistente. dis'a celu nebunu intru anem'a sa: nu este D. dieu.

Elu funtiuneza sî in alte funtiuni, nu numai cá copulativu, ci sî almentrea:

a) cá verbu personale cu participiu preteritu dela verbe active, spre desemnarea formei pasive, pr. fù calcatu in pietiore. eli fura batuti etc.

b) totu cá verbu personale cu gerundiu, spre desemnarea unoru tempore active mai cu precisiune, pr. io eram scriendu, in locu de: io scrieam. io voliu fí scriendu, seau sî: voliu fí fostu scriendu etc.

c) cá nepersonale cu dativu prounimale nereflexivu, spre a desemná ceva semtire, pr. mie caldu, mie frigu, mie doru etc.

Atari nume de semtire se punu totu deun'a in nominativu, cá predicatu, forà subiectu, sî intru unu numeru forte restrinsu.

Note.

1. Cá personale se construesce cu participiu ori in care tempu, inse in semnificatiune pasiva numai deca participiulu nu are valoare adiectivale, pr. elu e blastematu, adeca forte reu, nu cà l'a blastematu ce-ne-va.

2. Totu cá personale se pote construi sî cu supinulu verbului prein prepuset. de, pr. elu e nebunu de legatu, seau numai: elu e de legatu. cartea e de tramisu. pamentulu e de aratu etc.

3. Seau chiaru sî cu infinitivu, prein seau forà prepus. de, pr. este a se face, seau: este de a se face, — totu in acel'asi intielesu cá si cu supinulu. cartea e a se tramite, seau de a se tramite etc.

4. Că verbu auxiliariu inca este usitatu forte in form'a supina si infinitivale, pr. am fostu, voliu fi, asiu fi, etc., de cari s'a disu mai susu.

5. Eram, erai etc., seau impersonaliter erá, se costruesce sî cu unu cojunctivu simplu, pentru imperfectu, pr. eram se veniu, seau erá se veniu etc. (§. 42. not. 2).

6. In a' 3. persona sing. cá nepersonale, cu participiu preteritu dela activu, are insemnare pasiva asemenea sî fora subiectu, pr. este sciutu. este cunoscutu, unde se pote subintielege lucru, si numai se pote subintielege; — seau sî cu de, pr. este de sciutu, cá si este de a se sci. Asia sî: asta casa e de vendutu, de cumperatu, cá mai susu not. 2.

7. In semnificatiunea reale, in locu de avere seau posesiune, sum une oria ocurre in propusetiune numai cu unu genetivu cu a' in a-ante, in locu de subiectu seau predicatu, pr. a' intieptiloru este a' indereptá pre omeni; adeca: detorenti'a loru este. viati'a este a' celoru cu mente; adeca averea loru etc.

8. In propusetiunile cu dativi pronominali reflexivi, verbulu sum incasi are una semnificatiune mai reale, pr. candu dicemu: noi ne suntemu frati, adeca existe fratietate intre noi; — sî candu dicemu: io mi-su romanu, dativulu ia datu una insemnare mai multu decatu copulativa.

Vedi si mai susu (§. 83. not. 8).

9. Cu participiulu preteritu dela verbele neutre, nu se costruesce forá prepus. de, si fiendu cá nu se concorda cu subiectulu, se adeveresce cá nu e participiu, ci supinu in semnificatiunea infinitivului, pr. noi nu suntemu de saritu in apa; va se dica, de a sarí in apa.

10. Une oria, inse mai raru, ocurre, cá supinulu activeloru cu de, nu are insemnarea infinitivului, ci cá obiectulu se tiene de ore-care specie de lucrare intemplata, seau nu se tiene, pr. cartea e de furatu, unde nu va se dica: cá cartea e de a se furá, ci cá se tiene de obiecte furate. Ceea ce mai chiaru se intielege, deca se adauge si unu contra-positu, pr. nu e de furatu, ci de cumparatu.

11. Esemple la cele mai dein susu :

a) cu nume, pr. mie amaru. mie caldu, rece, frigu. mie frica, tema, gretia, grodia, necadiu, rusine. mie doru, fome, minune. nu-ti e pecatu? ti-e frate, sora, tata etc. noue ne e omu bunu, reu, volitoriu de bene, neamicu etc.

b) cu supinu, pr. e de ajunsu. de doritu. de sciutu. de crediutu. de facutu. de datu. de luatu. de vendutu. de cumparatu. de lucratu. de temutu etc.; — er' nu si: de cunoscutu, de intielesu etc.

c) cu infinitivi, pr. este de a sci, si de a se sci. de a face, si de a se face. este de a se intielege. de a se cunosce. de a se spune. de a se scrie. de a se teme etc.

12. Intre formele presentului sum, cari astadi suntu in usu, suntu unele de una formatiune cu totulu noua si ne mai usitata, derivate adeca de la a' 3 persona plurale suntu in locu de su, pr. suntu in pers. 1. sing. in locu de su si sum, cari inca se mai usiteza; si suntemu, sunteti pers. 1. si 2. pl. in locu de semu, seti ale celoru vechi, pre cari formele noue le au scosu cu totulu dein usu, ceea ce e un'a dein pierderile limbei cele mai doreroase. Vedi esemple in Principia pag. 138 seq.

§. 103. Am-avere.

Verbulu am cu infinitivulu avere, nu numai cá formula auxiliaria pentru tempure trecute, deca este adeveratu, ci si cá verbu activu, si-are funtiunile sale in usulu limbei romanesci. Asia:

a) cu infinitivu forà de, seau cu conjunctivu simplu, pr. are a veni, seau se venia; cá si este se venia, — cu insemnarea aproape de form'a futurului, in locu de care pre alocuria se si usiteza;

b) cu infinitivu, cu de in ainte, seau cu supinu in loculu infinitivului, pr. are de a scrie, seau de scrisu,

adeca ceva lucru anumitu, ce se esprime prein infinitivu seau supinu ;

c) cu conjunctivu simplu, se usiteza si spre a esprime oresi care intentiune, pr. am seti spunu, adeca volia seau dorire de ati spune.

Note.

1. Elu se costruesce si cu sustantive totu asemenea, seau in acusativu seau cu prepus. de, pr. am lucru, seau de lucru, seau de lucratu. am grige de ceva, seau: am de grige, — forà se fia liertatu a mai adauge si alu doile de,

2. Cu numele mancare si beutu, variatiunea nu are locu in acel'asi intielesu. De unde: am de mancare si de beutu, nu insemneza totu atât'a câtu: am a mancá si a bé, seau de a mancá si bé, nece: se mancu si se beu, nece am ce se manancu si se beu, — fiendu cà aici mancarea si beutulu prein prepus. de au trecutu in sustantive cu insemnarea: ce se mananca si se bè, preste totu, cà si lat. *cibus et potus*, pre candu de esemplu pana si vinulu etc., inca suntu de celea, ce se mananca si se beu, inse specificate.

3. Cu numele cugetu, intru intielesulu propositu (seau prepusu) inca se costruesce, seau in acusativu forà prepusetiune si infinitivu cu prepus. de, pr. am cugetu de a merge, — seau cugetulu cu prepus. de, in, prein etc., er' infinitivulu forà de, pr. am de cugetu a merge, — er' nu si: am de cugetu de a merge, fiendu cà aci repetitiunea prepusetiunei aceleiasi dupa una-lalta e nesuferita.

4. Participiulu preteritu avutu-a, de si e dela verbu activu, nu are inse nece una data semnificatiune pasiva, cà altele, ci totu de a un'a adiectivale, pr. omeni avuti, adeca cari au averi seau avutia, acestea intru insemnare numinale, cà la latini *dives, divitiae, opes*.

5. Intru insemnarea dein urma, adiectivale si numinale, ele potu fi si in regime cu alte nume prein prepus. de seau in, pr. avutu de bani; averi seau avutia de bani seau in bani.

6. Formele presentelui acestui verbu, cá verbu, inca suntu forte modificate preiu usulu continuu si influentie necunoscuta; cu am si ai in pers. 1. si 2. sing. dupa form'a ausiliariului a m, ai in acelesi persone, in locu de formele vechie: aibu si aibi, — si erasi are in a' 3. pers. sing., in locu de aibe seau ave, cari au desparutu cu totul, de nece urme nu le-se mai afla;

Er' in pers. 1. si a 2. cu formele italiene: avemu si aveti, dupa cari si cele alalte tempore ale verbului, impreuna cu infn., gerundiu si participiu, s'au formatu; de cátu in a' 3. pers. a' cojuntivului se aiba si se aiva, si la celi vechi gerundiulu aibendu. Vedi Principia pag. 140.

7. De am cá forma ausiliaria, s'a tractatu mai pre largu aliurea (§. 40 seqq.).

§. 104. Voliu-vreu.

Verbulu voliu, afora de semnificatiunea ausiliaria, sia retienutu inca si insemnarea originale, cá la latini volo-vis etc., inse cu mare restrictiune, in cátu intru acestu intielesu astadi se usiteza mai numai cu cojuntivu simplu, si mai araru cu casure, pr. voliu se fiu omu dreptu; — inse si in atari constructiuni periclulu e mare de a fi intielese cá forme ausiliarie pentru futuru, pr. candu dci: voliu se mergu.

Deci spre destingerea intre semnificatiunea de futuru si de verbu, usulu a formatu si stabilitu noue forme pentru semnificatiunea verbale, — seau dandu verbului alta forma cojugativa, pr. voliescu-i etc., — seau dela infinitivulu vrere, in forma scurta vré, lat. velle, formandu noua forma verbale dupa norm'a beu, bei etc. pr. vreu, vrei, vrè etc.

Deci limb'a romanescă avendu trei forme pentru unulu si acel'asi verbu, arata preintru inse lungulu usu, ce l'a avutu panà acumu de acestu verbu.

Cá verbu, tote trele formele suntu active, avendu a cusativu forà prepusetiune, pr. pace voliu sî nu imparechiare, si asemenea: voliescu sî vreu pace; — inca sî dativu, pr. voliu bene tie, sî voliescu si vreu tie bene, numai catu usulu cu voliu e mai raru.

Si asia sî intru altele cu asemene constructiune pentru tote trele, precumu :

a) cu infinitivu forà de, ci cu a in a-ante, in contr'a usului formei ausiliarie, pr. voliu a merge. voliescu seu vreu a merge;

b) cu cojuntivu simplu forà cá, seu cu cá, pr. voliu se mergu, seu cá se mergu. voliescu si vreu se, seu cá se mergu.

Note.

1. Diferenti'a intre voliu cá ausiliariu, sî voliu cá verbu, impreuna cu voliescu sî vreu, stà intru unele particularitati proprie numai ausiliariului, asia :

a) cà ausiliariulu se construe totu deaun'a numai cu infinitivulu altui verbu, si acest'a erasi totu deaun'a numai forà particul'a a dein a-antea acestuia, pr. voliu fi, — ce inse cu voliescu sî vreu nu se pote;

b) cà insusi nu pote avé nece regime nece ori ce casu, cu seu forà prepusetiune, ci e restrinsu numai la singuru infinitivulu amentitu, — pre candu cá verbu, cá sî cele alalte forme, are sî alta constructiune, pre cumu s'a aratatu mai susu.

2. In câtu pentru particul'a mai, cu verbulu ausiliariu se pune intre elu si infinitivu, pr. voliu mai veni, — er' cu alte forme, totu de a un'a dupa a alu infinitivului, seu se alu cojuntivului, pr. voliu a mai veni, si asia voliescu sî vreu a mai veni, — seu: voliu se mai veniu, seu cá se mai veniu, sî asia voliescu sî vreu se mai seu cá se mai veniu.

3. In negatiune tote trele formele se construescu cu nu, atâtu cá auxiliare, cátu sî cá verbe, pr. nu voliu fi; nu voliu a fi; nu voliescu sî nu vreu a fi.

Inse cu form'a voliescu se formeza si unu anumitu verbu negativu prein particul'a ne, pr. nevoliescu, care mai araru se usiteza cá activu, intru insemnarea: astringu pre ceneva la ce nu voliesce, pr. l' am nevolîtu a merge etc., — mai adesu inse in form'a reflexiva: me nevoliescu, in care pote pre la inceputulu usului mai erá insemnarea negativa, inse acumu nu a remasu de cátu celu pucinn a dificultatei, — si se costrue cu infinitivu seau cu prepus. in, etc., pr. me nevoliescu a face. elu se nevoliesce in fapte bune, seau spre fapte bune etc.

4. Form'a voliescu e forte usitata cu adverbial-le bene sî reu, sî cu dativulu personei, pr. tu-mi voliesci bene sî nu reu, seau cu articlu: bene-le sî nu reulu.

Dein care frase s'a nascuta verbulu compositu bene-voliescu, a beue volî etc. cu asemene dativu, pr. elumi benevoliesce, — mai usitatu inse in participiulu activu: benevolîtoriu, inse ∞ cu de: volîtoriu de bene, de reu.

5. Dela voliu, voliescu, nevoliescu, benevoliescu se deriva numele: volia, nevolia; volientia, nevolientia, — sî compusa-le: buna volia sî volia buna; rea volia sî volia rea; buna volientia, rea volientia etc., cari in propusetiune adese ori stau in regime cu infinitivu seau nume prein prepuset. de, pr. am volia de a merge. nu am nevolientia de ajutoriulu teu etc., — seau si cu alte propusetiuni, pr. bunavolientia catra noi, seau spre noi etc.

6. Ele stau sî cá nume de cercustantia si adverbial cu diverse propusetiuni intru diverse intielesuri, pr. cu volia sî forà volia. cu voli'a. stà in voli'a dumitale. nu facu preste voli'a lui, dar' nece pre voli'a loru.

Sî asia: de volia, de nevolia. de buna volia. de volia rea. a nevolia, sî cu anevolia.

7. De aci sî adiectivulu voliosu, cá bucurosu, cu aceeași forma sî semnificatiune, sî la templare cu infinitivu, pr. sum voliosu sî bucurosu a face.

8. Originea numelui volia e de la voliu cá si la italiani voglia, ce se pronuncia cá sî la noi. Er' form'a vre-re este dupa cea latina velle in locu de vele-re, prein contractiune sî stramutare.

9. Formele presentelui voliu inca-su totu asia de macinate, cá in am sî sum; sî inca de doue specie: urbane seau literarie, pr. voliu, vei (la celi vechi veri, lat. velis, contracte vis), va; pl. vomu, veti (vechii vreti), voru; — seau vulgarie: oiu, i, o; pl. omu, ti, oru.

Pre alocuria dîcu sî vroiu in locu de voliu. De formele vechie vedi Principia p. 139. b).

10. Totu asia de frante si macinate suntu sî ale latiniloru in acel'asi tempu, neregulate sî contrase dein doue forme: volo seau voluo, sî velo; de unde sî scaimbarile: volo, vis, vult etc.

11. Verbulu voliu, cá forma auxiliaria, inca s'a consideratu intru altu locu mai de aproape (§. 48). Aici avemu numai a adauge: cá voliu in combinatiunea futurului cu infinitivi dela verbe reflexive, in ordinea regularia a' cuventelor, se pune intre acusativulu reflexivu, sî intre infinitivu, pr. me voliu duce. se va sci etc.; seau inverse ∞: duce me voliu, sci-se-va etc.

12. Asemene constructiune vedi si in §. urmatoriu, cu potiu sî sciu.

§. 105. Potiu, si Sciu.

Verbele potiu sî sciu, — celu de antaniu neutru, er' alu doilea activu, — impreuna cu voliu cá verbu auxiliariu, formeza unu colegiu de trei, cari intru altele

suntu cu totul diverse in funtiunile lor, in unele puncte inse convenu tote trele, pentru care s'au si grupatu aici.

Convenienti'a lor este —

a) cà tote trele, si numai singure, se costruescu cu infinitivu forà particul'a a, pr. io voliu vení. tu poti merge. elu scie cantá. — Er' constructiunea cu a nu e liertata.

Diferescu inse intru atâ't'a, cà voliu se pote si pospune, pr. vení-voliu; er' cele alalte nu suferu atare pospusetiune;

b) totu asia convenu ele tote trele, cà costruinduse cu infinitivi dela verbe reflexive, seau de la active cu acusativi seau dativi pronominali, se punu intre pronume si infinitivi, pr. me voliu duce. te poti duce. se scie duce; — io-lu voliu tramite tu o poti vedé. elu ne scie aflá; — si io-ti voliu spune. tumi poti cantá. elu-i scie aratá.

Diferescu inse erasi, cà in propusetiunea inversa voliu se pote pune in apoia infinitivului si pronomelui, pr. duce-me voliu etc.; — ceea ce cu potiu si sciu erasi nu se pote.

Dein cuntra, ceste doua dein urma, potu-se pune si in a-antea pronomelui, pr. poti-te duce, si scie-se duce etc., dupa cumu se si face, si alta data, dar' mai alesu la intrebari, poti-te duce? scie-se duce? — ceea ce cu voliu nu se pote.

Note.

1. Infinitivu forà a se dice inca numai in frasi, cá: nu ai de ce te teme; in cari prepus. de impiedeca de a se mai pune si a la infinitivu; si asia in frasi cu: am, ai, a etc. de ce, pr. voi aveti de ce ve bucurá etc.

2. Pote, sî se pote, se usiteza sî cá nepersonali forà subiectu, pr. pote cà voliu veni, — sî se pote, cà ...; — inca sî cá adverbiala: pote seau nu se pote, pr. pote, va veni, seau: va veni pote. — Sî asia sî cu cojunctivu simplu: pote se venia; — si cu infinitivi: se pote sci. se pote intielege. nu se pote crede. ise pote luá. ise pote face fome etc.

3. Dela potiu se deriva si sustantivele potere, potentia, sî cu negatiune: nepotentia, cari inca se potu construi cu infinitivi forà seau cu prepus. de, pr. nu arc potere de a veni. deca ve este cu potentia a veni etc. ne este cu nepotentia a veni etc. — Unde este a se oserbá, cà aceste nume lieu de in a-antea infinitiviloru, deca nu au sî in a-antele vre una prepusetiune, er' deca in a-ante precede alta prepusetiune, de se omite in a-antea infinitivului, precumu dein exemplele citate se pote vedé. De acea dicemu: poterea de a face. potenti'a seau nepotenti'a de a veni. Inse: numi e in potere a face, nece cu potentia a dice, ci cu nepotentia a sci.

4. Numele de mai in a ante se usiteza mai alesu cu urmatoarele prepusetiuni, pr. cu poterea mia luatú banii. ara de potere, adeca forà de a fi in sembra. in poterea adeverului. a venitu la potere. aci e lucru pre potere, adeca precumu ceneva e mai tare. Asia sî —

nu e cu potentia. e in potenti'a loru. voliu face totu, cemi va fi pre in potentia. — ast'a e cu nepotentia. a lasatu dein nepotentia. in nepotenti'a lui.

si derivatulu adiectivu potentiosu seau nepotentiosu, cu seau forà de in regime, pr. e nepotentiosu de a merge etc.

5. Dela sciu inca se usiteza formele nepersonali: se scie. este sciutu, sî de sciutu, cu cojunctiunea cá, pr. se scie, cá va veni etc. Cu care cojunctiune si in alte forme se costruesce sciu sî nu sciu, pr. se scii tu, cá te invetiú la omenia. nu scii tu, cá ce-ne e mai tare, e mai mare?

6. Sciu si nu sciu, cá reflexivu, are sî altu acusativu, pr. me sciu curatu; nu me sciu culpabile; — latin. conscius mihi sum etc. Cá sî: me cunoscu, me sentiu, me aratu etc.

7. Derivate nume suntu: scire, scientia, nescientia, etc.; dein cari —

scire, se usiteza in formele: iam datu de scire, adeca l'am incunoscientiatu. a facutu forà scirea mea, lat. sine meo scitu. seti fia in scire seau prein scire. in scirea lui D. dieu, si l'am lasatu in scirea lui D. dieu, adeca in grigea lui etc. —

sciutoriu participiu, cu regime si in compusetiune, pr. sciutoriu a tote, seau a totu-sciutoriu.

8. Compositulu cuscientia, cu insemnarea latina conscientia, se afla numai in liturgi'a lui Dosotheiu Jasi 1679, fol. 36 r. Greg. cá intru curat'a cuscientia — luminati la anema; — er' la Basil. fol. 21 r. in form'a latina: cá intru curat'a marturia a' conscientiei nostre; — asia si la Chrisost. fol. 14 v. si curatiescemi sufletulu si anem'a de cuscienti'a viclena; er' fol. 28 v. cu curata 'mpreuna scientia. Inse Dosoteiu se pare, cá sciea si latinesce; vedi pag. ultima totu acolo, unde citeza dein Tobia cap. XII, v. 7. grecesce si latinesce.

9. Se pote, cá si particul'a nes, dein nescene, nescare, nesce etc., incasi are inceputulu de la nescio, cá si cumu ai dice: nusciu cene etc. lat. nescio quis etc.

§. 106. Cauta.

In form'a nepersonale se usitca forte adesu si verbulu cauta, inse numai intru intielesulu: este neaparatu de lipsa, pr. noi cauta se mergemu etc., care in lat. se esprime cu necesse est, oportet erasi nepersonali, si cu debeo-es etc. personale.

Celi vechi diceau si optu se, lat. opus est, totu intru acelu intielesu, pr. optu se morimu, adeca cauta se morimu.

Totu asia dicemu si: elu e detoriu se venia. aunteму detori a merge, cu se seau infinitivu, cá

cauta si optu, — unde nu e vorba de detoria morale, ci numai de necesitate.

Si in urma totu in acelu intielesu se dice si: e de lipsa, seau: neaparatu de lipsa a face ceva.

Not e.

1. Tote acestea suntu aflate si usitate, spre a supleni verbulu latinu debeo-es etc., si grecesculu δεῖ, cari suntu de una origine.

2. Detoriu e participiulu dela verbulu dé-re, neusitatu astadi si formatu dein debeo lat., si devere cá la italiani, numai oátu acestia au mutatu si aci silab'a de in do, dicundu dovere, er' la francesi remanendu nestramutatu de: devoir.

Inse si la greci δεῖ, seau personale: δέω, inca e una forma mai scurta, in locu de: δέω, carele la latini s'a scaimbatu in deBO, inse in limb'a rustica a remasu devo, si de aci perirea lui B.

3. Dein cari se precepe, cá si restituirea inceputa cu debuescu si debue, dupa form'a trebuescu si trebue, este smentita si neromanesca; fiendu cá ar' fi se se dica: devere cá avere, seau deere (contrasu de-re), si a se cojugá celu pucinu cá beu, bére, formatu dein bevere la: bibere, si contrasu dein bee re in be-re.

4. Smentita e si form'a dátoriu, cu a chiaru, care nu se pote sustiené nece prein etimologia, nece prein accentuatiunea romanesca, fiendu in silaba netonica totu dea un'a, unde a chiaru nu pote avé locu, de cátu la inceputulu vorbeloru, pr. avére.

5. Au dora verbulu trebue si trebuescu, atátu de usitatu panà acumu, este, nu slavicu, ci dein latinulu tribue-re cu semnificatiune cevasi modificata, — inca nu e dec'su; inse celi ce-lu aproba, pre dereptu se provoca si la liubescu, carele inca are base in verbele latine libeo si lubeo, numai cátu acesteasu neutre, er' liubescu-e activu, buna-minte, cá si placu cu semnificatiune ordinaria neutra, inse extraordinarie si activa.

Deci întrebarea remane, că ore schiaii le au luat de la latini, respective romani, că altele mai multe, — ori romanii dela schiaii.

6. Numele lipsa este de origine greca, inse cu forma romanesca, — și nu se pote lapedá, de câtu lapedandu totu ce este de origine greca in limb'a nostra, și atunci prein urmare amu fi nevolíti a lapedá și pre adiectivulu micu-a, care nu e altu de câtu grecesculu $\mu\alpha\rho\delta\varsigma$ α , in form'a dorica $\mu\alpha\rho\chi\delta\varsigma$, și asia mania, marturia etc., ce ar' fi absurdu.

Elu se usiteza cu de in a-ante intru întielesulu aratatu, — inse și cu de dupa sene, pr. nu e lipsa de tene, lat. non est necessitas tui, in care casu nu pote se aiba de și in a-ante, dein caus'a aratata, mai susu (§. 105. not. 3).*)

7. Optu cu se, nu se afla de câtu in Omiliariulu, semnatu cu B in Principia de limba, inse si acolo in prea pucine locure. Asia la domen. XI dupa an. nou: Optu se scii acésta. inca éراسi optu se cunoscemu. noi optu se morimu. Lat. opu'st și oportet. Vedi Principia p. 197.

§. 107. Modulu indicativu.

Intre modorele finite, modulu indicativu ocupa locul principale, fiendu că este form'a ordinaria a' verbeloru, — pre candu cele alalte modure suntu numai pentru anumite cercustantie straordinarie.

In limb'a romanesca elu are cele mai multe asia numite tempore, atâtu originali, câtu si derivate numite si auxiliaria, — cari suntu impartite in trei specie, dupa cumu tempulu e, seau de facia (presente), seau

*) In Pentat. de Orestia dein 1581, se afla in câteva locure si nistota, cu s. moliatu, ce semena cu necesită, pr. Gen. XLII. grânu vostru carele v'ati cumperatu spre nistota-ve. Exod. XII. Ce-ne pre nistot'a casei sale; adeca spre lips'a etc. Ore nu cumu-va schiaii au luat si acelu cuventu dela latino-romani?

trecutu (preteritu), seau venitoriu (futura), cu subimpartirile lor.

Presente-le e destinatu, pentru a arată lucrarea, seau cercustarea, ce inca nu e trecuta, ci totu mai dureza, pr. io scriu, va se dica: in tempulu de facia (acumu) sum in actulu scrierei, ce inca nu l'am complenitu.

Preteritulu inse e destinatu, pentru lucrarea complenita, seau cercustarea, ce acumu nu mai dureza, pr. io am scrisu, va se dica: actulu scrierei acumu este terminatu.

Er' Futurulu este destinatu, pentru a arată lucrarea seau cercustarea, care panà acumu nece nu s'a templatu, nece acumu nu se face inca, ci numai de acì in a-ante are se se incepa si se se cumplenesca, pr. io voliu scrie, va se dica: nu acumu: ci de ací in a-ante, in tempulu ce urmeza.

Preteritulu inse nu se esprime numai intru unu modu, ci dupa cumu tempulu trecutu, seau e trecutu de totu, seau nu de totu, seau forte de multu trecutu, de acea elu are trei subspecie: un'a pentru tempulu trecutu preste totu, care se numesce complenitu (perfectu), pr. am scrisu; — alt'a pentru tempulu, ce pre atunci nu erá inca complenitu de totu, si se chiama necumplenitu (neperfectu, imperfectum), — si in urma a' treia pentru tempulu de totu cumplenitu, ce si in trecutu inca erá complenitu, pr. io am fostu scrisu; — de unde se si numesce de totu cumplenitu (prea perfectu, plusquam perfectum).

Usulu acestoru tempore este dupa destinatiunea lor, a esprime tempulu activitatei activelor, si alu affarei neutrelor.

Er' deca une oria nu se oserbeza rigorosu usulu destinatiunei lor, caus'a pote fi numai unu usu speciale, aprobatu de usulu generale alu limbei.

Note.

1. Presentele indicativului se considera că form'a principale între temporele modurilor finite, și între persoane a' 3., că cea mai puțin alterată.

Elu se utilizează uneori și pentru alte tempore, înseși mai rare ori și în anumite împrejurări, așa —

a) în locul preteritului, în narțiuni și espunerea grafică a' evenimentelor, pentru care se numesc prezente istorice cu valoare de tempu trecut, pr. cându eră pre la miedia-dî, eca veni turcii, și încungiura oștea românească; er' românii atunci, cu capitănul lor în frunte, se aieptă asupr'a lor, șiși făcu drumu prein midiloculu oștei turcesci etc., — în locu de: venira, încungiurara, se aieptara etc.; —

b) în locul futurului, în vorbiri mai prescurtate, pr. veniu mane la tene. preste șiesa dîle suntu pascele etc. — în locu de: voliu veni, voru fi etc. Unde este a se oșerbă, că spre departarea îndoielei, mai totu dea un'a se adaugă și cercustănti'a tempului venitoriu espresa, precumu în exemple.

2. Preteritul cu temporele lui încă are relațiunile sale, că prezentele cu trecutul și futurulu; așa: imperfectulu este prezentele preteritului, arătandu, că pre atunci acțiunea seau cercustănti'a nu eră încă terminată, ci mai dură, pr. io scrieam; — er' prea perfectulu este preteritul preteritului, arătandu, că acțiunea etc. și în acelu tempu eră terminată, și nu mai dură, pr. serisem seau scrisesem.

Er' în cătu pentru futurulu preteritului, forma originale nu existe, înseși circumscripția este cu eram se, pr. eram se scriu, va se dîca, pre atunci nu am fostu scrișu, nece scrieam, ci aveam seau volieam se scriu de aci în a-ante.

3. Futurulu asemenea încă se pote destinge în tempore prezente, preteritu și futuru, pentru cari nu se află forme originale, ci numai auxiliare seau circumscriptive; — așa: pentru prezente cu form'a voliu fi și gerundiu, pr. voliu fi scriendu, adeca atunci voliu fi în actulu scrierei încă neter-

minatu; — pentru preteritu totu asia cu supinu, pr. atunci voliu fi scrisu, adeca actulu va fi terminatu; -- er' pentru futuru e insasi form'a ordinaria: voliu scrie.

4. Alte forme ausiliarie suntu: cu am, si am fostu, pentru perfectu si prea perfectu, intru acel'asi intielesu cu formele originali pre deplenu; — er' cu eram si gerundiu, pentru neperfectu, pr. eram scriendu, adeca scrieam.

Er' pentru futurulu preteritulului, este cu eram si cojunctivu, pr. eram se scriu, lat. scripturus eram, cá mai susu.

In cátu inse pentru form'a eram cu supinu pentru prea perfectu, pr. io eram scrisu. io eram venitu, astadi nu se mai usiteza. Vedi mai susu (§. 42 not. 2).

5. Imperfectulu se usiteza si in semnificatiune conditionale, cu cojunctiunile de asta natura, in locu de preteritulu optativu, pr. io-ti scrieam, deca scieam cá esti a casa, — cá si: io tiasiu fi scrisu, deca asiu fi sciutu.

6. Tempurele conditionali, ce nu se potu esprime cu tempurele optative, nefiendu de ajunsu, se suplenescu forá scadere prein tempurele indicativului, pr. deca scrii, deca ai scrisu, deca vei scrie etc.

7. Form'a originale, care astadi se usiteza in locu de prea perf. indicativu, pr. io scrisesem. io laudasem etc., — este tradusa dein prea perf. optativu alu latiniloru, pr. scripsissem, laudassem etc., — care nusi are explicatiunea de cátu prein aceea, cá in limb'a romanescá tote tempurele originali, forá cojunctiunea se, se considera de ale indicativului, cá tempure libere pentru intregu usulu vorbirei.

§. 108. Optativu si conditionatu.

Modulu optativu, este unulu dein modurile strordinaria de cercustantia, — numitu asia, pentru cá prein formele lui se esprimu doriri-le (optativus ab optando) omului asupr'a lucrureloru, ce nu stau seau nu au statu

la dispusulu lui, pr. io asiu scrie, va se dice: do-rescu a scrie.

Elu-si are formele sale proprie temporali, ince-pute totu dea un'a cu asiu flesivu prein tote trele per-sonele dein amendoi numerii.

Inse elu se usiteza seau in form'a simpla forà vre unu adausu de particule, pr. câtu de bucurosu asiu scrie tie! — seau cu vre una particula cojuntiva, seau intreiectionale, pr. O! seau vai! câtu de bucurosu ti-asiu scrie! seau tiasiu fi scrisu; — o! de tiar' scrie elu, seau o! de tiaru fi scrisu eli tie!

Inse totu de a un'a, si candu se esprimu numai doririle, este celu pucinu subintielesa una conditiune ne impenita seau de impenitu, intru alta propusetiune, pr. io asiu scrie tie, — se subintielege: deca asiu poté, seau asia ceva; — si: o! vai! ce bucurosn tiasiu fi scrisu, — adeca: deca poteam, seau asemenea ceva.

De acea, acestu modu se numesce si conditio-natu seau conditiunale, pentru cà nu lipsesce intru insu nece una data vre una conditiune, espresa seau sub-intielesa, pr. dein esemplele citate se cunosce.

Note.

1. Formele temporali ale optativului suntu trei: cu asiu si infinitivu, asiu fi si supinu, si asiu fi fostu si altu supinu, de cari s'a tractatu cu alta ocaziune, precumu si de locatiunea partiloru, dein cari se compunu aceste forme, in cu-ventarea recta si inversa. Vedi mai susu §. 47. alesu not'a 2.

2. Alte forme temporali mai suntu de la vreu in imperfectu si perfectu etc., dein cari astadi in usu este numai vream seau impersonaliter vrea cu infinitivu, pr. io vream veni, seau io vrea veni, in locu de asiu fi venitu, unde vrea este liertatu numai pentru pers. 1. si 3., — in pers. 1. inse

numai in locu de vream dupa form'a vechia a' imperfecteloru de pers. 1. sing. forà m, pr. io erá, io vrea etc.

Er' formele cu am vrutu, si am vrutu fi etc., astadi nu mai suntu in usu; vedi inse mai susu §. 42 not. 5.

3. Optativulu este prea usitatu in formulele imprecative, si inca in ordinea inversa. pr. dare-ar' D. dieu, se ... etc.

4. In cuventare indirecta, candu ce-neva nu vrè, ori nu cuteza asi esprime cererea seu dorirea directa cu tempore indicative, pr. te asiu rogá, semi ajuti. m'ai face multa placere, deca ai volí etc., in locu de a díce: te rogu seu rogu-te semi ajuti. mi-vei face multa placere etc.

5. Particulele conditiunali suntu mai alesu: de si deca, se la celi vechi, si candu, presupunendu, cá in sustratu suntu doue propusetiuni impreunate, pre in acele particule, cari dependu un'a dela alt'a, pr. de ai volí, m'ai spune. deca m'ai fi scrisu, veniam seu asiu fi venitu. candu ai scí tu, nu ai pregetá, etc.

6. In usulu conditionatului este de luat u a mente, cá temporele amendoru propusetiuniloru se fia de aceea si specie, pr. asiu scie, deca asiu poté. asiu fi scrisu, de asiu fi potutu.

Er' nu si crucisiu: asiu scie, de asiu fi potutu. seu: asiu fi scrisu, deca asiu poté. Cu tote cá form'a dein urma une oria s'ar' mai poté suferi, inse nu totu dea un'a, pr. ti asiu fi scrisu, deca te asiu vedé.

7. Inca in §. precedente (not. 5) s'a anotatu, cá in loculu preteritului optativu (seu prea perf. cojuntivului dupa altii) se pote pune si imperfectulu indicativu, intru un'a seu intru ambe propusetiunile, pr. ioti scieam, deca poteam. tu ai fi venitu, deca scieai. elu credea, de iai fi mentítu cátu de mare.

8. Particul'a de in usulu de astadi, si cá cojunctiune, e forte usitata, si inca in mai multe semnificatiuni, cu diverse rectiuni, precumu:

a) intru insemnarea conditionale, de care s'a dîsu panà aci, cá deca si se vechiu, lat. si, pr. de asiu volî, etc.

b) intru insemnarea in câtu, in modulu propusetiunei antecedenti, pr. elu ia batutu, de ia lasatu abia vii: — va se dica: atâtu de tare, in câtu etc.

c) intru insemnarea de scopu, pr. m'am dusu, de l'am vediutu. du-te, de-i dà pane; — adeca m'am dusu selu vediu, si l'am vediutu. du-te, cá sei dai pane; oserbandu, cà de si aci e legatu de tempulu antecedentelui seu, de care nu se pote liberá.

9. Particl'a conditionale se, cá la latini si, astadi nu se mai usiteza liberu, cá particul'a de, ci numai cu doua tempore: presentele indicativu, pr. se am bani, pre cumu nu am, multe bune-mi castigam; — va se dica: deca asiu avé, — miasiu fi castigatu etc.; si —

cu formul'a: se fiu si supinu, pr. se fiu avutu bani, multe etc.

10. Inse la celi vechi, panà catrà 1700, particl'a se, erá usitata, cá si astadi de, intru totu intensulu acesteia, cá particla conditionale. Esemples:

Tetravangel. Cores. de 1561: Matt. V, 39: se te nescene lovire in buc'a dreapta, intorce lui si alalta. si se vrure se se judece cu tene si vestimentulu teu se liè, lasa lui si camasi'a. si se te nescene luare . . . una mila, pasa cunusulu douo. cel'a ce cere la tene, dà. si se vrure dela tene se imprumuteze, nu intorce, etc.

Pentat. de 1581. Gen. IV. 7: au nu asia, se veri face bene, luá-veri plata. e se reu, asî in a-antea usiei pecatulu teu va fi. Ex. XXI. 3: se forà muliere au mersu la tene, forà muliere se merge dela tene. er' se au venitu cu muliere, cu mulierea-si esa afara. er' se iau domnu-seu datu lui muliere etc. ibid. XXII. 1: Se nescene va furá boulu seu oae, si o va omori seu va vende: cincî boi se dè dreptu un bou, si patru oi dreptu una oe. Er' se voru prende furulu frangundu seu

sapandu cas'a, sî batundulu pre elu mori-va, . . . se va face acést'a resarindu sorele, pre morte se se judece etc.

Panea prunciloru (in Principia cu G G), A. Julia 1702, fol. 106 v. Intr. Potuse despartî casatoritii unulu de catrà altu, cá er' se se casatoresca? R. Se au avutu impreunare amendoi, nece cumu se nu se despartia. er' se n'au avutu, se potu despartî etc.

Vedi sî Principia pag. 399, si 186 seqq.

11. Totu pre atunci dîceau si in a' 3 pers. sing. are (haberet), in locu de ar' de acumu, pr. are dîce voue. are poté fi. are intielege etc. Vedi esemple in Principia pag. 14 seq.

12. Une ori, cu candu, se aude verbulu in form'a conditionata, sî candu nu e conditionata propusetiunea, dupa urm'a latiniloru cu cojuntiunea dum sî quum, ceea ce la noi nu are locu, pr. Pyrrhus, quum in templum Jovis venisset etc., traducundu: Piru, candu ar' fi venitu in baserec'a lui Joe, — in locu de: candu veni, seau venise. Er' deca zi la celi vechi se afla esemple (rare) de atare constructiune, etc., ele nu suntu de câtu imitatiune eronia dupa testulu grecescu.

§. 109. Cojuntivu.

Modulu cojuntivu, precumu arata numele, este destinatu pentru unele cojuntiuni seau particule cojuntive, si asia nu are nece una insemnatate reale, ci numai curatu formale, — in limb'a romanescă cu atātu mai vertosu, cu câtu asia dîcundu numai una particla este, care se se construesca cu tempore de acestu modu.

Acesta particla este se e, — si mai de parte cá complementarie particulele cojuntive cá sî pentru cá, cari inse de acea nece una data nu se potu pune forà se, pr. am venitu seti spunu, seau cá seti spunu, seau pentru cá seti spunu etc.

De almentrea cojuntivulu tiene loculu —

a) seau alu acusativilui dupa verbe active, pr. scie se venia. am se me ducu. cereti se ve dè. roga-lu se venia etc.; in cari propusetiunea a dou'a tiene loculu acusativilui verbelor dein propusetiunea de antania: scie, am, cereti, roga; —

b) seau alu infinitivilui, cându propusetiunea obiectiva dein cojuntivu e straformata in infinitivu, pr. am ame duce. cereti, a vise dá. roga-lu a vení.

Er' cu verbele neutre, cojuntivilu se pune numai cu insemnarea scopului, seau singuru, seau cu particulele cojuntive cá sí pentru cá, pr. ven'o se mergemu. dormu se me repausezu etc., totu cá sí: ven'o cá se mergemu. dormu, pentru cá se me repausu.

Dar' sí cu verbele active se pote usitá totu aseme-nea pentru desemnarea scopului, pr. in propusetiunile de mai susu: scie se venia, si roga-lu se venia etc., cojuntivilu tiene sí loculu acusativilui in propusetiune, sí desemneza sí scopulu actiunei. De acea si acestea se potu costruí cu particulele complementarie: scie cá se venia. roga-lu pentru cá se venia.

Formele acestui modu astadi suntu prea pucine: unu presente, si doua preterite cu se fiu sí se fiu fostu, de câtu cà acestea se usiteza si in propusetiuni conditiunate. Er' diferenti'a formeloru personali de ale indicatiivilui este numai intru a' treia persona un'a sí aceeași pentru amendoí numerii.

Note.

1. Modulu cojuntivu la alti gramateci se numesce subjuntivu, pentru cà propusetiunile cu formele acestui modu suntu subordinate sí subimpreunate propusetiunei, care precede, si verbului care o recere.

2. Formele personali de 1. și a' 2. persona nu se potu lipsi de particl'a se, pentru că foră ea nu s'aru poté destinge de acelesi persone dein indicativu, pr. facu, faci etc. conjunct. se facu, se faci.

3. Numai a' 3. persona se pote lipsi de se, pentru că are terminatiune destinta de a' indicativului, pr. se faca, seau numai: faca, indicativu: face sing., facu plurale. — Numai cătu person'a a' 3. foră șe, de unii gramatisti e considerata, nu că forma conjunctiva, ci imperativa pre cumu se va vedé.

4. Temporele conjunctive se usiteza, și că conditionali, candu particl'a se se liă in locu de se conditionale, că si la latini și se la celi vechi ai nostri (mai susu §. 108 not. 10), pr. se aiba elu bani, bene iaru prende. se fimu avutu noi dreptate, nu ne pierdeamu legea, etc. (vedi totu acolo not. 9).

Er' că conjunctive se usiteza asemenea, nu numai prezentele, pr. voliu se sciu etc., ci și cele alalte două, pr. nu e adevveratu, se fia venitu. nu se pote, se se fia fostu dusu etc.

5. Tempulu pierdutu la noi, inse inca si acum'a usitatu la macedoneni, cu se la noi, și si la eli, care respunde tempului conjunctivu latinu in erim, inca eră conditionale, pr. se te ascultare (auscultaverit), aflăveri fratele teu (fratrem tuum). e se nu tene ascultare, lia cu tene. Tetrav. de 1561, Matt. nr. 75. etc. Vedi Principia pag. 183 seqq.

6. Cu conjunctivu se punu și propusetiunile relative in temporele, ce respundu la ale indicativului, candu cuventarea e indirecta seau laturaria, și nu e vorb'a de ore ce precisu, ce se face, ci numai de ce se pote face, pr. cene vene? și ce-ne se venia? nu sciu, cene vene, seau ce-ne se venia. ce-ne a venitu, seau ce-ne se fia venitu etc.

Asia și cu care și ce, pr. ce faci? ce se faci? nu sciu, care este acelu omu, seau care se fia acelu omu. nu este omu, care se fia viu, și se nu pecatuesca. Omu care scie scrie, și omu care se scia scrie etc.

7. In loculu temporeloru cojuntive se potu pune si ale optativului, pr. nu sciu, cene se venia, seau ce-ne ar' veni. cene se fia scrisu, si ce-ne ar' fi scrisu, etc.

8. Totu cá particl'a cá si pentru cá, se usiteza si câtu si in câtu, deca totu atât'a insemneza, pr. l'a batutu, câtu se nusi mai ulite.

9. Totu asia se urmeza si cu negativele: se nu, cá nu cum va se, se nu cumu va se etc., pr. vedi, se nu uliti. iau mutatu faci'a, cá se nu se cunosca, — cá nu cumu va selu cunosca. Se nu faci cumu va, se nu veni. fă se nu cumu-va se asteptămu multu dupa tene.

10. Particelele nu si mai intra intre se si verbu, pr. se nu te mai vediu pre aci. se nu se mai scia etc.

11. Gramatecii greci si latini impartu cojuntivulu in mai multe specie, dupa speciele verbeloru, ce receru la eli modulu cojuntivu, pr. concessivu, hortativu (indemnatoriu) etc.; de esemplu: fia reu, fia bunu, totu un'a este; subintielegundu: lasu se fia etc.; totu omulu se se cunosca pre sene, adeca, se cade cá totu omulu etc. —

Inse parte, cà usulu cojuntivului e si mai latitu la eli de câtu la noi, si in mare parte diversu de alu nostru, parte cà si temporele cojuntivului suntu cu multu mai copiosa decâtu la noi, si particelele cojuntive, cari receru cojuntivu, erasi suntu totu mai multe decâtu in limb'a nostra, pr. la latini suntu afora de ut, inca si quod, quum, quin etc.; — parte in urma, cà la greci nu se face destintiune intre cá (lat. ut), si cà (lat. quod), ci amendoue se esprimu cu $\omega\varsigma$, cá la germani cu dass, — de acea sintactic'a romana nece nu pote se urmeze pre greci si latini in usulu cojuntivului, ci forà de a mai specificá tote specie-le de verbe si de cojuntiuni, ce receru in specie cojuntivu, e de ajunsu a se oserbá destintiunea de mai susu intre verbe active si neutre, si cojuntivulu acusativului seau scopului, la cari se reducu tote casurele cojuntivului in limb'a romanenca pentru cuventarea directa.

12. De multe ori in cuventare lipsesce cuventulu, care recere cojuntivulu, si remane numai propusetiunea cojuntiva, precumu s'a vediutu in esemplele dein nr. precedente, pentru cojuntivulu concesivu si indemnatoriu.

§. 110. Imperativu.

Modulu imperativu, este destinatu pentru cuventarea catrà persone presenti, si asia pentru a le-se comunicá mandate imperiosa (de unde s'a si numitu imperativu) de adereptulu, si pentru rogatiuni, indemnatiuni, aprecatiuni seau benecuventari, salutatiuni, si dein contra imprecatiuni, seau blasteme, injurature etc.

Elu se impreuna totu de aun'a cu unu vocativu alu personei, catrà care e indereptata propusetiunea imperativa, pr. Domne ajuta. fia voli'a ta. Veniti, fili, ascultati-me pre mene. Mei Petre! tu Ana. Du-mi-te, fetu-mieu! Stati, frati, si ascultati. Romani verdi cá stasiarulu etc.

Inse pre câtu usulu lui este multiplu, pre atâtu formele-i tempuralesi personali suntu forte pucine. Adeca: —

Doua tempure, unulu pentru form'a afirmativa, altulu pentru cea negativa, cu câte una persona in fia-care numeru, pr. fà, faceti. nu face, nu facereti seau nu faceti.

Note.

1. Pentru person'a a' 3. sing. si plurale, se usiteza form'a corespondiatoria dein presentele cojuntivu, inse forà se, pr. faca elu, eli. nu faca ea, ele.

2. Inse unii gramateci suntu de parere, cá chiaru, pentru cà se in imperativu nu se pune la person'a a' 3., — form'a acest'a inca e a' imperativului propria, er' in cojuntivu, e numai impro-

mutata dein imperativu, cá si cele alalte doue dein indicativu, prefigundu-le unu se detintivu. Nu disputàmu.

3. In propusetiunea afirmativa, dativulu si acusativilu pronominale, se punu dupa verbu, pr. dà-mi, du-te — si impreunate totu asemenea, cu dativulu in a-antea acusativilui, pr. dũ-mi-te. faca-le-se cas'a loru desierta etc. —

Er' in propuset. negativa, se punu in a-antea verbului, in aceeași ordine, pr. nuti face nevolia. nu te duce. nu mi-lu luá.

4. Particl'a mai sî aci se pune totu dea un'a in a-antea verbului nemediatu, pr. mai du-te una data. nu te mai duce etc.

5. In propusetiunile imperative afirmative, impreunate cu particl'a de intru insemnarea scopului, formele nu se potu scaimbá intru altele, de exemplu conjuntive, pr. du-te, de-lu adu.

6. In loculu imperativului adese ori se pune intregu presentele conjuntivu cu se cu totu, afora de person'a 1. sing., — candu adeca vorbitoriulu in alocutiunea sa vrè se-si imblandiesca imperativulu, pr. se te duci, fetulu meu. se nu faceti rele, filii miei, etc.

§. 111. Modulu infinitivu.

Modulu infinitivu s'an umitu, pentru cà in temporele lui persoanele nu sunt definite, cá in cele alalte modure, — sî e destinatu numai spre complenirea altui verbu seau nume in propusetiune, pr. potiu face. nu am potere de a face; — unde infinitivulu face e complementulu verbului potiu, sî alu numelui potere, forà care aceste doua nu aru avé intielesulu de plenu si precisu.

Elu are numai una forma originale, sî acést'a inca forà desemnarea vre unui tempu definitu, ci e comune pentru tote temporele: presente, preteritu, sî futuru, cari in propusetiune sunt definite seau prein verbulu, la care

infinitivulu se adauge de complementu, seau nu are lipsa de atare determinatiune, deca elu e numai complementulu unui nume seau altui cuventu dein propusetiune, pr. potiu face. poteam face etc.; poterea de a face, adeca pentru acumu seau ori sî candu.

Inse acea forma un'a, este dupla: intrega seau plena, sî scurtata, — cu seau forà silab'a re in fine, pr. rogá-re, sî a rogá. face-re si a face etc.

In câtu pentru form'a plena, ea astadi se usiteza in doua modure: cá infinitivu, sî cá nume sustantivu. Inse —

a) cá infinitivu, se usiteza numai in formatiunea tempului antaniu alu optativului, ce e ausiliariu, — sî atunci inca numai, candu infinitivulu se pune in a-antea formulei ausiliarie, sî forà dativu seau acusativu pronominalu dupa sene, pr. cantare-asíu, -ai etc. — almentrea nu, pr. cantá-ti asíu, sî cantá-te asíu, seau asíu cantá etc.

Dein contra form'a plena —

b) cá nume sustantivu este de unu usu atâtu de intensu, in câtu dela fia-care verbu in limb'a romanescă se pote formá unu atare nume, care de acea se numesce si infinitivale, cu tote accidentiele si modificatiunile proprie numeloru sustantive: genu, numeru, si casu.

Dar' si infinitivulu scurtatu, inca are valoare numinale, de sî nu câta form'a cea plena, — si de acea se pote pune si de subiectu in propusetiune, pr. a invetiá nu e rusíne, ci rusíne e a nu invetiá. a te rogá nu e pecatu, ci e pecatu a furá etc. — sî de obiectu verbului activu in acusativu, pr. am invetiátu a scrie.

Dein care cauza, amendoue formele infinitivului se potu costruí cu prepusetiuni in a-aute-le, alesu cu prepus.

de sî spre, pr. am volia de a cantá, seau de cantare. tiam tramisu unu donu spre aducere a mente, seau spre ati aduce a mente de noi etc.

Amendoue formele inse suntu legate de particl'a a pusa in a-antea loru, — a' careia natura si origine nu e inca destulu de lamurita, pr. a cantá, sî a cantareea etc. De carea inse numai in pucine casure se potu liberá, pr. asiu cantá. voliu cantá etc.

Note.

1. In limbele clasice, infinitivulu in câtu pentru tempore e definitu, si numai pentru numeri si persone e nedefinitu, fienducà grecii au infinitivi pentru tote temporele principali: presente, preteritu si futuru, unele tempore inca cu câte doue forme; er' latinii, de sî au mai pucine cu multu de câtu grecii, inse sî eli au celu pucinu doua tempore infinitive originali, pentru presente sî preteritu. Ceea ce la noi nu se afla, si de acea infinitivulu nostru si-are numirea si dein partea temporeloru.

2. Er' in câtu pentru formele ausiliarie cu a fi si supinu, de si se paru a fi cu desemnarea preteritului, determinarea inse depende nu dela ferm'a infinitivale a fi, ci dela complementulu lui si dela formul'a ausiliaria conventionale, pr. asiu fi facutu. voliu fi facutu; seau voliu fi facundu etc. pentru futuru.

3. Form'a plena, cá infinitivu, erá usitata la vechii nostri scrietori, de sî nu prea desu, pr. Pentat. de 1581, Gen. XXX, 9: candu vediù Lia, cumu cà erá statuta de a nascerea, etc. Vedi mai multe in Principia pag. 95 seq.

Dein cari se cunoasce, cà la eli particl'a a se punea totu dea un'a, nu numai in a-antea, ci sî in finea infinitivului plenu totu de una data; — sî totu asia sî la scrietorii mai tardii, candu se sierbescu de acesta forma a' infinitivului, pr. de a firea, de a se chiamarea etc.

4. A se omite numai in urmatorie-le si esa cercustari: dupa formulele auxiliare asiu, voliu, vream; — dupa verbele potiu si sciu, si dupa frasea am ce seau nu am ce, pr. asiu face. vei dice. se vrea duce. potemu veni. sciti scrie; si nu am ce face. nu ai ce dice etc. de cari s'a amentitu mai susu la locurile loru.

5. Numele infinitivali suntu totu de a un'a de genulu femininu, si se intielege ca si de person'a a' 3. ca tote sustantivele, pr. cantare-a, cantari-le etc., si se concorda cu verbulu propusetiunei in a' 3. pers. pr. cantarea e placuta etc.

6. Infinitivulu inse, candu se pune cu valoare numinale, nu are alta articulatiune, de catu insasi particl'a a, ce-i precede, pr. a-mentî e uritu, — chiaru ca si: mentiun'a e urita. Sorte a omului este a mori, seau ∞ a mori e sortea omului.

7. De acea se pote dice, ca a infinitivale este: seau articlulu femin. pusu in a-ante, ca la greci articlulu τὸ, — seau este prepusetiunca latina ad, — seau numai una particla otiosa fora insemnatate, pusa dein conventiune nu numai in a-ante, ci si inapoia infinitivului plenu, pr. a nascerea, prein care inse infinitivulu se destinge de numele infinitivale.

Atari adausa otiosa se afla si in alte parti ale cuventarei, de cari s'a amentitu la locul loru mai susu, — mai multu inse in adverbia, pr. a-si-a, a-bi-a, a-cum-a, a-tunci-a. dea fitea. almentrea etc.

Vedi de a infinitivale si mai susu §. 8. not. 7. §. 32. not. 4.

8. Infinitivulu cu alte prepusetiuni a fora de de si spre, e mai raru, decatu pote la poeti, dein cauza, ca in locul infinitivului mai in de mana este a se pune numele infinitivali cu prepusetiuni.

9. Infinitivulu se pote stramuta in cojuntivu simplu, pr. vreu a face bene, ∞ vreu se facu bene. —

Inca chiaru si candu infinitivulu e cu unu de in a-antei, pr. am volia de a scrie, ∞ am volia, se scriu; la care

casu prepusetiunea de piere, in semnu că ea nu e neaparatu de lipsa.

10. Semnificatiunea infinitivilor, e dupa semnificatiunea verbului și in cele alalte modure: activa, reflexiva seu pasiva, și neutra, pr. a laudá pre ce-neva. a se cunosce pre sene, seu a se cunosce ceva. a veni și a dormi.

De acea infinitivii inca au casurile loru, cu seu forá prepusetiuni.

11. Er' câtu pentru semnificatiunea numeloru infinitivali, — in câtu pentru cele dela verbele neutre, semnificatiunea nu diferesc de a' infinitivului, pr. venirea lui Christosu. siederea pre tronu. caderea lui Adam etc.

12. Totu asia e si cu semnificatiunea celoru dela active, pr. vederea ochiloru. lucrarea omeniloru. pierderea sara-ciloru etc.

Inse deca numele infinitivale dela active se costruesce cu unu genetivu, ce se referesc la subiectu, semnificatiunea remane totu dea un'a activa, pr. in esemplele de mai susu: vederea ochiloru, fiendu că ochii vedu, că subiectu. și lucrarea omeniloru, că-ci se intielege că omenii luca etc.

Er' deca genetivulu loru se referesc la obiectulu activitatei dein acusativulu verbului, semnificatiunea infinitivului nu pote fi activa, ci pasiva, pr. facerea lumiei. taliarea capului. scoterea ochiloru etc., fiendu că genetivii suntu in locul acusativului dela active, dupa care: facerea lumiei, nu insemneza, că lumea face, ci se face seu s'a facutu, — si capulu nu talia, ci-lu talia, — și ochii se scotu seu-i scotu altii, er' nu eli scotu pre altii etc.

13. Er' in câtu pentru infinitivulu reflexiveloru, semnificatiunea loru e dupa a neutreloru, fiendu că genetivii loru se referesc la subiectu, pr. temerea mea. spaimentarea nostra etc., dela me temu, si me spaimentu etc.

14. Atari genetivi articulati, respundu inca: seu numai subiectului, care totu de a un'a seu e pronume seu nume

articulatu, — seau unui obiectu acusativu articulatu, pr. ochii vedu. lumea se face, seau D. dieu a facutu lumea. capulu s'a taliatu etc.

Er' deca numele infinitivale stà in referentia cu unu acusativu nearticulatu, acusativulu nu se pote pune in genitivulu articulatu, ci numai cu unu de in a-ante, pr. dela a face bene. a face minuni. a cere ajutoriu etc., numele infinitivali de aci nu se construiescu cu genet. articulatu ci cu prepus. de, pr. facerea de bene. facerea de minuni. cererea de ajutoriu.

Ceea ce de multe ori nu se oserbeza rigorosu, pr. facerea minuniloru, cererea ajutoriului etc.

15. Usulu infinitivului in limbele clasice e cu multu mai largu de câtu la noi, in câtu grecii si latinii trasforma propusetiuni intreghe dein modulu finitu intru infinitivu, asia câtu subiectulu propusetiunei dein numinativu se muta in acusativu, si deca verbulu e activu si recere doi acusativi, propusetiunea infinitivale pote se aiba trei acusativi, si dein acestia se nu se mai pota alege care tiene locul subiectului, si carii alu rectiunei, pr. dixit, velle se illum docere literas; de care confusiune si insii gramaticii latini si greci se sparie, si spre evitarea ei propunu, că in casu dubiu, propusetiunea infinitivale se se restitue in modulu cojuntivu.

In limb'a romanescă inse usulu propusetiuniloru infinitivali nu are locu, ci in locul lor se pune totu dea una propusetiunea cojuntiva, pr. in locul propusetiunei latine de mai susu; elu a disu, că vrè se lu invetie carte; — si de form'a nu e dupa modulu cojuntivu.

16. De unde in limb'a romanescă, deca infinitivulu se referesce la subiectulu propusetiunei, — infinitivulu se suferesce si se pote suferi forà temere de confusiune, pr. dorescu a veni la voi. me semtiu detoriu ati scrie etc.; unde infinitivii a veni si a scrie se referescu la subiectulu io dein dorescu si semtiu; precumu se vede chiaru, stramutandu infi-

nitivulu in cojuntivu: dorescu, se veniu la voi; si me sem-
tiu detoriu, seti scriu.

Er' deca infinitivulu s'ar' referi la altu nume a fora de
subiectu, infinitivulu nu se pote suferi, pr. dorescu a veni (tu)
la noi, lat. venire te, etc. in care casu este a se dice: do-
rescu, se veni la noi.

§. 112. Gerundiulu.

De modulu infinitivu se tienu si alte doue forme
verbali, ce se numescu gerundiulu, si supinu, fiendu
ca numai dupa forma se destingu de infinitivu, er' nu si
dupa semnificatiune.

In catu pentru gerundiulu, elu este unu infinitivu, in
forma participiale, cu semnificatiunea infinitivului, si fora
flesiune, totu ca infinitivulu, pr. facundu, fiendu etc.
dela a face, a fi etc.

Elu e destinatu a esprime, modulu seau modalitatea
actiunei, pr. batundu, — starea seau impregiurarea subiec-
tului, cumu este tempulu, — seau numai simpliciter catu
infinitivulu, pr. plangundu, jocandu, bucuranduse,
— fulgerandu etc.

Elu este alu doile verbu in propusetiune, si ca
atare se pune totu dea un'a in dependentia dela verbulu
principale, si in rectiune, ca si infinitivulu, pr. l'am ve-
diutu batundu pre omeni. a venitu plangundu la
noi. am vediutu fulgerandu, etc. — Inse se referesce,
precumu dein esemple se cunosce, seau la subiectulu
propusetiunei, pr. a venitu plangundu, — seau la altu
nume diversu de alu subiectului, pr. l'am vediutu batan-
duse, seau batundu pre altulu, — seau la nece unulu,
pr. am vediutu fulgerandu.

La altu nume se referesce inse numai, candu verbulu regente e activu cá sí gerundiulu, pr. l'am vediutu batinndu, — seau celu pucinu regentele, pr. l'am vediutu venindu, — inse aici cu indoieia.

Er' deca verbulu principale e reflexivu seau neutru, gerundiulu se referesce numai la subiectu, pr. s'a scolatu plangundu. a venitu vaietanduse.

Note.

1. Gerundiulu si supinulu suntu forme curatu latine, cari in limb'a grecesca nu se afla, ci in loculu lor se pune seau infinitivu seau participiu.

2. La latini inse suntu trei gerundia, pentru genetivu, acusativu si ablativu, dein cari la noi a remasu numai unulu: gerundiulu ablativului absolutu, pr. ridendo dicere verum, a spune adeverulu ridiendu.

3. Inse usulu acestui gerundiu este mai largitu la noi, de câtu la latini, in câtu la eli gerundiulu se pune, numai candu se referesce la subiectu, pr. a venitu saltandu, saltando venit; — er' deca gerundiulu se referesce, nu la subiectu, ci la altu nume, latinii punu participiulu presente in loculu gerundiului nostru, pr. l'am vediutu venindu io, lat. vidi eum veniendo seau veniens; — er' l'am vediutu venindu elu, latinii dicu: vidi venientem illum, er' nu si: veniendo.

4. La indoieia, candu nu s'ar' poté sci alimentrea, la care nume se referesce gerundiulu, e a se adauge pronumele personale in numinativu dupa gerundiu, pr. l'am vediutu, venindu io, — seau l'am vediutu, venindu elu.

5. Gerundiulu are semnificatiunea verbului seu activa, reflexiva, pasiva seau neutra, cá si infinitivulu, — si alu active-loru pote se aiba si acusativu, pr. l'am vediutu batendu pre frate-seu. a invisu stricandu cu mortea pre morte; — seau sí cu unu infinitivu, pr. l'am vediutu incercanduse a scrie.

6. Casurile gerundia-loru active seau celoru alalte se punu totu de un'a dupa gerundia, si sufiptele pronominali se lega nemediatu de ele, pr. batundu-lu, vaietandu-se. dandu-i, aruncandu-le (dat. seau acus.)

7. Candu in propusetiune venu doua gerundia, celu de antaniu se referesce la subiectu, er' alu doilea la acusativulu precedentelui, pr. vediendu noi pre Petru fugindu, adeca fugindu Petru.

8. Gerundiulu se pote stramutá si in propusetiune cojuntiva; seau dupa placu, pr. l'am vediutu plangandu, adeca cá plangea, — seau candu insemneza tempu, pr. l'am vediutu venindu, adeca candu venea seau a venitu, — seau si pentru evitarea indoielei, pr. l'am vediutu cantandu, adeca: cá cantá elu, — seau candu cantam io.

9. Cu ausiliariulu eram seau altele, gerundiulu sierbesce numai cá complementu formulei ausiliarie, pr. eram cantandu, adeca cantám etc.

§. 113. Supinulu.

Supinulu este una alta forma a' infinitivului, neflesivu cá si infinitivulu si gerundiulu, — si in limb'a romanescá e destinatu a suplení locul infinitivului, er' mai alesu intru formatiunea temporelor ausiliaria, pr. de facutu, in locu de a face etc. am facutu. asiu fi facutu. voliu fi facutu etc. *)

De acea semnificatiunea lui e, cá si a infinitivului si gerundiului, activa, reflexiva seau pasiva, si neutrale, dupa natur'a verbeloru lui.

Elu, cá infinitivu, afora de temporele ausiliaria, are totu dea un'a una prepusetiune in a-antesi, si mai alesu de, pr. am de scrisu, cá am de a scrie. bunu de beutu, cá

*) Vedi si §. 45.

bunu de alu bè seau de a fí beutu. in crepatu de dîua. despre audîtu. la intratu. pre esîtu. de ajunsu etc. — adeca: in tempnu, candu se crepa de dîua. despre audîre pre tempulu intrarei seau de a intrá etc.

Note.

1. Supinulu latiniloru inca se usiteza cá ausiliariu, de sí numai pentru futurulu pasivu alu infinitivului, pr. laudatum iri, prein care se confirma parerea, cá sí ausiliaria-le romanesce suntu formate cu supinu, cá forma neflesiva, er' nu cu participiu, care e flesivu.

2. Supinulu nostru, cá infinitivu dela active, pote se aiba sí acusativu, cá alu latiniloru, pr. am de scrisu una epistola, cá sí a scrie una epistola. am de invetiatu multe limbe, etc.

3. Totu asia sí cu alte prepusetiuni, si cu dativu, pr. am de mersu la Bucuresci. nu e de crediutu mentunosului.

4. Mai alesu cu prepusetiunea de se costruesce dupa verbele este sí am, cu cari supinulu e mai usitatu de cátu infinitivulu, pr. este de insemnatu, adeca de a insemná seau de a se insemná. am de scrisu, etc.

5. Elu se pote considerá sí cá nume sustantivu infinitivale neutru, cá alte sustantive verbali, avendu tote afectiunile numeloru, pr. in resaritulú sorelui. pre la intratulu, esîtulu, dein basereca etc.

6. Atare usu la celi vechi e forte copiosu, pr. coperii cu ajunatulu sufletulu meu; Psalt. Cores. ps. LXVIII. 15. de aparatulu teu fugi-voru; ibid. CIII, 8. sorele in despusulu dîuoeci; ibid. CXXXV. 8 etc. Vedi esemple mai multe in Principia pag. 208 seqq.

Este inse de oserbatu, cá acolo suntu mestecate supinele cu participia-le, si se impartu in masculine sí feminine, forá de a se amentí si genulu neutru.

7. Supinulu nu suferu acusativii pronominali: me, te, se etc., si asia nece in verbele reflexive, — suferu inse dativii,

pr. am avutu de datu-i una scrisoria etc. — Dein care cauza in asemeni impregiurari se usiteza infinitivulu, pr. am de alu laudá. este de a le spune etc. in locu: este de spus-u-le etc.

8. Forà prepusetiune, supinulu si la celi vechi raru se pare a fi fostu in usu; inse una urma totu se afla in Omil. de 1580, dom. VII dupa rosal. dela Matt. IX, 27: venitulu lui in casa, apropiara-se catr'insulu orbii, — adeca la venitulu lui in casa.

9. In propusetiune adese ori se permite in a-antea verbului, unu supinu cu prepus. de dela acel'asi verbu, cu semnificatiunea: cá ce se tiene de cutare lucru . . . , pr. de beutu bè, numai se nu te imbeti. de vediutu, l'am vediutu, ci nu l'am cunoscutu, etc. — Ceea ce si cu adiective se urmeza, totu asemenea, pr. de fromosu, e fromosu, dar' nu are mente etc.

§. 114. Participia.

Participia-le suntu adiective verbali, seau verbe in forme adiectivali, va se dîca, ele suntu pre câtu verbe, pre atâtu si nume; dein care cauza s'au si numitu participiu, cá cuvente ce lieau parte si dein verbe si dein nume, — dein verbe, in câtu nu numai se deriva dela verbe, dar' inca au si determinatiune temporale cá verbele; er' dein nume, in câtu au si tote afectiunile numeloru: de genu, numeru, si casu.

Cu tote astea ele se tienu de verbe, in câtu si ele reprezenteza pre verbe cá nume, cá si infinitivulu, numai câtu infinitivulu le reprezenteza cá sustantive, er' participiulu cá adiective.

Participia astadi in limb'a romanesca suntu numai doua; unulu pentru trecutu (preteritu), er' altulu pentru venitoriu (futura); — er' pentru presente, astadi nu se mai afla, de câtu in pucine urme, cumu este: fierbente dela verbulu fierbu: ap'a fierbe; ap'a

fierbente, adeca ap'a ce fierbe; si in cunoscenti numai la celi vechi, intru insemnarea de cunoscuti.

Note.

1. La greci si latini, mai alesu la greci, numerulu participia-loru e cu multu mai mare, de câtu la noi; dar' sî la latini e cu multu mai micu de câtu la greci, cari au participia pentru tote temporele, afora de imperfecte sî prea perfecte, in tote vocile, activa, pasiva, si media, pentru unele si câte 2—3. — Er' latinii au, pentru active, câte doua: presente, si futuru, forà preteritu, er' pentru pasive totu atâtea pentru trecutu sî futuru, forà presente.

2. Dein asta cauza, grecii sî latinii au acea mare utilitate, cà eli se potu esprime mai pre scurtu de câtu noi, sierbinduse de participia, pre candu noi suntemu nevolîti, in lips'a participia-loru, a ne esprime prein propusetiuni relative intregu, pr. faciens, celu ce face etc.

3. Participiulu fierbente este inca in usu pre totendenea, numai câtu pentru singuretatea lui se numera intre adiective.

4. Participiulu cunoscenti, ocurre in cartile dein tote provincie-le romanesci in a-ante de 1700, inse numai in plur., pr. in Scrinulu de auru dein 1683, fol. 26 v. cunoscentii miei me uitara pre mene etc. Vedi Principia pag. 198.

5. Alte urme de participia presenti se afla in numele derivate deintru inse, pr. credentia, cunoscentia, cuventia, potentia, scientia, volentia, — tote nume vechia dar' usitate, cari presupunu formatiunea loru dein credente, cunoscente, cuvenente, potente sî voliente. De unde restituirea acestor'a, sub nece unu cuventu nu se potu improbà.

6. Er' participia-le latine in urus-a, sî ndus-a, au peritu forà alta urma, de câtu de urus, in numele femin. derivate cu terminatiunea in ura, pr. arsura, factura, friptura etc., care forma si la latini se afla, pr. coniectura, creatura etc. — Er' dela form'a in ndus-a, nu ne remase de câtu gerundiulu.

7. In câtu pentru restituirea cestui dein urma, inca s'au facutu incercari, — er' pentru celu in uru, nu s'a facutu nece una incercare.

§. 115. Preteritu.

Dein participia-le remasa si usitate panà astadi la noi, in loculu antaniu ocurre participiulu preteritu, formatu dein supinu, dandui numai form'a adiectivale dupa genure, pr. laudatu-a, crescutu-a, venitu-a etc.

Destinatiunea seau usulu lui, este a representá verbulu, dela carele se trage, in forma de nume adiectivu, inse cu desemnatiunea trecutului. De unde, se si pote resolve in propusetiune relativa cu tempulu preteritu, pr. omulu cadiutu in pecate, ∞ omulu, carele a cadiutu in pecate; — si dein contra, propusetiunea relativa cu verbu trecutu se pote (une oria) stramutá in participiu preteritu, pr. omulu, carele a ajunsu la betranetie, ∞ omulu ajunsu la betranetie.

Semnificatiunea lui este dupa natur'a verbului, dela care se deriva, activa, pasiva, seau neutra, pr. avutu, dusu, cadiutu, dela avere, a se duce, cadere.

Note.

1. Cea mai latita semnificatiune inse a' participiului preterjtu dela active, este pasiva, asia in câtu astadi arare ori se usiteza in semnificatiune activa, pr. omu mancatu si beutu, adeca carele a mancatu si beutu.

2. Er' deca se audu unele, totu de un'a, seau forte desu usitate, in sensu activu, ele siau pierdutu in acelu intielesu semnificatiunea tempului trecutu, pr. omu avutu. muliere preceptuta etc., adeca, care are avutia. muliere, care precepe seau cu precepere; — si asia unele atari participia au trecutu si trecu dein participia in adiective; destintiunea

intre participia sî adiective standu intru acea, că adiectivele nu au desemnatiunea de tempu anumitu.

3. Dein acesta cauza unele participia preterite, pierdiendusi semnificatiunea temporale, au remasu numai că adiective cu semnificatiune neutra dein activa, pr. intieleptu dela intielegu, că intielegutoriu sî apoi că omu cu intieleptiune; — dereptu, celu ce ambla pre cale derepta, nu stramba; — crediutu la celi vechi, adeca credentiosu, mai antaniu crediutoriu etc.

4. Unele inse dein adiective au trecutu chiaru in sustantive, cu semnificatiune activa că a supineloru, pr. intielesu, lat. intellectus, inse sî cu neutrale că la latini sensus seu significatio. culesulu vinieloru, active si pasive. cuprensulu cartei, adeca ce cuprende cartea, seu ce se cuprende intru insa etc.

5. Unele inse incepura a se usită in forma feminina, atatu dela active, cătu si dela neutre, pr. fapta buna, adeca lucrare buna, seu ce s'a facutu bene. resaritululu sî resarit'a sorelui. dîs'a celuia, etc.; — si la celi vechi: nascut'a lui Christosu, că nascerea. pascut'a, că pasiune etc. Vedi Principia pag. 212 seq.

6. Participia le preterite in semnificatiunea pasiva se co-struescu cu prepusetiunea de pusa in a-antea numeloru, ce le au activele in numinativu, pr. batutu de D. dieu, adeca pre care l'a batutu D. dieu. laudatu de toti omenii etc.; — fiendu că in sensulu pasivu, acusativulu activului trece in numinativu, er' numinativulu in casulu cu prepus. de, si asia dein obiectu se face subiectu in pasivu, si dein subiectulu activului seu agentele lui casu dependente.

7. Er' deca unii, in loculu prepusetiunei de punu dela, că latinii a vel ab cu ablativu, imitatiunea e smentita sî in cuntr'a usului limbei aratatu mai susu, pr. batutu dela D. dieu etc., pentru că dela aici, la noi nu semneza subiectulu activului, ci mai multu loculu, de unde provene ceva. — De acea alta semneza: cartea scrisa de voi, si alt'a scrisa dela voi.

§. 116. Futuru.

Alu doilea dein participia-le usitate astadi, este participiulu activu, terminatu in oriu-a, carele se dice si participiu futuru cá in loculu celui latinu in urus-a, in adeveru inse este mai multu presente decâtu futuru, si numai dela verbele active activu; — seau mai adeveratu, elu este unu adiectivu verbale forà determinatiunea tempului precisa.

Dein care causa, eln se usiteza, nu numai pentru tempulu futuru, une oria, pr. fietoriu, venitoriu, si altele pucine, adeca carele va fí, va vení etc., — ci si pentru trecutu, pr. facutoriulu cerului si pamentului, adeca carele a facutu cerulu etc., er' nu carè va face, seau face.

Mai generale inse este semnificatiunea presentelui, seau a' unui tempu nedeterminatu, care mai alesu se esprime prein presente, pr. datatoriu de viatia, facutoriu de bene, sciutoriu a tote etc., adeca carele scie acumu sí totu deun'a, in trecutu sí in venitoriu etc.

Er' determinatiunea mai de aproape a' tempului depeinde dela alte cercustantie dein fia-care propusetiune, pr. D. dieu facutoriulu cerului si pamentului, — pentru trecutu. diu'a venitoria, — pentru futuru. judecatoriulu viiloru sí mortiloru, adeca carele va judecá vii sí mortii etc.

Semnificatiunea lui este numai activa, seau neutra, dupa natur'a verbului, dela care se trage, — er' pasiva nece una data.

Cele active stramuta acusativulu verbului seu, seau in genetivu, deca acusativulu a fostu articulatu, pr.

judicatoriului viiloru și mortiloru. factoriului cerului și pământului etc., precumu s'a vediatu mai susu, — seau în casu prepusetiunale cu de, pr. factoriu seau factoriulu de minuni, adeca carele a facutu seau face minuni. factoriu de bene, adeca care face etc. bene. datatoriulu de viația etc.

Note.

1. Derivatiunea lui este de regula dela supinu, și numai cu verbele de a' III. cojugatiune se face ore care modificatiune, despre care are a tractá analitic'a.

2. Numirea lui de partic. futuru, de acolo se pare a fi luata, că terminatiunea oriu se parú a fi totu un'a cu terminatiunea latina în urus-a, numai cu modificatiune, — înse semnificatiunea participiului nostru însasi arata, că aceste doué terminatiuni nu suntu identice; ci dein contra, form'a nostra în oriu respunde esactu formei latine orius-a, cu carea și la latini adese ori se formeza adiective dein verbe, pr. oratio laudatoria, suasoria. ars oratoria etc., adeca laudatoria, indemnatoria, cuventatoria etc.

De unde terminatiunea nostra în oriu, și dein partea semnificatiunei este identica cu a' latiniloru în orius-a în adiectivele verbali.

3. Deci diferenti'a între ambe terminatiunile: oriu și orius, stá numai întru aceea, că la latini se usiteza spre formarea adiectiveloru și dein alte vorbe, pr. uxorius amnis, la Horatiu, dela uxor; praetorius dela praetor etc.

4. Usulu acestui participiu, cu semnificatiunea futurului, la celi vechi erá mai adesu, de câtu la noi, pr. Pentat. de 1581. Exod. XII, 22: candu veti intrá în pământulu, ce este datatoriu (daturus) voue Domnulu. ibid XIV, 13: vedeti lucrure mari ale Domnului, carelei factoriu (facturus) în diu'a de astadi. N. Test. de 1648: Luc. X, 1: tramise pre eli câte doi în a-antea faciei lui în totu loculu, unde erá elu mergatoriu (iturus) etc. Vedi Principia pag. 229 seq.

5. Participiulu futuru pusu in predicatu, pote se fia nearticulatu sî cu genetivu, pr. D. dieu e judecatoriulu viiloru si mortiloru, seau sî numai: judecatoriu viiloru sî mortiloru. Vedi mai susu (§. 68. not. 1.).

6. Participiulu dela verbe cu dativu seau cu casu de prepusetiune, sî le retiene nescaimbate, pr. facutoriu de bene omeniloru. liertatoriu de pecate, dela a liertá de pecate etc.

7. Deintru insulu suntu formate sî unele sustantive: masc., feminine, seau neutre, pr. pastoriu dela pascu m., scri-soria dela scrisu f., cuptoriu dela cocu n. etc. Vedi sî alte mai multe esemple la celi vechi in Principia pag. 226 seq.

CAPU IV.

RECTIUNEA PARTICULE-LORU.

§. 117. Particele-le.

Sub nume de particule seau particele se cuprendu aci tote partile cuventarei cele neflesive, cari adeca nusi scaimba nece una data form'a si terminatiunea loru, ci remanu totu dea un'a, precumu au apucatu a fí, a se formá sî usitá.

Acestea suntu adverbial-le, prepusetiunile, cojuntiuni-le, si intreiectiuni-le, cari tote, suntu parte originali, parte compusa seau derivate, dein mai multe elemente, pr. adverbial: eri, mane; adi; iu apoi, in a-ante; bene, fromosu; — prepusetiuni: a, cu, de, in, pre, fora, prein etc.; — cojuntiuni: cá, de, cà, deca, dupa ce, de ora ce etc.; — intreiectiuni: o! vai. Domne! amaru! etc.

Dein cari se cunosce, cà sub nume de particule nu se intielegu cele numai de un'a seau de doue silabe, ci

tote cuvintele, ce potu intrá in aceste patru categorii, ori de câte silabe seau cuvinte se fia.

Note.

1. A enumerá toate particulele, alesu suptu acesta definitiune lata, un'a câte un'a, pote cá, nece de partea analitica a' gramatecei nu se tiene, carea tracteaza numai de forme si asia numai de cuvintele flesive, — cu atátu mai pucinu de partea sintactica, de catu numai, in cátu si dein ele unele au rectiunea seau regimea lor, -- ci se tiene de partea lesicografica a' limbei, dein carea nu pote se remania afora nece unu cuventu cátu de micu, nece semnificatiunea nece rectiunea lor.

2. Er' in cátu pentru rectiune, va fi de ajunsu si aici a arata diferite specie-le ei, confirmandule cu esemple trasa dein usulu viu alu limbei pentru mai chiara iutielegera expusetiunei, precumu s'a urmatu si paná aci.

§. 118. Adverbia.

Adverbia-le s'au numitu asia, pentru cá s'au consideratu cá adausa la verbe, precumu adiectivele se numira asia, pentru cá se considerara de adausa la sustantive; si asia si unele si altele suntu complementulu acelor'a si preste totu alu propusetiunei, prein care e determinata si destinatiunea seau usulu, precumu si semnificatiunea lor — a' adverbialor.

Ele suntu parte originali, parte derivate, seau prein forme anumite, seau numai prein compusetiune, pr. eri, mane; bene, intieptiesce; adi, in-a-ante, in-a-poi etc.

Se mai impartu inca in adverbialocali, temporali, si modali, pr. unde, candu, cumu etc.; — iu intrebatoria, si respundietoria, pr. cele

de mai in-a-ante; unde? cându? câtu? cumu? etc., cu respundietoria-le: aici, adi, atâtu, asia, precumu etc. —

in afirmative și negative, pr. e, este, dá; vedi bene, asia, forà indoieia etc. — ba, nu, nece, nece de cumu, nece de câtu, cumu se nu! (cu'interogativu: cumu se nu? e afirmativu), etc. —

in conjunctive și separative, pr. asia-pre-cumu. atâtu-câtu; — seau-seau, nece-nece, etc.

Deintru inse unele suntu forà nece una influentia asupr'a altoru cuvente in propusetiune, și acestea facu partea cea mai mare a' adverbialoru, pr. adi, mane, totu dea un'a, pururea etc. —

altele inse au și ele ceva influentia, care se manifesteaza, seau prein rectiune prepusetiunale cu de, pr. afora de noi. in a-ante de mene etc; — seau prein rectiune genitive, pr. in-a-antea mea. in-a-poia omeniloru etc.

Note.

1. Alte divisiuni și subdivisiuni ale adverbialoru remanu pre partea analitice, precumu enumerarea lor pre partea lexicografiei.

2. Form'a anumita a' adverbialoru este singura terminatiunea in e, pentru adverbialu bene dela bunu, și cele derivate dela adiectivele terminate in escu, pr. domnesce, imperatesce etc.

3. Partea cea mai importante a' adverbialoru, suntu cele intrebatoria, câte se referescu la modu, tempu, și locu: cumu? cându? unde? cu respunsa-le lor.

4. Respunsulu se face, seau prein alte adverbiala, seau prein alte cuvente, cari in acestu casu inca se potu considerá cá adverbiala; despre cari in specie in cele urmatoria.

5. Intrebarea se face in doua modure, cari si prein tonu destintu se cunosc, cà diferescu; — asia —

a) seau prein adverbia, si pronume, pr. cumu? candu? unde? câtu? ce-ne? ce? care? etc., pr. cumu vrei? candu veni? unde esti? câtu dai? ce-ne este? ce scii tu? care-i acolo?

b) seau prein verbe si nume, pr. vediutu-ai? seau: ai vediutu? barbatu e, au muliere? fromosa e, au urita? etc.

6. La intrebatiunile de sub a), se raspunde erasi seau cu adverbia, pr. cumu? asia. candu? adi. unde? aici. câtu? atâtu. — seau cu pronume, pr. ce-ne? io. ce? aceea. care? acel'a, — seau cu alte nume, cu seau forà prepusetiuni, pr. cumu? bene, fromosu, calare, pre diosu, cu carulu, in carutia etc., — candu? adi septamana, la vera. acumui anulu etc.; — unde? in satu. la Bucuresci. la noi. in casa etc.; — cene? Petru, unu omu, tota lumea etc., — ce? bani, carte, avere etc. — care? cutare. etc.

7. Er' la intrebările de sub b) se raspunde in doua modure: afirmative, seau negative; —

a) afirmative: la intrebarea afirmativa, se raspunde seau cu adverbialele afirmative: este, dá etc. deca intrebarea are numai un membru, pr. vediutu-l'ai? barbatu e? fromosa e? Resp. dá, este etc. — seau repetiendu verhulu, ori numele ce e de a se afirmá, pr. vediutul'ai? vediutu. barbatu e au muliere? muliere. fromosa e, au urita? fromosa etc. — Er'

b) negative: pre alocuria forà destintiune cu nu, ori intrebarea e afirmativa, ori negativa, pr. vediutu-l'ai? Resp. nu. barbatu e? nu. fromosa e? nu; totu asia si: nn l'ai vediutu? nu. nu e barbatu? nu. nu e fromosa? nu; —

inse pre alte locure se raspunde cu destinctiune: la intrebarea afirmativa cu ba, pr. vediutul'ai? muliere e? fromosa e? Respunsu la tote: ba; — er' la intrebarea negativa, cu nu, pr. nu l'ai vediutu? etc. Resp. totu nu.

8. Inse vene in a-ante si alu treile casu, candu intrebatuinea e negativa, er' respunsulu are se fia afirmativu; — si se respunde cu doua una data: cu ba si repetirea verbului, seau a tota propusetiunea, pr. nu l'ai vediutu? Resp. ba vediutu, seau ba l'am vediutu. nu e barbatu? ba barbatu, seau ba e barbatu. Nu e fromosa? ba fromosa, seau ba e fromosa, etc.

9. La intrebarile pronominali in cele alalte casure, cu seau forà propusetiuni, se respunde cu nume in asemenea casure, si cu acelesi prepusetiuni, pr. cui ai datu? Resp. lui Petru etc.

10. Inse intrebarea cu unele prepusetiuni si pronume, si respunsure-le cu acelesi prepusetiuni, au si anumite semnificatiuni, — asia —

a) cu prepus. cu? deca intrebarea este cu cene? insemneza insocire, pr. cu cene ai venitu? resp. cu frate-mieu etc., — er' deca se face cu ce? insemneza midiloculu (medium), prein care se face ceva, pr. cu ce l'ai batutu? cu man'a. Cu ce ai scrisu? cu pen'a etc.

b) cu pentru? asemenea, deca intrebarea e cu cene? insemneza suplenirea persoanei, pr. a moritu pentru noi, adeca: in loculu nostru, — seau respectulu persoanei, pr. pentru D. dieu; pentru mene te rogu se faci, adeca dein respectulu catrà D. dieu, catrà mene etc.; — er' deca se face cu ce? insemneza scopulu lucrarei, pr. pentru ce? pentru fericirea nostra. pentru liertarea pecatelor etc., — seau caus'a lucrului, pr. pentru pecatulu lui Adamu moru toti omenii. pentru bunetatea lui D. dieu etc.

11. Scopulu se pote esprime si cu prepus. spre, cu nume seau infinitivu, pr. spre benele teu. spre a ne scapà de morte; — seau si cu conjunctiunea cá seau pentru cá si propusetiune cojuntivale, pr. am venitu, cá seti spunu, pentru cá se scii etc.

12. Er' caus'a se esprime si cu conjunctiunea cà-ce seau pentru cà, impreunata cu propusetiune cojuntiva, inse la noi

in indicativu, pr. am venitu, cà-ce, seau cà-ci, tiam promisu. te am ajutatu, pentru-cà-ti voliescu benele.

§. 119. Cumu? in ce modu?

Intre intrebatiunile adverbiali, loculu mai de frunte tiene adverbiulu cumu (de la quomodo? lat.), fiendu cà una parte insemnata a' respunsa-loru este totu cu adverbiala, si inca in forma anumita adverbiala;— si anume —

a) cu adverbiala-le formate dein adiective, cu forma speciale in e, pr. bene, domnesce, imperatesce etc., de cari s'a disu mai susu (§. 118. not. 2);—

b) cu alte adverbiala totu dela adiective, forà forma anumita, ci numai in form'a neutrale sing., pr. reu, fromosu, dereptu etc.

c) cu gerundiu, alesu dela verbele neutre, pr. mia spusu ridiendu, ne amu pretrecutu jocandu-ne in carti, etc. —

d) cu participia preterite, alesu dela active, in forma neutra sing., pr. a respunsu necontenitu. a venitu incalciatu imbracatu etc. —

e) cu prepusetiuni casuali, pr. se traiti cu sanetate. amu petrecutu in desfatate. luati in nume de bene. lià-te cu fromosulu pre lenga elu etc. —

f) cu adverbiala, de tota form'a si originea, pr. asia am disu. abia am venitu. du-te fug'a. ven'o curundu. mergi mai liute. ambla mai cãtenelu (la celi vechi cãtelinu) etc.

Note.

1. Adverbiulu bene, se usiteza si cá sustantivu, luandu articlu, seau forà articlu, pr. benele nostru. facutoriu de bene;

— și că adiectivul, comparându-se că toate adverbialele adiective, pr. bene, mai bene, prea-forte-tare-de-totu bene etc.

2. Form'a anumita adverbiale au astăzi numai adiectivele terminate în *escu*, și acestea toate, pr. arată exemplele citate.

3. Unele adiective într-o dată s'au usitat ca adverbiale și în form'a adverbiale, cât în urma și-au pierdut form'a adiectivale, pr. *limpede*, *rapede*, — în cât astăzi în form'a adverbiale se usitează și ca adiective, pr. *apa limpede*. *riu rapede*; în loc de *apa limpedă*, *riu rapedu*, că cele de aceeași formațiune: *mucedu-a*, *umedu-a* etc.

4. Toate cele altele adiective sunt foră forma adverbiale, și se usitează, cum s'a spus, în form'a neutra sing., în loc de adverbială.

5. Și de în adverbialele de această categorie se pot pune perechi, pr. *asia este*, precum și *tiam spus*. *cumu e santul*, *asiai tamani'a* etc.

§. 120. Când și unde ?

Totul *asia* de momentosa, și copiosă în uzul limbii românești, sunt și adverbialele întrebătoare *când*? și *unde*? cu răspunsurile lor.

De în cari *când* se referesce la timpul, er' *unde* la spațiu și loc, că la momentele principale ale cugătării și cunoștinței lucrurilor.

Ele se împart în câte trei momente mai însemnate, de în cari unul și antânul reprezintă statul, er' cele altele două mișcările în câte două direcțiuni, pr. *când*? de *când*? până *când*? — *Unde*? (la celi vechi iuo?) de *unde*? până *unde* ?

Răspunsul la acestea se face, pentru momentul principal, seau cu adverbială, seau cu presupuțiuni casuali, — er' pentru cele altele totu asemenea, de cât

premitiendu prepusetiunile determinatorie respective de sî panà, precumu :

a) Candu? resp. acumu, eri, mane; adi; la Pasce, la Rosalie; la primavera etc., la nopte; noptea, dîu'a; ser'a, demanetia, demaneti'a; marti, joi, veneri etc.; in anulu trecutu, preste doi ani; totu dea un'a etc.

b) de candu? resp. cu de, pr. de acumu, de eri, de adi, dela Pasce, dela primavera; dela nopte, de demanetia; de marti; de in anulu trecutu, de doi ani; de atunci etc. —

c) panà candu? resp. cu panà, pr. panà acumu, panà adi; panà veneri, panà la nopte, panà la morte, panà la primavera, panà in anii trecuti, pan'atuncia etc.

Totu asia sî cu unde? resp. aici, acì; acoloa, acolo; pretotendenea; a casa; in Bucuresci, in Rom'a, in lume; la noi, la Bucuresci; pre lume, pre pamentu etc.

Er' cu de unde? sî panà unde? totu asemenea, pr. de aici panà aici; de a casa panà a casa; dela Bucuresci panà la Rom'a; de la noi panà in Bucuresci; par' cà nusu de pre asta lume etc.

Note.

1. La acestea se mai adaugu si intrebarile pre candu? care insemneza terminulu, si pre unde? care arata cerculu si sfer'a, seau trecerea prein, pr. pre candu-lu astepti? resp. pre mane, pre sera, pre domeneca etc. — pre unde? a venitu seau a trecutu? pre aici. pre la noi. pre a casa; pre usia, pre ferestra etc.

2. La unde? se mai adaugă și în câtrău, și deîn câtrău? resp. cu prepus. câtră și spre, seau de câtră și de spre, pr. în câtrău s'a dusu? câtră București, spre miedia-nopte etc. — deîn câtrău veni? de câtră București, de spre miedia dî. de câtră noi etc.

3. De aci se tienu și adverbial-le apoi și a-ante, cu compusal-le loru: în apoi, în a-ante. de în apoi, de în a-ante. pre de în apoi, pre de în a-ante etc.; cari se referescu și la tempu și la spatiu, pr. antaniu amu venitu noi, apoi eli. în a-ante stă elu, în apoi ea. eli au venitu mai în a-ante, și ne au esitu în a-ante. numi stă în a-ante etc.

4. Ele se usiteza, nu numai că adverbial simple, ci și că sustantive cu genetivu seau cu prepus. de, cu destinta semnificatiune, asia —

a) cu de pentru tempu, pr. în a-ante de menea a fostu. în a-ante de venirea lui Chr. în a-ante de facerea lumii etc.; în apoi de noi toti au venitu și eli etc. — er' —

b) cu genetivu, pentru locu, pr. a statu în a-antea mea (lat. coram me). a venitu în-apoia mea etc. Inse usulu le apleca și pentru tempu.

5. Cu genetivu se usiteza și alte adverbial locali, pr. a supr'a, în giuru seau împregiuru, în deretru, în la-intru, de desuptu etc. cu compusal-le loru: de asupr'a, pre de asupr'a; deîn pregiuru, pre deîn pregiuru. de deîn deretru, pre etc., deîn la-intru, pre etc., pre de desuptu; — asupr'a mea. împregiurulu lui. cele de în la-intrulu mieu. deîn dreptulu nostru. de desuptulu loru etc.

6. Deîn acestea unele se usiteza și cu de, pr. asupra de menea (la celi vechi). giuru seau în giuru de menea.

7. Adverbiulu afora, se usiteza asemenea și cu de și deîn, cu diversă semnificatiune, pr. alti d. diei a fora de menea se nu aibi. am esitu a fora deîn casa etc. — Er' cu genetivu nu se usiteza.

8. De adverbia se tienu si acusativii absoluti pentru tempu, pr. dîu'a, noptea, venerea, ver'a, iern'a etc. Vedi mai susu §. 73.

§. 121. Prepusetiuni.

Deintre particule, prepusetiunile suntu, cari au cea mai estensa influentia asupr'a altoru cuvente, in câtu ele in de sene nu potu se stè in propusetiune, de câtu numai razimate pre altu cuventu, cu care se lega asia dicundu intru unu cuventu, in câtu prepusetiunile nece nu au accentulu propriu, ci stau sub accentulu cuventeloru, cu cari s'au impreunatu, pr. cãtra mene, forà elu etc., cá cumu ai dice: catra-mene, fora-elu etc. intru unu cuventu.

De unde tote prepusetiunile au regime, si se punu totu dea un'a in a-antea cuventeloru rectiunei loru, dein care cauza s'au si numitu asia, si in limb'a romanesca rigorusu se oserbeza.

Ele se costruescu, seau cu nume si pronume, pr. a casa, cá tene etc., — seau cu infinitivu si participia, pr. de a face, spre a judecá, de facutu, etc., — seau cu adiective si adverbia, pr. cu multi, in a deveru, pre acì etc.

Cu nume, pronume, adiective si participia, casulu acestor'a este totu dea un'a acusativulu, care se cunosce dein casulu pronomeloru personali sing., pr. cá mene. cu tene. de sene etc.

Ele au semnificatiunea loru, preste totu, si destinatiunea loru, de a legá intre sene diversa cuvente, cari intru altu modu nu s'aru poté legá intre sene, pr. munte de anru. a venitu cu noi etc.

Er' in câtu pentru semnificatiunea propria, ea varieza de multe ori, in câtu un'a si aceeași prepusetiune, cu diverse nume seau verbe etc., au si semnificatiunea diversa, pr. am vediutu p re Petru, siedindu p re scaunu, si cautandu p re ferestra etc.

Not e.

1. Prepusetiunile romanesci suntu in mare numeru, alesu prein compusetiune, si usulu loru e atâtu de amplu si prein compusetiunea libera a mai multoru prepusetiuni, de una data atâtu de benefactoriu, in câtu nu este nuantia atâtu de fina, câtu limb'a romanescă se nu o pota esprime chiaru si esactu prein combinatiunea prepusetiuniloru, pre cumu se va vedé dein esemple, — si nu este nece una limba, care in acestu respectu se se pota mesurá cu limb'a nostra.

2. Ele se impartu la gramateci in mai multe parti: simple si compuse, pr. a, de, in, la, pre etc. simple; — dein, dela, prein, pre la, de pre la etc. compuse.

3. Mai in colo in separabili, cari se potu separá de catrà altu cuventu, pr. de, in etc. de noi, in voi, — depunu, impunu etc., — si ne separabili, pr. des, re etc. desfacu, remaniu etc.

4. Dein prepusetiuni se compunu inca si unele adverbia, pr. in a-ante, in-a-poi etc., cari uneoria potu se aiba si regimea loru; vedi mai susu §. 120. not. 3. 4.

5. Prepusetiunile neseperabili suntu mare parte inca vie, si sierbecu in compusetiune spre modificarea insemnarei, cá si cele separabili, pr. desfacu, deslegu; resbunu, restornu etc. — intristezu, prelungescu etc.

6. Unele inse suntu morte, si in de sene in compusetiune nu dau verbului decâtu una semnificatiune conventiunale, pr. incepu, precepu etc.

7. Intre prepusetiuni suntu unele pucine, cari varieza in constructiunea loru, asia: forà, care se pote costrui si neme-

diatu cu numele, pr. forà mene, forà altu ceva etc., seau si prein midilocirea altei prepusetiuni, pr. forà de mene. forà de lege etc. — Insemneza inse si: decâtu, pr. forà numai etc., cá adverbium.

8. Er' prepusetiunea panà, cu adverbia se costruesce nemediatu, pr. panà candu. panà unde. panà adi. panà mane etc.; — inse cu nume numai prein midilocirea altei prepusetiuni, pr. panà la noi. panà in ceru etc.

9. Dein semnificatiunile prepusetiunilor anotámu urmato-rie-le :

a) a, cá la latini ad, pr. a casa, a mente, a fora etc., lat. ad casam, ad mentem, ad foras; — semnu pentru dativu, pr. inceputulu a mari intemplari. a multu poporu, a tota lumea etc.

b) cá, lat. quam, pentru semenatiune, pr. cá tene, adeca asemene tie, lat. sicut tu; — pentru comparatiune, pr. mai mare cá voi, adeca decâtu voi, lat. major quam vos; — cu la, lat. circa, circiter, pr. cá la doi ani suntu de atunci; — seau cu de, pr. cá de doi ani, lat. circiter duo anni, si circiter duorum annorum, etc.

c) cu, lat. cum, pentru insocire, pr. cu noi a venitu, si impreuna cu noi; — pentru midilocirea lucrarei, pr. cu pen'a am scrisu; — si in frasi: elu tiene cu noi, adeca e pre partea nostra; — e cu draculu etc.

d) de, lat. de, cá legatura intre cuvente de tota speci'a, de usu asia de latitu, in câtu definitiunea si descriptiunea semnificatiunei acestei prepusetiuni este aproape cu nepotentia. Ea este de mare pretiu in limb'a rom., cá si in tote limbele neolatine, si multe s'au anotatu in cele de panà aci despre usulu ei.

e) in, lat. in, cu intru in a-ante de vocali seau in cuventare maiestateca, pentru cele dein la-intru lucrului, pr. in mene seau intru mene; si raspunde atâtu la unde? in casa, — câtu si la in catràu? pr. mergu in tier'a romanescă. — De aci s'a formatu si intra si intre, ce insemneza midiloculu a doua lucrure, pr. intre noi si voi etc.

f) la, lat. ad, pentru apropiare, pr. la noi, cá respunsu la unde? sî in catràu? pr. se afla la noi, — se duce la voi etc.

g) pre, proprie cá la lat. per, pr. pre ferestra, lat. per fenestram; inse sî pentru alte, vedi mai susu. Inse pentru semnificatiunea latina per, astadi mai multu se usiteza cu compusetiunea in, pr. prein noi, lat. per nos.

h) spre, lat. super, in locu de asupr'a sî catrà, pr. cauta spre noi; la celi vechi sî cá la latini, pr. intunerecu erá spre aduncu, lat. super abyssum.

i) sub, sî su, seau mai plenu subtu seau suptu, lat. sub sî suptus, intru semnificatiunea sciuta, dela care s'a formatu adverbiulu de-desuptu sî cá noua prepusetiune cu genetivu, pr. de desuptulu mieu etc.

10. Dein cele alalte mai lunge, seau compuse, mai anotámu inca: —

a) catrà, lat. contra sî grec. κατά, cá una forma noua dein doue; inse cá contra numai la celi vechi, pr. Tetrav. de 1561. Luc. nr. 18: ce-ne nu e catrà noi, cu noi este; — astadi inse cá la latini erga si versum, pr. fi bunu catrà noi: erga nos; intorcete catrà pariete: versus parietem etc.

b) de-in, care la celi mai vechi se scrie destintu cá doua cuvente, apoi contracte de'n, ce sî adi se mai aude, sî in urma d'in cu i curatu, lat. e vel ex; compusetiunea ei arata prea chiaru semnificatiunea.

c) pre-intru, intru insemnarea lat. per sî propter, inca in usu la celi vechi in form'a primitiva, pre incetu apoi scaimbata in pre'ntru sî in urma in pentru, astadi se usiteza numai in semnificatiunea a dou'a, cá la latini propter.

d) pre-spre, in usu la celi vechi, de aci pre incetu stratformata in preste, intru insemnarea trans, si supra. Vedi pentru tote acestea in Principia pag. 396 seq.

11. Prepusetiunea dupa, la ital. dopo, cu insemnarea latina post, sî secundum, e de origine disputabile; dupa unii prepusetiune curatu italica; dupa altii dein de stramutatu in

du, si po in locu de poi lat. post stramutatu în pà dein pu, cá mâna dein mânu; — er' dupa altii, dein de mutatu in du, si dein pre elidiendu pre R mutatu in pà, cumu se pronuncia forte adesu. De almentrea, formele de pre intru altu intielesu, si dupre totu asemenea seau cá dupa, inca suntu usitate.

12. Adverbiulu a-prope si de aproape etc. se construesce si cu de cá prepusetiune, pr. aproape de mene, — seau si cu articlu cá nume mase., pr. aproapele si deapropiele nostru.

§. 122. Articularea dupa prepusetiuni.

Numele si participia-le, ce suntu in dependentia dela prepusetiuni, potu se fia articulate seau nearticulate, dupa cumu ceru ratiunile propusetiunei, — inse in anumite cercustari articularea seau nearticularea e de rigore, — asia —

a) prepusetiunea a, si de almentrea rara, e mai totu de a un'a cu nume nearticulat, pr. a casa, a mente, a nevolia etc.

b) prepus. cu, cu unu nume dupa ea, deca insemneza modu seau midilocire numele se articuleza, pr. cu man'a, cu poterea. am scrisu cu pen'a etc., — er' deca insemneza insocire, se articuleza seau nu dupa cerentie, pr. a venitu cu oste seau osti asupra-ne seau cu ostea si ostile. cu toti seau cu totii etc. — Er'—

c) cele alalte prepusetiuni, deca suntu numai cu unu nume, nearticularea e de rigore, pr. l' am luatu de mana, seau in mâna. a mersu la scola. pre mesa. spre ceru. sub pamentu. — dein casa. dela parenti. prein apa si prein focu. pentru bani. — despre scientie. pre-spre seau preste lume, — catrà sore. dupa spate.

forà lege seau forà de lege. lenga pariete. panà in seau panà la etc. mare etc.

Note.

1. A cu dativu inca e forà articlu, pr. tata a multe limbe te voliu face.

2. Cu intru insemnarea de are, formandu cu numele dependente unu cá-si adiectivu, seau adverbium, inca nu cere articulare, pr. omu cu capu, si cu mente, si cu scientia, adeca omu care e cu capu seau are capu, — s'a portatu cu lauda (lat. laudabiliter). s'a luptatu cu taria si cu barbatia (lat. fortiter et viriliter pugnavit) etc.

3. Asia si adverbial-le, cari se costruescu cu prepusetiune si unu nume, pr. afora, aproape, in a-ante etc. aproape de cetate. afora de barbati si mulieri. in a-ante de morte etc.

4. D. dieu inca remane nearticulatu dupa prepusetiuni, deca nu e in relatiune cu genetivu, pr. cu D. dieu. me juru pre D. dieu etc., inse pre D. dieulu meu!

5. Numele propria nusi scaimba articularea, deca e defipta, pr. cu Petru. in Franci'a. la Craiov'a. — Er' deca articularea e libera, se urmeza dupa regulele dein paragrafu, pr. Jasii cu Bucurescii. in Bucuresci. la Parisu etc.

§. 123. Cojuntiuni.

Prein cojuntiuni se intielegu unele particule, cari au destinatiunea de a impreuna unu nume cu altulu, seau una propusetiune cu alt'a, — si presupunu celu pucinu doua nume seau doue propusetiuni, si cari de multe ori nu se potu intielege un'a forà de alt'a.

Ele stau seau dein particule originale, simple seau compuse, pr. cá si cà. cà-ce seau cà-ci. de, deca, desi etc.; — seau dein alte compusetiuni de tota form'a, pr. pentru cá. pentru cà, fiendu cà, macaru cà,

cumu cà. de ora ce. dupa ce etc.; — sî la celi vechi: dereptu ce cà. prein ce cà, etc.

Ele se punu seau singuratece, pr. voliu, cá se-ti dau. sciu, cà-mi vei spune etc. — seau parchie: au-au. ori-ori. seau-seau. sî-sî. asia-precumu, pr. au tu, au elu. sî noi, sî voi. precumu in ceru, asia sî pre pamentu. — precumu-ti vei sará, asia vei mancá, etc.

Inse de multe ori e destulu a se pune numai un'a espresè, er' cea alalta se pote omite, pentru a se subintielege, pr. de ca veneai eri la noi, mergeamu in preambulare, etc.

Deintru inse, unele se costruescu cu modulu co-juntivu, in câtu acest'a are tempore propria, pr. voliu, cá se intielega, cei graescu. am scrisu acestea, pentru cá se nu se uite, etc. —

Altele, alesu cele conditiunali, cu optativu, in câtu ajunge, inse nu de rigore, pr. ti-asiu spune, de ca m'ai fî cu credentia. veniam, la; voi, de scieam, cà sunteti a casa etc.

Er' cele alalte mai totu dea un'a cu indicativu, pr. sciu, cà vrei. de cumu va nu voliesci, spune-mi. tiam crediutu, macaru cà nimenea nuti mai crede, etc.

Note.

1. In locu de cá, celi vechi dîcu mai multu cumu, inse totu cu co-juntivu, pr. scose D. dieu pre Adamu „cumu se lucre pamentulu, de in care erá luat.“ Pentat. de 1581. Gen. III, 23, etc.; — dar' sî in locu de cà, pr. ibid. v. 5. cà scie Domnedieu (sic), cumu vere in care dî vreti mancá de intr'insu, deschidese voru ochii vostri etc.; — inca sî in locu de dupa ce etc.

2. La aceliasi erá in usu forte, si cojuntiunea pierduta E lat. et, inse sí la eli tumai intru insemnarea éra (lat. sed), care inca e derivatu dein E cu adausulu particulei ra, cá si in dára dela dá; — si se pronuncia amendoua sí scurtate er' sí dar'. Vedi sí Principia pag. 397 seq.

3. Despre cojuntiunea se, in câtu astadi nu se mai usiteza cá la celi vechi, vedi mai susu §. 118. not. 10.

§. 124. Propusetiunile cojuntive.

Cojuntiunile se impartu sí dupa valoarea loru in mai multe clasi, cu destinte numiri, dupa cari sí propusetiunile formate cu ele se numescu, deintre cari despre unele s'a amentitu sí mai in a-ante; de cari suntu :

a) propusetiunea causale, parechia, in carea un'a contine caus'a, er' cea alalta efectulu, pr. pentru cà ai mancatu dein pomulu, ce am disu se nu mananci: — in sudorea faciei tale veri mancă pana ta etc. Vedi mai susu (§. 17. not. 6).

b) prop. conditiunale, parechia, dein cari un'a cuprende conditiunea, er' cea alalta rezultatulu problematecu, pr. De veti liertá voi omeniloru pecatele loru: — sí tatalu vostru celu dein ceru va liertá voue pecatele vostre etc. Vedi mai susu (§. 17. not. 5);

c) propus. intrebatoria, er' parechia, seau sí singura, pr. Christosu esti tu? au pre altulu vomu asteptá etc. Vedi mai susu (§. 17. sí 118. not. 5 seqq.)

Note.

1. De acestea mai suntu propusetiunile :

a) consecutive, usitate in ratiocinia, si logismi etc., pr. dupa ce ne amu nascutu, va se sí morimu. noi suntemu omeni, asia dar' moritori etc.

b) corective seau esceptive, pr. tu dîci, inse nu e asia. multi suntu chiamati, ci pucini alesi. nu suntu D. diei, forà numai unulu etc.

c) destintive intre mai multe, pr. seau vomu invinge, seau vomu mori liberi etc.

d) finali seau teleologice, ce arata scopulu, pr. faceti bene, pentru cá se nu perimu. roga-te lui D. dieu, cá se ne ajute etc.

e) impreunatorie, pr. omenii se nascu, si moru. fã bene, si nu te teme de nime etc. —

f) si comparative seau asemenatorie, cá mai susu, pr. cumu vei sará, asia vei mancá. fiti perfecti, precumu si tatalu vostru celu dein ceru perfectu este etc.

2. Une oria conjunctiunile se omitu si numai se subintielegu, cá in proverbia: fã bene, astepta reu, etc.

3. Deca in doue propusetiuni se afla unele cuvete totu acelesi, intru a' dou'a se omitu si se subintielegu, pr. D. dieu ne a facutu pre noi, nu noi; adeca: lu noi ne am facutu pre noi etc.

§. 125.. Intreiectiuni.

Prein intreiectiuni se intielegu unele particule originali, seau alte cuvete, cari asia dicundu se arunca in midiloculu propusetiunei, forà strinsa legatura cu vre una parte a' ei, pr. O! vai! Ea! Eca! seau éta! mei! etc.

Inse ele se potu pune si la inceputu, si la finea propusetiunei, precumu suntu exclamatiunile, si alocutiunile, in vocativu si in imperativu etc., pr. fetu-mie u, asculta-me. nu auditi, mei? O Domne! ajuta noue etc.

Unele dein ele au si rectiune de casure, cu seau forà prepusetiune, pr. vai mie! seau vai de mene! amaru noue, Domne! fericite de voi, fratiloru! etc.

Note.

1. De intreieciuni se tienu toti vocativii, si unele imperative, pr. mei Petre! Ven'o in coce. Du-mi-te fug'a etc.

2. Eca si éta se costruescu si cu acusativii pronumeloru personali, pr. eca-me aici, seau eta-me, seau eca-ta me.

3. Intreieciunile inse, nu se punu totu dea un'a in propusetiune, seau cu propusetiune, ci de multe ori numai singure de sene, precumu in juramente, blasteme, aprecatiuni etc., pr. dio! dio asia. dîcu dio. dio lui D. dio. Asia in vulgu, cá italiani, inse cu pronuncia romanescă.

4. Inca si frasi intrege si propusetiuni se punu, cá intreieciuni, pr. tiene mente! Dà mei! asia vedi! fugi in colea! mancate-arū corbii!

5. Ele suntu mare parte espresiunea sentiementeloru vorbitoriului catrà ascultatoriu, bune seau rele, seau numai catrà senesi, triste, de dorere, etc., precumu dein esemplele de mai susu se vede.

SECTIUNEA II.

SINACTICA.

§. 126. Afectiunile cuventarei.

Regulele pentru constituirea propusetiunei, dein câte parti stà, si de natur'a acestor'a, suntu regule fundamentali, basate pre principia-le cugetarei, cari suntu acelesi pentru toti omenii cu mente sanetosa, si de acea totu intru una forma se manifesteza in tote limbele, — cu exceptiuni numai in accidentali, nu si in esentiali.

Accidentiele acestea suntu afectunile cuventarei, lasate in joculu varietatei limbeloru, si de acea mai multu seu mai pucinu diferescu dupa limbe, in câtu si insesi limbele au mai mica seu mai mare diferentia, ori asemenare, intre sene, dupa afinitatea si originea lor.

De aceste afectiuni se tiene si ordinarea cuventeloru in propusetiune, seu locatiunea partiloru propusetiunei, carea inca nu este totu aceeași in tote limbele, nece macaru in limbele afui si de aceeași origine, pr. de esemplu alta este sintactic'a greciloru si latiniloru, si alt'a a' limbeloru neo-latine.

Dar' inca si intre limbele neo-latine se afla ore-care diferentia intru acestu respectu, pr. intre limb'a roma-

nesca sî cea francesca, inca mai mare de câtu între a' nostra sî cea italiana.

Note.

1. Sintactic'a limbei grecesci si latine e cu multu mai libera, decâtu a' toturoru limbeleru moderne, si in specie aceloru neolatine, dein caus'a multeloru forme casuali, temporali sî participiali, in câtu ori sî cumu s'aru dislocă cuventele, ce se tienu dupa pusetiunea loru un'a de alt'a, periclu totu nu este, de a nu poté fi intielesa propusetiunea, sî de a nu se scî care cuventu de care se tiene, fia ele ori sî câtu de departate unulu de catrà alaltu.

De acea vedemu in clasicii loru, nu numai poetici, ci si prosaici, atari dislocatiuni in susu sî in diosu, câtu ne prende mirarea, cumu au si potutu fi intielese atari propusetiuni, cari, alesu in poetii grecesci, astadi sî celoru mai procopsiti in studiulu limbei grecesci, inca le dau multu de lucru, pentru a le poté intielege, si au lipsa de multe comentaria, — pre candu publiculu grecescu erá in stare deintru unu audiu a intielege epinicia-le lui Pindaru si ale altor'a, forà comentaria-le lui Eustatiu si Dem. Tricliniu, forà cari noi astadi pucinu ne amu procopsi.

2. Limb'a francese inca e sî mai multu legata in despusetiunea propusetiuniloru, de câtu cele alalte neo-latine, dein caus'a influentiei, ce avù limb'a franciloru, normaniloru, si altoru popora, asupr'a limbei vulgari neolatine, pre tempulu incursiunei loru pre teritoriulu vechiei Galie, ce sî numele i-l'au stramutatu.

3. De afectiunile cuventarei se tienu, sî cele ce venu sub nume de sintase ornata, de vertuti-le si vitia-le dictiunei, si in urma chiaru sî ortografi'a ei intrepuntiunea, de cari in urmatoria-le se va tractá in capete destinte.

C A P U I.

LOCATIUNEA (TOPIC'A).

§. 127. Locatiunea ordinaria.

Fiendu că cuventarea stă dein propusetiuni, și propusetiunea dein cuvente, unele esentiali, altele mai pucinu esentiali, — asia vene mai antaniu a se considerá partile propusetiunei, și loculu ce au se-lu cuprenda intru insa in ordinea naturale și directa, seau locatiunea ordinaria.

Dupa cari, antaniulu locu in propusetiune ocupa subiectulu, cá sustratulu propusetiunei, despre care se enuntia sententi'a vorbitoriului, — er' celu dein urma predicatulu, seau ce se enuntia asup'ra subiectulu, — si in midilocu intre amendoua ocupa locu verbulu enunciativu, care impréuna seau despreuna pre amendoua, și cumu se scie, prea de multe ori e cupresu intru insusi predicatulu, pr. omenii (subiectu), suntu, moritori (predicatu). seau: omenii (subiectu), moru (verbu-predicatu).

Note.

1. Acesta regula generale are locu propriè in propusetiunea simpla, in carea nu se afla alte cuvente, de câtu cele trei esentiali și principali, cá in esemple.

2. Inse deca propusetiunea e complexa, și are mai multe apertentie intru una parte seau alt'a, — regul'a generale de mai susu totu remane, numai că aplecandu-se, se largetse, asia: In propus. complexa, antaniulu locu ocupa subiectulu cu apertentiele lui, er' celu dein urma predicatulu erasi cu ale lui apertentie; intre care midiloculu tiene verbulu copulativu, pr. toti omenii, suntu, moritori ore candu.

3. De aci apoi urmeza, cà —

a) deca propusetiunea are mai multe subiecte seau predicate, legate seau nelegate prein vre una cojuntione, ele lieau locu numai de câtu dupa principali-le loru, pr. Arabii, Persii, si Turcii, suntu, toti mohamedani, suniti seau siiti;

b) deca subiectulu seau predicatulu e in regime cu altu nume prein casu, cu seau forà prepusetiune, dependenti'a urmeza dupa regente, pr. sufletulu omului forà de pecate, se inaltia la D. dieu; —

De acea, toti genetivii urmeza dupa regentii loru, — si toti acusativii dupa verbele loru, si a fora de subiectu si predicatu, pr. asteptu invierea mortiloru. cene pote liertá pecate, forà numai D. dieu;

c) deca subiectulu, seau predicatulu, are attribute, acestea urmeza numai de câtu dupa principale-le, cu care se concordeza, pr. omulu intieleptu, e, raretate mare. —

Totu asia se urmeza, si candu sustantivele suntu numai in dependentia, pr. am vediutu fiere selbatece. am facutu una cununa de flori fromose;

d) deca subiectulu seau altu nume e cu genetivu si cu atributu, atributulu se pune dupa principalele lui, pr. sufletulu peccatosu alu omului, si sufletulu omului peccatosu; —

e) deca verbulu propusetiunei este in tempu ausiliariu, formul'a flesiva precede, pr. am vediutu. asiu face. voliu veni;

f) deca dativulu seau acusativulu verbului este pronume personale, sufipitu seau reflexivu, ele precedu si verbulu urmeza, pr. ti am datu. te am vediutu. l' am asteptatu. s'a dusu;

g) deca in propusetiune este vre unu infinitivu, elu inca urmeza dupa regentele seu, cá ori care altu cuventu, pr. nu se pote sci. e liusioru a dîce, ci a nevolia a face. te voliu invetiá io, a mai defaimá pre altii, etc.

4. Esceptiune facu pronumele demonstrative, adiectivele numerali, si de cantitate, cari in ordinea naturale se punu inaintea sustantivului loru, pr. acestu omu. unu anu si patru

dile. multi omeni. tota lumea. cu amendou e mânule. cea alalta parte a' vietiei noastre.

Inse adiectivele posesive urmeza regul'a generale a' atributeloru seau adiectiveloru, in apoia sustantiveloru, pr. tatalu nostru. fetulu mieu etc.

5. Deca numele cu genetivu are atributu seau adiectivu, ceste se potu pune si dupa genetivu, inse atunci remane la indoiela, ca la care dein doua se referesce? la regente, ori la genetivu, pr. sufletulu omului peccatosu; — cene e peccatosu: sufletulu, ori omulu?

§. 128. Inversiunea.

Inse in usulu generale alu limbei nu se oserbeza totu de a un'a regul'a locatiunei naturali, ci adese ori partile propusetiunei, dein anumite motive, -si stramuta loculu asia, in catu cele dein apoi une oria se punu in a-ante seau la midilocu, si prein urmare cele de in a-ante la urma seau la midilocu, pr. omenii suntu moritori, seau \sim moritori suntu omenii; — seau suntu moritori omenii; — seau suntu omenii moritori. — Omenii moru; — seau \sim moru omenii. Lungai limb'a boului, si nu pote graf; in locu de: limb'a boului e lunga.

Asta stramutare se numesce inversiune, seau dislocatiune.

Ea se face, seau dein volia libera, seau dein necesitate.

Dein volia libera, se face in prosa, candu vorbitoriulu vrè se atraga atentiunea ascultatoriului la vre una parte a' propusetiunei, stramutanduo la loculu dein a-ante, pr. de omeni vorbescu io, nu de boi; — in locu de a dice: io vorbescu de omeni; — seau candu vorbitoriulu vrè se dè vre uei parti a' propusetiunei una

insemnetate mai mare, de câtu o are in sene, strapunenduo éراسi dein altu locu la locul autaniu, forà de a mai adauge noua cuvente la propusetiune spre acelu scopu, pr. fromosu e omulu, Domne! va se dica: o! câtu de fromosu e omulu; seau cà e forte fromosu.

Er' dein necesitate se face, in dictiunea poetica cu ritmu seau cadentia, candu poetulu este de purnrea in nevolia de a face inversiuni preste inversiuni, dein caus'a ritmului seau cadentiei, pr. multu e dulce si fromosa limb'a romanesca etc.; poetulu disese: limb'a ce vorbimu, care pentru aici e totu atât'a.

Note.

1. Inversiunea propriè are locu numai in casurele cu locatiune naturale definita, inse si libera, cà in cele dein §. precedente; er' in cele ce au locatiune definita inse nu libera, si in cele ce nu au locatiune definita, ci cu totulu libera, de inversiune nu pote fi vorba, pentru cà cele cu locatiune strinsu definita seau defipta nu se potu mutà dein locul lor, er' cele ce nu au locatiune definita, ori unde se punu in propusetiune, locatiunea lor totu dea un'a e naturale si ordinaria, er' nu inversiune. Cari suntu ceste doua casure dein urma, se va vedé in cele urmatoria.

2. De inversiunea poetica inca nu avemu a tractà aici, fiendu cà nu este regula destinta pentru ea, si inversiunea e lasata in voli'a poetulului, numai câtu nece loru nu este liertatu a trece preste sfer'a libertatei prosaice, ci numai cà eli nu suntu costrinsi a face inversiuni dein alte motive, de câtu ale necesitatei poetice, precumu nece suntu in stare se faca decâtu numai dein acelea.

3. Este de prisosu inse a repeti aici de nou tote casurele specificate in §. 127 not. 3., si a inverti esemplele produsa acolo, ceea ce fia-care de senesi-o pote face. De esemplu fia

numai celu de sub a) acolo, pr. mohamedani suntu toti Arabii, Persii sî Turcii etc.

4. Inse inversiunea trage dupa sene unele modificatiuni in propusetiune, de cari mai de multe ori fû vorba in sect. I. De acestea suntu : —

a) Deca genitivulu se pune in a-antea regentelui seu, elu lià in a-antesi articlulu supletivu, pr. sufletulu omului, ∞ alu omului sufletu; — sî preintr'insu regentele-si pierde articulatiunea;

b) Totu asia se urmeza, sî deca pronumele posesivu, trece in a-antea regentelui seu, pr. tatalu nostru, ∞ alu nostru tata. amicii miei, ∞ ai miei amici;

c) Deca pronumele demonstrativu se pune dupa sustantivu, numele se articuleza, si pronumele lià unu a paragogicu, pr. acestu omu, ∞ omulu acest'a.

d) Deca adiectivulu de lenga pronumele personale io, tu etc. se pune in a-antea pronumelui, pronumele se muta in casu cu prepus. de, pr. io amaritulu, seau ∞ amaritulu de mene, saraculu de tene. ticalos'a de ea, — asia sî cu numele propria, pr. amaritulu de Petru; cá sî vai de elu etc.

e) Deca optativulu primu se inverta, infinitivulu se pune in form'a plena, de nu urmeza pronume, pr. asiu veni ∞ venire-asiu.

f) Deca dativulu seau acusativulu numinale se pune in a-antea verbului, pentru evitarea amfibologiei, in a-antea verbului se mai pune sî unu dativu seau acusativu pronominale, pr. am dîsu lui Petru, ∞ lui Petru iam dîsu. deca veti audî cuventele lui, ∞ deca cuventele lui le veti audî. — De insemnatu inse este, cà —

1) Acest'a se face numai cu numele propria si apelativele articulate, er' nu sî cu cele nearticulate, pr. am vediutu omeni, ∞ omeni am vediutu. — Dar' scrietorii vechi sî baserecesci sî cu numele articulate nu prea adaugu pronumele, pr. deca cuventele lui veti audî; — forà le.

2) Er' deca acusativilu e femininu sing., pronumele se pote pune sî dupa verbu, pr. am cercatu voli'a lui, ∞ voli a lui, o am cercatu, seau voli'a lui am cercatu-o, seau cercat'o, — seau voli'a lui, i-o am cercatu, seau iam cercatu-o, cercat'o.

§. 129. Locatiunea strinsu fipsata.

Suntu inse mai in colo in propusetiuni inca sî alte parti mai menunte seau mai mari, cari au loculu loru atâtu de definitu seau fipsatu, in câtu nu potu selu inscaimbe nece una data, si unde prein urmare nece de inver-siune nu pote ff vorba. — De acestea suntu:

a) articlii toti trei: primariu, supletivu, si secundariu; dein cari primariulu numai in apoia numelui pote se aiba locu, pr. omulu; — supletivulu numai in a-antea aloru sale: genitive, posesive, ordinative, cantitative, pr. alu domnului. alu mieu. alu doilea. alu câtulea? — er' celu secundariu, erasi numai in a-antea aloru sale: adiective, participia, si frasi adiectivali, pr. celu bunu. celu moritoriu. celu cu mente;

b) dativii si acusativii prunumeloru personali: mi-ti etc. me, te — etc., cari in dependentia dela verbe, in modurele finite au locatiune mai multu seau mai pucinu libera, — inse in infinitivu si gerundiu au locatiune ne-scaimbata, — asia —

1. cu infinitivu, loculu loru este intre a sî verbu, si de suntu in propusetiune de una data si dativi si acusativi, dativulu precede, er' acusativilu urmeza, pr. a mi aduce. ale aduce, seau a mi-le aduce; — inse —

2. deca infinitivulu are sî negativulu nu, seau ad-verbialu mai, — nu precede, er' mai urmeza dupa dativii si acusativii dîsi, pr. a nu ti dá. a nu-lu dá.

seau a nu tilu dá. — ati mai dá. alu mai dá, seau a tilu mai dá; — seau cu tote impreuna: a nu ti-lu mai dá; unde inscaimbare nu pote avé locu;

3. cu gerundiu, loculu loru: pentru dativii si acusativii dîsi, este dupa gerundiu, in ordinea arata, pr. aducundu-mi, aducundu-lu, seau impreuna: aducundu-mi-lu; — er' pentru nu, sî mai, este in-ante, decâtu cà nu se scaimba totu dea un'a in ne, pr. ne aducundu, mai aducundu; seau impreuna: ne mai aducundu; seau impreuna si casurele pronominali: ne mai aducundu-mi-le. ne mai aducundu-mi a mente de tote. ne mai potendu-vi-le dá etc.

Note.

1. Singura exceptiune pentru articlii are dativulu masc. alu numeloru propria omenesci nearticulate, pr. lui Petru; lui D. dieu asemenea; lui Traianu imperatu etc., — cu tote cà lui aci nu se pote luá de articlu, ci numai de una formula impromutata pentru casulu gen. dativu.

2. In modulu indicativu casurele pronominali de regula au locu in a-antea verbului, pr. mi-le dede, seau cu ausiliariu: mi-le a datu. mi-le va dá, mi-le aru dá, — inse prein inversiune se potu pospone, pr. dede-mi-le; er' deca tempulu e ausiliariu, ele se punu in midilocu intre partile ausiliariului, pr. datu-mi-le a. dá mi-le va. dá mi-le aru; — seau deca ausiliariulu custà dein mai multe parti de câtu dein doue, pr. mi-le aru fi fostu datu, prein inversiune punenduse numai ultimulu supinu in a-ante, casurele dîsa cuprendu loculu alu doilea, pr. datu-mi-le aru fi fostu.

3. In câtu pentru nu sî mai, in locatiunea directa, nu se pune in a-antea pronomeloru, pr. nu mi le dede. nu mi-le a datu etc., — er' mai dupa ele, pr. mi-le mai dede sî nu mi-le mai dà, er' cu ausiliariu, in midilocu: nu mi-le va mai dá etc.

Er' in câtu pentru locatiunea inversa, — cu nu, nu se pote face; — er' cu mai, se face punendulu in a-antea toturor'a, pr. mai datu mi-le a? mai dá-mi-le va? mai dá-mi-le aru? — asia sî cu ausiliariulu multiplu in inversiune: mai datu-mi-le aru fi fostu, — er' directe: nu mi-le aru fi fostu mai datu.

4. Fiendu cà optativulu seau conditiunatululu stà numai dein tempore ausiliaria, la modulu indicativu s'au adausu sî formele analoge dein optativu-conditiunale pentru nesulu materiei. — Adaugemu numai, cà deca seau optativulu, seau conditiunale-le, are in fruntea propusetiunei seau una intreiectione pentru optativu, seau una cojunctiune pentru conditiunale, inversiunea nu se face, pr. o! de aru vení. seau: deca aru vení, — er' in câtu pentru nu sî mai, s'au dîsu in not'a 3.

5. In modulu conjunctivu, inca nu se pote face inversiunea, ori are in a-antesi cojunctiune, ori numai se, fiendu cà propusetiunea si de almentrea nu e in ordinea directa, ci cu verbulu in a-antea subiectului, pr. se veniti, seau cá se veniti voi; in locu de: cá voi se veniti.

Er' in câtu pentru casurele pronominali si particelele nu sî mai, ele se punu intre se sî verbu, cá in infinitivu, pr. pentru cá se nu mi-le mai tramiti.

6. Er' in imperativu, casurele pronominali sî particelele nu sî mai, in form'a afirmativa: mai se pune in a-ante, er' pronumele dupa verbu, pr. dà-mi. du-te. sî du-mi-te, — seau mai dù-mi-te; — er' in inversiune: pronumele precedu, sî intre ele sî verbu se pune mai, pr. mi dà. te du. — mi mai dà. te mai dù. — sî mi-te mai dù. — Er' in form'a negativa, inversiunea nu se face.

7. Deca gerundiulu are in regime dupa sene unu infinitivu, inversiunea se pote face, in câtu infinitivulu se preceda, si gerundiulu se urmeze, de altmentrea dupa regulele gerundiului sî infinitivului, numai câtu in a-antea infinitivului totu dea un'a se premite particul'a a, sî unde nu e de rigore, pr. esemplulu dein §. inversu: a vile dá, ne mai potendu, — seau sî stra-

mutandu pre mai dela gerundiu la infinitivu in loculu seu, pr. a vile mai dá, ne potendu.

§. 130. Continuare.

Locu strinsu definitu seu fipsatu, ce nu si-lu potu mutá, mai au inca sí urmatoria-le pronume etc. —

a) pronumele relative: celu ce etc., ce, sí care, totu dea un'a in fruntea propusetiunei, pr. carele esti in ceru. celu ce este benecuventatu, D. nostru. Cene, ce face, lui-si face; —

b) relativulu personale: ce-ne, pr. ce-ne a venitu? seu forà intrebare: nu sciu, ce-ne a venitu; —

c) adiectivulu cantitativu câtu-a, câti-e, pr. câtu locu ati aratu? câti omeni suntu de facia? — seu si: nu sciu, câtu tempu se fia. nu am numeratu, câti omeni erau;

d) adverbial-le intrebatoria, cumu, candu sí unde? pr. cumu te mai afi? candu-te am vediutu flamendu, sí nu ti am datu de mancare? unde te duceai eri? — seu sí forà intrebare: cumu vei sará, asia vei mancá. candu te vediu, mi-cresce anem'a. undei bene, nui de mene; undei reu, acolosu eu. unde uu te dore, nu te legi. de unde nui focu, nu ese fumu, etc. —

e) prepusetiunile tote, totu dea un'a in a-antea numeloru, pronumeloru, adverbial-loru si cojunctiuniloru, pr. a casa. saraculu de mene. cu multi. cu totii. cu câtu. de câtu. pre cumu. de candu. de adi. de mane. panà unde. preste drumu. pentru cà ai facutu un'a, cá acest'a. pentru cá se nu mai uliti, etc. —

f) *cojunctiunile cu propusetiune, pr. că se scii, că nu mentiu. de ar' dá D. diu. de sí nuti pare bene. de ora ce tu nu vreí. dupa ce tiai mancatu omen'á. deca voi sunteti rei, io sum bunu. seau me joca, seau me lasa, etc.*

Not e.

1. Deca in propusetiune suntu multe apertenentie la un'a seau la alta parte a' ei, seau apertenentie-le suntu concatenate, in câtu un'a se trage dein alt'a, — pentru evitarea confusiunii se recere, că se nu se amestece seau se se arunce in susu sí in diosu, ci fia care apertenentia se liè locu numai de câtu dupa regentele seau principale-le loru, pr. omulu cu mente, temenduse de periculu de asi espune viati'a la perire in certe sí lupte cu inimicii sei volítori de reu, se nevoliesce a trai in pace cu tota lumea etc.; — de cari propusetiuni se afla nenumerate, mai scurte seau mai lunge, dupa talentulu, vivacitatea, foculu afectelor si alte cause, in vorbire sí in compusetiunile scriptice, sí la romani, sí mai alesu la scrietorii clasici greci si latini; — sí asta oserbatiune inca pote sierbi de exemplu.

2. Scrietorii buni, că sí vorbitorii preceptuti, se ferescu de atari concatenate inu una singura propusetiune, sí pentru mai mare chiaritate si liusioratate de a fi intielesi, rumpu propusetiunea lunga in mai multe scurte, cari totu de a una se intielegu mai liusioru, de câtu cele lunge. Atari esemple sí plecari inu una parte seau inu alt'a, la unele popora suntu asia dícundu dupa natur'a loru si natiunali. Asia germanului si ungurului este mai cu nepotentia a vorbí in propusetiuni scurte, precumu dein contra francesului este mai pre atátu de a nevolia, de a vorbí sí scrie in propusetiuni lunge sí incurcate. De aci provene apoi chiaritatea, eleganti'a, sí placerile stilului si ale limbei francesi, pre candu oscuritatea, si greutatea stilului germanicu sí ungrescu une ori e atátu de mare, in câtu spre alu intielege, ai nevolia a perlege una propusetiune de câte doue sí trei ori, sí inca totu nu-o intielegi bene.

3. În câtu pentru temporele auxiliaria, ce se compun cu supine și participia, cuvintele ce le formează sunt asemenea strinsu legate, și nu suferă alta dislocatiune sau despartire, de câtu prein casurile pronominali și particulele-le de mai sus, pr. noi am fostu avutu multe neplăceri cu elu, — er' nu: noi am fostu cu elu avutu multe neplăceri. Turcii au fostu batuti de tote partile cu tunure infricosiate, — er' nu: turcii, au fostu cu tunure infric. de tote partile batuti; — care e constructiune germanica, de și se poate suferi în câtu-va.

4. Propusetiunile încă sunt neseparabili de numele sau verbele, dela cari dependu, pr. munte de aur. omulu se teme de morte, ci de ce te temi, nu scapi etc.; — și se pot separă, înse nu departe, numai prein adiective la nume și adverbiala la verbe, pr. munte înaltu de aur. se teme forte de morte.

5. Unele adverbiala întrebatoria, și conjunctiuni, în propusetiune se pot stramută dela locul de antaniu după unulu sau mai multe cuvinte; de cari sunt: ore, înse, încă și conjunctiunile condiționale: deca, desî etc.; pr. ore a casa este cutare? sau: cutare ore a casa este? — multe s'au disu, înse tote acelea nu sunt de ajunsu. sau: tote acelea înse nu sunt de ajunsu. — desî cuvintele tale sunt frumoșă, dar' nu sunt drepte. sau: cuvintele tale, de și sunt etc. — Înca și cându în propusetiunile condiționale nu este acel'asi subiectu, că în exemplu, pr. cuvintele tale desî sunt frumoșe, dar' io nu aflu într'înse adevăru etc. Caus'a este, că și aci s'au începutu doue propusetiuni cu unu subiectu, înse propusetiunea întreruptă, după întreruptiune s'a modificatu, ceea ce la rhetori se numește necosecētia (anacoluthon).

§. 131. Locatiunea libera.

Locatiune cu totul libera au, preste totu dicundu, tote acele parti ale propusetiunii și cuvintarei, cari nu sunt cuprense în cele de mai în a-ante, nece că cu lo-

catiune positiva, inse invertibile, nece cá cu locatiune strinsu fipsata si nevariabile, — er' in specie —

a) Vocativii numeloru, pr. fetulu meu, asculta-me, seau: asculta-me, fetulu meu. Domne, ajuta! seau: ajuta-ne, Domne. Veniti, fililoru, ascultati-me pre mene, etc.

b) intreiectionile, cari sí de almentrea pucina legatura au cu partile propusetiunei, pr. ce dile amu mai ajunsu, vai de noi! seau vai de noi, ce dile etc., seau si: ce dile, vai de noi, amu mai ajunsu; —

c) adverbial-le neintrebatiosa, pentru tempu sí locu, pr. adi am venitu aici. seau: aici am venitu adi; seau: aici adi am venitu;

d) cercustantiele, ce nu suntu strinsu legate cu ore-care parte a' propusetiunei, pr. am venitu la voi cu mare doru; seau: cu mare doru am venitu la voi; seau sí: la voi cu mare doru am venitu etc.

Note.

1. Pentru cele cu locatiune libera, ce locu se cuprenda in propusetiune, remane a se determiná de insusi vorbitoriulu, dein motivele ce pote se aiba, pentru unu locu seau altulu, precumu s'a oserbatu sí la inversiuni (§. 128).

2. Cu tote astea, intreiectionile se punu mai adesu in a-ante, alesu o! sí vai! pr. o! Domne! la ce amu ajunsu! vai noue! ce reu amu patitu etc.

3. Adverbial-le sí cercustantiele, ne-astrinse, se punu mai bucurosu la midilocu, pr. am cerutu in tote dilele, forà crutiare, dela voi, ajutoriu in lipsele mele, ce le am intempinat. Traianu, in luptele sale cu Dacii, a fostu fericitu, etc.

4. Apositele singuratece, se punu lenga subiectu, pr. Traianu imperatu, seau imperatulu Traianu; — se potu pune

inse și în ceva departare, pr. io am imbetranitu forte, seraculu de mene. elu a venitu la mene, amaritulu; — alesu deca apositulu e mai complicatu, pr. elu a esitu dein viatia, intieieptulu și facutoriulu de bene alu sara-ciloru.

Vedi și mai susu §. 13 și 54.

5. În limb'a latină are și eufoni'a mare influenția în deslocatiunea cuventelor, cari pușă lenga olaltă aru produce neplăcere audiului, precumu suntu concursulu acelor'asi vocali, alu monosilabeloru, alu consunantiloru aspre, și alu cuventeloru prea lunge, — inse în limb'a rom., unde libertatea locatiunei e cu multu mai restrinsă, de câtu la latini, dein causele mai susu arătate (§. 126 not. 1), la tote acele impregiurari nu se pote reflectă, numai câtu concursulu vocaliloru se reguleza în câtu-va prein elisiune, pr. n'am sciutu; în locu de: nu am sciutu; — s'a dusu dela noi. pan' acumu. for' ale mai spune. dup' aceea etc., în locu de: se a dusu. panà acumu. forà ale mai spune. dupa aceea; — precumu și în articularea feminineloru: domn'a în locu de domna-a.

Totu asemenea se face și prein contragerea vocaliloru în diftongi, pr. mentea în locu de mente-a; seau stramutarea unei vocali intru alt'a, pr. nui, mî gretia etc. în locu de: nu e, mi-e gretia, — seau prein contractiunea a mai multoru vocali intru un'a, pr. a' mentî sanetose (dupa pronunția) în locu de: a' mentiei sanetose; — filii în locu de fili-li etc.; despre care mai pre largu are a se tractă în fonic'a limbei.

§. 132. Locatiunea propusetiuniloru.

Locatiunea propusetiuniloru, încă este parte liberă, parte fipsată, multu seau mai pucinu, dupa cumu propusetiunile insesi suntu seau coordinate seau subordinate, seau și dein alte cause.

Coordinate suntu propusetiunile parechie, câte doue seau sî mai multe, in câtu un'a depende dela alt'a, inse un'a mai tare decatu cea alalta, pr. suntu propusetiunile conditionali, causali, finali, temporali (cu candu), locali (cu unde), — cojuntive (cu si), afirmative, negative, corective seau esceptive, destintive seau distributive etc. — Er' propusetiunile — Subordinate suntu propusetiunile singuratece, in câtu ele nu dependu dela una propusetiune intrega, ci numai dela vre-una parte a' ei: nume, adverbium etc., pr. suntu mai adesu propusetiunile relative, temporali si locali etc.

Ordinea naturale in locatiunea propusetiuniloru coordinate este, cá propusetiunea, ce are in frunte cojunctiunea, dupa care se numesce, se urmeze (prop. consequens, urmatoria), er' parechi'a ei se preceda (prop. antecedens), pr. spune-mi, deca scii. sciu, cá nu vrei. nu mi ajuti, pentru cá numi vrei benele. am vrutu, seti spunu. te rogu, cá se me lierti. am venitu, pentru cá se nu te superi. erá nopte, candu a venitu. nu sciu, unde se afla. nu negu, asia este. deca nu vrei tu, nu vreu nece io, seau nece io nu vreu. potiu se veniu, ci, seau: inse nu vreu. unele suntu adeverate, er' altele rele. noi amu dormitu, seau amu preveghiatu. tu ai venitu, sî soci'a ta s'a dusu. precumu-ti vei sará, asia vei sî mancá. scii ce este bene a face, asia dara fã; etc. —

Er' a' propusetiuniloru subordinate, loculu naturale este a se pune numai de. câtu dupa cuventulu, la care se referesce, pr. omulu, carele nu se stimeza pre sene, nu e stimatu nece de altii. in mediulu noptei, candu tota lumea dormea, tu preveghiai. in tiererele, unde seau in care domnesce despotismulu turcescu, securitate nu este etc.

Note.

1. Dein propusetiunile coordinate, unele suntu cu totulu libere, altele mai pucinu seau mai strinsu fipsate; asia:

a) cu totulu libere suntu propusetiunile conditiunali, comparative, temporali sî locali, in cari antecedentele pote se se puna in urma, si cosecentele in a-ante, forà cea mai mica greutate, pr. deca nu veti liertá omeniloru pecatele loru, nece tatalu vestru nu va liertá voue. deca scii, spunemi. — asia vei mancá, precumu vei sará. — candu am venitu, erá nopte. candu-te am vediutu setosu, sî nu tiam datu de beutu? — unde nu te dore, nu te legi;

b) mai pucinu libere suntu propusetiunile causali, sî finali, de acea sî mai rare, si inversiunea loru e totu de a un'a dein ore care motivu, cá si la partile propusetiunei (§. 128), pr. pentru cà a ti mancatu dein pomulu, care am dîsu se nu mancati dein elu, blastematu se fia pamentulu. cà nu vrei, sciu. — pentru cà se sciti, cà filiulu omenescu are potere de a liertá pecatele, dîcu tîe: scola te sî ambla cà se me lierti, te rogu;

c) er' de totu fipsate suntu propusetiunile corective, destintive, consecutive sî cojunctive, precumu suntu esemplele de mai susu.

2. Propusetiunile corrective si destintive, cu er' si inse, se referescu une oria nu la una singura propusetiune antecedente, ci la unu periodu intregu sî la una serie de mai multe propusetiuni, pentru cari nu este lipsa a mai produce sî aci esemple, fiendu cà in cele premisa se afla destule mai pre tota pagin'a; — inse vedi si imnulu pasceloru: luminezate, luminezate, carele dupa mai multe propusetiuni imperative si causali, se termineza cu propusetiunea destintiva: er' tu curata etc.

3. Deca amendoue propusetiunile suntu cu cojunctiuni repetîte in frunte, precumu suntu cele distributive cu au-au, seau-seau, atátu-cátu, sî-sî etc., ele se potu sî invertí, fiendu cà fia-care se pote considerá de antecedente seau de

cosecente, pr. a u tu nu scii, ce vorbesci, a u esti mentiunosu, seau ∞ a u tu esti mentiunosu, a u etc. — nimene nu pote sierbí la doi domni, pentru cà seau pre unulu va uri, seau pre altulu va placé, — ∞ seau pre unulu va placé, seau etc. — atât'a scii, câtu ai invetiatu, seau ∞ câtu ai invetiatu, atât'a scii Sî voi sunteti rei, sî eli nu suntu buni. nu e bene, nece cu capulu de pietra, nece cu pietr'a de capu.

4. Afora de propusetiunile corelate seau parecchie conjunctive, de multe ori se formeza si alte corelate cu alte forme afora de conjunctiuni, pr. cu ce mesura veti mesurá, cu acea se va mesurá sî voue. ce tie nuti place, altuia nu face etc., cari prein urmare dependu cu totulu dela voli'a vorbitoriului seau scrietoriului, cumu se le formeze sî se le despuna, er' regula speciale pentru ele nu este.

5. Cu tote astea, de sî e lasata cu totulu in voli'a scrietoriului formarea si despunerea propusetiuniloru si a' partiloru acestor'a, fiendu inse cà propusetiunile nu suntu tote de aceeași mesura si lungime, scrietoriulu, deca nu si vorbitoriulu, are a se ingrigi sî de ore-care simetria intre propusetiuni, nu cá ele se fia totu asia de lunge unele cá sî altele, ci numai cá se nu schiopete, un'a cu unu pietioru mai lungu de câtu cea alalta, si mai alesu de pietiorulu dein urma, se nu schiopete prea tare.

§. 133. Periodulu.

Propusetiunile subordinate, dupa natur'a loru au locatiune defipta, sî de acea nu se potu misicá dein loculu loru, de câtu cu ore-care scaimbare, ce nu se pote definí a priore: cá in propusetiunile relative, deca subiectulu amendororu propusetiuniloru e acel'asi, scotiendulu dein propusetiunea principale, si asiediendulu in cea relativa la loculu lui, pr. in esemplulu de mai susu: omulu, care nu se stimeza pre sene, nu e sti-

matu nece de altii, -- seau : care omu nu se stimeza pre sene, nu e etc.

Inse nu numai propusetiunile subordonate : relative, temporali și locali, se potu straformá in coordinate, ci une oria și cele coordinate in subordonate, deca pre aceeasi cale, un'a dein doue (cele cu conjunctiune) se misica dein loculu ei, și se infunda in midiloculu celei alalte, asia câtu un'a dein ele remane principale, er' cea alalta secundaria, seau laturaria, seau membru propusetiunei principali, pr. deca aru sci omenii cele venitorie, aru ff cu multu mai nefericiti; — seau scaimbandu : omenii, deca aru scí etc., aru ff mai nefericiti. — Ce tie nuti place, altuia nu face; seau ∞ : altuia, ce tie nuti place, se nu faci. — Cu ce mesura vei mesurá, cu aceea ti-se va mesurá; seau ∞ : cu mesur'a, cu carea mesuri altor'a, se va mesurá și tie, etc.

Propusetiunile asia formate, se numescu și periodu (*περίοδος* *periodus*), pentru că spre intielegerea propusetiunei primarie, ce se intrerumpe prein cea secundaria, are se incungiure pre cеста alalta.

Not e.

1. Periodulu este un'a dein formele cele mai alese ale propusetiuniloru, si in mare vedea la clasicii greci si latini, alesu la oratorii celi mai eminenti ai loru; de acea se și numera intre figurele retorice, si dupa numerulu propusetiuniloru concatenate seau membriloru lui, se și imparte in periodu de 2. 3. 4. etc. membre (*periodus bimembris* etc.); de cari are a tractá retoric'a.

2. Suntu inca și unele propusetiuni, cari se baga in midiloculu altei propusetiuni, seau intre doue propusetiuni legate impreuna, forà se aiba legatura cu partile propusetiunei seau cu propusetiunile, ce le intrerumpe, ci numai asia dein inci-

dente, pr. am venitu (se me liertati) la D. vostra, cá se me rogu (ceea ce si mai in a-ante am facutu), se nu me mai portati cu vorb'a etc.; unde propusetiunile: se me liertati, si: ceea ce si mai in a-ante am facutu, nu se tieneau strinsu de propusetiunile, in cari s'au bagatu, si puteau se lipsesca aci forà ceva incomoditate, si se se puna aliurea.

Atare intrudere a' propusetiuniloru intru altele se numesce parentese (*παρέθεσις*, parenthesis), si se semneza cu doua semi-cercure, ce o inchidu de ambe partile, cari (adeca semi-cercure-le) inca se numescu parentese.

3. Si in urma este de insemnatu, cá in propusetiuni, preste totu, de multe ori se afla adausa cuvente, frasi, epitete etc., cari nu suntu in legatura cu partile propusetiunei, si de aceea aru fi potutu si remané ne-adausa, despre cari si alte asemenea in cele urmatoria.

CAPU II.

FORMELE DICTIUNEI.

§. 134. Dictiunea.

Regulele sintactecei romane suntu pentru propusetiuni, cumu suntu si cumu au se fia, pentru cá dictiunea, vorbirea si scrierea, se fia pre câtu se pote mai conforma naturei si usului limbei romanesci.

Spre acestu scopu nu e destulu numai a cunosce regulele gramaticcei si sintacticee, pentru formele flesioniloru, concordatiunea formeloru, constructiunea si ordinatiunea partiloru propusetiunei, — ci a le si oserbá cu scumpatate, a evitá erori gramaticali, in flesiune, concordatiune, constructiune si ordinatiune atátu a' partiloru propusetiunei, câtu si a propusetiuniloru insesi, — pentru

cá dictiunea se fia romanesca, nu francese, seau italiana, — nu, nece macaru latina.

De lipsa inse este a cunosce si acele erori seau vitia ale dictiunei, cari se comitu pre nesciute, si acele ajutoria si media, prein cari dictiunea pote se si placa, si asia se respundia nu numai cugetarei logice si naturei limbei romanesci, ci si usului cotidianu, pentru care suntu aflate limbele omenesci.

Note.

1. Acì nu va se tractàm de dictiunea romanesca, de câtu numai dein punctu de vedere gramatecu si sintacticu, nu si retoricu seau poeticu, si deca in urmatoria-le vomu atinge si unele puncte dein aceste dein urma, vomu face-o numai pentru a luá si dá notitie generali si despre cele, ce se mai petrecu si intru alte ramure ale dictiunei.

2. Vitia-le si virtutile dictiunei nu suntu ceva propriu limbei romanesci, ci generali pentru tote limbele bene organisate si ina-ântate in cultura, cari totu asia de bene se potu utilisá si pentru limb'a romanesca, cá si pentru altele.

§. 135. Corecta.

Dictiunea seau cuventarea stà dein propusetiuni, — si constructiunea, cá si despusetiunea propusetiuniloru, buna seau rea, facu virtutile si vitia-le dictiunei, dupa cumu adeca regulele gramatice si sintactice suntu mai bene seau mai reu oserbate. Dein care cauza si virtutile si vitia-le dictiunei suntu de mai multe specie.

Vertutea principale a' dictiunei este a fi corecta (dictio correcta), seau oserbatiunea esacta a' reguleloru gramatecali, si sintactice in constructiunea si despusetiunea ei, — in catu erori de atare natura se nu se afle intru in sa.

Er' contrariulu ei este vitiulu, ce se numesce solecismu sî barbarismu.

Note.

1. Dictiunea corecta stà inse nu numai in oserbarea rigoroza a' formeloru gramatecali, sî reguleloru sintactice, ci se mai recere, cá si cuventele sî insemnarile loru se fia curatu romanesci, celu pucinu se nu fia in contr'a usului receptu alu limbei.

Numai câtu in acestu respectu regul'a nu se pote oserbá cu rigore, nu numai in limb'a nostra, carea a pierduu multu atátu dein materi'a câtu sî dein formele ei, -- ci nece in cele mai avute in totu respectulu de câtu a' nostra, — nece chiaru in limb'a latina, carea a impromutatu una multíme de termini grecesci, ce nu ia fostu avutu pan'aci. — De acea si in limb'a rom., in câtu cere necesitatea dílei, se potu adoptá sî usuá cuvente dein alte limbe omogene, sî chiaru noue semnificatiuni, numai câtu celu pucinu se se ajasteze dupa formele romanesci, — sî escesu se nu se comita.

2. Totu asemenea se recere si pentru stilu, cá se fia correctu, in câtu adeca stilulu diferesce de dictiune, stilulu variandu dupa persone, er' dictiunea dupa oserbatiunea legiloru cuventarei, — amendoue inse, cá se fia corecte, depende multu dela esercitiu si studiu, precumu si dela talente destinte ale vorbitoriului seau scrietoriului.

3. In contr'a acestei vertuti pecatuescu mai alesu traducatorii dein limbe straine, cari dedanduse cu limb'a, dein carea traducu, prea liusioru aluneca in erori in contr'a limbei proprie, nu numai adoptandu cuvente straine forà alegere si forà forma, ci sî imitandu sintactic'a limbei straine, une oria chiaru in contr'a usului limbei romanesci, mai vertosu deca traducatoriulu se nevoliesce a traduce dein cuventu in cuventu.

4. Dein asta cauza au intratu nu numai una multíme oribile de vorbe slavice in cartile baserecesci, si constructiuni ue romanesci, cari prein usulu continuu s'au perpetuatu, sî au prensu

radecina afunda in usulu limbei romanesci panà astadi, in câtu acumu pre lenga tote nevolentiele, cesi dau literatii romani, totu nu suntu in stare de a le smulge; — cu tote cà traducatorii cartiloru baserecesci in mare parte s'au nevolitu, celu'pucinu in partea sintactica, a traduce pre câtu se pote mai romanesc.

5. Asemeni erori comitu, sî celi ce s'au familiarisatu cu vre una limba straina, in câtu in urma mai nu suntu in stare, de a destinge ce e strainu de ce e romanescu, si asia in vorbirile si scrierile loru comitu erori in contra sintacticei romanesci, precumu suntu constructiunile francesci: a bene meritá dela patria, — facia de contrarii nostri, — a face pe invetiatiulu etc. dupa: bien meriter dela patrie, en face de nos ennemis, faire le savant.

6. Atari frasi si imitatiuni necorecte se audu si se afla scrise si la scrietori, de cari nu se pote presupune, cà nu siau studiatu limb'a in care vorbescu — sî scriu, — ci numai dein ne luare amente seau imitatiune, luanduse unulu dupa altulu, — macaru cà de aru fi atenti câtu de pucinu, aru fi oserbatu, cà dela in frasea frantiusesca, nu e totu un'a cu dela in cea romanescă, fiendu cà la la francesi e articlu: la patrie, sî asia de la patrie insemneza de patri'a (sa); er' la noi la e prepusetiune, si la patria romanescă nu e totu un'a cu la patrie francesce. —

Asia sî facia, in limb'a rom. nu se costruesce cu de, cá la francesi, ci cu prepus. cu, pr. in frasile curatu romanesci: am datu facia cu elu; er' nu facia de elu; — am statu facia cu ori cene; er' nu: facia de ori cene.

Er' frasea dein urma: a face pe invetiatiulu, atátu e de neromanescă, in câtu romanulu, care nu scie de catu romanescă, nece nu pote se o intielega.

7. Barbarismu se numesce dictiunea, in care nu se oserbeza regulele, nece gramatece, nece sintactice, dar' nece vorbele nu se pronuncia dupa pronunçia romanescă. De acea barbarismi comitu proprie strainii, cari nu cunoscu bene limb'a, pentru cà forà cunoscentia esacta, barbarismii nu se potu

evită. Er' nativii, nascuti sî crescuti romanesce, nu potu se comita barbarismi, decâtu numai dein neadvertentia.

8. Er' solecismi se numescu erorile gramaticali si sintactice, proprie unoru locure, in contr'a usului generale alu limbei, pr. aldoilea muliere, in locu de: a dou'a. eli dîce, in locu de: eli dîcu. cãsi in locu de case. alte dãti, in locu de alte date seau alte ori. Asia sî: eli laudu, suspinu etc. in locu de: eli lauda, suspina. carti noi, in locu de noue. picere in locu de pietiore etc.

9. Este inse de insemnatu, cã multe forme neregulate, cari s'aru poté numi solecismi, astadi nu mai suntu atari, dein cauza, cã usulu generale mai nou le a adoptatu; — de in contra multe forme vechie regulate, astadi nu se mai usiteza, sî deca nu se numescu chiaru cu nume de solecismu, s'au botezatu inse cu una alta numire, mai de aceeași semnificatiune, ci eufemistica: archaismi, de cari unii siau batutu jocu, cã sî candu vechii nostri parenti, cari vorbeau asia, nu aru fi sciutu romanesce. De acestea suntu: judecãti pl. de la judecata, la celi vechi judecate. sageti pl. dela sageta, la celi vechi sagete. imbracamenta si incalciamenta, forma plurale in locu de singulare, aceliasi: imbracamentulu, incalciamentulu. mâna, mani astadi, in locu de formele arhaice: manu, man'a sing., mânu, mânule pl. etc.

§. 136. Alte caletati.

Dictiunea pote se mai aiba sî alte caletati, bune seau rele, cari inca se numera intre virtutile si vitiile dictiunei. Asia dictiunea pote fi —

a) esacta, deca intr'ins'a nemica nu lipsesce, ce e necesariu seau spre intregirea propusetiunei, seau spre a esprime deplenu cugetulu cuventatoriului, — er' deca ceva dein acestea lipsesce, dictiunea e neesacta, si vitiulu ei se numesce defectu (ellipsis);

b) *precisa*, deca într'insa nemica nu se afla, ce nu ar' fi necesariu seau pentru propusetiune, seau pentru expresiunea deplena a' cugetului, — er' deca într'ins'a se afla unele seau mai multe, ce nu suntu necesarie, si nu ajutóra intielesulu cugetului, dictiunea e neprecisa, si vitiulu ei se numesce prisosu (pleonasmus);

c) *chiara*, deca cuventele dein propusetiuni suntu asia de bene alese, si despusetiunea atátu de regulata, câtu nu lasa nece una indoiela asupr'a intielesului, — er' deca seau cuventele nu suntu bene alese, seau despusetiunea loru este rea si incurcata, dictiunea remane intunecata (obscura), si vitiulu ei se numesce amfibologia (amphibologia); — si —

d) *elegante*, deca dictiunea nu numai are caletatile de pan' acì, dar' inca cuventele si propusetiunile suntu despuse in ore care simetria, ritmu si armonia, cu gustu esteticu si tactu artisticu, in câtu face placere ascultatoriului seau lectoriloru, — er' deca si cuventele suntu triviali, si despusetiunea loru si a' propusetiuniloru forà nece una regula si simetria, dictiunea inca e triviale, si vitiulu ei se numesce trivialitate. De almentrea elegantia si chiaritatea dictiunei se tienu de artea oratoria.

Note.

1. Ce se tiene de esactitate, vertutea ei nu se pote contestá, — inse lipsirea unoru cuvente dein vre una propusetiune, nu e totu dea un'a vitiu, ci une oria e chiaru dein necesitate, alesu in propusetiunile conjunctive si interrogative, unde de regula cuventele dein propus. antecedente nu se repetu in cea urmatoria, pr. D. dieu face bene tuturoru omeniloru, si noue, adeca D. dieu face bene si noue. Cunosci tu cartile mele? resp. cunosc, adeca cunosc cartile tale etc.

Si tote propusetiunile complexe, nu suntu alta, decatu compusetiune dein propusetiuni elliptice.

2. Une oria se retace in adensu una parte a propusetiunei, dein afectu, pr. astepta tu numai, că — care la retori se numesce retacere (reticentia, aposiopesis), si se numera intre figurele retorice si poetice, pr. la Virgiliu: Quos ego! sed praestat motos componere fluctus; in locu de: quos ego puniam.

3. Une oria inca una parte intrega a' periodului se omite, dein neluare a mente si ulitare, alesu deca periodulu este tare dismembratu, si scrietoriulu seu vorbitoriulu continuandu si-a ulitatu, cumu a inceputu periodulu, si in urma seu-lu scaimba, seu-lu lasa neocompletu; — si este vitiu, inse care si in celi mai buni autori inca adese ori se afla, si se numesce necosecentia (anacoluthon).

4. Er' ce se tiene de precisiune, ea incasi are meritele sale necontestabili; si de acea verbositatea seu polilogi'a, candu vorbele se immultiescu forà cumpetu si mesura, — si tautologi'a, candu se dice cu multe cuvante totu numai aceasi, si alte blateratiuni asemeni, suntu inferate, că vitia nesuferite ale dictiunei.

5. Inse une oria si in pleonasmu se afla vertute, numai sub alta numire si alta conditiune, precumu este amplificatiunea retorica, candu oratoriulu tem'a precisa o desvolta pre largu in mai multe propusetiuni seu periode, — seu copi'a verborum (a cuvintelor), candu oratoriulu tracteza teme sale, nu precise, ci numai esacte, er' in locu de precisiune scie se adauga la propusetiune cuvante ei frasi, cari de si nu suntu stricte necesarie, suntu inse atâtu de bene nimerite, câtu nu se potu condemná si considerá, că de totu superflue.

6. Une oria inse cuvintatoriulu, chiaru pentru mai mare esactitate seu chiaritate, e necesiatu a adauge pentru una idea mai multe cuvante seu sinonime seu descriptive, pr. suntu renumitele verbe ale lui Cicerone despre Catilin'a: s'a dusu Catilin'a, a esitu, a scapatu, a strabatutu (lat. abiit Ca-

tilina, excessit, evasit, erupit), cari tote insemna numai s'a dusu, inse sinonime arata totu una data si cumu s'a dusu.

7. De cele alalte vertuti si vitia, câte amu mai infratu, seau nu le amu mentionatu, mai pre largu aici nu se potu pertractá.

§. 137. Tropi.

In urma dictiunea seau cuventarea se mai pote considerá si dein partea intielesului, ce l'au atátu espresiunile propusetiunei, câtu si insesi propusetiunile, dupa cumu adeca ele suntu a se luá, seau intru intielesulu propriu (literale) alu cuventeloru, seau intru altu intielesu nepropriu, inse forte aproape de celu propriu si asemene lui, care se numesce si traslatu (sensus proprius et translatus).

Intielesulu propriu seau literale este unicu, atátu pentru espresiuni câtu si pentru propusetiuni, — er' intielesulu traslatu e multiplu si de mai multe specie, dupa espresiuni si propusetiuni, si cu diverse numiri.

Intielesulu traslatu alu espresiuniloru se numesce tropu (tropus, scaimbare), pentru cà le-se scaimba intielesulu dein propriu in nepropriu, pr. capu intru intielesulu propriu partea cunoscuta a' corpului omenescu etc., er' intru intielesulu traslatu: celu mai mare preste ceva, pr. capulu baserecei crestine, si asia mai incolo capulu lucrului adeca partea cea mai principale a' lucrului; — a incepe dein capu, adeca dela inceputu, a luá lumea in capu, asi face de capu, omu cu capulu a mâna, omu forà capu adeca forà mente etc.

De acì se numesce si dictiunea propria, si dictiunea tropica seau figurata, dupa speciile tropiloru, cari se numescu si figure (figura).

Er' întielesulu traslatu alu propusetiuniloru, inca are numirile sale, dupa form'a și dupa scopulu aceloru propusetiuni, separate seau impreunate mai multe intru unu periodu seau in mai multe, pr. suntu proverbia-le, pararabole-le, și fabule-le.

Note.

1. Dictiunea se destinge si dupa form'a ei, mai strinsa seau mai larga, in prosa și legata (oratio prosa et ligata), și se numesce prosaica și poetica, in câtu poetii urmeza mai multu form'a legata prein metru seau cadentia, asia câtu cuventele si propusetiunile se fia despuse in ore-care ordine si mesura seau numeru, care se intende panà si la silabe, cantitatea lor seau acentuatiunea lor; — pre candu in dictiunea prosaica la metru si cadentia nu se lià a mente, inse scrietorii buni liau totu dea un'a a mente, cá cuventele si propusetiunile dictiunei lor se fia despuse intru una ordine simetrica si ritmica, ce place audiului; inse ea nu e astrinsa la regule anumite, ci lasata in bunu gustulu și sentiulu esteticu alu vorbitoriului seau scrietoriului.

2. De dictiunea prosaica se tiene și cea sententiosa, ce custà dein propusetiuni simple seau complese, cari cuprendu adeverure nedubitate, morali, religiosa, umanitaria, și de prudentia, de mare interese, și de cari se afla una multime mare in S. Scriptura, in clasici, si toti scrietorii buni, dupa cumu suntu inspirati; pr. inceputulu întieptiunei este fric'a Domnului etc.; — dein cari unele au trecutu si in proverbia, pr. Cene ce face, lui-si face etc.

3. Sententie de natur'a acestor'a se afla și la poeti, inse form'a metrica sierbesce mai multu numai pentru a se tiené mai bene in memoria insasi sententi'a, nescaimbata in cuvente si in ordinea lor, — pre candu in prosa cuventele si ordinea lor prea liusioru se scaimba, pr. Ce tie nuti place, altuia nu face.

§. 138. Metafor'a si alte.

Intre tropi seau figure, cele ce mai adesu se usiteza, suntu doue, cari se numescu cu numirile tehnice grecesci metafora si alegoria in tote limbele Europei.

Metafor'a (μεταφορά, metaphora) se numesce stramutarea cea mai simpla a' semnificatiunei unui cuventu dein propria in nepropria, inse aproape si asemenea cu cea propria, in câtu numai de câtu se precepe, ce se dîce, si ce va se se dîca, pr. capu in locu de mai mare, si de inceputu, cumu s'a dîsu mai susu. funtana in locu de origine, pr. funtan'a bunetatoru. bou, vaca, calu, asinu, capra, lupu, vulpe, leu, cane etc. aplecate omeniloru, cá epitete onorifice seau batjocuritoria, prein cari se aiepta unele proprietati ale acestoru animali, pr. taci cane! audi vaca incalciata, etc. a moritu in florea vietiei. par' cà e ruptu dein sore, etc. — Er' —

Alegori'a (ἀλληγορία, allegoria) totu in acel'asi intielesu, nu este alta decatu metafora continuata, candu in propusetiune suntu mai multe cuvente metaforice, seau mai tota propusetiunea e metaforica, pr. esîva verga dein radecin'a lui Jesse, si flore dein radecin'a lui se va inaltî; in care Jesse se asemena cu una trupina, dein a' careia radecina esu si se inaltia vergéle si flori, adeca filiu. Fia copsele vostre incinse, si candelule-aprense. atunci va pasce mielulu cu lupulu etc. adeca va fi pace universale intre toti omenii etc.

Note.

1. Pre langa aceste doua, mai suntu inca alte doua, ce meriteza a fi mentionate, totu cu numiri grecesci: metonimia si sinecdоче, dein cari —

metonimia (metonymia, scaimbarea numelui) are locu, candu doua nume strinsu legate la olalta se scaimba intre sene, punenduse unulu in loculu altuia, cumu suntu caus'a si efectulu, materi'a si fabricatulu, autoriulu si opulu lui, tempulu si loculu si cele cuprense intru inse etc., pr. am aflatu in Omeru, adeca in operele lui. Cetatea a deschisu portile, adeca cetatianii etc. — Er' —

sinecdoche (synecdoche, cuprendere) se dice, candu se scaimba totulu cu partea, genulu cu specia etc. seau dein cuntra, pr. caminulu parentiescu, adeca proprietatea tota lasata dela parenti. fumure in locu de case, pr. câte fumure suntu la voi? — suflete in locu de omeni, pr. Bucurescii stă dein 200 de milie de suflete etc.

2. Dein acelea mai atingemu si figur'a, ce se numesce ironia (faciaria), candu cuvintele propusetiunei suntu a se luá pre dosu si in sensu contrariu, pr. elu e bunu pruncu, candu dorme. saraculu, elu nu mananca de catu una data pre di, de demaneti'a panà ser'a. si elu nu mananca, de câtu panà se satura, etc., cari tote suntu disa in sensu contrariu.

3. Metafor'a pote avé locu nu numai cu nume, ci si cu verbe, pr. vorb'a sbora. ventulu urla. campulu ride. campulu cu ochi, padurea cu urechie, adeca vede si aude etc., in cari obiecte forà viatia se personifica, si asia le-se ascriu caltati, ce numai viiloru competu.

4. Afora de aceste figure, se afla inca una multime mare de altele, atátu retorice câtu si sintactice, ce nu le mai amentimu.

§. 139. Proverbia, si alte.

De dictiunea traslata se tienu in urma si unele specie anumite, in cari sensulu literale. ce apare dein cuvintele si propusetiunile loru, nu are nece una insemnata, ci valoarea loru tota stă numai intru intielesulu traslatu, pentru care e formata dictiunea.

De acestea suntu —

a) proverbial-le (proverbium, adagium, romanesce dîcala), cari suntu sententie seau propusetiuni scurte, mai multu in prosa, si potu se fia adeverate si in sensulu literale, inse valorea loru este numai in sensulu traslatu, pr. cuniu cu cuniu se scote a fora, etc. —

b) cimilitur'a (aenigma), care inca stà dein un'a, multu doue propusetiuni, formate intru adensu, pentru a ascunde unu altu intielesu, de multe ori forà insemnate, pr. de ici panà la munte, totu zale menunte, — adeca furnice; —

c) parabol'a, cu nume grecescu latinu, care este una naratiune in forma istorica, inse forà adevuru istoricu, ci numai cu intielesu traslatu si morale, care de multe ori are lipsa de esplicatiune, pr. suntu parabole-le evangelice; — si in urma: —

d) fabul'a, carea inca are form'a de naratiune istorica, inse nu de omeni, seau nu singuru de omeni, ci de animalu seau cu animalu, si asia nece uu pote se aiba adevuru istoricu, ci numai unu intielesu traslatu pentru invetiatur'a omului; se formeza inse dupa natur'a unoru animalu cu anumite proprietati, pr. suntu fabule-le Esopice.

Note.

1. Proverbial-le si cimiliture-le suntu in mare numeru la romani, inse valorea loru e diversa, in catu cimiliturele suntu numai propusetiuni ingenioase, inventate pentru a provocà sagacitatea ascultatoriului de a aflà ascunsulu, si nu mai multu, — pre candu proverbial-le suntu unu tesauru nepretiuitu, plenu de invetiature fromose si utili, trase dein experientia.

2. Parabole-le si fubule-le la romani suntu prea rare, — in loculu loru inse suntu in mare numeru istorie-le

fabulose, parte in prosa, parte in versure, — cesteia dein urma si despre persone istorice, si se propaga prein traditiune orale dein generatiune in generatiune. Ele suntu adunate de multi in colectiuni pretioase, dorere numai, ca unii deintro colectori nu s'au astemperatu a face scaimburi in testulu loru, si ce e mai multu cu neologismi, cari dau pre facia falsificatiunea.

3. Eca si vreo câteva proverbia romanesci.

Astadi mie, mane tie.

Bate sieu'a, se se precepta ep'a.

Bate toc'a la urechi'a surdului.

Campulu cu ochi, padurea cu urechi.

Capulu plecatu, nulu talia sabi'a.

Cei a mana, nui mentiuna.

Ce-ne ce face, lui-si face.

Ce-ne imparte, partesi face.

Ce tie nuti place, altuia nu face.

Corbu la corbu, nu scote ochii.

Cu mentiun'a prandiesci, da nu si ceni.

Cumu ti sará, asiai manca.

Cuniu cu cuniu se scote a fara.

Cu rim'a se preinde pescele.

Da-te dupa peru, ca nu dore asia reu.

Dela capu se impute pescele.

De unde nui focu, nu ese fumu.

Di, se nuti dicu.

Elu sio canta, elu sio descanta.

Fa bene, astepta reu.

Fug'ai rusinosa, dai sanetosa.

Gur'a dice, gur'a mente, si omulu totu remane omu
de omenia.

Iern'a, nu o mananca lupulu.

In facia te linge, in dosu te frige.

Jocu de frica, pre nemica.

Juruenti'a scumpului, bucuri'a nebunului.

Lauda-te gura, ca ea pumnulu.

Lungai limb'a boului, si nu pote grai.

Mai bene adi unu ou, de câtu mane unu bou.
Manca mere, manca pere, loculu panei totu nu piere.
Mentiun'a incaî vorba.
Mielulu blandu sugé lu doue oi.
Nu crede nece la camesia.
Nu scii dein ce tufa sare liepurele.
Nuti bagá nasulu, unde nuti fierbe ol'a.
Oea ce nusi pote portá lan'a, s'o manance lupii.
Pisic'a cu clopotu, nu prende sioreci.
Pom'a (seurea) rea nu piere.
Pune ol'a la focu, si liepurele-i in padure.
Reui cu reu, cii mai reu forà reu.
Seau cu capulu de pietra, seu cu pietr'a de capu,
totu un'a-i.
Si dracului, cauta câte una data, se tieni lumina.
Si cu puli, si cu oua, si cu galin'a grasa, nu poti fi.
Tota paserea-si manca cuibulu cu cioculu ei.
Totu omulu trage foculu la ol'a lui.
Undei aci'a mai subtire, acolo se rumpe.
Unde nu te dore, nu te legi.
Unu nebulu arunca una pietra 'n apa, si diece intie-
lepti nu o potu scote.
Vorb'a multa, saraci'a omului.
Candu s'a pusu draculu pre rasa,
seau o talia, seu i-o lasa.
Dracu-i dice porumbea,
si-i mai negru decâtu ea.
Dà Domne, cui ai mai datu,
cà dei dá, cui n'ai mai datu,
s'o mirá, ce l'o aflatu.

C A P U III.

O R T O G R A F I ' A .

§. 140. Urme antice.

Cestiunea, candu a inceputu ase scrie romanesc? e totu asia de a nevolia de deslegatu, cá sí ceea: candu a inceputu a se vorbí romanesc? in a-ante, au dupa colonisarea Daciei cu romani?

Pre pamentulu Daciei, antani'a urma istorica de limb'a romana vulgare, se afla in tabl'a cerat'a dein a. 160 dupa Chr. sub Antoninu Piu imperatulu, inse scrisa cu litere grecesci.

Alta urma se afla la istoricii bizantini Theophane sí Theophylactu Simocata, dein a. 679 dupa Chr. in partile Emimontului, astadi Balcanu, scrisa erasi cu litere grecesci la autorii grecesci, er' la Anastasiu bibliotecariu cu litere latine, auctoriulu fiendu latinu, — si asia de pre amendoua teritoria-le romane, de dein coce, si de dein colo de Dunare.

Note.

1. Inscriptiunea de pre tabl'a cerata, publicata in Archivu pentru filol. si istoria pag. 49, suna: Alesandrei Antitatri — SECODO AVKTOR SEGNAI, in care semnatoriulu dupa nume grecu a comisu doue erori ortografice, un'a in numele seu propriu scriendu ANTITATPI in locu de ANTIΠATPI, sí a' dou'a in Secodo in locu de secundo, sí e probabile cá sí secundo cu o, a scrisu in locu de secundu cu u, dupa pronunci'a grecesca. Celu mai interesante cuventu inse in acesta inscriptiune este form'a curatu vulgare segnai, in locu de cea clasica signavi. Dein care se cunosce, cá sí pre atunci se pronuciá segn- cu

e, in locu de sign- cu i, precumu pronunciamu si astadi semnu, cá si Italianii segno; — si erasi cá digam'a latina dein pers. 1. a preteritului de cojugatiunea I. nece pre atunci nu se pronuncia, cumu nu se pronuncia nece la noi, nece la italiani, ci dîcemu: semnai, it. segnai. Numai câtu noi in urma amu scaimbatu pre GN in MN: dein signum facundu semnu, cumu au scaimbatu si latinii dein contr'a MN grecescu in GN latinescu, dicundu agnus, in locu de amnos (ἀμνός) grecescu. Er' italianii mutara pre GN numai in vorbire, dar' nu si in scrisu, in NI, dîcundu senio, ce e mai reu.

2. Urm'a dela Emimontu, la Theophane suna: torna torna fratre, dupa Anastasiu: torna torna frater, er' dupa Simocat'a: retorna. I. Goar in notele sale la Theophane in Cronologia, dîce, cá acele cuvente suntu italice, inse atâtu Theophane, câtu si Simocata (lib. II. cap. 15), anume scriu, cá aceste cuvente s'au dîsu in limb'a acelu tienutu (ἐπιχρῶσι), er' tienutulu erá romanescu. Er' la Anastasiu frater e forá indoiela erore in locu de fratre, ce astadi se pronuncia frate forá r.

3. Una multime de alte documente de limb'a vulgare romana, totu dein sec. V—VII. scrisa cu litere grecesci se afla la Marini (intre documentele dela Raven'a (papiri diplomatici, fol. Rom. 1805 pag. 116 seqq. nr. 75. 90. 93. 110. 114. 121—2), — pre candu documentele scrisa cu litere latine, tote suntu scrisa in formele mai multu seau mai pucinu corecte gramaticali latine. — Una alta urma de limb'a vulgare latina scrisa pre paientulu Italiei cu litere latine, este inscriptiunea aflata in Pompei: abiat venere bombeiana iradam (adeca habeat Venerem Pompeianam iratam), celu pucinu dein sec. I. dupa Chr. La Orelli Corpus inscript. tom. I. pag. 415 nr. 2541.

4. Dein cari urme se pote concludu, cá limb'a vulgare romana, in Itali'a si in Daci'a, inca de pre la inceputulu colonisarei Daciei, se scriea mai numai grecesce, si inca prein colonisti si alti omeni de origine greca, cari nu cunosceau limb'a latina gramaticale, — pre candu celi de origine latina, seau cari scieau

latinesco, nu scrieau in limb'a vulgare, de câtu prea rar, ci numai in limb'a latina.

5. De dialectulu vulgare se tienu si alte esemple dein etatea ante-clasica latina, pr. suntu inscriptiunile epitaface ale Scipioniloru, de pre la a. 495 ale cetatei, si anume a' lui L. Corneliu: Hone oino ploirume cosentiont R. duonoro optumo fuisse viro. Luciom Scipione filios Barbatu. Cosol. Cesor. aidilis hic fuet A. Hec cepit Corsica Aleriaque urbe. Dedet tempestatibus aide merito. Orelli loc. cit. p. 149 nr. 552. care in latinitatea clasica ar' fi scrisa: Hunc unum plurimi consentiunt R. bonorum optimum fuisse virum. L. Scipionem filium Barbatu. Consul, censor, aedilis hic fuit A. Hic cepit Corsicam, Aleriamque urbem. Dedit tempestatibus aedem merito, etc.

§. 141. Urme mai noue.

De atunci incoace, chiaru si deca limb'a romana era formata si in usu inca de pre temporele primei colonisatiuni a' Daciei, alte urme istorice inse nu aflamu, ca s'ar' fi scrisu romanesc, pana catra midiloculu, seclului XIV, candu dupa Dogiel, in codicele diplomatecu alu. Poloniei, principii Moldovei corespundeau cu regii Poloniei in limb'a romanesca, inse cu mare probabilitate, ca scrieau cu litere cirile, — de si D. Cantemiru, in descripiunea Moldovei, scrie, ca dein traditiune se vorbesce, cumu ca pana la principele Alesandru celu Bunu se scriea cu litere latine, er' atunci la rogarea Metropolitulu Moldovei Theoctistu, care era bulgaru de natiune, nu numai ca s'a opritu, a se mai scrie cu litere latine, ci ca s'au si arsu tote cartile, cate s'au aflu scrisu cu litere latine, si ca de aci a inceputu a se scrie numai cu literele asia numite cirile, in tota romanimea, pana in dilele noastre.

Not e.

1. Dogiel in Codicele seu tom. I. pag. 597. la a. 1387 in nota asia scrie: Literae homagiales Palatinorum Moldaviae scriptae sunt lingua valachica, cuius neminem gnarum Cracoviae, cum in tabulario rei publicae instrumentorum originalium exemplaria conficerem, reperire potui, inde est, quod illarum summarium tantum ex Registro, quod in eodem tabulario extat, descriptum hic subjungitur. — Dorere, că dupa cercetarile mai tardiu in adensu facute, acele litere in archivulu Cracoviei nu se mai afla.

2. De traditiunea mentiunata de D. Cantemiru inse, Cronistii mai vechi de cătu Cantemiru, nemica nu atingu, er' Miron Costin u la a. 1432 scrie numai, că Legatii principelui Alesandru, neaflandu in Constantinopole nece pre Imperatu nece pre Patriarcu, s'au dusu la Ochrida, de unde au adusu cu sene preuti, si carti baserecesci slavice de totu felulu, dar' de carti arse si altele nu amentesce nemica. Si asia traditiunea amentita de D. Cantemiru nu are destula base istorica.

3. Adeverulu inse se pare a fi, că, pană candu a tienutu imperiulu romanu, si dupa dismembrarea lui in doue parti, si pană candu in partea orientale, in carea au caditu si Dacie-le, limb'a latina erá totu in vigore, că limba diplomatica, in tote provinciele imperiului, — limb'a romana, că vulgare, prea raru a potutu se se redice la ceva mai multu, decatu usulu orale. — Er' dupa invasiunea barbariloru, si caderea limbei latine, că diplomatica in partile orientelui, — candu romanii incepura a semti necesitatea de a scrie, limb'a latina disparuse deintre eli, si in vigore erau numai limbele straine: grecesca si slavica. Si asia sortea aduse cu sene, că de atunci incoce romanii se scria, seau in limbele straine amentite, seau celu pucinu cu literele straine grecesci, — curatu grecesci, că macedo-romanii dein colo de Dunare pană astadi, — seau modificate grecesci că celi dein coce pană in dilele mai de curendu.

De aci tote cartile nostre, si cele mai vechie, manuscrise si tiparite, suntu scrise numai cu literele cirilice.

§. 142. Ortografi'a cirilica si latina.

Panà cându limb'a romanescă se scriea cu litere cirilice, in Ortografia nu eră mare diferentia. Pre la inceputu variá pucinelu, inse cu incetulu alfabetulu cirilicu se regulà in asia mesura, in câtu mai nu eră urma de diferentia, sî ortografi'a romana cu cirilice eră stabile sî generale pre totu tienutulu Daciei vechie.

Incercarile mai noue, de pre la a. 1820 in coce, de a mai reformá sî acesta ortografia luxuosa, nu dură multu, sî pre teritoriulu Romaniei, unde se sî incepuse acea reforma, de una data cadîu cu totulu la a. 1860, de candu tota romanimea de dein coce de Dunare scrie numai cu litere latine, — inse totu una data disparu sî uniformitatea in ortografia, sî urmà acea discordia, care sî acumu tiene, sî inca nu s'a potutu impacá.

Note.

1. Caus'a acestei discordie in origine este insusi alfabetulu latinu, carele e mai scurtu de câtu celu grecescu, sî mai numai pre diumetate câtu celu cirilicu, si asia nu are atâte litere destinte pentru tote vocalile si cosunanti-le, câte se afla in limb'a romanescă, cumu avea mai in a-ante alfabetulu cirilicu.

2. De aci nevoli'a sî intrebarea se nascu numai decâtu, cumu se se scria acumu vocali-le sî cosunanti-le romanesci, pentru cari nu se afla litere in alfabetulu latinu? Pentru că dein capulu locului se recunoscù, cumu că litere noue in alfabetulu latinu nu se potu intruce. Remanea dar' a se aflá unu modu, care se satisfaca lipsei semtite, forà de a vetemá sistem'a alfabetului latinu.

§. 143. Sistem'a fonetica.

De aci apoi se nascura mai multe incercari, vechie sî noue, de a scrie romanescă cu litere latine, cari se

potu reduce la două sisteme mai generali: fonetica și etimologică.

Celi ce erau încantați de comoditatea ortografiei cirilice, voiau a o susține și cu alfabetul latin, fiind un'a de în cele mai comode pentru toți, și nu are lipsă pentru a pute scrie, de cât a scri, se formeze 30 până la 40 de litere, că în sistem'a alfabetului cirilic, — și spre acestu scopu crediura a fi bene și destul a urmă pre poporale străine, alesu pre poloni, cari pentru literele, ce le lipsescu, se scriescu cu semne, numite cedile, la vocali și la consonanți, prin cari una literă latină poate aiba valoare pentru două sau trei sunete, după cumu adecă sunt semnate cu unele sau cu alte semne.

Numai câtu nece fautorii acestei sisteme nu au putut veni la una deplină înviorare și concordanță, ci încă până astăzi mai durează și la ei oarecare diferență.

Notă.

1. Sistem'a fonetică se numește după φωνή (lat. vox), adecă vorb'a via și pronunț'a, luându de principiu: că precumu sunetele limbii sunt destinate și diverse, așa și literele, cari sunt semnele sunetelor, au se fia destinate, er' nu sau mai multe litere pentru unu sunet, sau una literă pentru mai multe sunete.

2. Principiulu în sine e natural, și de aceea demnu de a fi urmat, unde se poate. Și alesu, cându este a se inventă unu alfabetu nou pentru vre una limbă, principiulu foneticu are se fia de bază la atare alfabetu, precumu invenții primii ai alfabetelor au și facutu în vechime, și mai de una-dă s'a încercatu și Pralca pentru limb'a românească.

3. Înse astăzi nu se mai fabrică alfabetu nouă, ci se scriescu toate poporale, cari încă nu au alfabetu, cu vre unulu de în cele vechi, adaptându după calapodulu limbii lor. Și așa și românii, deca lăpădându vechiulu alfabetu cirilic, s'au decisu

a se returná la alfabetulu lor u sí mai vechiur decatu celu cirilicu, nu au in catrò, de câtu se puna câte una litera pentru doue seau mai multe sunete, seau câte unu sunetu se-lu semneze cu câte 2 seau mai multe litere. — Si fonetistii inca nu facu, nece nu potu se faca almentrea, deca nu voru se fabrice noue litere latine; de acea nece eli nu urmeza principiulu foneticu, dupa cumu pretendu.

§. 144. Sistem'a etimologica.

Alta parte inse crede a fí de cuvenentia, utile si necesariu, a urmá alta sistema, cu ceva mai grea, pentru cà recere studiu, inse mai demna de caracterulu unei limbe, de origine latina cá si alfabetulu, pre cumu o urmeza tote cele alalte limbe neo-latine, — sistem'a combinativa, dupa carea literele, ce lipsescu, nu se suplenescu prein semne (cedile), ci prein unele combinatiuni, trase dein cercetarile mai profunde ale limbei.

Inse nece acestia nu suntu in deplena concordia intre sene, in câtu, — unii s'au multiumitu cu sistem'a italiana, cá acelei mai aproape limbe de limb'a romanescã; — altii siau formatu noue sisteme mai multu seau pucinu dupa ortografi'a limbei latine, cá limbe matre, ale careia filie suntu limbele neo-latine, si intre ele sí a' nostra cea romanescã, — er' altii in regulele ortografice s'au restrinsu la legile gramaticali ale limbei, sí numai in casure dubie, si unde regulele gramaticali nu suntu de ajunsu, voru se recurra la limbele cumuate: la latin'a cá cea mai vechia, sí alesu in formele vulgari ale ei, seau sí la limbele neo-latine, in câtu potu fí de ajutoriu.

Note.

1. Sistem'a etimologica s'a numitu asia, pentru cà fautorii ei, toti recurru multu pucinu la etimologia seau form'a

primitiva a' cuventelor, care se manifesteaza in structur'a limbei, materiale si formale, si a' cuventelor ei.

2. Principiulu etimologicu incasi are meritele sale, in câtu preintru insu se reguleza chiaru si limb'a, si ce e mai multu se unifica, si se conserbeza nealterata, fiendu că dupa acestu principiu, au a se lapedá tote formele necorecte, dein mai multe varietati de pronuncia se alege un'a, cea mai regulata, si limb'a in starea ei corecta si regulata se apara in contr'a neincetatoru scaimbari, caror'a suntu espuse tote limbele necontentitu.

3. Numai câtu si aci se potu face, si s'au facutu, multe erori si chiaru escese, deca etimologistulu, seau incarca ortografi'a prea cu multe regule forá necesitate, seau intru adurmecarea etimologiei trece preste usulu limbei romanesci.

4. De acea ortografiile prea latinisate, seau italisate, nu numai ale lui Crisianu si Deleanu, ci si a' lui Sam. Micu, cea dein editiunea prima dein a. 1780, au remasu numai că incercari facute forá succesu.

5. Mai mare succesu avú sistem'a ortografica Maioriana, publicata la a. 1825, impreuna cu Dictionariulu de Bud'a, er' separatu mai in a-ante totu acolo la a. 1819, in care principiulu etimologicu este strinsu, inca prea strinsu, oserbatu, inse totu una data introduse si cedile-le la cosunanti, si apostrofii si accentele asupr'a vocaliloru.

§. 145. Diferentiele.

Astadi, dupa ce usulu literelor latinu s'a restabilitu pentru tota romanimea, de si varietatea combinatiuniloru ortografice inca nu a incetatu cu totulu, sistemele ortografice s'au mai simplificatu, si suntu aproape de a se aduce la una conformitate, deca nu la uniformitate.

De ora ce si fonetistii, pre lenga tota staruenti'a pentru principiulu foneticu, nu au potutu se scape dein

vedere principiulu etimologicu, pre care vrendu-nevrendu l' urmeza; pentru că, de si siau formatu unu alfabetu completu prein cedile si alte semne Maioriane, inse literele, ce ne lipsescu, le au luatou totu dea un'a dein literele etimologice respective, seau cu semne, pr. *đ, ț, ș*, — seau forà nece unu semnu, pr. *j* cá la francesi, si *ce-ci, ge-gi*, cá la italiani; — numai in vocali diferenti'a e ceva mai mare, cu *ă, și î*, ori de ce origine etimologica se fia.

Cu unu cuventu, eli inca urmeza una ortografia atātu de etimologica, in câtu mai adaugundu unu *i* scurtu la *đ, ț* si *ș*, mane poimane potu se parasesca si eli cedilele, si alte semne, cu cari se mai sierbescu.

Er' in partea etimologistiloru, astadi apropiarea e si mai mare, in câtu diferenti'a stà numai in unele punte indiferenti, intru cari inca se spereza, că nu preste multu va urmá una deplena concordia.

Note.

1. Puntele de diferentie suntou de doue specie: unele intre fonetisti si etimologisti, altele numai intre acesti dein urma.

2. Puntele intre fonetisti si etimologisti, precumu se scie, suntou mai multe, cu cari nu ne potemu ocupá in specie aici, ci se voru apretiá mai in diosu, precumu suntou tote puntele de semne. Aici atingemu numai de u finale controversu, care fonetistii nu voru selu recunosca, dein cauza, că nu se pronuncia, — ci se insiela, —

pentru că, precumu se pronuncia in diftongii *au, eu, ou*, — si in semidiftongulu *iu* in unele parti ale romanimei, pr. *moriu, pastoriu, pecurariu* etc.; totu asia se aude si se pronuncia si dupa cosunanti, seau intregu: dupa una muta si una liquida, pr. *amblu, negru, socru* etc., — seau numai pre diumetate, cá in diftongi si in semi-diftongi, dupa alte cosunatorie, un'a seau doue, pr. unu *visu*, — *domnu, crescu, rabdu* etc.

3. Er' puntele între etimologiști, cari mai suntu controversate, pr. neduplicatiunea cosunantiloru, și altele, se voru luá iu consideratiune în §. urmatoriu.

§. 146. Principiulu ortograficu.

În câtu pentru principiulu ortograficu, bazea și fundamentulu ori-carei ortografii nu pote fi decât însuși usulu vorbirei, nu numai materiale ci și formale, — er' corectivulu și regulatoriulu etimologi'a limbii.

Limb'a se scrie, carea se vorbește, și cumu se vorbește, — er' nu, carea nu se vorbește, seau nu s'a vorbitu și cumu nu s'a vorbitu nece una data.

Dupa ce înse limb'a nu se vorbește pretotendenea totu întru una forma, ci variază multu-pucinu dupa locul, unde se vorbește, și dupa tempulu, în care s'a vorbitu, și asta diferenția în usulu vorbirei atinge atât pronunția literelor, câtu și formele gramaticale, — de aceea, deca usului vorbirei nu se va pune unu regulativu, celu pucinu pentru scriere, ci se va lasá în voli'a liberă, de a scrie fie-care în limbagiulu locului seu, atunci limb'a scrisă ar' apăre întru atât'a varietate, în câta se și vorbește, — și în locu de una limbă, ar' apăre una multime de limbe seau dialecte.

De aceea, deca volîmu se avemu ună limbă, er' nu diecedouedeci și mai multe, după câte suntu provinciile și ținutele românești, — și pentru una limbă se avemu și una ortografia, — de sene urmează, că întru multîmea pronunțiilor diferite, și întru varietatea formelor gramaticale, se se face una alegere de ce este mai bunu și mai corect, er' pentru alegere este delipsă unu criteriu, seau principiu regulativu, după care alegunduse pronunția

si form'a cea mai buna a limbei, si limb'a se se unifice si mai tare in scrisu, de cumu este un'a in usulu vorbirei.

Er' acestu criteriu seau principiu, nu se pote aflá, de câtu in sistem'a formeloru etimologice, ce le dà gramatec'a, si acesta sistema este principiulu etimologicu.

Not e.

1. Deca limbele nu s'aru scaimbá, ci aru remané totu intru una stare, — prein urmare, in starea primitiva, — atunci nece regulativu pentru limba nu ar' mai fi de lipsa, fiendu cà nu ar' fi nemica de regulatu, si ortografi'a inca ar' stá numai intru formarea si fipsarea de atâte litere, câte suntu sunetele limbei.

2. Nece una limba nu se vorbesce deplenu intru una forma, ci numai diferenti'a in unele limbe e mai mare, intru altele mai mica. Er' deca omenii dein diverse provincié seau tienute se potu intielege in limb'a loru, e numai semnu, cà diferenti'a nu e mare, er' nu, cà n'ar' fi nece una diferentia, — precumu, deca omeni de aceasi limba dein diverse parti nu se potu intielege bene seau de locu in limb'a loru comune, e semnu numai, cà variatiunea e mare panà la diferenti'a de dialectu, er' nu cà limb'a loru nu este aceeași.

3. Limb'a rom. este un'a dein cele, ce se conserbeza mai bene, si cu tota vechimea si estensiunea ei, ea si astadi este intru atât'a un'a, in câtu romanii dein tote provincie-le de dein coce de Balcanu totu se mai intielegu romanescce. Dar' de aci inca nu se pote conchide, cà romanescce se vorbesce numai intru una forma si forà variatiuni, precumu fiacare s'a potutu convinge, conversandu cu Munteni, Moldoveni, Ungureni, si dein Transilvani'a cu Campeni, Mocani, Selagiani etc.

4. De aci nu ne remanea alt'a, de câtu au se alegemu dein dialectele provinciali unulu, de esemplu celu de Bucuresci, si selu prochiàmamu de limba romanescce modelu, cumu au prochiàmatu italianii dialectulu toscanu de limba italiana, — si

atunci se formăm una ortografia, numai pentru acesta limba rom. conventională, care toți românii se o învetim, — seau deca nu, se luăm de fundamentu un'a dein cele mai corecte forme, de exemplu form'a limbei baserecesci, și pre acest'a, regulanduo in cele neregulate, dupa alte forme mai corecte inse totu usitate, se basăm ortografi'a limbei, — lasandu pre cele alalte variatiuni in pronuncia și forme, in scirea lui D. dieu, și a temporeloru venitoria.

5. Panà candu inse romanimea inca nu s'a dechiaratu pentru vreunu dialectu locale cu preferentia, remanemu pre lenga form'a limbei baserecesci, că ceea ce este pretotendenea recepta, și toturor romaniloru cunoscuta, luanduo de base, și regulanduo in puntele divergenti, cari suntu prea pucine și numai menunte, — și limb'a va fi un'a.

§. 147. Puntele controversse.

Pre basea acestui principiu se luăm in considerațiune și puntele controversse, cari mai esistu intre etimologiști, dein cari merita mai multa atentiune urmatoria-le doua :

1. Reduplicatiunea cosunantiloru, pre urm'a limbei latine și italiene, prein urmare și acolo, unde nece usulu vorbirei nece limb'a baserecesca nu reduplica, nece etimologi'a limbei nu recere reduplicatiune.

2. Terminatiunea one in locu de une, totu pre urm'a limbei latine și a' dialectelor neolatine, pre candu limb'a romanesca nu cunosce decâtu terminatiunea une, și de one nu se afla urme nece in monumentele și cele mai vechie ale limbei, că s'ar' fi pronunțiatu și scrisu asia ore-candu, nece in usulu generale alu limbei dein ore-care provincia, dar' nece etimologi'a limbei nu recere atare innovatiune.

Note.

1. Ce se tiene de reduplicatiune, altu motivu nu se pote produce, decâtu imitatiunea limbei latine si a' celoru alalte neolatine. — Inse :

a) limb'a rom. nu este cea latinesca, si de acea nu este necesitate, se o imitamu chiaru si in contr'a usului generale alu limbei romanesci, altu-cumu adoptandu principiulu de etimologi'a latina si unde nu avemu nevolientia de elu, s'ar' deschide una usia prea larga pentru ori ce innovatiune sub pretestu de etimologia latina; — dar' —

b) chiaru si la latini reduplicatiunea se introduse mai tardiu, si se usita mai multu: pentru liter'a L, care se pare a fi avutu doua sunete, unulu pentru L simplu, altulu pentru duplicatu, pr. mollis rom. mole, vallis rom. vale etc., unde noi inca pronunciamu L, er' pre L simplu l'amu prefacutu mai totu dea un'a in R, pr. sal-e rom. sare, sol-e rom. sore etc.; — si erasi spre suplenirea cosunantiloru elise (lapedate), pr. colligo in locu de conligo etc., ceea ce in limb'a rom. nu se face, fiendu ca de exemplu culegu, nu e dein colligo latinescu, ci e compusu dein prepus. romanesca cu (nu con) si dein verbulu legu, prein urmare aici nu e elisiune, ca la latini; — er' —

c) in catu pentru usulu vechiloru latini, gramatecii vechi spunu apriatu, ca vechii latini nu reduplicau cosunantii. Asia Festu in mai multe locure, si anume sub cuventulu: solitaurilia: antiquae consuetudinis per unum L enunciari, non est mirum, quia nulla tunc geminabatur litera in scribendo; quam consuetudinem Ennius mutavisse fertur, ut pote graecus graeco more usus, quod illi aequae scribentes ac legentes duplicabant mutas etc. — Er' monumentele vechia latine costateza aceste testimonia. — Er' —

d) exemplele trasa dein limbele neolatine inca nu potu fi motive pentru noi, de ora ce, deca italianii reduplica in scrisu, eli reduplica si in vorbire, inca une oria si acolo, unde

latinii nu reduplica, pr. legge lat. lex-lege, veggio lat. video etc.; — er' francesii, precumu se scie, nu reduplica in vorbire, ci numai in scrisu, in cuventele mai noua luate dein limb'a latina forà alteratiune; — si in urma: ispanii, nu numai cà nu reduplica in vorbire, dar' inca academi'a dein Madrid in ortografi'a sa a sî eliminatu tota reduplicatiunea cosu-nantiloru.

2. Er' ce se tiene de terminatiunea one in locu de une, ea inca e numai una imitatiune forà vreunu motivu basatu pre etimologi'a limbei romanesci. Dein contra, autorii latini sî aci au constatat, cà la vechii latini silab'a un erá mai familiare, decátu silab'a on, si cà scaimbarea in on s'a facutu numai mai tardiu. Priscianu instit. gram. lib. I. c. 6. 35. anume dice: cà celi mai vechi diceau huminem in locu de hominem: funtes pro fontes, frundes pro frondes. Sî Charisiu (la Putsch p. 105): „Frus huius frundis, quod sic ab Ennio „est declinatum annal. l. VII. Russescunt frundes, non „frundes.“

3. Alte diferentie mai menunte, pr. a scie cu o finale in locu de à: dopo, anco etc. in locu de dupa, inca; — seau: co in locu de cà, cá la latini quod; inca sî coventu in locu de cuventu; — éro in locu de éra, cá la latini verò etc. — suntu éراسi numai latinismi seau italianismi, cá sî cele de mai susu.

4. Prein ast'a inse nu se nega meritulu etimologiei latine pentru limb'a romanescă, in cele dubia, si unde nu remane altu midilocu spre orientare in etimologi'a nostra, pr. in afa-cerile lexicografice, inse nu sî afora de necesitate.

5. Cu atâtu mai pucinu e de suferitu imitatiunea celoru alalte limbe neolatine in cele ortografice, fiendu cà ele au sistem'a loru pre alte basi dupa natur'a propria a' limbei lor, carea in mare parte e diversa de a nostra. Si deca dela italiani s'a luat si mai in a-ante combinatiunea chi sî ghi, ast'a inca nu s'a facutu decátu forà necesitate, sî dein pura imitatiune.

§. 148. Alfabetulu.

Alfabetulu latinu, precumu se scie, custà dein XXIII de litere, si cu cele mai noue J sî U, dein doue dieci sî cinci.

Dein acestea, siesa suntu vocali: a, e, i, o, u, sî y, er' cele alalte XIX suntu cosunanti.

Inse deintru inse, unele ne suntu cu totulu superflue, pr. deintre vocali y, er' deintre cosunanti k si q; fiendu cà vocalea y nu se afla intre vocalile romanesci, — er' pentru k si q, se mai afla sî alt'a a' treia c.

Superflua este si liter'a x, fiendu cà in limb'a romanescă nu se afla acesta combinatiune.

Er' h sî z inca se potu numi superflue, dein cauza, cà se afla numai in cuvente de origine straina.

De alta parte in alfabetulu latinu, ne lipsescu litere pentru mai multe vocali sî cosunanti, — sî anume pentru vocalile æ sî ɶ , — sî deintre cosunanti pentru w , u , v , y , sî in câtu-va pentru z . — J este pentru x .

Deci fiendu cà noue litere nu se potu introduce in alfabetulu latinu, remane, cá literele, ce ne lipsescu deintru inse, se se compenseze prein combinatiuni dupa principiulu etimologicu.

Note.

1. Cu tote cà in alfabetulu latinu suntu unele litere superflue, de acea inse nu suntu a se lapedá dein alfabetulu romanesc, pentru sierbitia-le, ce potu se ne aduca intru unu modu seau altulu.

2. Dupa natur'a limbei romanesci, atâtu literele vocali, câtu si cele cosunanti se impartu in vertose, si moli:

Vocali vertose suntu a, o, u, ɶ , æ , — moli: e sî i; — er' —

Cosunatorie vertose: b, p, m, r, s, și f, v; — moli cele alalte tote, mai alesu inse l, și n.

3. Cosunatorie-le se mai impartu și in alte clasi, dein cari amentimu numai: mute: b, p; c, g; d, t, și m; și deriva-tele v și f. liquide: l, m, n, r; — și siueratorie; s, ш, џ, z și ж.

4. Deintre vocali, i, și u, se pronuncia seau deplenu seau numai pre diumetate (scurtatu); — er' cele alalte se pronuncia numai deplenu seau intregu. De unde, cele intregu facu una silaba intrega, pr. ba, be, bi, bo, bu; бѣ, бѣ; — er' cele scur-tate, cu cosunatorie, facu numai diumetate de silaba, pr. albu, albi, in cari silab'a prima al e un'a intrega, er' ba și bi numai diumetate de silabe.

5. Inse totu acelea, pronunciate de diumetate, cá semivo-cali, impreunanduse cu alte vocali intregu, in apoi seau in a-ante, impreuna facu una silaba, ce se numescu diftongu, pr. ai, ei, ii, oi, ui, — au, eu, iu, ou, uu: mai, vei, vii, boi, fui: si: dau, leu, viu, bou, veduu, — er' in a-ante: iá, uá etc. pr. abia, atuncia, diua etc.

6. Diftongi se numescu si ea și oa, pronunciate, cá iá, uá, pr. mentea, și silabele prime in ore, dore, more, etc.

7. Diftongii ea și oa se pronuncia și cá vocali simple, in care casu ele nu suntu alta, de catu vocalile e și o pronunciate mai deschisu, cá si in alte limbe, pr. silab'a antania in véde, și cea dein urma in a vedé, — asia și in móle, sóre, fórte etc.

8. Une oria se afla trei vocali impreunate intru una silaba, in cari vocalea dein midilocu e intrega, er' cele de laturi scur-tate, pr. miei, si mieu, (piei, pieiu, iau, iai etc.).

9. In urma, amendoue semivocalile, impreunate in finea cu-venteloru dupa una cosunante, nu facu de câtu una diumetate de silaba, pr. in filiu, calcâniu, moriu etc.

§. 149. Regule ortografice: — generale.

De ora ce alfabetulu romanu completu stă dein XXVI litere seau sunete, deintru cari siepte suntu vocali: a, e, i, o, u, — α , și π ; er' nouaspediece suntu cosunanti: b, c, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t, v, j, — γ , ψ , ζ , ι , și ω .

Dupa ce inse, prein cercetarile etimologice s'a costatatu, că numai unele dein acestea suntu etimologice seau originarie, și primitive, er' altele numai derivate deintru cele etimologice, —

dupa ce mai incolo s'a costatatu, că sunetele derivate suntu numai modificatiuni ale unoru sunete etimologice, și in urma —

dupa ce s'a costatatu, că pentru tote sunetele etimologice se afla litere corespundietorie in alfabetulu latinu, — er' numai pentru cele derivate nu, —

de acea, dupa principiulu etimologicu. regul'a generale este:

Că sunetele originaria ale limbei rom. se se scria cu literele corespundietorie dein alfabetulu latinu, —

er' cele derivate se se scria cu literele suneteloru originaria, deincari s'au derivatu.

Cestea dein urma suntu mai alesu: α , și π deintre vocali, — er' deintre cosunanti: γ , ψ , ζ , ι , ω .

Note.

1. Inse nu numai acestea, ci de multe ori și alte sunete, alesu vocali, in unele cuvente suntu derivate, de și de almentrea se tienu de cele originaria, pr. á in mása, vádia etc.

dupa pronuncia, fiindu derivatu dein diftongulu ea, sî in urma dein vocalea E sub accentu, urmandu à oscuru, sî asia in locu de mésa, védia.

2. Intru modificarea sunetelor originaria, si scaimbarea lor in derivate, au influentia mai multe cercustantie, pr.

a) atractiunea literelor de una natura, vertose catrà vertose, moli catrà moli, pr. me, pecatu etc. in pronuncia cu à, care e vocale vertosa, pentru m sî p, cari inca suntu vertose, scaimbandu pre E litera mole in à litera vertosa etc.

b) influenti'a semivocaliloru i sî u, asupr'a altoru vocali, cosunatorie seau vocali, pr. in dieu mutandu pre d in **Ț**, siediu mutandu pre s in **ș**, si pre d in **Ț** etc.; — via, milia, i mutandu pre Ț dein urma in e; doue, noue, voue, u mutandu pre e mole in Ț aspru etc.

c) accentuarea asupr'a vocaliloru a, e, sî o, mutandu pre à oscuru in á chiaru, pr. láuda, laudá etc.; — pre e sî o in diftongi urmandu Ț, pr. ceru, moriu, céra, móra etc. pronunciate cá ceara, moara; — etc.

d) pusetiunea, dupa care a la inceputu remane totu á chiaru sî afora de tonu, pr. amaru etc., — er' e si o se pronuncia cá diftongii ie sî uo, pr. eri, omu, cá ieri, uomu etc.

3. Despre aceste modificatiuni, sî scaimbarile originarie-loru in derivate, are a tractá pre largu sî in detaliu partea fonetica a' Analiticei, care aici o presupunemu cunoscuta.

§. 150. Regule ortografice: Speciali.

Regulele speciali pentru ortografia suntu numai aplecarea regulei seau reguleloru generali de mai susu la casure specifice, sî dupa clasile literelor se potu impartî in regule pentru vocali, sî pentru cosunanti, cu subimpartirile lor, luandu-le in ordine pre fia cari deintru inse, atâtu cá originarie, câtu sî derivate.

I. Pentru Vocali.

Vocalile originarie sunt: a, e, i, o, u; — er' derivate: α și π . — Inse și cele numite originarie, încă sunt une ori derivate de in altele, erasi seu originarie, seu derivate.

De acea: a, e, i, o, u, in câtu sunt originarie, se scriu cu aceste litere; — er' in câtu si ele sunt derivate, cá si derivatele cele alalte, se scriu cu literele origini lor, chiar si candu derivatulu a trecutu prein mai multe derivatiuni. Deci —

A chiaru.

1. Originariu, se afla numai in pucine casure, precumu —

a) la inceputulu cuventelor, pr. am, aru, amaru, audiu, ascultu, alegu etc.

b) in silaba tonica, pr. amaru in a' 2. silaba, imperatu, sare, saltu etc.

c) in unele monosilabe, pr. a, ba, ca, da, la, na, sa, ta, va etc. —

sî se scrie cu a forà accentu, — a fora de casulu, candu silab'a tonica e cea de in urma a' cuventului, cá in imperfectulu, imperativulu, infinitivulu de cojugatiunea I, si in temporele formate dela infinitivu, unde spre destintiune a se scrie totu dea un'a cu accentulu acutu, pr. elu luá, nu luá, a luá, voliu si asi luá.

2. Derivatulu, de in ea, si o a, tonice, suprimenduse e si o, si remanendu numai a in pronuncia, — si de acea se scrie —

a) cu e, de in ea, —

1) dupa mute, cari muta pre e in α , si elidienduse α in a-ante de a, remane in pronuncia numai a, pr. in mesa, pronunciatu masa in locu de measa seu m'asa, precumu arata

numeralu plurale mese, pronunsiatu cu e; asia sî in feta pl. fete; vera, vedea etc.

2) dupa i, in care absorbenduse e dein ea, remane in pronuncia numai a, pr. in fiera, piera, tiera; sî éra seau scurtatu er', fiendu cà e la inceputulu cuventeloru se pronuncia cá ie, de sî i nu se scrie, etc.

3) in cuventele: siepte, sierpe, este etc., reu pronunciate pre alocuria, cá siapte, siarpe, iaste etc. —

b) cu o, dein oa, in cuventulu afora, care inse mai multu se pronuncia cu a, lapedandu pre o; — asia sî in fome, lat. fames, fiendu cà necaliurea nu se pronuncia almentrea de câtu cu oa.

E.

Originariu, se scrie totu dea un'a cu e, pr. eu, leu; ei, lei; ce, e, vedemu etc.

Er' derivatu dein a, cu a, —

a) in terminatiunile numinali dupa i, pr. filia, via, milia; folia, ploia, volia; palia, marturia, omenia etc.

b) in terminatiunile verbali, pr. elu talia pronunsiatu cá taie; elu taià, pronunsiatu taié; taliàmu etc.; — se scia, se scia (in cojuntivu), se fia, so tienia, venia etc.

c) in unele nume sî verbe, pr. chiae, pronunsiatu cheie; chiamu, chiami etc. pronunsiatu cá chemu, chemi etc. — facie pl. dela facia, pronunsiatu fecie etc.

I.

1. Originariu, preste totu se scrie cu i, pr. firu, fire; scire, mie; viu, via, etc. inse — cu î, unde suntu contrasi doi i intru unulu, precumu:

a) in unele verbe de a' IV. cojugatiune, pr. a audî, io audii, audîsi, audî, audîmu etc.

b) in pronumele tie, sie; —

c) in numele si verbele: dî nume si imperativu dela dîcu, dîci etc.; subtîre, betîu, tardîu etc.

2. Derivatu, dein a, si e, cu cari se sî scrie,

a) cu a, in silab'a an nasale, carea mai antaniu se prefacû in **an**, er' dupa aceea in in, dupa influenti'a vocaliloru moli e si i:

1) dein influenti'a lui i precedente, in gerundia-le de I. conjugatiune, pr. taliandu, moliandu etc. pronunciate taindu, muindu, dela a taliá, moliá etc.

2) dein influenti'a lui e si î urmatoria, in unele cuvente, pr. anelu in locu de ânelu, pronunsiatu in elu; anema seau anima; ante in compositele mai-ante, in a-ante etc., — inse in antaniu a remasu sunetulu nasale, pentru cà nu urmeza e seau i; — unii mai pronuncia sî singe in locu de sânge; demanetia etc.

b) cu e, dein e in silab'a nasale en, urmandu altu e seau i, —

1) in pronumele compusa: me-ne, te-ne, se-ne, ce-ne; — in adv. bene; — verbele: vene, tiene, veni, tieni; veniu, tieniu etc.

2) in verbele terminate in ente si ende, pr. mente, a mentî etc.; descende, prende, tende, vende, vendi, vendemu etc.

3) in numele terminate in ente sing. si pl., pr. dente, denti; mente etc.; — imbracamente, mormente, vestimente etc.

4) in alte nume dupa analogia, pr. plenu, plena, plene, pleni; cena, venenu etc.

5) in pronumele compusa: ne-se, ve-se, le-se, silab'a prima, dupa analogi'a pronumeloru: mi-se, tî-se, i-se.

6) in gerundia-le de a' IV. conjugatiune, precumu fiendu, sciendu etc.

7) in participia-le future de a' III. cojugat., formate dela infinitivu, pr. scrietoriu, vietoriu etc. dela scrie, vie, invie lat. vivere etc.

O.

Originariu, mai totu dea un'a; si se scrie cu o, pr. omu, ou, nou; doi, doue, doua; focu, locu, si poporu, cotu, etc.

Inse cu u in juru, care pre alocuria se pronuncia cu o: joru; — asia si una in locu de o, ca si unu in locu de onu, ce se aude pre alocuria, etc.

U.

Originariu, mai totu dea un'a, si se scrie cu u, pr. unu, umeru, umedu; fumu, fui etc.

Inse derivatu dein a, i, si o, se scrie:

a) cu a in amblu, anghiu, anghetiu, in locu de umblu, unghiu, unghetiu etc.

b) cu i in verbele implu, influ, pronunciate si ca umplu, unflu; — intru, in compusetiunea adverbiale la-intru, pronunsiatu la-untru, in l'untru, in untru etc.

c) cu o in numele si verbele, cari au form'a etimologica cu o tonicu, pr. domnu, porc; ola, forma, Rom'a; jocu, rogu; dormu, moriu, potiu; dore, — er' scapatandu o de suptu accentu, se pronuncia cu u, pr. a jucá, rugá, durmi, muri, puté, duré etc., si ulcea, frumosu, rumanu etc. — scrie: jocá; rogá, rogámu, rogatiune; dormi, dormimu etc.; morimu, moriti, morindu etc.; potemu, poteti, potere etc.; dorere, dorore, dore-rosu; Domne-dieu, domeneca, domni'a ta; porcariu, porcelu; olcea, fromosu, romanu etc.

h, à oscuru.

Totu dea un'a derivatu, mai multu dein a, cu care se intrescaimba, mai pucinu dein e, raru dein alte vocali. De unde se si scrie: —

a) cu a, in cuventele cu a originariu, pretotendenea unde a chiaru nu are locu (vedi mai susu la A, 1. sub a, b, c), — in silabele tonice, si in unele monosilabe, spre destintiune, cu accentulu greu: à; — asia —

1. forà accentu: in terminatiunile numinali sî verbali cu a ne tonicu, pr. in domna, morta, buna, porta (nume s; verbu); joca, se roga, se pota etc.

2. cu accentu, in silabele tonice, ultime si penultime, pr. laudà, luà, rogà etc. — laudàmu, luàmu; pàrti, càrti etc.; — asia sî:

3. in monosilabele: cà, dà, fà, sprà, stà, và (anticu in locu de mergi, lat. vade, ital. sî franc. va) etc. — sî

4. in prepusetiunile bisilabe terminate in ɤ, pr. catrà, dupà (cari se pronuncia sî se scriu sî catrè, duprè), forà (seau farà), panà etc., cu à, cá semnu, cà ambe silabele loru suntu netonice, si stau sub accentulu cuventului urmatoriu, cu care in pronuncia facu unulu, pr. catrà mene, cá catramine etc.

b) cu e in urmatoria-le: —

1. dupa cosunanti vertose, ne sustienute prein altu e seau i urmatoriu, pr. betranu, pecatu; me, medua, menuntu, merariu (melanum); fetu, vedu, veduu-a, etc.

2. dupa siueratorie, pr. siediu sî siedu; dieu, tiesu, intielegu etc.; se, seu (nume), senenu seau serenu etc., pronunciate inse sî cu e curatu.

3. dupa r la inceputu, pr. reu, recore; repunu, respundiu etc.; inca sî rei sî reci.

4. dupa u scurtatu in diftongu, in silab'a dein urma, pr. doue fem.; noue pronume, numeru si adiectivu plur. fem.; voue.

5. cu e seau u, in pronumele controversate teu, seu; seau tuu, suu.

c) cu o in locusta, rotundu dela rota.

Æ, i oscuru.

Totu dea un'a derivatu, mai multu dein a, e, u; mai pucinu dein i, si mai nece una data dein o. — Deci se scrie: —

a) cu a, in silab'a nasale an, cu n espresu seau neespresu, precumu:

1. in numele: betrânu, pagânu, românu; angeru, santu; lana, mana, funtana in silab'a 2.; cane, mane, pane, sange, antaniu; — si panà etc.

2. in verbe si adverbia, pr. cântu, frangu, plangu, candu.

3. in gerundia-le de I. cojugatiune, pr. luandu, cantandu, dandu, standu, etc.

4. cu n neespresu in grâu, inse grâne in pl.; grauntiu-a inse se pronuncia cu à; — in atâtu, câtu, câte etc.

b) cu e, in silabe asemeni, precumu:

1. in nume si verbe, pr. fenu, senu, ventu, cuventu, mormentu, vestimentu; — vena, vénatu si venátu, a vená, venatoriu, venatoria; vendu etc.

2. in gerundia-le de II. si III. cojugatiune, afora de verbele terminate in ce si ge, pr. avendu, cadiendu, vediendu; crediendu, potendu, tramitiendu etc.

3. forà n espresu, in frenu, inse frene pl. totu cu æ, la celi vechi frena.

4. cu r inapoi, pr. in vertosu, vertute; vertegiu, invertescu; serbu (nume nationale) etc.

c) cu i, in a-ante de n si r, precumu:

1. in prepus. in, compusa-le si derivatele ei: intru prepus. si verbu, inepu, influ, implu, imbracu, intendu etc.

2. in: inca, inse, insu-a; singuru, stingu etc.

3. in silab'a ri la inceputu, pr. riu, ridu, risu; rica, rima, a rimá, rimatoriu etc.; — stricu, strigu; — si in fine

in infinitivii unora verbe mai noua, pr. amari, uri, omori etc. cu derivatele: amaritu, uritu etc.

d) cu u in silabe nasali, etc. precumu:

1. in gerundia-le verbeloru de II. si a' III. conjugatiune, terminate in ce si ge, pr. dicundu, ducundu, facundu, tacundu; frigundu, frangundu, infigundu, intielegundu, plangundu etc. — si curendu seau curundu.

2. in altele pucine, pr. funtana in silab'a 1., rundenea; gutu, gutlegiu, inse guturariu cu u curatu; vulturu in silab'a 1. cu x si u curatu, vultoria etc.

Note.

1. Cu y este a se scrie numai in numele si cuventele straine neusitate la noi, seau in citatiuni, pr. physis, physiologia, etc., inse in cele grecesci mai usitate cu i in locu de y, pr. fisica, metafisica etc.

2. De i si u semivocali, in § urmatoriu, conferindu si §. 145 not. 1. mai susu.

3. De elisiunea vocaliloru in altu §. mai in diosu. — Asemenea si de accentu.

§. 151. — II. pentru Diftongi.

Diftongii suntu proprii si neproprii, intregi si semidiftongi, si se nascu, precumu s'a oserbatu mai susu (§. 148 not. 5—7), dein impreunarea a' doue vocali, un'a intrega si alt'a de diumetate, ori in ce ordine, asia catu facu numai una silaba; —

proprii suntu, cari se nascu dein doue vocali etimologice, pr. ai, au; ei, eu etc. dai, dau; lei, leu etc.; — dein cari un'a e semivocalea i seau u, ca in esemple, — seau sustitute-le acestor'a e si o, pr. ea, oa in mentea, vedea; dioa, steoa etc. dupa ortografi'a baserecesca, in locu de diu'a, steu'a; —

improprii, cari se nascu dein eufoni'a limbei, si dein cari un'a dein vocali nu e etimologica, ci numai eufonica, pr. ie si uo la inceputulu cuventelor, unde scriemu eri, este, omu, orbu etc. inse pronunçiamu: ieri, ieste, uomu, uorbu etc. —

seau se nascu dein influentia eufonica si tonica, adaugundu la vocalea tonica etimologica una alta vocale numai eufonica, unu a chiaru la e seau o, prein cari se nascu diftongii ea seau oa, pr. in cera, forte, morte, pronunciate cá ciara, fuarte, muarte etc. —

intregi suntu, cari facu una silaba intrega, pr. mentea, vedea etc. —

neintregi, cari nu facu una silaba, si de acestia este numai unulu: iu, la finea unoru sustantive si verbe, pr. in pastoriu, cuptoriu, moriu, voliu, antaniu, sariu etc.

Diftongii proprii, intregi si neintregi, cá originari, se scriu cu doue litere respundietorie dein alfabetu, pr. dau, mentea, diu'a, pastoriu, etc.

Er' diftongii neproprii, cá derivati, se scriu numai cu una vocale, cea etimologica; er' cea eufonica nu se scrie, ci se intielege dein pusetiunea ei, pr. eri, omu, cera, forte, morte, etc.

E a.

Diftongulu ea, e seau originariu seau derivatu, — si cá —

originariu seau propriu, se scrie cu literele etimologice amendoue intru un'a, pr. ea (pronume), mea, rea, grea; bea, avea, vedea; mentea, fruntea, puntea, ostea etc. compusa dein nume si articlu; — ne amu dusu, le ati datu, te au vediutu etc., ce se pronuncia cá diftongi, de si se scriu separatu; — inse ne negativu nu diftongesce,

sî neavendu etc. de sî se scrie intru un'a, dar' se pronuncia separatu, cá ne, avendu; —

er' derivatu seau impropriu, se scrie numai cu e, precumu :

a) in silab'a tonica, urmandu altu a in silab'a urmatoria netonica, pr. épa, cépa, incépa, éscá, domnésca etc.

b) in silaba tonica cu cosunante vertosa in a-ante, si urmandu a totu asemenea, de sî in pronuncia astadi nu se aude decâtu á, er' e mutanduse in ɣ vertosu, s'a elisu, pr. in mésa, féta, véra; pena, sera etc. cari doue dein urma se pronuncia si cu diftongu intregu: peana, seara etc.

c) totu asemenea, sî candu precede unu i in a-antea lui ea, in care e dein ea se absorbe, remanendu numai a, pr. fiéra, fierta, liérta, piera, tiera etc.

Aliurea se scrie cu ia, pr. iam datu, ghiacia, chiama, chiae etc.

Ee, é, è.

Vocalea é tonica, in finea cuventeloru, seau aliurea urmandu altu e netonicu in silab'a urmatoria, se pronuncia in mare parte a' romanimei, cu una modificatiune propria, ce semena a diftongu, cá ee pronunCIATU intru un'a, pr. elu bè, ea vrè, se dè, se stè, stè (nume); avére, potére, etc.; — si se scrie numai cu unu e :

a) in silabe finali tonice —

1. monosilabe, pr. elu bè, a bé; elu vrè in presente; se dè, se stè, cari se pronuncia sî cu doi e: se dée, se stée; diftongulu resolutu in doue vocali despartite, etc.

2. in infinitivi iscurtati de a' II. conjugatiune, pr. a avé, poté, tacé, cadé, vedé etc.

3. in imperativii negativi, de aceeași conjug., pr. nu tacé, nu vedé, nu implé; —

4. in numele scurtate feminine in numinativulu sing. lapedandu silab'a ultima la, pr. sté in locu de stéla; siè dein

sié-la, lat. stella, sella; — seau lapedandu numai pre l, cu ea, pr. stea, siea etc.

5. in numele nè scurtatu dein née, lat. nix-nive, ital. neve; intreiect. brè etc.

b) afora de finea cuventelor, urmandu altu e netonicu, precumu:

1. in nume si verbe, pr. mere, pere; fiere, miere, piere (verbu); mele, rele, grele etc., — cere, cerne, asterne, fierbe etc.

2. in infinitivii lungi seau intregi de a' II. cojug., si numele infinitivali de acolosi, pr. avere, cadere, potere, tacere, placere etc.

3. in unele nume seau verbe, de acesta clase, cari inse se pronuncia falsu cu ea, pr. siepte, sierpe; siede, muliere etc. ce pre alocuria se pronuncia: siapte, siarpe, siade, muliare etc.

Acestu diftongu impropriu, pronunsiatu cá unu E mai deschisu, se usiteza pre unele locure si in loculu diftongului ea, precumu:

a) in monosilabele: ea (pronume), mea, rea, grea, vrea (imperf.), se bea (cojuntivu); si —

b) in tote imperfectele de a' II. si III. cojugatiune, pr. vedea, facea etc.

Elu inse e neusitatu in mare parte a' romanimeii, si in locui se pronuncia numai E curatu inchisu, — er' pre aliurea cá diftongulu ea, pr. a poteá, a vedeá etc.

Er' erèm seau creamu, in locu de erám, erai etc. e idiotismu.

I a.

Este diftongu mai totu dea un'a propriu si originariu, si de acea se scrie cu ambe literele i si a impreunate intru una silaba; er' nepropriu mai raru.

Propriu ocurre — seau —

a) in a-ante, compus de in concursulu a' doua cuvente, de in cari unulu se termina in i, er' celu alaltu se incepe cu a, pr. adesti-a, mi-au datu, iam vediutu etc., — seau —

b) in apoi, precumu —

1. in imperfectele de a' IV. cojug., pr. audiá, fugiá, moriá etc.

2. in infinitivii verbeloru de I. cojug. terminati in iá diftongu, pr. a taliá, moliá etc.; — si in numele infinitivali dela ele, pr. taliare, moliare etc.

3. in imperfectii acelor'asi, si imperativii negativi, pr. elu taliá, moliá; nu taliá etc.

Impropriu cu i eufonicu, care de acea nu se scrie, — si ocurre in verbele de I. cojugat. terminate in iá cu i intregu, pr. a imbiá, inviá, sfasiá etc., — in infinitivi, imperfecti, imperativi, si nume infinitivali, pr. elu me imbiá, inviá etc., unde dupa i intregu scrisu, se aude si unu altu i eufonicu nescrisu, pr. imbiá, cá imbi-ia, invi-iá, inviare etc.

Ele se pronuncia amendoua pre alocurea, cá diftongulu impropriu ee, pr. taliá cá taliè, talière, invière etc.

Ie.

Originariu forte raru, ci mai totu derivatu, propriu si nepropriu.

Propriu originariu, ocurre mai alesu in cojuntivulu verbeloru de I. cojug. terminate in ia, pr. se talie, se molie etc. si se scrie cu ie; —

Er' propriu derivatu, este de in ia, in care à oscuru se muta in pronuncia in e pentru i precedente, si de acea se scrie cu ia, pr. in filia, milia, antania, urmatória, scrisoria, etc. — elu molia, talia etc. in silabele ultime.

Nepropriu derivatu inse, este —

a) seau de in ia cu à oscuru si altu i eufonicu dupa unulu intregu, pr. in fia, ce se pronuncia cá fi-ie, via adiectivu femininu cá vi-ie, si asia in omenía, domnía, etc. si se scrie numai cu a; —

b) seau dein ie, cu i eufonicu, dupa altu î intregu, pr. in mie cá mi-ie, tfe, sfe etc.

Oa.

Diftongulu oa este totu dea un'a derivatu si nepropriu, si are locu in silab'a cu o tonicu, candu dupa ea urmeza alta silaba netonica cu a seau e, pr. mora, more; dora, dore; porta, porte; forte, morte, flore; — si se scrie numai cu o.

Elu se afla in tote partile cuventarei, si se pronuncia, seau cá uá, pr. ore cá uare etc., — seau numai cu o modificatu, mai deschisu, pr. in dóua pronunsiatu cá dó-ua, flore etc.

Ua, cu a chiaru.

Ua, cu u eufonicu si a chiaru, ocurre mai numai in numele scurtate, cu articlu in numinativulu sing. femininu, unde u semivocale se pune cá mediu eufonicu intre nume si articlu, si anume:

a) in numele femin. scurtate in fine, cu la lapedatu, dupa e, pr. stè, sté u'a, siè sié-u'a, masé-u'a etc. pl. stele, siele, masele, cá la latini: stella, sella, maxilla etc.

b) in pucine alte nume monosilabe, dupa analogia, pr. dî, dî-u'a, ne-u'a, ro-u'a; — precumu si in adiectivele rea, si grea, cu articlu, pr. re-u'a, gre-u'a.

Se scrie inse cu ambe literele u si a, pentru destintiune in scrisu cá si in pronuncia; er' celi vechi si cartile baserecesci scriu cu oa, ce e smentitu.

Ua, cu à oscuru.

Uà, asemenea cu u eufonicu si a inse oscuru, e mai totu nepropriu, si se scrie si aci cu ambe literele, seau ua, seau ue; —

a) cu ua:

1. in numele scurtate dein la in fine forà articlu, pre cari unii le pronuncia cu adausulu diftongului ua in fine, pr.

ste-ua, sie-ua etc., — precumu sî in cele analoge: dî-ua (seau diú-ua), ne-ua etc.

2. in adiectivele plur. neutre: doua, amendoua, noua (dela nou); — asia sî in plóua.

b) cu ue, unde e se pronuncia cá à oscuru, pentru vocalea precedente u, carea e vertosa,

1. in adiectivele femin. plur. doue, amendoue, noue (dela nou);

2. in pronumele noue, voue; — sî in numerulu noue (lat. novem).

Note.

1. In vorbirea romanesca se audu si alti diftongi seau triftongi, cari pentru scrisu nu suntu chiaru asia de incurcati, cá celi dein susu, sî suntu parte —

a) proprii, cari se scriu, cumu se pronuncia, parte inse —

b) improprii, cari nu se scriu, cumu se pronuncia; si acestia, seau —

c) eufonici, in cari liter'a eufonica nu se scrie, — parte —

d) mestecati, in cari intre vocali este mestecatu sî vre una cosunatoria molliata: l, n, r (li, ni, ri).

Dein acestia suntu alesu urmatorii.

1) cu u semiyocale, in a-ante seau in apoi:

Au, propriu, la inceputu seau fine, pr. au, dau, stau.

Eu, la inceputu triftongu eufonicu, pronunsiatu cá ieu, scie: eu; — in fine diftongu propriu, pr. leu, mereu, etc.

Iu, cu i intregu, in fine propriu, pr. fiu, viu, betiu, tardiu etc., — mestecatu cu l, pr. filiu pronunsiatu cá fiu; — mestecatu si derivatu cu n, pr. veniu, tieniu etc. cá viu, tiu etc.

Iu, cu u intregu, pr. iù la celi vechi lat. ubi; liute, liusioru.

Ou, la inceputu triftongu eufonicu, pr. ou cá uou; — in fine diftongu propriu, pr. bou, nou; — intorsu, diftongu eufonicu, pr. omu, ochiu etc. cá uomu, uochiu.

Uu, cu u primu intregu, in veduu.

ъх, derivatu, dein au, eu seau uu, pr. reu, seu, dieu; incatrâu; tuu, suu seau teu, seu.

мх, asemenea derivatu dein ânu si enu. pr. grâu, freu, seau granu, frenu.

2) cu i semivocale, in a-ante, seau in apoi:

Ai, propriu in: ai, dai, mai, stai, vai etc. — mestecatu cu l, n seau r, pr. ali pl. dela alu; cali pl. dela calu; ai in locu de ani; sali seau sari dela saliu seau sariu, pronunsiatu sai etc.

Ei, propriu; la inceputu triftongu eufonica cá iei; — la urma diftongu, pr. lei, grei; — impropriu, mestecatu, cu l si r, pr. celi pl. dela celu; ceri dela ceru, amendoua pronunsiate cá cei; — inca si cei in locu de ce-e.

Ii, cu i intregu in a-ante, propriu in fine, pr. in vii dela viu, se fii, scii, di-i etc. — impropriu mestecatu cu l, n, si derivatu, pr. fili dela filiu; veni, tieni etc. pronunsiatu: vii, tii.

Oi, triftongu in oi cá uoi; — propriu in doi, boi, noi, voi; — impropriu mestecatu cu l, pr. moli pl. dela mole, si a' 2. pers. dela moliu etc.; — intorsu propriu, pr. io.

Ui, propriu in fine, pr. cui, lui, fui etc. — mestecatu cu l, n, pr. in ulitu, spuni, puli etc., — si in nui in locu de nu-e, du-i etc.

ѳi, derivatu dein a si e, pr. dà-i, stài, vâli dela vale, càli dela cale; mei!

ми, derivatu mestecatu, pr. mâni dela a mané, remani, tieni cá tii cu м; meni dela a mená etc.

2. In câtu pentru triftongi, eli suntu,

a) seau eufonici, pr. in ei, eu, ou, pronunsiati cá iei, ieu, uou;

b) seau compusi cu vre una semivocale in a-antea unui

diftongu, pr. iau datu, ne au adusu etc. pronunțiatu cá niau adusu;

c) seau cu unu adausu semivocale la finea altui diftongu, alesu mestecatu, pr. aliu, maliu, paliu, taliu, sariu; teliu, filiu, moliu, cuniu, antaniu, calcâniu etc.

Er' originali prea pucini, pr. miei, mieu; inse mieli impropriu.

Eli se scriu dupa regulele diftongiloru, de mai susu.

§. 152. — III. Pentru Cosunanti.

Cosunantile suntu asemenea, parte originarie seau primitive etimologice, parte derivate seau secundarie, modificate prein influenția semivocalei i, care o are asupr'a tuturor cosunantiloru originarie.

Influenția ei este atâtu de mare, in câtu pre unele dein vertose ce suntu le transforma in moli, er' pre altele, nepotendule moliá, seau le transforma in alte cosunanti disparendu ea insasi intru inse, seau remanendu ea face pre cosunanti se dispara.

Se molia cosunantile vertose, b, p; f, v, m, pr. in bietu, pieptu, fieru, viersu, miere, mieu etc.

Se straforma intru altele: c, g; d, t, s, pr. tacu, taci; lungu, lungi; surdu, surdi; mutu, muti; grasu, grasi.

Se molia si dispara, l, n, pr. in mole, moli; spunu, spuni pronunțiatu spui; — asemenea si r, pr. sariu, sari, pronunțiate cá saiu, sai, a' 3. pers. sare; — numai câtu n si r nu dispara totu dea un'a.

Cosunatoriile c, si g, patu transformatiune si in a-ante de e, care e de una natura cu i.

Alte transformatiuni mai multe se audu in vorbirea

poporului, inse numai partiali si locali, si nu sunt recepte in ortografi'a baserecesca.

De acea si aici se voru luá in consideratiune numai cele universali recepte de toti, si in ortografi'a cartiloru baserecesci.

A. Cosunanti primitive.

Cosunatoriile originarie seau primitive suntu XIV urmatorie-le: b, c, d, f, g, l, m, n, p, r, s, t, v, j, — pentru cari se afla litere corespundietorie in alfabetulu latinu (§. 149), si prein urmare au se se scria cu acelea, chiaru si candu scrierea lor nu ar' fi esacta dupa etimologi'a latina seau neolatina.

Ele inse se voru luá aici in consideratiune si un'a câte un'a in ordine alfabetica, impreunandu si cele alalte dein alfabetu, cu anotatiunile, ce se voru aflá necesarie.

Asia —

B se scrie pretotendenea cu b, pr. barbatu, berbece, bou; bunu; — inse cu bi semivocalisatu in a-ante de e, candu e se pronuncia puru si in silab'a urmatoria nu urmeza altu e seau i, cari selu sustienia in puritatea lui, pr. bietu, pentru cá se nu se pronuncie bätu cá in betranu; inse in berbece, bene etc. nu se adauge i la b, fiendu cá in silabele urmatorie se afla altu e.

C se scrie cu c, in a-ante de a, o, u, si de ъ, ꙗ, candu acestea suntu derivate dein un'a de acelea, pr. capu, coptu, cunoscu, — carbune, câne; — er' in a-ante de e si i se scaimba in alta vocale derivata, de cari mai in diosu; — inse, candu are se remania nescaimbatu si in a-ante de e, i, se scrie che, chi, dupa ortografi'a italiana. Vedi mai diosu la litera L.

D se serie cu d pretotendenea, pr. dau, deci, doi, dusu, — afora de casulu, candu dupa d urmeza i semivocale, care scaimba pre d in alta cosunatoria derivata. Vedi la derivate.

F se scrie cu f pretotendenea, pr. facu, fetioru, fete, firu, focu, fuga; — inse cu fi semivocalisatu in a-ante de e se molia, cá si bi (vedi sub B), pr. in fieru, fiera, fierbu etc.; dar' nu si in ferice, ferbente etc.

G se scrie cu g, in a-ante de a, o, u, si de ъ, ꞥ, candu suntu derivate dein acestea, pr. galina, goronu, gura, gutu (pronunsiatu cu ꞥ); — er' in a-ante de e si i, se stramuta in alta cosunante, cá si c, de cari mai in diosu la cosunantile derivate; — inse, candu are se remania g ne stramutatu si in a-ante de e, i, se scrie ghe, ghi. Vedi la L.

H, in cuvente curatu romanesci a nevolia se afla, decátu derivatu dein fi, pr. hierbu, hieru, hiera etc. in locu de fierbu, fieru, fiera, numai cá provincialismu, si numai raru in cartile baserecesci. — Deci se pote scrie, seau cá ajutoriu combinativu pentru che, chi, si ghe, ghi, cá mai susu, — seau in cuvente dubia si straine, pr. hamu, hemeiu, hornu, etc.; — seau ch in cele grecesci, pr. Christosu, chrisma, chrisovu etc.

J, pronunsiatu cá la francesi, se scrie cu j cosunante formata dein i cosunante, pr. in joi, jocu; jude, judecu, judeciu; june; ajunu; juru, juratu, juramentu etc.; — inse cu di semivocalisatu cá derivatu, in diumetate lat. dimidietas; — diosu lat. deorsum, mai tardîu deossum si diusum; — midi-locu contrasu dein miEDIU-locu, cá la latini dimidium etc.

K, in cuvente romanesci numai cu C (vedi mai susu la c); — er' in cele straine neromanisate, candu se citeza, cu k.

L se scrie pretotendenea cu l, pr. lacu, leu, limba, locu, lume; — inse cu semivocalea i, are se se pronuncie, cá la macedo-romani, pr. liepure, lieau, lînu, lîmu (la celi vechi, lat. limus); lîciu, lînia (lat. linea vestis, pronuncia ie), ilia (la celi vechi, lat. ilia, pronunsiatu si scrisu la acelia éraSi ie) etc., er' la noi se pronuncia numai semivocalea impreunata cu vocalea urmatoria intru una silaba, cá iepure, iciu, inu, imu, ieau etc.

Afora de cuventele precedente, incepute cu li, seau la midilocu, li mai ocurre inca in doua casure, precumu :

a) in plurale dela nume terminate in lu seau le in sing., pr. calu pl. cali; cale, pl. càli; vale, mole, fole etc. pl. v`ali, moli, foli etc., si in derivatele loru, pr. a moliá, io moliu, tu moli, elu molia etc.

b) in unele nume si verbe terminate in diftongulu lia seau liu, pr. aliu, maliu, saliu, paliu; — taliu-a, a taliá; moliu-á etc., in cari inca l dispare, in pronuncia`a nostra, remanendu numai semivocalea.

Regul'a etimologica a' limbei cere, cá in scrisu l se se scria pretotendenea, precumu s'a scrisu si aci, si se pronuncia si la macedo-romani, si in unele cuvente sî la noi, pr. càli seau càì, v`ali seau v`ài etc.

Si asia inca sî in silabele cli, sî gli, in cari l asemenea dispare la noi in pronuncia, pr. in cliàm, cliae, ocliu, ureclia, pareclia, curecliu, peducliu etc.; — gliacia, gliande, angliu (lat. angulus, pronunsiatu unghiu), inglîtiu in locu de ingliutiu, cá sî inclîdu, desclîdu, in locu de incliudu, descliudu, etc.

Inse, fiendu cà lapedanduse l, dein cli, sî gli, cosunantile c sî g s'aru stramutá urmandu i, — de acea ortografisti`i romani de mai in a-ante au adoptatu a se pune unu h in loculu lui l lapedatu, dupa ortografi'a italiana, si a se scie chi sî ghi, pr. chiàm, chiae, ochiu, — ghiacia, anghiu, inghitiu, sughitiu; inchidu, deschidu etc.

Cea mai mare nevolia face articlulu pl. li masculinu pentru usulu lui celu desu, si confusiunea, ce s'ar' nasce reptiendulu atâtea ori dupa altu i, si une oria chiaru sî dupa altu li, pr. in filiu, pl. fili-li, pronunsiatu cà fii cu doi intregi.

De acea si aici articlulu li s'a scrisu totu dea un'a numai cu unu i, pr. filii, omenii, domnii, etc., er' nu fili-li, omeni-li, domni-li.

M se scie totu dea un'a cu m, pr. mare, mere, mesa, mene, micu, mole, mutu etc. — er' cu i semivocale,

candu urmeza unu e, care almentrea s'ar' stramutá in à oscuru, pr. miercuri, mieu, mediu etc. Vedi ce s'a scrisu sí la B sí F.

N se scrie cu n totu dea un'a, pr. nalba, negru, nimene, nuoru, nume; — inse cu semivocalea i, n dispare in pronunçi'a nostra in unele cuvente, pr. antaniu, calcaniu; cuniu cuneus lat.; vinia (lat. vinea), lînìa (lat. linea vestis); veniu, tieniu, veni, tieni etc., — in terminatiunile temporali ale unoru verbe terminate in na, seau ne in infin., pr. spuni dela spune; remani si remania, mâni mânia; a mená meni etc., pronunciate acumu cá antâiu, calcâiu: vie, ie, viu, tîu, vii, tîi; spui; remâi, remâe, mâi, mâe; mâi dela mená. — Dein cause necunoscute se pronuncia forà n, sí cuventele grânu, frenu, cá grâu, frâu, inse numai in sing.

P se scrie totu dea un'a cu p, pr. paru, pere, picu, pomu, pumnu; — inse cu i semivocale in a ante de e spre alu sustiené, pr. pierdu, pieru etc.; almentrea e se pronuncia cá à oscuru, pr. pecatu, peru, peduchi etc.; inse nu sí in pere, perina, peri, perire etc. Vedi sí la B, F, M.

Q nu se scrie, decatu in vorbe straine.

R se scrie totu dea un'a cu r, pr. radu, rece, riu (cu i curatu la celi vechi), ridu, rodu, rogu, rubinu; — inse cu i semivocale, in unele cuvente r dispare in pronunçi'a nostra, pr. vei in locu de veri (dela voliu), sai in locu de sari etc. — Duplecatu se afla scrisu numai in verbulu curre, urmandu vocale dupa r, er' aliurea simplu, pr. curre ap'a, currerea sangelui etc. inse cursulu apeí etc.

S se scrie cu s totu dea un'a, pr. salta, sare, sera (pronunçiatu seara sí sara), senu, sene, singuru, somnu, sula (lat. subula), suflu, suferu etc.; — inse cu i semivocale se stramuta in pronuncia intru altu sunetu derivatu, de care mai in diosu la derivate. — De oserbatu este, cá s in limb'a rom. se pronuncia totu dea un'a cu sunetulu primitivu, ce s'a coserbatu nescaimbatu in limb'a grecesca, inse astadi la

neolatini se pronuncia cá z greco-latinu, ceea ce in limb'a rom. nu se aude de câtu in singuru cuventulu zeru (lat. serum lactis).

T se scrie totu dea un'a cu t, pr. tata, tetiune (care se pronuncia sî tãciune), temere, tendu, atingu, totu, tundiu etc. — inse cu i semivocale se stramuta in alta cosunante derivata, de care mai in diosu la derivate.

V cosunante, se scrie totu dea un'a cu liter'a recepta v, pr. vai, vediu-vedi, ventu, vinia, voliu, vulturu etc., — inse cu i semivocale in a-ante de e nesustienutu prein altu e seau i, pr. viersu, vieru etc.; almentrea e se muta in à, pr. vedu, vediu; veduu-a, veru-a, vera etc. Vedi mai susu la B, F, M, P; — inse unde este sustienutu e, semivocalea mai raru se scrie, pr. vierme etc. dar' verde, vespe etc.

X sî la latini este semnu pentru doue cosunanti, si asia la noi superflua, fiendu cà x in cuventele romanesci seau s'a stramutatu in ps, pr. copsa lat. coxa, a tupsecá (verbu vechiu) lat. toxicare etc., — seau s'a redusu la s simplu, pr. dîsi, dusi, dîse, duse etc. lat. dixi, duxi etc., masea lat. maxilla etc.

Z litera grecesca, tardîu adoptata sî la latini, in limb'a romanescă are ase scrie numai in cuventulu de originea grecesca, seau in terminatiuni grecesci adoptate la noi, botezu, lat. baptizo, grec. βαπτίζω; — er' in cuventele sî terminatiunile romanesci cu di semivocalisatu, de care mai in diosu indata.

Note.

1. B si P cu i semivocale, la macedo-romani, si in multe parti ale Transilvaniei, se pronuncia transformatu in ghi sî chi, pr. bene: ghine; pieptu: chieptu; — pre aliurea pi inca si cá pchi, pci etc.

2. In locu de che, ghe italianu, francesii scriu que si gue nepronunciandu pre u dupa q si g, pr. chi ital., qui franc. se pronuncia intru una forma.

3. li la italiani se scrie cu gli, in care g nu se pronuncia; la francesi cu il, scriu intorsu, pr. gagliardo it., gouvernail; — ispanii cu doi l, pr. llamar lat. clamare.

4. ni la ital. si francesi se scrie cu gn, in care g nu se pronuncia, pr. it. ogni lat. omnis, gagner franc.; — ispanii cu nh, portugalii cu ñ cercuflesu.

5. Qu la italiani se scrie, unde se pronuncia cu u semi-vocale, pr. aqua cá acqua, cinque cá cincue; — er' francesii lu-scriu si cu u sî forà u, ci pre u nu-lu pronuncia, pr. qui, cinq.

6. ri la italiani inca se scaimba une ori, asia in câtu lapeda seuu pre r, seuu pre i, pr. notario: notajo, seuu notaro.

7. R in limb'a rom. de multe ori se pierde dupa d seuu t, pr. Sandu in locu Sandru; nostu, vostu, rostu, feresta, corasta, altu etc. in locu de altru, nostru etc.

§. 153. — B. Cosunanti derivate.

Cosunantile derivate suntu aceste cinci principali, semnate cu cirilicele: *ш, ы, ж, ч, ѣ*, derivate dein consonantile originarie: s, t, d, c, si g; dein cãri unele suntu modificate numai prein influenti'a semivocalei i, pr. s, t, d; altele de impreuna si cu a' vocalei afine e, pr. c, si g.

Ce-ci, ч.

C in a-ante de e, sî i, se stramuta totu dea un'a in liter'a semnata cu ч in alfabetulu baserecescu, pr. in cefa, cepa-cepe, incepu-i etc., ce, ce-ne; ceru nume si verbu ceri-cere; cãra verbu si nume, cernu, ciuru; pace, dulce, cruce; mucedu etc.; — alesu in terminatiuni numinali, pr. ace, spice, ferice etc., seci, soci (de la socu), mucu etc.; — si verbali, pr. face, faci, tace-i, facemu, tacemu etc., se calci-calce, culci culce etc., dice-i, duce-i etc.

Deci se scrie preste totu cu ce-ci, pr. in exemplele citate, aici, cà-ci, deci etc., — cu cî in finea cuventelor, pr. aci, se reci, se ferici, de cîtu in infinitivi cu acutu, pr. a se reci, ferici etc., a tacé, placé etc.

Er' in specie cu ti in terminatiunea numinale seau verbale dupa etimologia, pr. intieptiune, imputatiune, liertatiune etc. formate dela supine in tu: intieptu, imputatu, liertatu etc. — si dupa analogia tetiune, mentiuna dela a menti contrasu dein mentîtiune etc.

Di, 3.

Di, 3, e derivatu in cea mai mare parte dein d cu semivocalea i; de acea se scrie erasi in cea mai mare parte cu di, si adeva:

a) in finea cuventelor, —

1. neaccentuatu, simpliciter di cá semisilaba, pr. in adi, cadi, radi, ridi, rodi, siedi, vedi, audi, — si in pluralile masc. si femin. pr. verdi, mucedî, netedi, umedi, vescedi; surdi, caldi etc.

2. accentuatu, dî cu cercuflesu, in cuventele scurtate, pr. in dî dein dii in locu de die cá sî la vechii latini; in infinitivii de a' IV. cojugatiune, pr. a audî, netedî, putredî (la celi vechi sî forà derivatiune: a putredî, putredesce) etc., si in cele alalte tempore, pr. nu audî, elu audî, etc.

b) la inceputulu cuventelor si la midilocu:

1. neaccentuatu, de câte ori urmeza alta vocale, pr. diece, dieu, diori, diúa, — audiu, audiam, audiai etc., siediu, vediu, ardiu etc.

2. accentuatu, cu cercuflesu, de câte ori nu urmeza alta vocale, ci cosunante, pr. dîcu, dîci etc. la lat. dico cu i lungu, ecale la doi i; dîle etc.; alesu in verbele de a' IV. cojugatiune, pr. audîmu, audîti etc., inca si in pers. 1. a preteritului acelor'a, macaru cà urmeza inca unu i semivocale, fiendu cà aci suntu trei i impreunati; asia sî in tardîu etc.

c) cu di neaccentuatu se scrie si midilocu, diumetate, diosu etc. pronunciate cu j derivatu dein di; vedi la j; — er' verbulu zacu, se pote scrie si diacu cá derivatu dein de-jaceo, seau si jacu pronunsiatu cu z stramutatu dein j.

d) asemenea cu di neaccentuatu se scrie si terminatiunea numinale in diune, derivata dela adiective in edu, paralelu cu terminatiunea in tiune, de si se pronuncia cá giune seau mai aspru cá june, inse in pucine cuvente, pr. rapediune, umediune etc.

Er' cu z este a se scrie —

a) in cuventele de origine grecesca, pr. botezu, gr. βαπτίζω lat. baptizo, — si dupa analogia: cutezu, retezu-á etc.

b) in terminatiunile verbali dein pres. indicativu si conjunctivu de cojug. I., pr. urmezu, lacremezu etc., se urmeze etc.

Ge-gi, γ.

G, cá si c, in a-ante de e si i se stramuta in liter'a semnata cu γ in alfabetulu baserecescu, pr. gemu, genere (falsu junere pre alocurea), genuchiu la celi vechi, genunchiu mai tardiu, geru (diversu de vieru, care inca se pronuncia geru pre alocuria), gingea; ageru (lat. agilis), lege-i etc.; — si in terminatiunile numinali si verbali, pr. intregi, largi, lungi; alege-i, culege-i, derege-i (asia pre multe locure, si la celi vechi, acumu direge-i seau drege-i), fuge-i, frange-i, frige-i, infige-i, intielege-i, impinge-i, invinge-i, plange-i etc.

Deci se scrie preste totu cu ge-gi, cá in esemplele citate, — inse in silab'a finale intrega, accentuatu, pr. a largi, lungi; tacé, placé; — largi, lungi etc., cá si cu ce-ci, vedi mai susu acolo.

Er' in specie cu di semisilabicu in terminatiunile numinali, pr. rapediune, umediune etc.; vedi mai susu la di sub d).

Si, u. — Sce-sci.

Si, u, la italiani cu sci, in cuventele romanesci e totu dea un'a derivatu dein s cu i semivocale, pr. siediu-siede

(la italiani inca siede), siepte, sierpe, sierbu; lui-si, asia, asi seau asiu, coperisiu, facisiu, furisiu etc.; si in plurali dela numele in su, pr. grasi, grosi, fromosi, perosi, sanetosi, voliosi etc.; — inse sî dein sci si sti, lapedandu pre c sî t, pr. fasia lat. fascia, a infasiorá dela fasia neusitatu, deminutivu dela fasia; usia lat. ostium pl. ostia, ital. uscio, inse in ustioru-i t a mai remasu; — alesu si mai desu in preterit. indic. 2. pers. sing., pr. laudasi, tacusi, audîsi etc. lat. laudasti, ta-cuisti, audisti etc.

Si se mai afla inca si in alte doue impregiurari specialii, —

a) in midiloculu a' vreo doua verbe in a-ante de cosunante, forá de a face de sene silaba intrega, pr. in a musicá, contrasu dein vechiulu verbu a' murdicá lat. mordicare, — si in a misicá formatu asemenea dein supinulu misu lat. missum si formul'a verbale cá, in latinitatea media missicare etc.

b) in combinatiunea cu sce-sci, care mai pretotendenea se pronuncia, cá si semivocalisatu cu te-ti stramutati dein ce-ci, intru una silaba, pr. domnescu pl. domnesci, adverbulu domnesce, cá domnesti-domneste cu si semivocalisatu, si asia sî in verbe: domnesci, domnesce; voliesci-e etc.; sciu, scii etc.

In care casu, e sî i dein ce-ci, si-intende influenti'a sî preste c dein colo asupr'a lui s, stramutandulu dein originariu in derivatu. — Dein acesta influentia apoi, dupa analogia, s s'a scaimbatu mai in colo intendienduse: —

1. si asupr'a silabeloru de origine diversa: ste, sti, inse pronunciate cá sce, sci, pr. in verbele asteptu, asternu, stergu etc. cá sî cumu aru fi dupa origine: asceptu ascernu, scergu; — esti, tristi pl. dela tristu etc., fosti etc.

2. inca si asupr'a silabei stri, in nostri, vostri, seau

forà r: nosti, vosti, precumu si in feresti in locu de ferestre etc. — pretotendenea cu t nescaimbatu.

Deci si semivocalisatu este a se scrie cu si in tote casu-
rele specificate panà aci, a fora de cele doua dein urma
sub 1) sî 2), cari suntu a se scrie cu s simplu, fiendu cà scaim-
barea e numai analogica, precumu si in esemplele citate se
afla scrisa amendoua: si, seau s.

Sî se scrie inse, cu seau forà accentu, asia:

1. cu accentu cercuflesu in silabele intreghe, pr. sî, asî,
asîsiderea; esî, esîsi, esîi, esîre, esîndu etc. —

2. forà accentu, ori-unde nu face silaba intrega, cà in finea
cuventeloru, pr. domnosi, somnorosi, fromosi, perosi
etc., si tote pluralile in si, cà mai susu; — precumu si la
midilocu in esemplele citate sub a) a musicá, misicá, — si
in a-antea altoru vocali, pr. siepte, sierpe etc., er' —

Cele straine au a se acomodá, cà sî aliurea, dupa cele
domestice.

Ti, u

Ti, u, cà sî di z, e derivatu in cea mai mare parte
dein t cu semivocalea i; — de acea se sî scrie éراسي in cea
mai mare parte cu ti, asia —

a) in finea cuventeloru —

1. neaccentuatu, cà semisilaba, in terminatiunile numinali
si verbali, pr. avuti, muti, nascuti, luati etc.; — tu
muti, poti, scoti, amuti, puti, inveti, astepti, des-
cepti etc.

2. accentuatu cu cercuflesu, in modurele si tempurele de a'
IV. cojug., pr. a patî, petî, amutî, nu amutî, elu patî,
petî etc.

b) la inceputulu si midiloculu vorbeloru:

1. neaccentuatu, in a-antea altei vocali, pr. tiene, tiese,
intielese; patiam-ai etc.

2. accentuatu neurmandu alta vocale, pr. patîmu, petîti etc.; — asia sî in tîe, unde tî face silaba intrega, cá sî sîe, mîe; avutîa etc.

c) in terminatiunea verbale tiune formata dein supine, de si pronunçi'a o a mutatu in ciune, pr. plecatiune, inchi-natiune, intieleptiune etc. Vedi la ce-ci mai susu.

Dein contra, in locu de ti se scrie ci, in unele nume terminate in cia seau ciu, pr. acia, bracia, facia, ghi-acia, lîcia etc., cu singularii braciu, lîciu lat. licium, laciú lat. laqueus, sociu-i, socîa, pucinu (dein pau-cinum) etc.

Inse t in ti semivocalisatu nu se scaimba, cí remane t, de câte ori precede s, pr. in tristu pl. tristi, fostu-i, esti, custi dela verbulu a custá, gusti etc.; — ci atunci in-fluentî'a semivocalei, ne potendu resbate asupr'a lui t, trece si se descarca asupr'a lui s de dein a-ante, delu stramuta in si. Vedi mai susu la si sub b).

Note.

1. Ce, ci la italiani inca se scrie asia; la francesi a peritu, sî in locui se pronuncia s, pr. la face etc. La romani si italiani inse se pronuncia in doua modure, mai aspru, seau mai lenu. La ispani se scrie cu ch, pr. mucho.

2. Di, la italiani inca se pronuncia, inse mai aspru cá la noi preste totu, de câtu cà sî la noi se pronuncia pre alocurea mai aspru cá unu dz. Italianii-lu scriu cu z, cá si pre ti, pr. mezzo giorno, inse mai raru cá la noi; la francesi si ispani di nu e scaimbatu, pr. dieu, dio, dios.

3. Ge-gi, cá la italiani, se pronuncia si se scrie; la francesi e stramutatu si amestecatu cu j; la ispani are sonu guturale arabicu.

4. Si, la italiani se scrie cu sci, pr. uscire, cá la noi usîre; francesi-lu scriu cu ch, pr. la bouche, cá la noi busi: — ispanii nu l'au. — La noi se aude sî in verbulu deschidu, deschisu etc., inse nu pretotendenea.

5. Ti la italiani se pronuncia, inse se scrie cu z, pr. na-zione; la francesi se scrie ti, inse se pronuncia s, pr. corruption etc.

6. Mai însemnămú inca, cá pre alocuria la noi se amesteca j cu ge-gi, in cátu se pronuncia seau numai j, sí in locu de ge; seau numai ge si in locu de j, pr. gioi in locu de joi, — seau junere in locu de genere.

7. Sí cá s in a-ante de cosunantile b, d, g, m, n, r, v, se pronuncia pre alocurea cá z seau di, pr. zboru, zgaiba, zgura etc. in locu de sboru, sgaiba (lat. scabies), sgura (lat. scoria); si suntu a se scrie numai cu s.

§. 154. Semnele grafice.

Semnele grafice, remasa inca dela latini impreuna cu alfabetulu, sí usitate panà astadi, suntu ale elisiunei si tonului pentru vocali, si întrepunțiunea.

Semnulu elisiunei este numai unulu, ce se numesce apostrofu, sí se scrie totu dea un'a in loculu unei vocali elise seau lapedate, pr. n'am in locu de nu am; s'a dîsu, in locu de: se a dîsu.

Elu se pune de rigore in doua casure:

a) in loculu lui à oscuru lapedatu de in a-antea unui a chiaru, pr. in numele feminine terminate in a in a-antea articlului, pr. domn'a, diu'a etc. in locu de domna-a, diua-a.

b) in articlulu supletivu sing. femininu, pr. a' nostra, a' dou'a etc., fiendu cá unulu dein doi a se lapeda (a-lu, a-a, a-li, a-le, scrise alu, a', ai, ale).

Er' semnele tonului, ce se numescu sí accente, suntu trei: acutu cá in luá, cantá, — greu cá in luà, cantà, — sí cercuflesu cá in sí, dîcu, dî (accentus acutus, gravis et circumflexus).

Ele inse la noi reprezenta tote numai unu tonu, adeca redicarea graiului intru un'a dein silabele cuventului, pr. in aráta, unde silab'a dein midilocu rá se inaltia in graiu preste cele alalte doue silabe: a dein a-ante, si ta dein apoi.

Si precumu tonulu cuventului pote se fia numai pre un'a dein trei silabe ultime ale cuventeloru, asia si accentele dupa natur'a lor se potu scrie numai pre un'a dein ele: ultim'a, penultim'a, seau antepenultim'a, pr. ápara; aráta; apará, aratà.

Regule pentru accentu.

Accentele inse nu se scriu totu dea un'a si in fia care cuventu, ci numai mai raru si in casure dubia spre distinctiune, precumu se face si in scrierea limbei latine si a' celor'alalte mai noue.

Er' in ortografi'a presente se scriu numai in cele urmatoria.

a) Acutul, numai in finea cuventeloru, pre silaba in-trega tonica, si anume in infinitivii, imperativii negativi si imperfectele verbeloru, precumu si cele alalte tempore formate dela infinitivu, pr. a luá, vedé, perí; nu luá etc., elu luá, voliu-asiu luá etc.

b) Greulu, totu asemenea se scrie numai:

1) in silab'a tonica finale, in preteritulu indicativu, pr. elu luà, vediù, facù, perì.

2) in numele scurtate dein la, pr. stè, siè, masè, misiè etc.

3) in presentele si preteritulu indicativului dein cojug. I. in personele prime plurali, pr. laudàmu, cantàmu etc. spre distinctiune de catrà aceeași persona in imperfectu, pr. lau-dámu etc.

4) in pluralii dela numele terminate in a re seau asemenea,

pr. căli, vâli, carări etc. dela cale, vale, carare; — judecâti, bucâti etc.

5) in monosilabele: că, dà, fà, là, stà, vâ etc.

c) Cercuflesulu inse numai —

1) pre î, candu representeza unu i duplu seau lungu, contrasulu dein doi, — nu numai in fine, ci ori si unde, alesu cu cosunantile derivate dî, tî, sî, pr. dî, dîcu; audî, audîre, audîtu, a audî etc.; — tîe, patî, petî, patîre, patîtu etc. — sî, sie, esî, pasî, esîre, esîtu etc.

2) pre silab'a ân, cu sonu oscuru nasele, chiaru sî unde n nu este espresu, seau a sîa scaimbatu pronunci'a, pr. in ânema, ânelu; mâna, câne; câtu, atâtu, grâu, in locu de cântu, atântu, grânu etc.

Accentele inse au sî insemnate vocale, in câtu, —

á cu acutu representa pre a chiaru, pr. laudá, luá, cantá etc.

à cu greu pre à oscuru, pr. luà, laudà etc.

er' â cu cercuflesu pre à oscuru nasale, pr. âmbła, laudându, cându, mâna, câtu etc.

Note.

1. Accentulu cercuflesu asupr'a lui â, se pare une ori de prisosu, si mai pucinu se usiteza, — er' aliurea e de rigore cá sî cele alalte in casurile specificate.

2. Legile tonului, si locurile, unde pote se se faca elisiunea, suntu a se determiná mai specifice in partea analitica, er' aici s'au luat in consideratiune numai semnele loru, sî unde au locu acestea mai de rigore.

§. 155. Intrepuntiunea.

De semnele usitate acumu in scriere la tote popora-le Europei se tienu si semnele intrepuntiunei, cari sierbescu spre destingerea cuventeloru sî a' propusetiuniloru, pentru mai mare facilitarea lectoriului de ale intielege.

Ele lipseau mai tote in vechime, la greci si latini, precumu lipsescu sî astadi in mare parte la popora-le orientali.

Er' in scrisori'a europa moderna mai usitate suntu urmatoria-le semne :

a) ordinaria, cari in fia-care propusetiune se usiteza, unulu seau altulu, tote seau mai multe, pr. punctulu. doua punte: medi'a nota; sî com'a, — er'

b) estraordinaria, cari numai mai raru, sî in anumite impregiuràri se usiteza, pr. semnu intrebatiunei? eschiamatiunei! parentesei (seau inchiderei), citatiunei: „—“, lini'a despartitoria —, sî linior'a impreunatoria-, pr. cene? vai! (adeca, cutare). asia dîse: „—“. — mai incolo. batujocura.

Regulele intrepuntiunei.

A. pentru semnele ordinaria.

I. Puntulu se pune :

a) la finea fia-carei propusetiuni nedependente, pr. inceputulu intieptiunei e fric'a Domnului.

b) la finea fia-carui periodu completu, pr. deca nu veti liertá omeniloru pecatele lor: nece tatalu vostru, celu dein ceru, nu va liertá voue.

c) dupa una litera seau mai multe deintru unu cuventu, prescurtandu (abreviatiune), pr. Js. Chr., an. anulu; N. numinativu; Ac. acusativu; sing. singulare; pl. seau plur. plurale.

Unii distingu si intre punctu mare, sî punctu micu. celu mare pentru finea propusetiuniloru mai mari si a' periodelor, cá mai susu; — er' celu micu, pentru cele mai scurte si coordonate.

II. Doua punte se punu: —

a) intre doue propusetiuni coordonate corelate, pr. nu me

lapedá dela faci'a ta: si spiritulu teu celu dreptu, nulu luá de la mene.

b) in citatiuni indirecte, pr. elu a dîsu: cà va veni la noi.

c) pentru esemplificatiune, pr. iam pusu conditiunile urmatoarie: antaniu etc.

III. Medi'a nota (not'a de midilocu) se pune:

a) intru una propusetiune complexa, ce stà dein mai multe membre mai mari, cari se distingú prein medi'a nota, pr. omenii rei, nece cuscienti'a reutatei loru nu o au, cá se se inderepte; nece nume bunu nu-si castiga, cá se fia stimati de altii.

b) in periodu mai mare, celu pucinu de trei propusetiuni coordinate, intre cari un'a seau alt'a are subdivisiuni, ecali seau neecali: intra cari impartirea ecale se face cu doua puncte; er' impartirea neecale, seau subdivisiunile mai mari, se facu prein medi'a nota, pr. s'a dîsu celoru vechi: se nu ucidi; er' io dîcu voue, cà totu celu ce dice fratelui seu: rac'a, culpabile este

c) spre destintiunea mai multoru oposite, pr. adeveru, si mentiuni; verdi, sî uscate; tote le ai mestecatu.

IV. Com'a (comma, incisum, lat. si sicilicus secerutia dela form'a lui) se pune —

a) in midiloculu unei propusetiuni, cu incisa mai menunte, pr. Arabii, Turcii, Persii, suntu mohametani; —

b) seau si cu propusetiuni subordonate, pr. diu'a, in care nu faci bene, e pierduta pentru te-ne.

c) de câte ori chiaritatea cuventarei recere vre una destintione, pr. nu noue, Domne, nu noue, ci numelui teu, dà marire.

B. pentru semnele straordinaria.

1) Semnulu intrebatiunei, se pune la finea propusetiunei intrebatoarie, pr. Profetu esti tu? au pre altulu vomu se asteptamu?

2) Semnulu exclamatiunei, se pune dupa intreiectiune, deca este singura, pr. o! si vai! — seau dupa intreiectiune si vocativu, deca este, seau dupa intreiectiune si dependentia, pr. vai Domne! vai de noi! o Ddieule! — seau dupa vocativi, candu suntu forà intreiectiune, pr. Fratiloru! fratii miei! — Inse forà intreiectiune, se pote si omite, alesu la midilocu, pr. veniti, fili-loru, ascultatime pre mene.

3) Semnulu inchiderei, se pune, candu cuventulu seau cuventele, ce se baga in propusetiune, nu facu parte deintru insa, precumu suntu explicatiunile. Vedi esemple mai susu mai multe, si alesu la III. si IV.

4) Semnulu citatiunei, se pune totu dea un'a in a-antea cuventeloru seau testului citatu, pr. cartea facerei se incepe asia: „Intru inceputu a facutu Ddieu cerulu si pamentulu.“

5) Lini'a despartitoria, se pune, candu partile propusetiunei suntu mai lunge, si au necesitate de a se desparti mai apriatu in scrisu, pentru cá mai bene se se intielega; — de care se vedu mai multe esemple aici.

6) Lini'or'a impreunatoria, se pune: seau intre doue cuvente impreunate intru unulu, pr. midi-locu, forà-de-lege, de-a-prope-le etc.; — seau candu cuventulu scrienduse nu incupe totu intru una linia, ci una parte se trece la lini'a urmatia, si atunci in finea liniei se pune lini'or'a, spre a insemná, cá partea intrerupta se tiene totu de unu cuventu cu cea trecuta in alta linia; inse asia se oserbeza numai in tipariu, — er' in scrisu, in locu de lini'ora se punu doue vergele, — de cari se vediura esemple destule.

Not e.

1. Regulele pentru doua punte, si medi'a nota (mai susu sub II. III), raru se oserbeza rigorosu si intru una forma, in câtu scrietorii au nu oserbeza pre unele, seau le amesteca un'a cu alt'a; de acea raru se vedu doue intrepuntiuni deplenu conforme.

2. Inca si pentru c o m e (sub IV), unii seau nu le scriu, de câtu forte raru, seau le punu si in locu de doua puncte si medi'a nota.

3. In câtu pentru form'a literelor, usulu generale este, cá literele asia numite initiali, se se puna :

a) La inceputulu fia-carui periodu, pr. L la inceputulu acestei propusetiuni; —

b) Dupa punctu mare, pr. la 1. dupa Nota.

c) In numele propria liter'a prima, pr. Petru, Romani'a, Bucurescii, Dunarea etc.

d) In inscriptiunile cartiloru, partiloru, capeteloru, seau numai literele prime, pr. Capu I., — seau intregu cuventulu, pr. CAPU II.

e) In poeme liter'a prima a fia-carui versu, fiendu cá in-cepe lini'a.

f) In numerii Romani, cari suntu: I 1. II 2. III 3. IV seau IIII 4. V 5. VI 6. VII 7. VIII 8. IX 9. X 10. XI 11 etc. XV 15. XX 20. XXX 30. XXXX seau XL 40. L 50. LX 60. LXX 70. LXXX 80. XC 90. C 100. CC 200. CCC 300. CCCC seau CD 400. D 500. DC 600. DCC 700. DCCC 800. DCCCC seu CM 900. M 1000. MM 2000. MDCCCLXXV 1875.

Conspectulu operei.

	Pag.
Prefatiune si programa	III. IV.
§. 1—3 Introductiune	3—6
Sectiunea I. Sintetica.	
§. 4—5 Notiuni generali	7—10
§. 9—18 Propusetiunea si partile ei . .	11—36
Titlu I. Concordatiunea.	
§. 19—36 Concordatiunea numinale . .	36—69
§. 37—53 Concordatiunea verbale . . .	70—100
§. 54—62 Concordatiunea apositeloru etc. .	100—125
Titlu II. Rectiunea.	
§. 63 Specie-le Rectiunei	—125
§. 64—80 Capu I. Rectiunea numinale . .	127—161
§. 81—94 - II. - prouninale	151—193
§. 95—116 - III. - verbale	194—252
§. 117—125 - IV. - particuleloru . .	253—270
Sectiunea II. Sintactica.	
§. 126 Afectiunile cuventarei	271—272
§. 127—133 Capu I. Locatiunea (topica) . .	273—290
§. 134—139 - II. Formele dictiunei . . .	290—303
§. 140—155 - III. Ortografi'a	304—354
(§. 154—155 Semnele grafice si intrepuntiunea .	348—354)
